

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI**

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE
EKOLOJİK VERGİLER ve TÜRKİYE AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mavigül SOYLU

BURSA- 2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE
EKOLOJİK VERGİLER ve TÜRKİYE AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mavigül SOYLU

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Zuhal AKBELEN

BURSA- 2020

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı'nda 701512011 numaralı **Mavigül Soylu**'nun hazırladığı “**Sürdürülebilir Kalkınma Teorisi Çerçevesinde Ekolojik Vergiler ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, .02/03./2020 günü 15.00 – 16.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna **oybirliği** ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Zuhal Akbelen

Bursa Uludağ Üniversitesi

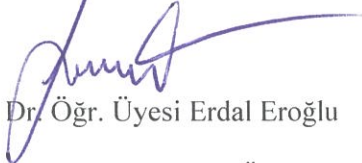
Üye

Prof. Dr. Özhan Çetinkaya

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Erdal Eroğlu

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

..02../03../2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/01./2020

Tez Başlığı / Konusu: Sürdürülebilir Kalkınma Teorisi Çerçevesinde Ekolojik Vergi Uygulamalarının Türk Vergi Sistemi (TVS) Açısından Değerlendirilmesi...

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 177 sayfalık kısmına ilişkin, 29.01.2020. tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %10'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

29.01.2020

Tarih ve İmza

Mavigül Soylu

Adı Soyadı: Mavigül Soylu

Öğrenci No: 701512011

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Maliye

Statüsü: Y.Lisans Doktora

29.01.2020

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

Mavigül Soylu

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum 'Sürdürülebilir Kalkınma Teorisi Çerçevesinde Ekolojik Vergiler ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi' başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

02.03.2020

Mavigül Soylu

Adı Soyadı: Mavigül SOYLU

Öğrenci No: 701512011

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı:	Mavigül Soylu
Üniversite:	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı:	Maliye
Bilim Dalı:	Maliye Teorisi
Tezin Niteliği:	Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı:	x1+ 193
Mezuniyet Tarihi:	02/03/2020
Tez Danışmanı:	Dr. Öğretim Üyesi Zuhal AKBELEN

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE EKOLOJİK VERGİLER ve TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Teknolojik gelişmelerle birlikte sanayi ve endüstri sektörünün gelişmesi, nüfusun artması, üretim ve tüketim tekniklerinin modernleşmesi, tüketimin hızlı olması doğal kaynakları tahrip ederek tüketmeye başlamıştır. Su, toprak ve hava gibi alıcı alanlarda yaratılan kirlilik doğal kaynaklara zarar vermiş, çevrenin kendini yenilemesini güçleştirerek ekolojik dengeleri bozmuştur. Tüm bu gelişmeler çevre üzerinde olumsuz dışsallıklar yaratmıştır.

Devletler meydana gelen olumsuz dışsallıkları ve çevreye zararlı faaliyetleri önlemek için yerel, ulusal ve uluslararası çalışmalarda bulunmakta ve bu doğrultuda düzenlenen konferans, seminer ve yapılan antlaşmalarla çevre kirliliğini önlemeye çalışmaktadırlar.

Ülkelerin nihai hedefi olan kalkınmanın; günümüz koşullarında geleneksel yöntemlerle sağlanamayacağına farkına varılmıştır. Bununla birlikte büyüme ve gelişmenin, çevreyle ilişkili, olumsuz dışsallıkları önleyen ya da gideren, ekosisteme zarar vermeyen yeni uygulama ve politikalarla, uzun vade de sürdürülebilirliği olan kalkınma modelleriyle sağlanabileceği görülmüştür. Kalkınma ve gelişme çalışmalarının uzun vade de çevrenin korunmasını dikkate alarak, bilinçli politikalarla yürütülebileceğinin devletlerce benimsenmesi gerektiği öngörülmüştür.

Anahtar Sözcükler:

Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre Kirliliği, Türkiye'deki Çevre Vergileri, Çevre Politikaları

ABSTRACT

Name and Surname: Mavigül Soylu
University: Bursa Uludağ Üniversitesi
Institution: Social Science Institution
Department: Public Finance
Branch: Theory of Finance
Degree Awarded: Master
Page Number: x1+ 193
Degree Date: 02/03/2020
Supervisor: Dr. Öğretim Üyesi Zuhale AKBELEN

EVALUATION OF ECOLOGICAL TAX APPLICATIONS IN TURKEY WITHIN THE FRAMEWORK OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT THEORY

The development of the industry with the technological improvements, the increase in the population and the rapid consumption have started to consume natural resources by destroying. Created pollution in vital areas such as water, soil, air has damaged natural sources and have made it difficult for the environment to renew itself. All these developments have made negative externalities on the environment.

Governments carry out local, national and international studies in order to prevent negative externalities and harmful activities thus environmental pollution is tried to prevent by means of conferences, seminars and agreements accordingly.

In today's conditions, it has been realized that traditional methods cannot provide successful results in achieving the ultimate goal of countries. However, it has been realized that it can be achieved through new practices and policies which prevent or eliminate the negative externalities of growth and development related to environment, do not harm ecosystem and long-term sustainable development models. It has been foreseen that governments should know development and development studies can be carried out with conscious policies, taking into account the protection of the environment in the long term.

Key Words:

Sustainable Development, Environmental Pollution, Environment Taxes in Turkey, Environmental Policies

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLO LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ve ÇEVRE POLİTİKASI

I. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ GENEL ÇERÇEVESİ.....	3
A. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ TANIMI.....	3
B. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	7
C. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TEMEL GÖSTERGELERİ	8
D. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN AMAÇ VE HEDEFLERİ	10
II. ÇEVRE POLİTİKASI KAVRAMININ GENEL ÇERÇEVESİ.....	12
A. ÇEVRE VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ KAVRAMININ TANIMI.....	12
B. ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN ÇEŞİTLERİ.....	13
1. Su ve Toprak Kirliliği	14
2. Hava Kirliliği, İklim Değişikliği ve Küresel Isınma	14
3. Gürültü Kirliliği	15
4. Biyolojik Çeşitlilik Kaybı	15
C. ÇEVRE KİRLİLİĞİNE YOL AÇAN FAKTÖRLER.....	16
1. Nüfus Artışı.....	16
2. Sanayinin Gelişmesi.....	17
3. Turizmin Gelişmesi.....	18
4. Kentleşme	18
5. Diğer Nedenler.....	19
III. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE	20
IV. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE KONUSUNDAKİ ÇALIŞMALAR	
21	

A. ULUSLARARASI DÜZEYDEKİ ÇALIŞMALAR	21
1. Birleşmiş Milletler Tarafından Yapılan Çalışmalar	21
a. Birleşmiş Milletler Stockholm Çevre Konferansı.....	22
b. Viyana Konvansiyonu.....	24
c. Montreal Protokolü	25
d. Brundtland Raporu.....	27
e. Basel Konvansiyonu	29
f. Rio Konferansı Bildirgesi	29
g. Habitat Konferansları(I-II-III).....	34
h. Kyoto Protokolü.....	38
i. Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi	44
j. Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	47
k. Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio +10).....	50
2. Dünya Ticaret Örgütü	55
3. Dünya Bankası	56
4. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı	57
B. BÖLGESEL DÜZEYDEKİ ÇALIŞMALAR	59
1. Akdeniz Eylem Planı	59
2. Karadeniz Çevre Programı.....	61
3. Avrupa Birliği'nin Gerçekleştirdiği Çalışmalar.....	62
4. Avrupa Ekonomik Komisyonu (European Economic Commission-AEK).....	68
5. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (Organization for Security and Cooperation in Europe -AGİT).....	69

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN OLUŞTURDUĞU DIŞSALLIKLARI ÖNLEMENE YÖNELİK POLİTİKALAR: EKOLOJİK VERGİLER

I. DIŞSALLIK KAVRAMI ve DIŞSALLIĞI AZALTMAYA YÖNELİK POLİTİKA UYGULAMALARI.....	75
A. DIŞSALLIK KAVRAMININ TANIMI	75
B. DIŞSALLIKLARI AZALTMAYA YÖNELİK POLİTİKA UYGULAMALARI.....	76
1. Piyasa Ekonomisi Çözümleri.....	76
a. Coase Yaklaşımı (Mülkiyet Hakları)	76
b. Hicks- Kaldor Yaklaşımı (Denkleştirme Ölçütü)	78

c. Scitously Yaklaşımı (Pazarlık Ölçütü).....	78
d. Bilgi Toplumu Yaklaşımı.....	79
2. Kamu Ekonomisi Çözümleri.....	79
a. Pigou Vergileri.....	80
b. Plott Yaklaşımı (Düzenleyici Vergiler)	81
II. EKOLOJİK VERGİLEMENİN GENEL ÇERÇEVESİ	81
A. EKOLOJİK VERGİLEMENİN TANIMI.....	81
B. EKOLOJİK VERGİLEMENİN ÖZELLİKLERİ VE AMAÇLARI.....	83
C. EKOLOJİK VERGİLERİN SINIFLANDIRILMASI.....	85
1. Ekolojik Vergilerin Hizmet Ettikleri Amaca Göre Sınıflandırılması.....	86
a. Özendirici İşlev Yaratmak Amacıyla Alınan Vergiler.....	86
b. Mali Kaynak Yaratmak Amacıyla Alınan Çevre Vergileri.....	87
2. Ekolojik Vergilemenin Çeşitlerine Göre Sınıflandırılması.....	87
a. Emisyon Vergileri.....	87
b. Ürün Temelinde Belirlenen Vergiler	89
c. Kullanım Temelli Vergiler.....	91
d. Vergilendirme Farklılıkları	92
D. EKOLOJİK VERGİLEMENİN POLİTİKA İLKELERİ	94
1. Kirleten Öder İlkesi.....	94
2. İhtiyat İlkesi	96
3. Yüksek Seviyede Koruma Standartları Sağlama İlkesi.....	98
4. Kaynaktan Önleme İlkesi.....	99
5. Yerellik İlkesi.....	99
6. Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi.....	100
E. EKOLOJİK VERGİLEMENİN POLİTİKA ARAÇLARI	101
1. Düzenleyici Ve Denetleyici Araçlar	101
a. Emir ve yasaklar.....	102
b. Çevresel Standartlar	103
2. Ekonomik ve Mali Araçlar.....	104
a. Vergiler	105
b. Harçlar.....	106
c. Yasaklar	107
d. Sübvansiyonlar ve Fonlar.....	108
e. Gönüllü Anlaşmalar	108

f.	Depozito ve Geri Dönüşüm.....	109
g.	Regülasyonlar ve Kontroller	110
h.	Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED).....	111
III.	EKOLOJİK VERGİLERE İLİŞKİN ÜLKE UYGULAMALARI.....	112
A.	İNGİLTERE'DE EKOLOJİK VERGİ UYGULAMALARI	112
B.	NORVEÇ'TE EKOLOJİK VERGİ UYGULAMALARI.....	116
C.	ALMANYA'DA EKOLOJİK VERGİ UYGULAMALARI	118
D.	İSVEÇ'TE EKOLOJİK VERGİ UYGULAMALARI.....	122
E.	DANİMARKA'DA EKOLOJİK VERGİ UYGULAMALARI.....	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE EKOLOJİK VERGİLER ve GENEL DEĞERLENDİRME

I.	SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ve ÇEVRE KONUSUNDAKİ TÜRKİYE'DEKİ ÇALIŞMALAR.....	133
A.	TARİHSEL OLARAK SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVREYE YÖNELİK GELİŞMELER.....	133
B.	KALKINMA PLANLARI ÇERÇEVESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE	141
II.	TÜRKİYE'DE UYGULANAN EKOLOJİK VERGİLER.....	148
A.	DOĞRUDAN ETKİSİ BULUNAN VERGİLER	148
1.	Çevre Temizlik Vergisi.....	148
2.	Katı Atık Vergisi.....	152
3.	Ulaştırma (Yol Geçiş Ücreti) Vergileri.....	152
4.	Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi.....	153
B.	DOLAYLI ETKİSİ BULUNAN ÇEVRE VERGİLERİ.....	153
1.	Motorlu Taşıtlar Vergisi.....	154
2.	Özel Tüketim Vergisi.....	155
a.	Akaryakıt Tüketim Vergisi	156
b.	Taşıtlar Alım Vergisi.....	156
3.	Katma Değer Vergisi	156
4.	Harçlar.....	156
a.	Depozito-İade Sistemi.....	157

b. Konaklama Vergileri.....	157
c. İdari Para Cezaları.....	158
d. Çevre Katkı Payları.....	158
e. Çevre Hizmetlerinde Kamusal Fiyatlandırma.....	158
5. Diğer Vergi Uygulamaları	158
III. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE EKOLOJİK VERGİLERİN DEĞERLENDİRİMESİ.....	159
A. TÜRKİYE'DE UYGULANAN ÇEVRE VERGİLERİNİN BÜTÇEDEKİ PAYLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	159
B. TÜRKİYE'DE UYGULANAN ÇEVRE VERGİLERİNİN OECD VE AB ÜLKELERİNDEKİ UYGULAMALARLA KARŞILAŞTIRILMASI	163
C. TÜRKİYE'DE UYGULANAN EKOLOJİK VERGİLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	164
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	176
KAYNAKÇA.....	180

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Büyükşehir Belediyeleri Dışındaki Belediyelerde Uygulanan Çevre Temizlik Vergisi Tarifeleri.....	150
Tablo 2 :Büyükşehir Belediyelerinde İşyerleri ve Diğer Şekilde Kullanılan Binaların ÇTV Tarifeleri.....	151
Tablo 3 :Çevreyle İlgili Vergi Gelirlerinin Toplam Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri İçerisindeki Payı.....	160
Tablo 4 :Çevresel Vergiler (Milyon TL).....	161
Tablo 5 :Genel Yönetim Bütçe Giderler (Fonksiyonel 3. Düzey), Milyon TL.....	162
Tablo 6 :Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	165
Tablo 7 :Kalkınma Planları Çerçevesinde Ekolojik Vergilendirme	168

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEK	Avrupa ve Ekonomi Konseyi
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIDS	Kazanılmış Bağışıklık Yetersizliği Sendromu
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMKP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
CFC	Kloroflorokarbon
CH4	Metan
CIF	Masraflar, Sigorta ve Navlun
COP	Taraflar Konferansı
CO2	Karbondioksit
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
Driving Force-D	İtici Güç
EKOSOS	Birleşmiş Milletler İktisadi ve Sosyal Konseyi
EKOSOK	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ofisi
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
G21	Gündem 21
HIV	İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü

HFC	Hidroflorokarbon
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IDA	Uluslararası Kalkınma Birliği
IULA-EMME	Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği
IMO	Uluslararası Denizcilik Örgütü
IUCN	Dünya Doğayı Koruma Birliği
İDÇS	İklim Değişiklikleri Çevre Sözleşmesi
KDV	Katma Değer Vergisi
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LPG	Sıvılaştırılmış Petrol Gazı
MTV	Motorlu Taşıtlar Vergisi
MAP	Akdeniz Eylem Planı
MLF	Çok Taraflı Fon
NOX	Azot Oksit
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
PFC	Perflorokarbon
Response-R	Cevap
State-S	Durum
SEK	İsveç Kronu
SF6	Sülfürhekzaflorid
SKDK	Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Konferansı
SDC	Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu
SO2	Kükürtdioksit
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
UÇEP	Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı

UNCED	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
UNCSD	Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WCED	Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
WMO	Uluslararası Meteoroloji Örgütü
YY	Yüzyıl

GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte sanayileşmenin önem kazanması, II.Dünya Savaşı sonrasında teknolojiye yaşanan gelişmeler sonucunda üretimin artması, nüfusun çoğalmasına bağlı olarak artan tüketim; ülkelerin kalkınma hedeflerinde çevresel faktörler yerine ekonomik büyümenin önceliklendirilmesi çevrenin ve doğal kaynakların tahribatına yol açmıştır. Tüm bunlara bağlı olarak zaman içerisinde su, toprak, hava kirliliği artmış, iklim değişikliği ve küresel ısınma sorunları baş göstermiş, bitki ve hayvan türleri yok olmuş, biyolojik çeşitlilik de azalmalar yaşanmış ve çevresel sorunlar ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme olgusuyla birlikte bu sorunlar ulusal ve bölgesel nitelikli olmaktan uzaklaşarak, sadece Dünya üzerinde şuan ki yaşayan nesli değil gelecekteki nesilleri de etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. Yaşanan bu olumsuz gelişmeler ekonomi ve çevre ilişkisinin bilincine varılmasına, ekonomik ve sosyal kalkınmanın ancak çevreyle ilişkilendirilmiş politikalarla mümkün olabileceğinin anlaşılmasına ve sorunların ancak sürdürülebilir kalkınma modelleriyle çözülebileceğinin fark edilmesine neden olmuştur. Bu amaçlarla ulusal ve uluslararası çalışmalar başlamış, çevre sorunlarının çözümü noktasında çeşitli toplantılar, zirveler ve anlaşmalar yapılmıştır. Başta AB üyesi ülkelerin imzaladıkları anlaşmalarla ve toplantılarla ivme kazanan bu süreç, kalkınma planlarında çevrenin etkin olduğu çevre eylem programlarıyla günümüze değin birçok ülkenin katılımıyla artarak devam etmektedir.

Bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de bu süreçten etkilenmiş ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini küresel boyutlu çevresel çalışmaları dikkate alarak belirlemeye çalışmıştır. Bu çalışmanın amacı sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ülkemizde çevreyi korumaya yönelik olan vergisel politikaların ve düzenlemelerin boyutunu ortaya koymak ve alınması gerekli önlemleri Dünya’daki çalışmaları da dikkate alarak belirlemektir.

Çalışmanın ilk bölümünde; sürdürülebilir kalkınma ve çevre politikası kavramlarından bahsedilmiştir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımı yapılarak, sürdürülebilir kalkınmanın genel özelliklerinden, sürdürülebilir kalkınmanın göstergelerinden ve sürdürülebilir kalkınmanın amaç ve hedeflerinden bahsedilmiştir. Ardından çevre ve çevre kirliliği kavramlarının tanımı yapılarak, çevre kirliliğinin

çeşitleri, çevre kirliliğine yol açan faktörler açıklanmıştır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma ve çevre ilişkisi incelenmiştir. Son olarak bu kısımda sürdürülebilir kalkınma ve çevre konularına ilişkin olarak yapılan uluslararası ve bölgesel kuruluşların yaptıkları çalışmalar, konferans ve zirveler ele alınmıştır.

İkinci bölümde çevre kirliliğinin yarattığı dışsallıklar, bu dışsallıkları önlemeye yönelik politikalar ve bu politikalar kapsamında ekolojik vergilerden bahsedilmiştir. İlk olarak dışsallıkların tanımı yapılarak, dışsallıkları azaltacak politika uygulamaları piyasa ve kamu ekonomisi çözümleri başlıkları altında sınıflandırılarak anlatılmıştır. Bölüm içerisinde ayrı bir kısım olarak ekolojik vergilemenin tanımı yapılarak, bu vergilerin özellikleri ve amaçlarından bahsedilmiş, ekolojik vergiler hizmet ettikleri amaçlara ve çeşitlerine göre sınıflandırılarak, ekolojik vergilemenin politika ilkelerine ve politika araçlarına yer verilmiş böylelikle ekolojik vergi kavramının kapsamından bahsedilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise; sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ekolojik vergiler Dünya'daki örnekleriyle ve Türkiye'deki boyutuyla ele alınmıştır. İngiltere, Norveç, Almanya, İsveç ve Danimarka'daki uygulama örnekleri verilerek, Türkiye'deki sürdürülebilir kalkınma ve çevre konusundaki çalışmalar yıllar itibariyle tarihsel olarak ifade edilmiş ve kalkınma planları çerçevesindeki boyutları ele alınmıştır. Ayrıca uygulanan ekolojik vergiler doğrudan ve dolaylı etkili vergiler olarak sınıflandırılarak anlatılmıştır. Bu vergilerin bütçe içerisindeki payları, OECD ve AB ülkelerindeki uygulamalarla karşılaştırılması ve sürdürülebilir kalkınma politikaları çerçevesinde değerlendirmeleri yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ve ÇEVRE POLİTİKASI

I. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ GENEL ÇERÇEVESİ

Tüm Dünya ülkelerinin günümüz koşullarındaki en önemli hedefi gelişmek ve sürekliliği olan bir kalkınma ivmesi kazanmaktır. Bu hedefe ulaşmak için bir dizi çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar yapılırken de doğal ve kültürel çevre çoğu kez göz ardı edilerek çevrenin zarar görmesi sonucuyla karşı karşıya kalınmaktadır.

Çevre unsurlarının kalkınma ve gelişme hedefleri doğrultusunda göz ardı edildiği yaklaşım 20.yüzyılla birlikte değişmeye başlayarak, sürdürülebilir kalkınma kavramının öne çıktığı bir sürece geçilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma; gelecekteki toplumların yaşamsal bölgelerine zarar vermeden büyüme ve kalkınma modelinin hedef alındığı bir anlayışı benimseyen, doğal kaynakları tahrip etmeyen, ekolojik dengelerin korunduğu, kalkınmanın sürekli olduğu yönetsel bir yaklaşımdır.

Bu bölümde sürdürülebilir kalkınma kavramı, sürdürülebilirliğin ve kalkınmanın ortak bir paydada bulunduğu farklı yaklaşımların ilgi alanına giren bir konu olması sebebiyle önce sürdürülebilirlik ardından kalkınma kavramlarının tanımı yapılarak incelenecektir¹

A. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ TANIMI

Sürdürülebilir kalkınma kavramına değinilmeden önce daha genel bir anlam içeren kalkınma olgusu tanımlanacak olursa; **kalkınma** en yalın ifadeyle bir konu veya alanda gelişme ve ilerleme kaydetmektir şeklinde ifade edilebilir.

İktisadi literatürde ise kalkınma; gelişmekte olan ülkelerin milli gelir artışlarına bağlı olarak, üretim metotlarında, sosyal ve kurumsal yapılarında görülen yapısal değişiklikler olarak tanımlanmaktadır². Aynı zamanda kalkınma kavramını ülkelerin

¹ Tuba Eryılmaz, Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma, (Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara,2011, s.6.

² Nazlı Beril Özer, ‘Uluslararası Kuruluşların Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları’, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, 8(2), s.28.

ulaşmaya çabaladığı hedeflerle ve nedensel ilişkilerle bağlantılı bir süreç olarak da ifade etmek mümkündür.

Ayrıca kalkınma kavramı; ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanabilir. Gelişmekte olan ülkeler için kalkınma; milli gelirin arttırılmasının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel düzenlemelerin yapıldığı, toplumun değerlerinin Dünya standartlarına ulaştırılmasına yönelik çabalar³. Gelişmiş ülkeler için ise kalkınma; sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda ülkelerin yakaladıkları düzeylerin daha ileri seviyelere taşınmasıdır⁴.

Büyüme, ekonomik anlamda ifade edildiğinde; üretim yoğunluğundaki artışları, kalkınma kavramı ise insanın da içinde bulunduğu daha kapsamlı bir anlamı içermektedir⁵. Bir ülkenin üretimden elde ettiği gelirlerinin ve o ülkenin milli gelirin kişi başına düşen kısmının arttırılmasının yanı sıra, üretim unsurlarının miktar ve etkinliklerinin de değişmesi⁶, sanayinin milli gelir ve ihracat içerisindeki bölümünün arttırılması gibi yapısal değişikliklere neden olan göstergeler kalkınma kavramının içerisinde yer almaktadır⁷.

Sürdürülebilirlik kavramı, kalkınma ile temelde aynı hedeflere sahiptir. Ancak sürdürülebilirlik kalıcı ve sürekli gelişimi gösteren bir iyileşme sürecini de içerisine aldığından kalkınma kavramından daha kapsamlıdır. Sürdürülebilirlik temelde; sürdürmek, sağlamak, devam ettirmek, desteklemek, var olmak anlamlarına gelmektedir⁸. Aynı zamanda kavram herhangi bir şeyin sürekli olması ve ele alınan sistemin, kendini yenileyerek ilerlemesi, geliştirmesini de ifade etmektedir. Diğer bir deyişle var olanla yetinmeyerek, erişilen son noktayı değil, istikrarlı olarak ilerlemeyi anlatmaktadır⁹.

³ Şafak Kaypak, 'Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre', *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20):19-33, Hatay, 2011, s.22.

⁴ Özer, a.g.e., s.27.

⁵ Kaypak, a.g.e., s.22.

⁶ Özer, a.g.e., s.27.

⁷ Murat Yüksek, *Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye'de Çevre Politikaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, Mayıs 2010, s.4.

⁸ H. Hayrettin Tıraş, *Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre: Teorik Bir İnceleme*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.59.

⁹ Hasan Çebi Bal, *Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Sorunlarıyla Mücadele Aracı Olarak Kirlilik İzinleri Piyasasının Etkinliği*, (Doktora Tezi) ,Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s.7.

Sürdürülebilirlik; çevre bilimini, iktisadı, çevrenin, işletmelerin yönetimini, sosyal adalet, politika ve hukuk kavramlarını ortak bir paydada toplayan, hak, demokrasi, dürüstlük anlayışlarını içeren diyalektik bir kavramdır. Farklı alanlarda kullanılan bu kavram, insan geleceğini konu alarak, kullanıldığı alanın kaynaklarını korumayı hedefleyen, toplumun kültürel, bilimsel, sosyal, doğal ve insan kaynaklarının bütününe özenli kullanılmasını sağlamaya çalışan, saygıya dayalı sosyal ve toplumsal bakış açısı geliştiren, katılımcı bir süreci ifade etmektedir¹⁰.

Çevresel anlamda çevre sorunlarını engelleyebilmeyi ve ekosistemi korumayı hedefleyen sürdürülebilirlik kavramı; ekonomik ve teknolojik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmıştır. Kavram ilk kez, 1982 senesinde Uluslararası Doğayı Koruma Birliği'nce onanan Dünya Doğa Şartı Belgesi'nde ifade edilmiştir. Belgenin 4. ilkesinde; bireylerin yararlandığı ekosistem, organizma, kara, deniz ve atmosfer kaynaklarının en etkili şekilde sürdürülebilirliği sağlanarak, ekosistemlerin ve türlerin bütünlüğünü tehlikeye düşürmeyecek yöntem ve uygulamalarla yönetilmeleri gerektiği anlatılmaktadır¹¹.

Neo-Klasik ekonomi teorisinde ise ekonomik sürdürülebilirlik; refah maksimizasyonu olarak ifade edilmiştir. Ancak sürdürülebilirliğin sadece refah düzeyi ile ilişkilendirilmesi kavramı bütünüyle basitleştirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, sürdürülebilir kalkınma kavramının temelde gelişmeyi nitelendirdiğini ve bu gelişmenin gelecekte devamlılığının sağlanmasını amaçlandığı görülmektedir¹².

Birleşmiş Milletler (BM)' in Genel Kurul'una sunulan Ortak Geleceğimiz Raporu'yla sürdürülebilir kalkınma kavramı; nesiller arasındaki eşitlik ve gereksinimlerin karşılanması konularında dayanışmaya işaret etmektedir¹³. Burada kastedilen dayanışma, kuşak içi dayanışma ve adalet, kuşaklararası dayanışma ve adalettir. Kuşak içi dayanışma ve adalet, mekân boyutuna, kuşaklararası dayanışma ve adalet ise zaman boyutuna işaret etmektedir.

¹⁰ Tıraş, a.g.e. ,s.59.

¹¹ Zehra Lale, Sürdürülebilir Kalkınma Temeline Dayalı Yaşanabilir Çevre Oluşturulması: Eskişehir Tepebaşı İlçesi Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Ocak-2016, s.7.

¹² Tıraş, a.g.e., s.59-60.

¹³ Özer, a.g.e, s.23.

Yukarıdaki açıklamaların ışığında sürdürülebilir kalkınma kavramına etki eden iki önemli yaklaşım olduğu ifade edilebilir. İlk yaklaşım *insan merkezci* yaklaşımdır. Bu yaklaşım insanı odak noktası kabul ederek, insanların özellikle de yoksul insanların bugünkü ve gelecekteki temel ihtiyaçlarının giderilmesine yani bireyin sonsuz kabul edilen ihtiyaçlarına odaklanmıştır. İkinci yaklaşım ise *çevre merkezci* yaklaşımdır. Bu yaklaşımla, ekolojik denge odak kabul edilerek, insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan faaliyetlerde, teknoloji kullanımından kaynaklanan dezavantajların doğurduğu, kısıtlı doğal kaynakların kullanımındaki sınırlamalarla; çevresel kaynakların bugünün ve yarının gereklerini karşılayabilmesi doğrultusundaki doğal yeteneklerinin korunması amaçlanmıştır¹⁴. Bahsi geçen yaklaşımlarla küresel anlamda kalkınma çabalarının her safhasında ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarının çevre stratejileriyle ve politikalarıyla bütünleştirilmesinin gerekliliği ortaya konmuştur¹⁵. Böylelikle, bireyler arasındaki ekonomik eşitsizliğin çözümlenmesiyle birlikte, nesiller arasındaki doğal kaynakların kullanımındaki fırsat eşitsizliğinin ortadan kaldırılması, insan merkeziliğin, eko-merkezcilikle beraber değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Ülkelerdeki sürdürülebilir kalkınma anlayışının varlığından söz edebilmek için sosyal, ekonomik ve ekolojik sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesi gerekmektedir¹⁶. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmayı ekonomik, sosyal ve çevresel olarak üç boyutta değerlendirebiliriz.

Ekonomik sürdürülebilirlik; basit olarak sermaye stoğunda devamlılığın yakalandığı, ekonomik büyüme, adaletli dağıtım ve etkinlik konuları üzerinde yoğunlaşan bir kavramdır. Bir sistemin ekonomik sürdürülebilirliği, mal ve hizmetlerin üretiminin alışlagelen usullerle yapıldığı, dış borçların yönetilebilirliğinin sağlandığı, endüstriyel ve tarımsal üretime zararlı sektörel dengesizliklerin engellenebildiği bir yapıya bağlıdır.

Sosyal sürdürülebilirlik; esasen insanlar ve insanları güçlendirecek sosyal hareketlilik, katılım, sosyal bağımlılık, kültürel kimlik ve kurumsal gelişme konularının

¹⁴Kaypak, a.g.e., s.24.

¹⁵Kazım Sarıçoban, Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerine Etkileri, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011, s.63.

¹⁶Kaypak, a.g.e., s.24.

geliştirilmesinin incelendiği kavramdır. Bir sistemin sosyal olarak sürdürülebilirliği; eşitlik dağılımının, eğitim ve sağlığın, cinsiyet eşitliğinin, katılım ile politik sorumluluğun mevcut olduğu sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde yapılabilmesine bağlıdır¹⁷.

Çevresel sürdürülebilirlik; taşıma kapasitesi, biyolojik çeşitlilik, ekosistem bütünlüğü ve küresel ısınma gibi uluslararası boyutlu konuları içine alan bir kavramdır. Sürdürülebilirliği olan bir çevre için ilk yapılması gereken, çevrenin korunmasını ekonomik kalkınmanın gölgesinde bırakan, sınırı olmayan üretim-tüketim düşüncesi ve kârı en az maliyetle gerçekleştirme üçgenindeki kalkınma yaklaşımından uzaklaşarak, doğal kaynakların kısıtlı olduğu bilinciyle sürdürülebilirliğin sağlanmasına çalışmaktır¹⁸. Bir sistemin çevresel olarak sürdürülebilirliği, kaynak temelinin sabit olmasına, kaynakların yenilenebilirliğine ve çevreye yönelik yatırımların istismarından kaçınılmasına, yenilenmesi mümkün olmayan kaynakların yatırımlarla yerine yeterli miktarda konulacak olanlarının tüketilmesine bağlanmıştır. Çevresel sürdürülebilirlik, biyolojik çeşitlilik, atmosferin dengesi ve diğer ekosistem görevlerinin korunmasını da kapsamalıdır¹⁹. Sonuç olarak çevresel sürdürülebilirliğin mevcut kaynağın tekrar yerine koyulabilmesi hızından daha hızlı olmayan tüketimi önlemeyi amaçladığı söylenebilir²⁰.

B. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Sürdürülebilir kalkınmanın birçok özelliği bulunmakla birlikte dikkat çeken bazı özelliklerini maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür²¹:

•Sürdürülebilir kalkınma bireylerin arzu ve isteklerinin tatmin edilmesine önem vermiş fakat ne pahasına olursa olsun kendi faydalarını maksimum seviyeye çıkarmaya dayalı insan anlayışını terk etmiştir. Yerine bireylerin, doğaya ve insana, gelecek kuşaklara karşı sorumluluk duygusu içinde olduğu, bencil insan modelinin terkedildiği anlayışı getirmiştir.

•Sürdürülebilir kalkınma anlayışı insanların doğaya karşı nasıl bir tutum geliştirmesi gerektiğini öğretmekle beraber, insanların birbirlerine ve gelecek kuşaklara

¹⁷ Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri, Jonathan M. Harris'den çeviren Emine Özmete, s.6.

¹⁸ Kaypak, a.g.e., s.24.

¹⁹ Özmete, a.g.e., s.6.

²⁰ Sarıçoban, a.g.e., s.63.

²¹ Kaypak, a.g.e., s.24.

karşı da ne ölçüde ve nasıl sorumlu olduklarını da gösteren normatif bir kavramdır. Kavramın normatif yapısı ideolojilerle iç içe olma durumunu yaratmaktadır.

•Sürdürülebilir kalkınma; ekonomik, sosyal, mekânsal, kültürel ve çevresel değerlerle etkileşim halinde olması gerekçesiyle anlık değil, sürdürülebilirdir ve süreklilik taşımaktadır.

•Sürdürülebilir kalkınma ekolojik denge ile ekonomik büyümeyi bir arada değerlendirmektedir. Kaynak kullanımında kuşaklararasıdaki etkinliğin mevcut olduğu sürdürülebilir kalkınma kavramı; doğal kaynakları bitirmeyen, gelecek nesillerin de gereksinim duyacakları kaynakları koruyan, ekonomi ile eko-sistemler arasındaki dengeleri sağlayan, ekolojik bağlamda sürdürülebilirliği olan ekonomik bir kalkınma modelidir.

İnsanlığın oluşturduğu ekonomik sistemle, Dünya'nın biyofiziksel ekolojik sistemi birbiriyle ayrılmaz şekillerde ilişkilidir. Bu sebeple ekolojik sistem dikkatle yönetilmediği takdirde ekonomik sistem çökebileceği gibi, başarısızlığa uğramış ekonomik sistem de, müşkül duruma düşen insanların ekolojik sisteme zarar vermesine yol açabilmektedir.

C. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TEMEL GÖSTERGELERİ

Sürdürülebilir kalkınmanın tanımı ve amacı göz önüne alınarak belirlenen hedefler ve bu hedeflerin sonuca ulaştırılması hususunda ölçümlerinin yapılabilmesi için bazı göstergeler oluşturulmalıdır. Az gelişmişlik ve gelişmişlik kıstaslarına göre sürdürülebilir kalkınma göstergeleri değişim göstermektedir. Çok sayıdaki bu göstergeler GSMH gibi tek bir parametreyi içerebileceği gibi birkaç parametreden de oluşabilmektedir. Ancak bu göstergelerin; kapsamı net ve anlaşılır olmalı, ölçütler politika oluşturulabilmesine zemin yaratmalı, teorik ve bilimsel bilgiler doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma ölçütlerinin temelleri sağlamlaştırılmalı, ölçütler ölçülebilir olmalı ve farklı amaçlarla birlikte, yeni bakış açıları oluşturabilmelidirler²².

Sürdürülebilir kalkınma göstergelerini oluşturmak ve sürdürülebilir kalkınmanın gelişiminin ilerlemesini kayıt altına almak hedefiyle 1993'de Birleşmiş Milletler

²² Sümeyra Terzi, Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye'de Uygulanan Çevre Politikası Araçlarının Değerlendirilmesi, (Uzmanlık Tezi), Tc Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara, 2017, s.11-12.

Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu(United Nations Commission for Sustainable Development-UNCSD) kurulmuştur. UNCSD tarafından ekonomik, çevresel ve kurumsal konulara göre; İtici Güç (Driving Force-D), Durum (State-S) ve Cevap (Response-R) olmak üzere, bu konular çerçevesinde 134 farklı gösterge içeren sürdürülebilir kalkınma gösterge modelleri geliştirilmiştir²³. Bu göstergelerden yararlanarak Dünya Bankası tarafından Gerçek Tasarruflar Endeksi, Dünya Vahşi Yaşam Fonu tarafından Ekolojik Ayak İzi Endeksi ve Yaşayan Gezegen Endeksi ve Dünya Ekonomik Fonu tarafından Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksleri geliştirilmiştir. Bu ölçekler ülkelere ilişkin verileri de içerecek şekilde halka açıklanmaktadır²⁴.

Yukarıdaki endeksler dışında bilim insanlarınca da çeşitli endeksler hazırlanmıştır. Bunların içerisinden yaygın olarak kullanılanları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

İnsani Kalkınma Endeksi; oluşturulan endeksler içerisinde sürdürülebilir kalkınmanın ölçümünde en çok kullanılanıdır. İnsani kalkınma çok kapsamlı bir tanıma sahip olduğu gibi insan mutluluğu, yaşam kalitesi, sağlık, uzun yaşam ve eğitim faktörlerini de kapsamaktadır. Bu faktörlerin tümü insanların hayat kalitelerini ortaya koymaktadır. İnsanların hayat kalitesinin artışına bağlı olarak insani kalkınma seviyesi de artmaktadır²⁵.

Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi; insani gelişmeyi ekonomik anlamda ölçmek isteyen bu endeks kişi başına düşen GSMH, insani yaşam endeksi, okuryazarlık yüzdesi, çocuk ölüm yüzdeleri ve yaşam standartları gibi insana dair olan göstergelerin tamamının kapsandığı bir gelişim endeksidir.

Sürdürülebilir Ekonomik Gelişim Endeksi; ekonominin ve insanın rahatlığı üzerine yoğunlaşmıştır. İçeriğinde yerli ve yabancı yatırımların yanında, bir ülkenin doğal kaynaklarına bağlı olarak gelişen kısa ve uzun vadeli ekonomik gelişmeler belirlenmektedir.

Son olarak gelişim göstergelerinde; suç, çocuk bakımı için harcanan sermaye, sağlık sektöründeki ücretler, gönüllü çalışma, gelir dağılımı, doğal kaynakların

²³ Lale, a.g.e.,s.42.

²⁴ Terzi, a.g.e., s.11.

²⁵ Lale, a.g.e.,s.43.

tükenmesi, çevrenin tahribatı ve savunma harcamaları GSMH(Gayrisafi Milli Hasıla) çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ayrıca gelişimden bahsedebilmek için bu göstergelerden en az üçünün olumlu olması gerekmektedir²⁶.

D. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN AMAÇ VE HEDEFLERİ

Sürdürülebilir kalkınma anlayışının temelinde yatan düşünce, artan Dünya nüfusuyla birlikte gelişen sanayileşme olgusunun, üretim ve teknolojik yeniliklerin ekosistem üzerinde meydana getirdiği olumsuzlukların en düşük seviyelere çekilmesi, gelecek kuşakların gereksinimleri için koruyuculuğu fazla olan bir düşünce ve tutum yaratarak ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır²⁷.Sürdürülebilir kalkınma kavramı gelecek nesillerin dikkate alındığı bir anlayışla doğal dengenin korunması çabalarının kalkınmayı engellemeyeceğini hatta ekonomik kalkınmanın ancak ekonomi ve ekoloji arasındaki dengeyle oluşturulabileceğini savunmaktadır.

Kalkınmanın sağlanması sürecinde sorunların çözümü noktasında, çevreyle ilişkilendirilmemiş bir yöntemin mümkün olmayacağı düşüncesinden yola çıkılarak ekonomik ve ekolojik görüşleri bir bütün olarak ele almak, insanın insan ile ve insanların doğa ile arasındaki uyumu geliştirmek, ekonomik ilerleme sürecini, ekosistemlere, sosyal sistemlere zarar vermeden ilerletecek yöntemler bulmak, denemek ve yaygınlaştırmak sürdürülebilir kalkınmada bir diğer amaçtır.

Nüfusun aşırı artışı, ülkelerarası mücadelelerin varlığı ve çevresel kaynakların giderek azalma göstermesi insan yaşamıyla doğrudan ilgili açlık ve işsizlik sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Bu sorunlara çözüm bulmak, nüfusun aşırı yükselişi ile ekonomik kalkınma arasındaki dengeyi sağlamak sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri içerisinde yer almaktadır²⁸.

Sürdürülebilir kalkınmanın diğer amaçları ise aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- İnsanın temel ihtiyaç ve beklentilerini karşılamının yollarını aramak,
- Nüfus artışının kontrolünü sağlayarak, sürdürülebilirliği olan nüfus düzeyini yakalamak,

²⁶ Terzi, a.g.e., s.11-12.

²⁷ Eryılmaz, a.g.e., s.12.

²⁸ a.g.e., s.13.

•Yoksulluk ve çevre sorunlarının yoğun olduğu gelişmekte olan ülkelerde büyümenin canlandırılarak, kalitesinin değiştirilmesi,

•Daha az madde-yoğun ve enerji-yoğun üretim süreçleriyle birlikte, bozulan gelir dağılımının yoksullar lehine iyileştirilmesiyle, daha adil bir bölüşüm sağlayarak büyümenin niteliğini değiştirmek,

•Tahrip edilen ekosistemlerin onarılmasını sağlayarak doğal sermayenin azalmasını önlemek, doğal kaynak temelini korumasını ve zenginleştirilmesini sağlamak,

•Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek,

•Sosyo-ekonomik ve ekolojik süreçler arasındaki etkileşimin farkında olarak toplumun bilinçlenmesini sağlamak, olumsuz etkileşim kaynaklarını en düşük seviyelere çekmek, mümkünse tamamen yok etmek,

•Sosyal ve ekonomik gelişim süreçlerinde, en düşük seviyelerde problem yaratan ve meydana gelen problemlere kendiliğinden çözümler bulan organik yapılar üretmek,

•Yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyli oluşumların aralarındaki işbölümünün sağlıklı ve güven temelli olmasını sağlamak, kurumların aralarındaki işbirliği ortamlarını yaratmak,

•Yerel, ulusal ve küresel boyutlu tüm örgütlerin eylemlerini yönetme ve denetleme kabiliyetlerini ve güçlerini geliştirmek,

•Her düzeyde katılımcının bulunduğu yönetim modelleri geliştirmek ve uygulamak,

•Verilecek kararlarda ekonomi ve çevreyi birleştirmek,

•Değişikliklerin ve yeniliklerin kolay kabulünün sağlandığı düşünceler geliştirerek, yerleştirilmesini sağlamak,

•Kamusal kurumları birbirleriyle uyumlaştırarak, kültürel, sosyal ve doğal kaynakların ortadan kaldırılmasını önlemek,

•Günümüz kuşaklarıyla birlikte, gelecek kuşaklar açısından da her konudaki iyiyi hedefleyerek, sürdürülebilir kalkınmanın piyasa mekanizmalarına bırakılmadan devlet eliyle yürütülmesini sağlamak,

•İnsanların yaptığı sistemlerin kapasitesi ile ekosistemlerin kapasitesine saygı gösterme davranışını geliştirmek,

•Biyolojik çeşitliliğin korunmasıyla bireylere ekosistemlerin istikrarını empoze etmek,

•İnsanların yaptığı sistemler ile ekolojik sistemler arasındaki dengeyi sağlayacak mekânsal planlamalarla sürdürülebilir kentsel çevreyi sağlamak²⁹,

•İnsanlığın yarattığı sistemlerin ve nitelikli kalkınmanın sürdürülebilir olmasına ilişkin kültürel miras bırakmak³⁰.

II. ÇEVRE POLİTİKASI KAVRAMININ GENEL ÇERÇEVESİ

Günümüzde kalıcılığı olan etkin ve etkili büyüme ve kalkınma politikaları ancak çevre ile entegrasyonunun tamamlandığı politikalarla mümkün olabilmektedir. Bu sebeple hükümetler kalkınma plan ve programlarını belirlerken uzun vadede başarıyı yakalayabilmek için çevre politikalarını da belirlemektedir. *Çevre politikaları*; toplumun çevreyle olan ilişkilerinin düzenlenmesi amacıyla belirlediği hedefler, normlar ve ilkeler ile çevrenin korunmasına yönelik alınan önlemlerin tamamının ifade edildiği politikalarlardır. Bu bölümde çevre politikası çevre ve çevre kirliliği ekseninde etrafında açıklanarak çevre kirliliği yaratan faktörler ve etkileri, bu etkilerin ortadan kaldırılması için alınacak önlemler ifade edilecektir.

A. ÇEVRE VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ KAVRAMININ TANIMI

İnsan, hayvan, bitki ve mikroorganizmalardan oluşan canlı varlıklarla, su, iklim, yerküre ve havadan oluşan cansız varlıkların süreçler içerisinde birbirini etkilediği etkileşim alanlarına *çevre* denir³¹

²⁹ Eryılmaz, a.g.e., s.14.

³⁰ Özünel Ölçer, Evrim. 'İnsanlar, Gezegen ve Refah İçin Bir Eylem Planı': Somut Olmayan Kültürel Miras ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Eleştirel Yaklaşım', *Millî Folklor Dergisi*, 2017, Yıl:29, Sayı:116, s.24.

Toplumbilimcilere göre çevre; ‘bir kişinin, bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun biyolojik, toplumsal, kültürel hayatlarını etkileyecek dış faktörlerin tamamıdır’³².

Bir diğer **çevre** tanımı ise; insan ve diğer canlıların yaşam süreleri boyunca karşılıklı etkileşim içinde buldukları ekonomik, biyolojik, kültürel, sosyal ve fiziki ortamlardır³³.

Yukarıda yapılan tanımlar göstermektedir ki, insan ve çevre arasında sıkı bir bağ bulunmakta ve uzun vade de çevresel faktörler canlı öğelerin eylemlerini güçlendirirken, canlı öğeler ise cansız varlıkların yapı ve konumlarını etkilemektedir³⁴.

Çevre kirliliği ise; insanların çeşitli eylemlerinin toprak, su ve hava üzerinde oluşturdukları rahatsız edici ve olumsuz gelişmelerin ekolojik dengeyi bozması ve çevrede gürültü, atık, koku, görüntü bozukluğu şeklinde arzu edilmeyen sonuçlar yaratmasıdır³⁵.

Başka bir tanıma göre ise çevre kirliliği; toprak, hava, su ve besin kaynaklarının temel yapılarının, insan ve tüm canlı türlerinin faaliyet ve yaşamlarının olumsuz etkilendiği her çeşit istenmeyen değişikliklerdir³⁶.

B. ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN ÇEŞİTLERİ

Çevreyi kirletici faaliyetler su, hava, toprak gibi doğrudan alıcı alanlarda etki yaratabileceği gibi biyolojik çeşitlilik, küresel ısınma ve iklim üzerinde de etkilere yol açabilmektedir. Ayrıca gürültü kirliliği de bir diğer çevre kirliliği çeşididir. Bunlar aşağıda açıklanacaktır.

³¹ Rüstem Barış Yeşilay, Sürdürülebilir Kalkınmanın Türkiye Ekonomisine Uygulama Olanakları,(Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2008, s.48.

³² Alper Güçlü, Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye'nin Çevre Politikaları, (Master Tezi), Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007 'den aktaran Özer Özkaya, Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü' nden aktaran Özer Özkaya: Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1975, 52, s.12.

³³ Tıraş, a.g.e., s.64.

³⁴ Yeşilay, a.g.e., s.48.

³⁵ Selma Karakuzu, Türkiye'de Çevre Politikalarının Gelişimi ve Çevre Vergilerinin Uygulanabilirliği, (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2010, s.18.

³⁶ Yeşilay, a.g.e., s.48.

1. Su ve Toprak Kirliliği

Ekolojistlere göre *su kirliliği*; su ortamında hayatını sürdüren canlı çeşitlerinde azalış yaratan ve bazı çeşitlerin kaybolmasıyla sistemdeki dengeleri bozan her şey ve ya bir su yatağındaki organizmaları kötü şekillerde etkileyen belirsiz bir maddenin su yatağına girmesidir³⁷. Ayrıca suyun kalitesinin kimyasal, inorganik, organik, radyoaktif ve biyolojik atıklar nedeniyle düşmesi, yaşam için uygun olmaktan çıkması ve kullanımlarının kısıtlanması da su kirliliği olarak tanımlanmaktadır³⁸.

Sanayinin gelişmesiyle sanayi atıklarının sulara karışması insan sağlığı açısından risk oluşturmakta, sınırlı içilebilir su kaynaklarını azaltmakta ve çevreyi olumsuz yönde etkilemektedir³⁹. 2030 yılı itibariyle su kaynaklarının artan su ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalacağı ve küresel kriz ortamının doğacağı tahmin edilmektedir.

Toprak kirliliği; toprağın bulunduğu bölgedeki mevcut yapısının kendi özellikleri dışındaki sıvı ve katı maddelerle karışması sonucu kimyasal, biyolojik ve fiziksel özelliklerini kaybetmesi, toprağın ana amaçları dışında kullanılmasıdır⁴⁰. Tarımsal ürünlerden daha fazla verim elde etmek için insanların toprağa bıraktıkları zehirli kimyasal maddeler ve yeryüzüne yağışla inen zararlı elementler de toprağı verimsizleştirmekte ve besin zincirine katılarak insanların zehirlenmesine yol açmaktadır⁴¹.

2. Hava Kirliliği, İklim Değişikliği ve Küresel Isınma

Fosil yakıt kullanımı nedeniyle binaların ısınma amacıyla yaptıkları faaliyetlerden atmosfere salınan gazların ve taşıtların, endüstriyel kuruluşların, enerji santrallerinin havaya yaydıkları zararlı atıkların belli bir standardı aşması hava kirliliği yaratmaktadır⁴².

³⁷ Kürşad Emrah Yıldırım, Çevre Vergilerinin Türkiye ve Avrupa Birliği'ndeki Uygulamaları ve Mükelleflerdeki Çevre ve Çevre Vergisi Bilinci Üzerine Erzurum İlinde Bir Araştırma, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012, s.27.

³⁸ Kudret Çoker, Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve İktisadi Etkileri, (Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2012, s.5.

³⁹ Yıldırım, a.g.e., s.28.

⁴⁰ Celaleddin Erten, Çevre Vergileri ve Türkiye Değerlendirmesi, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2014, s.10-11.

⁴¹ Çoker, a.g.e., s.5.

⁴² a.g.e., s.6.

Ayrıca havaya yayılan zararlı gaz ve karbondioksit atmosferde değişikliklere yol açarak, insan yaşamını ve ekolojik sistemi direkt etkileyerek, küresel iklim değişikliklerine neden olmaktadır⁴³. Sera etkisi olarak da ifade edilen artan karbondioksit birikimi, Dünya'nın ısınması sonucunda ozon tabakasının incelmeye, morötesi zararlı ışınların artmasına yol açmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda ozon tabakası delinerek bu delikten geçen ultraviyole ışınları yeryüzüne kolaylıkla erişerek organizma ve canlılar üzerinde kanser etkisi yaratabilmektedir. Sıcaklığın bu yükselişi iklimleri değiştirerek, kutuplardaki buzulların erimesine, deniz seviyesinin yükselmeye ve oldukça büyük miktarda tarımsal alanların sular altında kalmasına yol açacaktır⁴⁴.

3. Gürültü Kirliliği

Plansız ve çarpık kentleşmeye bağlı olarak oluşan trafik yoğunluğu ve yaşlı büyük taşıma araçları gürültü kirliliği yaratmaktadır. Aşırı gürültü kirliliği sonucundaki sesler, bireylerde yorgunluk ve uykusuzluk hissi uyandırmakta, konsantrasyon ve iletişim yaratmakta, sakinleştirici ve uyku ilacı alma da artış yaratmakta, erken çocuklukta okuma da gecikmeye, kalp basıncında artışa, stres hormonları ve kalp hızında yükselmelere yol açabilmektedir⁴⁵. Ayrıca çevrenin sakinlik ve hoşluk düzeyini de olumsuz etkilemektedir⁴⁶.

4. Biyolojik Çeşitlilik Kaybı

Biyolojik çeşitlilik; tüm Dünya'da ve belirli bir yaşam ortamındaki ekosistem tür ve gen çeşitliliğine verilen addır. Günümüzde doğal yaşam ve insan refahına etki eden, sürekliliği olan bir biyolojik çeşitlilik kaybı söz konusudur. Bu kayıpların temel nedenleri; tarıma dayalı yoğun üretim sistemleri sebebiyle doğal yaşam alanlarında oluşan değişimler, inşaat, taş ocağı faaliyetleri, ormanlar, okyanuslar, nehirler, denizler ve toprağın aşırı kullanımı, kirlilik ve artan küresel iklim değişikliğidir. Örnek verilecek olursa doğal evrim yoluyla tükenen canlı soyu istisnai kitle ölümleri hariç 1-2 iken, insanların yarattığı tahribatla 1000 tane olduğu bilim insanlarınca ifade edilmektedir.

⁴³ Bal, a.g.e., s.8.

⁴⁴ Yıldırım, a.g.e.,s.29-30.

⁴⁵ Erten, a.g.e., s.13-14.

⁴⁶ Karakuzu, a.g.e., s.36.

Nitekim balıkların, kuşların ve yaban hayvanlarının aşırı avlanması, kontrol mekanizmaları geliştirilmeden ve takibi yapılmadan ot ve bitkilerin sökülmesi, çevresel bozulmaları önleyecek mevzuatsal eksiklikler ve kurumsal yapının etkinsizliği habitat kayıplarına yol açmaktadır. Ayrıca turizm için devletin verdiği teşvikler, kitle turizmi, verimli tarım, kıyı bölgesi habitatları, lagün gibi alanları geri dönülemez boyutlarda tahrip etmektedir⁴⁷.

C. ÇEVRE KİRLİLİĞİNE YOL AÇAN FAKTÖRLER

Çevre kirliliği doğanın dengesini bozmakta, insan ve çevre sağlığını tehlikeye düşürmektedir. 20.yüzyıla birlikte artarak devam eden çevre kirliliği faktörlerinden nüfus artışı, sanayinin gelişmesi, turizmin gelişmesi, kentleşme ve diğer nedenler çalışmamızda açıklanacaktır.

1. Nüfus Artışı

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte sağlık, tarım ve hayvancılık alanında yaşanan olumlu gelişmeler; salgın hastalıkların yayılmasının önlenmesini kolaylaştırmış, doğum ve doğum sonrasında anne ve çocuk ölümlerini azaltmıştır. Nitekim Dünya nüfusunun 130 yıl içerisinde 1 milyardan 2 milyara yükselmesi, günümüz dünyasında 10 yıl gibi kısa bir zaman zarfında 1 milyarlık nüfus artışına dönüşmüştür. BM'in hazırladığı *Dünya Nüfus Beklentisi* başlıklı rapora göre de; 'şu an yaklaşık 7,7 milyar olan Dünya nüfusu 2050 yılında iki milyar artarak 9,7 milyara ulaşacaktır'⁴⁸ ve artan fazla nüfus daha fazla üretimi gerektirecektir. Malthus'a göre; nüfus geometrik olarak artarken gıda üretimi aynı doğrultuda artmayıp, aritmetik olarak arttığından artan nüfusun gıda ihtiyacı karşılanamamaktadır(Şekil 1)⁴⁹. Bununla birlikte kullanılan enerji miktarı artacak, içme suları daha fazla tüketilecek, evsel atıkların oranı artacaktır ve bu da çevresel sorunları beraberinde getirecektir⁵⁰.

⁴⁷ Karakuzu, a.g.e., s.38-39.

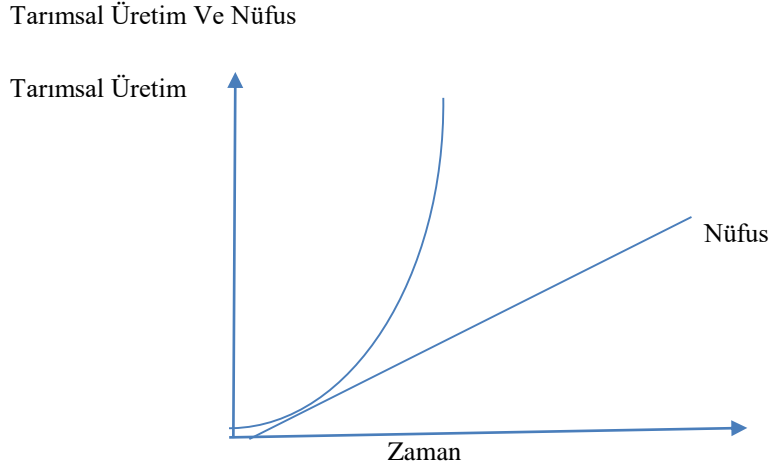
⁴⁸ <https://www.dw.com/tr/2050de-d%C3%BCnya-n%C3%BCfusu-97-milyar-olacak/a-49245966>

Erişim Tarihi: 17/09/2019.

⁴⁹ Bal, a.g.e, s.66.

⁵⁰ Şenol Turan, Küreselleşen Dünya'da Sürdürülebilir Kalkınmanın Önemi, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, Mayıs 2014, s.43.

Şekil 1: Tarımsal Üretim Karşısında Nüfus Artışı

Kaynak: Gareth Edwards -Jones ve Diğerleri, 2000:14' aktaran Hasan Çelebi Bal, s.66, Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Sorun Mücadele Aracı Olarak Kirlilik İzinleri Piyasasının Etkinliği.

2. Sanayinin Gelişmesi

Daha çok üretmek ve daha çok tüketmek olarak ifade edilen sanayileşmeyle birlikte, çeşitli sektörlerdeki uygulamaların karbondioksit (Carbondioxide-CO₂), metan (methane -CH₄), kloroflorohidrokarbon (The chlorofluorocarbon -CFC), azot dioksit (Nitrogen dioxide-NOX) gibi yüksek miktarlı kimyasal madde salınımı atmosferdeki ısı değişimlerini etkilemektedir. Örneğin; çimento, kağıt üretimlerinde enerjinin yüksek yoğunluğu, kimyasal tepkimeler sonucu karbon salınımının hava ve su kirliliği yaratması sanayileşme sonucu görülen çevresel zararları ifade etmektedir⁵¹. Atmosfere yayılan bu zehirli ve zararlı gazların asit yağmurları olarak sıvı zehir halinde yeryüzüne zaman içerisinde inmeleri insan sağlığı ve tarım alanlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca sanayi sektöründe yaşanan kazalarla toksik kimyasal madde ve radyoaktif maddelerin sızıntılarıyla çevreye zarar vermesi iklim değişikliği yaratmaktadır⁵². Diğer bir ifadeyle sanayileşme sonucunda ortaya çıkan büyük miktarlı atıklar doğrudan kirletici etkiler yaratarak ekolojik dengenin bozulmasına ve çevre sağlığının olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır⁵³.

⁵¹ Bal, a.g.e, s.69.

⁵² a.g.e.,s.68.

⁵³ Karakuzu, a.g.e.,s.23.

3. Turizmin Gelişmesi

Bilinçli olmayan turizm uygulamalarıyla, tarihi, kültürel ve doğal varlıklar kirletilerek yok edilmektedir. Örneğin turistlerin yoğun olarak geldikleri sezonlarda tarım arazilerinde kullanılacak suyun yüksek nüfuslu tesislere yönlendirilmesi sulama sorunları yaratarak, ekilebilir alanlarda çevresel problemlere yol açmaktadır. Ayrıca doğal çevre üzerindeki izdiham ve kalabalık etkisiyle arkeolojik bölgelerin zarar görmesine ek olarak, yerel bölgelerdeki turistik ziyaretçi akımının fazlalığının yarattığı yöresel nitelikli yaşam tarzının etkileşimler dolayısıyla temelinden uzaklaşarak evrilmesi, sosyal çevre üzerindeki olumsuz etkilere verilebilecek örneklerdendir.

Özellikle kaynakların pazarlanması sürecinde kısa vadede yarar gözetilmesi doğada hammaddesi bulunan kaynaklara zarar vermektedir. Örneğin; göl, deniz, gölet gibi tarım ve orman alanlarının turizme açılmasıyla ekolojik denge ve doğal yapılar olumsuz etkilenmektedir⁵⁴.

4. Kentleşme

Tarımsal üretimden sanayileşmeye geçişle birlikte, nüfusun; artışa bağlı olarak kentlerde yoğunlaşması ve bu kentlerdeki kapasitenin göç hareketleriyle artması çevre sorunlarını meydana getirmiştir. Bu sorunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir⁵⁵:

- Kentleşmeyle birlikte yerleşim alanları yaratmak amacıyla toprakların aşırı kullanımı,
- Doğal kaynakların kullanımının çok yüksek boyutlara ulaşması ve atık miktarının artması,
- Beton, bina ve yollardaki ısı tutuşunun iklim değişikliğine yol açması,
- Geniş alanlara yayılan kentleşmenin beraberinde daha fazla altyapı gerektirmesinin açtığı kaynak israfı,
- Ulaşımın sağlanması için fazla enerji tüketiminin, araç trafiği yoğunluğunun yaydığı hava kirliliği.

⁵⁴ a.g.e.,s.27-28.

⁵⁵ Bal, a.g.e., s.69.

5. Diğer Nedenler

Yukarıda ifade edilen temel nedenlerin dışındaki diğer nedenler şu şekilde belirtilebilir⁵⁶:

- Kültür tohumlarının kalitesini arttırmak amacıyla aşırı sulama çalışmalarının, topraktaki tuz oranını arttırmasıyla çölleşmeye neden olması,
- Aşırı ilaçlama ve kimyasal gübre kullanımıyla ekolojik dengenin bozulması,
- Sanayinin kontrolsüz gelişimiyle birlikte yetersiz düzeylerde gelişme kaydetmesi,
- Bilinçsiz orman tahribatı,
- Toprakların nadasa bırakılmadan aşırı kullanımı,
- İçme suyunun sağlıksız oluşu,
- Nehirlerin beraberinde getirdikleri atıklar, petrol arama çalışmaları gibi sebeplerle deniz ve okyanusların kirlenmesi,
- Çakıl, kil, taş, kum, kireç taşı, metallerinin enerji yoğun çıkarım ve işlenmelerinin çevreyi büyük oranda tahrip etmesi,
- Aşırı otlatmayla birlikte doğal bitki örtüsünün tahribata uğraması,
- Kentsel ve endüstriyel kaynaklı gürültü,
- Göl ve sulak alanların kurutulması,
- Kaçak ve yasak avlanma,
- Motor ve deniz araçlarından yayılan zararlı gazlar,
- Arıtılmayan kanalizasyon, çöp ve atık suların sulamada kullanılması ve alıcı ortama verilmesi,
- Ev ve işyerlerinin ısınması sonucu havaya yayılan hava kirliliği faktörleri,
- Radyasyon kaynaklarının artması.

⁵⁶ Bkz: Bal, a.g.e., s.69; Turan, a.g.e.,s.43-45; Karakuzu, a.g.e., s.28.

III. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE

Teknolojik gelişmelerle birlikte hızlı artış gösteren kapitalist büyüme ekolojik dengeleri bozarak, çevre tahribatına yol açmıştır. Kalkınmanın gerçekleşmesi noktasında hedeflere erişmek için çevresel faktörlerin gözardı edilmesi ve GSMH artışının kalkınmada tek ölçüt kabul edilmesi, kalkınma stratejilerinin yanlış olduğunun fark edilmesine yol açarak sürdürülebilir ve dengeli kalkınma modellerinin benimsenmesini gerektirmiştir. Kalkınmada temel hedef insan yaşam düzeyinin kalitesinin artırılmasıdır. Bu da ancak çevreye en az zarar veren sürdürülebilir sanayileşme modelleriyle mümkün olabilmektedir⁵⁷.

Günümüz bireylerinin ve gelecek nesillerin, var olan çevre sınırları kapsamında, sosyal ve ekonomik ilerlemeye adaletli bir şekilde katılımlarını sağlayabilmek için ihtiyaç duyulan üretim ve tüketim alışkanlıklarındaki değişimi ifade eden sürdürülebilir kalkınma kavramı, sürdürülebilirliğin ancak çevreyle uyumlu olduğunda mümkün olabileceğini ifade etmektedir⁵⁸.

Günümüzde üretim ve tüketim çıktılarının baz alındığı klasik ekonomi anlayışı yerini, sınırlı ekosistem kaynaklarının bilincinde olunan, ekonominin çevreyle bütünleşik kabul edildiği bir anlayışa bırakmıştır⁵⁹. Sürdürülebilir kalkınma olarak ifade edilen kavram kalkınma politikaları ile çevre stratejilerini bütünleştirmektedir⁶⁰.

Devletler kalkınmayı hedeflerken, sürdürülebilirliği olan çevre-kalkınma uyumunu sağlayacak politikaları mı ya da çevresel tahribatın yoğun olduğu, kaynak ihtiyaç dengesini bozarak insanlığın geleceğini tamamen tehlikeye atacak politikaları mı tercih edeceği konusunda karar vermelidir. Geleceğin çevre politikalarını da sürdürülebilir kalkınma hedeflerine paralel oluşturmalarıdır.

⁵⁷ Turan, a.g.e., s.38.

⁵⁸ Çoker, a.g.e., s.32.

⁵⁹ a.g.e., s.33.

⁶⁰ a.g.e., s.34.

IV. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE KONUSUNDAKİ ÇALIŞMALAR

Aşağıda bu çalışmalar BM, Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO) gibi uluslararası, Avrupa Birliği-AB (European Union-EU), Akdeniz Eylem Planı gibi bölgesel çaplı çalışmalar başlığı altında sınıflandırılmıştır. Ayrıca Türkiye tarafından yapılan çalışmalara da yer verilmiştir.

A. ULUSLARARASI DÜZEYDEKİ ÇALIŞMALAR

Ulusal nitelik taşıyan çevre sorunlarının zaman içerisinde daha fazla yaygınlaşıp, sınırları aşması, küresel sorunların çözümünde ulusal yöntemlerin yeterli olmaması sonucunu doğurmuştur. Bu durum başta BM olmak üzere farklı örgütler ve kuruluşlarca konferanslar ve zirveler düzenlenmesine, uygulanması gerekli yöntemlerin standartlaştırıldığı çeşitli bildirimler yayınlamalarına ve bu çalışmalar sonucunda ülkelerin bir araya gelerek protokoller imzalamalarına ve sözleşmeler yapmalarına neden olmuştur. Ülkeler katıldıkları ve taraf oldukları bu sözleşmelerle çeşitli sorumluluk ve cezai yaptırımlara tabi tutulmuşlardır. Aşağıda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli yeri olan uluslararası kuruluşların çalışmalarına yer verilmiştir.

1. Birleşmiş Milletler Tarafından Yapılan Çalışmalar

Çevrenin korunması konusunda küresel bilinç düzeyinin ve uluslararası işbirliğinin oluşturulmasının önemini ifade eden BM, yaptığı çalışmaları 1972 yılının Haziran ayında Stockholm'da düzenlenen İnsan Çevre Konferansı'yla yoğunlaştırmıştır. Konferansın ardından yayınlanan Stockholm Bildirgesi uluslararası alanda çevreye ilişkin ilk bildiri olma niteliğini taşımaktadır. Bildiriden sonra BM Çevre Programı (Environment Programme -UNEP) oluşturularak çevre sorunlarının çözümüne yardımcı bir BM organı kurulmuştur. Aynı zamanda 1983 yılında Dünya Çevre Kalkınma Komisyonu kurulmuştur. Komisyonca 4 yıl sürdürülen çalışmalar sonucunda 1987 yılında tüm Dünya'nın çevreye aynı özen ve ilgiyle bakmasını sağlayan *Ortak Geleceğimiz adlı* rapor hazırlanmıştır. Çevrenin önemine dikkat çekilen raporda alınan karar ve yaklaşımlar kendisinden sonra yapılan çevre ve sürdürülebilir kalkınma konulu

konferans ve anlaşmaları etkilemiştir⁶¹. BM tarafından yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların etkili olduğu zirve ve konferanslar tarihsel olarak aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

a. Birleşmiş Milletler Stockholm Çevre Konferansı

Türkiye'nin de katılımcısı olduğu, 113 ülke ve 1200 delegeyle, 5 Haziran 1972 tarihinde Stockholm'da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı; uluslararası seviyede çevre konusunun gündeme alındığı ilk büyük değerlendirme toplantısıdır⁶². Katılımcılarının farklı ideolojik, sosyal, ekonomik, kültürel yapılarına karşın Dünya'da var olan çevre sorunlarının ve çözüm yollarının tartışıldığı, ortak bir amacın söz konusu olduğu ilk ve en yaygın platform olması nedeniyle önemlidir⁶³. Ülkelerin hedefledikleri kalkınma çalışmalarında çevreyi göz ardı edişlerinin engellenmesi ve çevre konusunda tüm Dünya ülkelerinin ortak tavır ve tutum sergilemesinin sağlanması konferansın ana amacını oluşturmaktadır⁶⁴.

Konferansta; yerleşim bölgelerindeki çevre planlaması ve çevre yönetimi, doğal kaynaklar ve deniz kirliliği, uluslararası düzeyde çevreye zarar veren maddelerin açıklanması ve bu maddelerin denetlenmesi, çevresel problemlerle ilgili eğitim, bilgi politikaları, sosyal ve kültürel politikalar, ulusal örgütlerin çevre eylemlerindeki etkinliği konuları tartışılmıştır. Ayrıca çevresel problemlerin küresel oluşu ve bu problemlerin çözümünde ortak sorumluluğun gerekliliği, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin artırılması için kalkınmanın önemi ve kalkınmanın çevre gözetilerek yapılması gerektiği konuları üzerinde durulmuştur.

Ülkelerin azgelişmiş ve gelişmiş ülkeler olarak ikiye ayrıldığı konferansta⁶⁵ çevre sorunlarının kaynağı olarak, konferansa katılan zengin kuzey ülkeleriyle, fakir güney ülkeleri arasındaki gelişmişlik farkları gösterilmiştir. Az gelişmiş ülkeler; kuzeyin sanayileşmiş ülkelerinin sanayi faaliyetlerinin çevreye zarar verdiğini, endüstrileşme ve teknolojik ilerlemelerinin çevresel sorunlar doğurduğunu iddia

⁶¹ Serap Özer, Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Çevre Yönetim Sistemleri Uygulamaları, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007, s.9.

⁶² Erten, a.g.e.,s.147.

⁶³ Ceren Aksu, Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre, Güney Ege Kalkınma Ajansı, 2011,s.13.

⁶⁴ Erten,a.g.e., s.147.

⁶⁵ Aksu, a.g.e., s.13.

etmişlerdir⁶⁶. Buna karşın gelişmiş ülkeler ise, çevrenin bu denli kirletilmesinin sebebini yoksul ülkelerin ekonomik ve toplumsal geri kalmışlıklarına ve gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma ve gelişme çabalarının yakalanmasında çevrenin göz ardı edilmesine bağlamışlardır⁶⁷.

Konferans sonrasında; konferansın başlangıç tarihi olan 5 Haziran Dünya Çevre Günü ilan edilmiş⁶⁸, 'Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO), UNEP, Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization-FAO), Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO)' gibi kurum ve programlar doğmuştur⁶⁹. Ayrıca Kuzey ülkelerinin ulusal çevre ajansları oluşturmalarına önyak olunmuş⁷⁰ ve gelişmekte olan ülkelerin çevre sorunlarına gerekli önemi vermesini vurgulamak üzere UNEP'in merkezi Kenya'nın Nairobi şehrinde kurulmuştur.

Konferansın son gününde yayınlanan Stockholm(Bildirisi) Deklarasyonu'yla;

•Bildirgenin 1.maddesiyle çevre hakkı ilk kez uluslararası bir platformda tanınmış, insan hakları alanına toplumsal manada yeni bir değer katılmıştır⁷¹.

•İnsan faaliyetlerinin çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkilere, insan yaşam şartlarının geliştirilmesi konularına ve ülkelerin gelişim sorunlarına, küresel örgüt, hukuk, insan-çevre ilişkilerine değinilerek, uluslararası işbirliği ve dayanışmaya vurgu yapılmıştır.

•Çevrenin bir taşıma kapasitesi olması gerekçesiyle çevresel kaynakların kullanımında kuşaklar arasındaki hakkaniyetin sağlanmasına dikkat çekilmiştir.

•Ekonomik ve sosyal gelişmenin çevreyle olan bağlantısına işaret edilerek sürdürülebilir gelişmenin temelleri atılmıştır⁷².

⁶⁶ Erten, a.g.e., s.147.

⁶⁷ İlyas Okumuş, Yeşil Ekonomi Göstergeleri Açısından Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Performansı, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, Eylül 2013, s.9.

⁶⁸ Lale, a.g.e., s.18.

⁶⁹ Erten, a.g.e., s.148.

⁷⁰ Lale, a.g.e., s.18.

⁷¹ Yüksek, a.g.e., s.58.

⁷² Erten, a.g.e., s.148.

•Temel ihtiyaçların göz önünde tutularak, üretim ve tüketimin yeniden yapılandırılması, doğal kaynakların tamamen tüketilmeden, gelecek nesillerin kalkınmasının çevreyle uyumlu bir programla sağlanması gerekliliği konuları tartışılarak, eko-kalkınma stratejileri belirlenmiştir⁷³.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedefleri doğrultusunda yaptıkları çalışmalarda çevreyi göz ardı etmemeleri konferansın önemli maddelerinden olmasına rağmen, alınan BM kararları maalesef pratikte başarılı olamamıştır.

b. Viyana Konvansiyonu

Ozon tabakasının incelmeye yol açan maddelerin azaltılmasına yönelik olarak ana çerçevesi 1981 yılında belirlenen, 1985 yılında 20 ülkenin katılımıyla imzalanan, *Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi*, Amerikan Ulusal Bilim Akademisi'nce kloroflorokarbon kimyasalı üretiminin ve tüketiminin ve yine buna benzer uygulamaların, Kanada ve İskandinav ülkelerinde yasaklanmasının ardından 1988 yılında yürürlüğe girmiştir⁷⁴.

Kloroflorokarbon (CFC) kimyasalını üreten ve tüketen ülkeler arasında imzalan bu anlaşmayla ozon tabakasını incelten maddelerin kullanımı ve üretimi kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır.⁷⁵ Türkiye 1994 yılı itibariyle Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Konvansiyonu'nun tarafı olmuştur⁷⁶.

Bu sözleşmeyle birlikte taraflar;

- Yürürlükteki protokollerin hükümlerine uygun olarak, insan faaliyetlerinin ozon tabakasında yarattığı ya da yaratabileceği olumsuz etkilere karşı insan sağlığını ve çevreyi koruyacak tedbirleri alacaklardır. Bu amaç doğrultusunda yetenekleriyle uyumlu imkânlar dahilinde insan faaliyetlerinin ozon tabakası, ozon tabakasının insan sağlığı ve çevre üzerindeki etkilerini daha iyi anlayabilmek ve değerlendirebilmek için sistematik gözlem, araştırma ve bilgi alışverişi yoluyla işbirliği yapacaklardır.

⁷³ Okumuş, a.g.e., s.10.

⁷⁴ Erten, a.g.e., s.29.

⁷⁵ <http://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr.mfa> Erişim Tarihi:14.01.2020.

⁷⁶ Erten, a.g.e., s.29.

- Tarafların yetki alanları ve kontrolleri altında bulunan insan faaliyetlerinin ozon tabakasında yol açtığı ya da açabileceği olumsuz etkiler tespit edildiği takdirde bu duruma neden olan faaliyetlerin kontrol altında tutulması, sınırlandırılması, azaltılması veya önlenmesi için taraf hükümetler uygun yasal ve idari tedbirleri alacak ve uygun politikaların ahenkli bir duruma getirilmesi için gerekli işbirliğinde bulunacaklardır.
- Sözleşmeyle birlikte kabul edilen protokol ve eklerin de uygulanması noktasında üzerinde anlaşılan tedbirlerin, işlemlerin ve standartların formülasyonu için işbirliği yapılacaktır. Sözleşme'nin ve protokollerin etkin bir şekilde yürütülebilmesi için bunlara taraf olan uluslararası uzman kuruluşlarla işbirliği yapılacaktır.
- Uluslararası hukuka uygun olarak alınan sözleşme hükümleri, Tarafların ulusal tedbirler alma hakkını veya Taraflar'dan herhangi birince şimdiye kadar alınmış bulunan ek ulusal tedbirleri hiçbir şekilde etkilemeyecektir. Ancak, Tarafların alacağı bu tedbirlerin sözleşme yükümlülükleriyle çelişmemesi esastır.
- Yukarıda sayılan maddelerin uygulanmasında, ilgili bilimsel ve teknik görüşler esas alınacaktır⁷⁷.

c. Montreal Protokolü

Türkiye'nin 1995 yılında taraf olduğu Montreal Protokolü, 1985 yılında yapılan Viyana Ozon Tabakasının Korunması Sözleşmesi'nin devamıdır. Kloroflorokarbon yayan ve tüketen uygulamaların ozon tabakasına zarar vermemesi amacı çerçevesinde toplanan⁷⁸, insan ve çevre sağlığına zararlı, ozon tabakasını değiştiren ya da böyle bir olasılık içeren insan faaliyetlerinin yaratacağı olumsuzluklardan kaçınmak ve gerekli önlemleri almak üzere 16 Eylül 1987 yılında 24 ülke tarafından imzalanan bir antlaşmadır⁷⁹.

Çevre konusunda yapılan en başarılı çok taraflı anlaşma kabul edilen Montreal Protokolü, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin oluşturulmasında iyi bir örnek oluşturması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Protokol tarihte ilk kez, o

⁷⁷ <https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/eduardosya/VIYANA%20SOZLESMESI.pdf>

Erişim Tarihi: 14.01.2020.

⁷⁸ Coşkun Karaca, Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Dostu Maliye Politikaları, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s.43.

⁷⁹ Erten, a.g.e., s.29-30.

dönemde henüz kesinliği bulunmayan bilimsel sonuçlarla, insan kaynaklı ozon tabakasını incelten maddelerin çok taraflı bir anlaşma temelinde sınırlandırılmasını öngörmüştür. Ozon tabakası için uygulanan bu model, iklim değişikliği çalışmalarında da bir nevi emsal teşkil etmiştir⁸⁰.

Protokolde ozon tabakasına zarar veren gazlar kategorize edilerek, bu gazlara ilişkin artışların 1986 yılı verilerine göre azaltımı hedeflenmiştir⁸¹. 1990 yılında, Londra'da, gelişmiş ülkelerin katkılarıyla birlikte Montreal Protokolü'nün Uygulanması için Çok Taraflı Fon (Multilateral Funding-MLF) kurulmuştur⁸². Yürürlüğe girmesinin 20 ülkenin onayına bağlı olduğu anlaşma, 65 ülkenin onayının alınmasıyla birlikte 2019 yılı Ocak ayında yürürlüğe girmiştir.⁸³Protokolle birlikte protokolün imzalandığı tarihi olan 16 Eylül, 1995 yılından itibaren her yıl, 'Uluslararası Ozon Tabakasının Korunması Günü' olarak kutlanmaktadır⁸⁴.

Protokol zararlı gaz üretimi ve tüketimi noktasında sınırlar belirleyerek başarılı olurken, gelişmekte olan ülkelerdeki sera gazı azaltımında yeterli finansal desteği sağlayamaması noktasında eleştirilmiştir. Anlaşmanın herhangi bir fiili yaptırım olmamıştır⁸⁵.

Gerçekleştirilen birçok toplantıyla protokol maddeleri revize edilerek günümüze değin gelinmiştir.10-15 Ekim 2016 tarihlerinde, Kigali'de gerçekleştirilen 28. Taraflar Toplantısı (MOP 28)yla birlikte hidroflorokarbonlar protokol listesine eklenmiştir. Kigali Değişikliği'ndeki bu kararlar birlikte 2040'ların sonundan itibaren, Tarafların hidroflorokarbonları %80-85 oranında azaltması kararlaştırılarak, ülke gruplarının azaltım takvimleri belirlenmiştir. 15 Kasım 2016 tarihinde kabul edilerek hidroflorokarbonların aşamalı bir biçimde azaltılmasını öngören Kigali Değişikliğiyle, 2100 yılı itibariyle küresel sıcaklık artışında 0,5°C'lik bir düşüş beklenmektedir.

20–24 Kasım 2017 tarihleri arasında düzenlenen MOP 29'da, halonların gelecekte varlığı, elzem ve hassas durumlardaki kullanımlarındaki istisnalar, enerji

⁸⁰ <http://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr.mfa> Erişim Tarihi: 14.01.2020.

⁸¹ Karaca, a.g.e, s.43.

⁸² <http://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr.mfa> Erişim Tarihi: 14.01.2020.

⁸³ <https://yesilekonomi.com/mop-31de-f-gaz-projesindeki-gelistmeler-aktarildi/>
Erişim Tarihi: 14.01.2020.

⁸⁴ <http://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr.mfa> Erişim Tarihi: 14.01.2020.

⁸⁵ Karaca, a.g.e, s.43.

verimliliği ve hidroflorokarbonların bertaraf edilmesinde kullanılacak teknolojilere ilişkin kararlar alınarak, hidroflorokarbonların azaltımına yönelik finansman rehberinde ilerleme sağlanmıştır⁸⁶.

Montreal Protokolü 31. Taraflar Toplantısı (MOP 31), 4-8 Kasım 2019 tarihleri arasında 177 tarafın katılımıyla Roma'daki BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) binasında gerçekleştirilmiştir⁸⁷ Toplantıda küresel ısınmanın azaltılması için Kigali Değişikliği konusunda ne gibi adımlar atılacağı, sürdürülebilir soğuk zincirin güvenliği, HFC'lerin küresel kademeli azaltımı ve R11 emisyonlarındaki yükselişin önlenmesi konularını ele alınmıştır. Soğuk zincirler ve gıda güvenliği için enerji verimliliğinin önemine dikkat çekilen protokolde Taraflar ayrıca, Sürdürülebilir Soğuk Zincir Yönetimi ile Montreal Protokolünün Gıda Kayıplarının Azaltılmasına Katkısı Konulu Roma Deklarasyonu'nu imzalamaya davet edilmiştir. 8 Kasım itibariyle, Roma Deklarasyonu, 76 ülke tarafından imzalanmıştır ve Kasım 2020'de MOP 32'nin başlangıcına kadar imzaya açık kalacaktır. Protokolde ayrıca. MOP32 için 23-27 Kasım 2020 tarihler belirlenmiş olup, Özbekistan, etkinliğin Taşkent'te, yapılmasını teklif etmiştir.

Türkiye Avrupa Birliği'nin desteğiyle birlikte finanse ettiği Mayıs 2017'de başlayan F-Gazlar Konusunda Kapasite Oluşturma ve Aktarım İçin Kapasite Geliştirme Projesi'ni Mayıs 2020'de tamamlamış olacağını protokolde ifade etmiştir. Proje sonunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı florlu sera gazları ile ilgili revize yönetmeliğe ve ithal edilen ve kullanılan f-gaz miktarlarını takip etmeye yönelik elektronik veri tabanı ve raporlama sistemi gibi araçlara sahip olacaktır⁸⁸.

d. Brundtland Raporu

1987 yılında pek çok ülke temsilcisinin katılımının oluşturduğu grupta, Norveç'in ilk kadın başbakanı Gro Harlem Brundtland'ın oluşturduğu Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu(World Commission on Environment and Development-WCED)

⁸⁶<https://cygm.csb.gov.tr/04-09-kasim-2019-tarihleri-arasinda-italya-nin-baskenti-roma-da-gerceklestirilen-montreal-protokolu-31.-tarafilar-toplantisinda-cevre-ve-sehircilik-bakanligi-yan-etkinlik-duzenledi.-haber-251312> Erişim Tarihi: 14.01.2020.

⁸⁷<https://cygm.csb.gov.tr/04-09-kasim-2019-tarihleri-arasinda-italya-nin-baskenti-roma-da-gerceklestirilen-montreal-protokolu-31.-tarafilar-toplantisinda-cevre-ve-sehircilik-bakanligi-yan-etkinlik-duzenledi.-haber-251312> Erişim Tarihi: 14.01.2020.

⁸⁸ <https://www.sosiad.org.tr/haber/mop-31-montreal-protokolu-tarafilar-roma-da-toplandi> Erişim Tarihi: 14.01.2020.

3 yıllık bir çalışma sonucu hazırladığı Ortak Geleceğimiz Raporu'nda⁸⁹ ilk kez sürdürülebilir kalkınma kavramını tanımlamıştır⁹⁰. Sürdürülebilir kalkınma tanımının bugün de geçerliliğini koruduğu Brundtland Raporu⁹¹; kavramı en ufak detayına kadar inceleyerek, 1960'lı yılların kalkınma ideolojisi ile 1970'li yılların çevreci ideolojilerini bir noktada bütünleştiren bir yaklaşım olmuştur. Raporda artarak devam eden çevresel sorunlara karşılık ekonomik ve çevresel kalkınmanın birbiriyle bağlantısına vurgu yapılarak, gelişimin sürdürülebilir olması hedeflenmiştir⁹². Yine raporda 20.yy'ın sosyal, çevresel, ekonomik farklılıklarına değinilerek insan faaliyetlerinin ekosisteme küresel boyuttaki etkilerinden bahsedilmiştir⁹³. Nüfusun kontrol edilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu çevreye dost teknolojilerin üretilmesi, doğal kaynakların eşit kullanılması, yoksullukla mücadele edilmesi konuları üzerinde durularak, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının sürdürülebilirliği hususunda aktif olmaları savunulmuştur⁹⁴. Ayrıca raporda yapılan sürdürülebilir kalkınma tanımlarıyla ekonomik ve sosyal gelişmelerin aşamaları belirlenmeye çalışılmış, merkezi planlamanın ya da piyasa ekonomisinin olduğu gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, sürdürülebilirliğin temel alınarak bu doğrultuda hareket edilmesi gerektiği konuları vurgulanmıştır⁹⁵.

Raporda tüm ülkelerin uygulaması öngörülen ilkeler;

- Kalıcılığı uzun vadeli olan ekonomik büyüme,
- Dengeli doğa ve kalkınma temelli ekonomi,
- Doğaya zarar vermeyen, tüketmeyen uzun vadeli sürdürülebilir ekonomik gelişme modellerinin sağlanmasıdır⁹⁶.

⁸⁹ Aksu, a.g.e., s.38.

⁹⁰ http://www.ehmanager.com/mnstemp/1/khb_006_04-297.pdf?+=1561619698

Erişim Tarihi: 27/07/2019.

⁹¹ Bal, a.g.e., s.86.

⁹² Lale, a.g.e., s.52.

⁹³ a.g.e., s.22.

⁹⁴ Turan, a.g.e., s.79.

⁹⁵ Lale, a.g.e., s.22.

⁹⁶ Ece Özmehmet, Dünya'da ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları, Yaşar Üniversitesi, y.y, s.7.

e. Basel Konvansiyonu

1989'da kabul edilip 5 Mayıs 1992'de yürürlüğe giren bu konvansiyona 53 ülke tarafından imza atılmış, 183 ülke taraf olmuştur. Türkiye bu Sözleşme'yi 22.05.1989 tarihinde imzalamış⁹⁷, 22.06.1994 yılında taraf olmuştur. Konvansiyonda insan ve çevre sağlığının korunması için, yeterli imkânlardan ve uzmanlıktan yoksun ülkelerdeki belirlenmiş tehlikeli atıkların sınırlar arasındaki taşınmaları sırasında, BM'nin belirlediği standartlara göre etiketlenip, donanımlı ülkelere güvenli bir şekilde aktarılması, ihraç edilmesi konusu ele alınmıştır⁹⁸.

Sözleşmenin önemle vurguladığı en önemli unsur atıkların, sanayileşmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru taşınmasıdır. Sözleşme atıkların Taraf ülkeler arasındaki hareketinden önce bir ön bildirim yapılmasını, sınırları aşan bu hareket için ihracatçı devletler tarafından ithalatçı devletlerden taşımaya ilişkin yazılı onay alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum Basel Sözleşmesi'nin hukuki şekilde gerçekleştirilebilmesi noktasında önem arz etmektedir. Bu çerçevede, sözleşmenin tarafı olan her devlet, tehlikeli veya diğer atıkların ithalini ve ihracını yasaklama hakkını elinde bulundurmaktadır⁹⁹.

f. Rio Konferansı Bildirgesi

Rio da 1992 yılında yapılan BM Yeryüzü Zirvesi'yle; sürdürülebilir kalkınma kavramı ele alınmıştır. Zirvenin en önemli özelliği 178 ülkeden kadın grupları, bölgesel gruplar, iş çevreleri gibi diğer kesimlerin katılım gösterdiği en geniş düzeyli global bir zirve olmasıdır. Zirve Stockholm Konferansı'nın devamı niteliğinde olmasına ve içerik yönünden Stockholm Konferansı ile benzerlik göstermesine karşın yalnızca çevreyi konu almaması noktasında Stockholm Konferansı'ndan ayrılmaktadır. Bildirge bu özelliğiyle çevre konulu çalışmalar açısından bir temeldir¹⁰⁰.

Zirveyle katılımcı süreçlerin BM, tüm hükümetler ve diğer tüm kurumsal yapılarca benimsenmesi hedeflenmiş ve Gündem 21 adı verilen küresel eylem planı belirlenmiştir¹⁰¹. Konferansta kabul edilen Gündem 21 ile sürdürülebilir orman, dağ geliştirme, sürdürülebilir tarım ve kırsal alanda kalkınma teşvikleri, insan yerleşimi

⁹⁷ <https://onceliklikimyasallar.csb.gov.tr/basel-sozlesmesi-i-5178> Erişim Tarihi: 14.01.2020.

⁹⁸ Erten, a.g.e., s.29.

⁹⁹ <https://onceliklikimyasallar.csb.gov.tr/basel-sozlesmesi-i-5178> Erişim Tarihi: 14.01.2020.

¹⁰⁰ Uğur Yıldırım, Şerife Özer, Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye'ye Yansımaları: GAP'ta Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem 21, *Çağdaş Yerel Yönetimler*,12(4) Ekim 2003, s.11-12.

¹⁰¹ Okumuş, a.g.e., s.11.

konuları da gündeme getirilmiştir. Konferans ortaya çıkan bu yeni kavramların sürdürülebilir kalkınma ile önemli ilişkisini göstererek, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmanın ekonomi, kentleşme, çevre ve yönetim alanlarındaki faaliyetlerle mümkün olduğunu belirtmiştir¹⁰².

Eylem planı; sosyal ve ekonomik boyutlar, kalkınma için kaynakların korunarak yönetilmesi, etkin grupların rolünün güçlendirilmesi ve uygulama mekanizmaları olarak 4 temel kısma ayrılmaktadır¹⁰³. Çevreye yönelik kalkınma konusunda ülkelere hukuki olmayan fakat siyasi anlamda sorumluluk yükleyen Rio Konferansı'nda 27 ilke belirlenmiştir¹⁰⁴.

Konferansta sürdürülebilir kalkınma anlayışının odağında insan olduğu, her insanın verimli ve sağlıklı, doğayla uyumlu yaşamasının hakları olduğu vurgulanmıştır. Konferans sayesinde sürdürülebilir kalkınma kavramının kapsamı genişletilmiş ve kavramı birçok alanın çalışma konusu olmuştur¹⁰⁵. Ayrıca bu konferansla birlikte çevre yönetiminde etkin katılımın ve sürdürülebilir kalkınmada başarının sağlanması için geleneksel ve yerel uygulamaların önemine işaret edilerek, kültür ve kimliklerin desteklenmesine vurgu yapılmıştır¹⁰⁶. Yine konferans çevre problemlerinin çözümünde küresel anlamda yetkili tek kurumun BM olduğunu kabul ederek, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olması amacıyla 1993 yılında BM İktisadi ve Sosyal Konseyi (UN Economic and Social Council-EKOSOS) oluşturmuştur¹⁰⁷. Ayrıca BM bünyesinde EKOSOS içerisinde Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (Sustainable Development Commission-SDC), BM Şartnamesi'nin 68.maddesi ve konferans sonrası oluşturulan Gündem 21 hükümlerine göre kurulmuştur¹⁰⁸.

Konferansta BM bölgesel ekonomik konseylerinin yardımlarıyla, BM Kalkınma Programı (UNDP) ve UNEP kuruluşu çalışmalarının güçlendirilmesinin gerekliliği savunulmuştur¹⁰⁹.

¹⁰² Lale, a.g.e., s.22.

¹⁰³ Özmehmet, a.g.e., s.10.

¹⁰⁴ Turan, a.g.e., s.62.

¹⁰⁵ Lale, a.g.e., s.22.

¹⁰⁶ Özmehmet, a.g.e., s.8.

¹⁰⁷ Aksu, a.g.e., s.42.

¹⁰⁸ Lale, a.g.e., s.24.

¹⁰⁹ Aksu, a.g.e., s.42.

Rio Konferansı içeriği yönüyle kendisinden sonra yapılan BM toplantı gündemlerini de etkilemiştir. Uluslararası anlamda ele aldığı konuların çeşitliliği, katılımcıların çok ve farklı oluşu konferansı insanlık adına tarihi kılmıştır¹¹⁰.

Rio Konferansı sonrası; Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman Varlığının Korunmasına Dair Bildiri, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi belgeleri olmak üzere 5 temel belge ortaya çıkmıştır¹¹¹. Rio Deklarasyonu (Rio de Janeiro Bildirgesi), Gündem 21 ve Orman Prensipleri belgeleri ilgili ülkelerin devlet başkanlarınca onaylanırken, iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik konulu hukuki bağlayıcılığı olan global sözleşmeler ise imzaya açılmıştır¹¹².

Rio Bildirgesi: Stockholm Konferansı ilkelerine bağlı kalınarak belirlenen hedefler doğrultusunda toplum ve ülkeler arasındaki küresel anlamlı işbirliğinin oluşturulmasına, çevre ve kalkınma sistemlerinin birbirleriyle ilişkilendirilmesine, bu bütünlük ilişkisinin uluslararası anlaşmalarla korunmasına ve herkesin menfaatinin sağlanmasına vurgu yapılmıştır¹¹³.

Orman Varlığının Korunmasına Dair Bildiri: Tüm iklim kuşakları ve coğrafi bölgelerdeki doğal ya da yapay orman varlıklarının korunması ve yönetilmesi amacını taşıyan bildirinin ilkelerine göre; tüm ülkeler ormanların ülke içi ya da ülke dışından kaynaklanan istismarını önleyecek tedbirleri almalı, Dünya'nın yeşillendirilmesi çalışmalarına katılmalı, ormanlara zarar veren asit yağmurları gibi durumları önlemeli, ticari, ekonomik ve teknik tedbirleri almalı, orman işletmeleri gelecek nesilleri dikkate alacak şekilde yönetilmelidir¹¹⁴.

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi: Sürdürülebilir kalkınma hedefinin kurumsal çerçevesini oluşturan önemli belgelerden biri olan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi iklim değişikliğiyle mücadele sürecinin en temel metnidir¹¹⁵. Küresel çevre sorunlarının meydana getirdiği iklim değişikliğinin çözümü için 189 ülkenin taraf olduğu sözleşme 21 Mart 1994'te yürürlüğe girmiştir. Amacı, insandan kaynaklanan

¹¹⁰ Özmehmet, a.g.e., s.8.

¹¹¹ Aksu, a.g.e.,s.42.

¹¹² Yıldırım, Özer, a.g.e., s.12.

¹¹³ Aksu, a.g.e., s.43.

¹¹⁴ Özmehmet, a.g.e., s.16.

¹¹⁵ Aksu, a.g.e., s.16.

sera gazlarının yarattığı emisyonların iklime verdiği olumsuz etkileri önlemek, belirli bir düzeyde kalmalarını sağlamaktır. Ayrıca emisyon yaratan kaynakları sınırlandırarak, emisyonu emen alanların artırılması hedeflenmiş, 2000’li yıllara kadar sera gazı emisyonlarının 1990 yılı seviyelerine ulaştırılmasını sağlayacak önlemler alınması ve politikalar üretilmesi amaçlanmıştır¹¹⁶. Sözleşmede farklı sorumluluklar çerçevesinde ortak amaç birliği hedeflenerek, ülkelerin yapılarına uygun ortak sorumluluklar geliştirilmiştir. İlki Berlin’de, ikincisi Cenevre’de ve sonuncusu Kyoto Kenti’nde yapılan toplantılarla çevre sorunlarının azaltılmasına ilişkin eylem planları hazırlanmıştır¹¹⁷.

Bu sözleşmenin’ en üst karar organı Taraflar Konferansı (Conference of the Parties-COP)’dır. Her yıl toplanan konferans sözleşmenin uygulanmasına dair değerlendirmelerde bulunarak, daha iyi kararlar verecek sonuçları tartışmaktadır¹¹⁸. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) 2 Ek listeden oluşmaktadır. Buna göre Ek 1 listesinde sera gazı emisyon oranlarını 2000 yılına kadar 1990 yılı seviyelerine getirmeyi hedefleyen Ek 2 ülkeleri ve pazara girecek ülkeler yer alırken, Ek 2’de Kanada, Yeni Zelanda, Danimarka, Yunanistan, İspanya, Japonya, İngiltere, İrlanda, İzlanda, Belçika, Avusturya, Türkiye, İtalya, Hollanda, Portekiz, Norveç, Avustralya, ABD, İsviçre, Almanya, Fransa ile AB ülkelerinin listesi yer almaktadır¹¹⁹.

İDÇS’nin sera gazı emisyonlarını 1990 yılı seviyelerine taşımasında yeterli olamayacağı düşünülmüş ve yükümlülüklerinin daha sıkı olması ve yasal bağlayıcılık taşıması amacıyla Kyoto Protokolü düzenlenmiştir.

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi: 1972 Stockholm Konferansı’nın ve 1973 yılı UNEP’in doğa, vahşi hayat ve genetik kaynakların korunması gerekliliği çalışmalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sözleşme 1992 yılı Rio Konferansı sırasında imzaya açılmış, Aralık 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 191 ülkenin taraf olmasına rağmen 168 ülke tarafından imzalanmıştır. 1993 tarihli sözleşmenin ilk maddesine göre amaç; sürdürülebilirliğin oluşturulmasında gerekli alanın yaratılıp, düzenin sağlanması,

¹¹⁶ Erten, a.g.e., s.30.

¹¹⁷ Karaca, a.g.e., s.46.

¹¹⁸ Aksu, a.g.e., s.16.

¹¹⁹ Erten, a.g.e., s.30.

biyoçeşitliliğin korunması¹²⁰, biyolojik çeşitlilik bileşenlerinin sürdürülebilir kullanımlarının sağlanması, genetik kaynak kullanımını sonucu ortaya çıkan faydanın adil ve eşit paylaşılması, biyolojik çeşitlilik unsurları konusunda kamu eğitimleri verilerek bilgilendirme sağlanması, negatif etkilerin minimize edilmesi, bilgi alışverişi buna uygun teknoloji ve fon transferlerinin sağlanması olarak belirlenmiştir¹²¹. Ülkemiz de biyolojik çeşitlilik açısından zengin olduğu ve bu biyoçeşitliliği koruması gerektiği için antlaşmanın tarafları arasındadır¹²².

Gündem 21: Kalkınmanın sağlanması ve çevrenin korunması hedefleri arasında dengeli bir ilişkinin kurulmasının amaçlandığı, sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilmesi noktasında bağımsız sektörlerin, hükümetlerin rollerinin tanımlandığı, politik taahhüt ve küresel uzlaşmaların en üst düzeyde ifade edildiği eylem planıdır. Gündem 21 ulusların ve uluslararası hükümetlerin Dünya üzerinde yarattığı ekonomik, sosyolojik eşitsizliklere ve artarak devam eden açlık, hastalık, yoksulluk, cehalet gibi konulara ve ekosistem üzerindeki olumsuzluklara dikkat çekmiştir. Bu planda sorunların çözümlenmesinin yolu olarak insani temel ihtiyaçlarının karşılandığı, hayat kalitesinin iyileştirildiği, ekosistemlerin daha iyi korunup, yönetildiği küresel ortaklık ile toplumun uzlaştığı ve çok aktörlerle temsil edildiği ortamın varlığı gösterilmektedir¹²³.

Gündem 21' in 2 ana hedefi vardır:

- Eşitsizliklerin yarattığı yoksullukların ve çevreye verilen zararların ortadan kaldırılması,
- İdeal bir geleceğin sağlanması için toplumsal, ekonomik ve çevresel yaklaşımların bir arada değerlendirilmesi.

Gündem 21 ile ayrıca; tüm program alanlarına ilişkin finans politikalarının, yeni kaynakların uygulanması, olası teknik ve ekonomik araçların belirlenmesi, hükümet ve hükümetler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, halkın etkin katılımı, merkezi-yerel

¹²⁰ Erten, a.g.e., s.33.

¹²¹ Aksu, a.g.e., s.16.

¹²² Karaca, a.g.e., s.45.

¹²³ Yıldırım, Özer, a.g.e., s.13.

yönetim ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir¹²⁴. Böylelikle sürdürülebilir kalkınmaya yönelik amaç, hedef ve stratejilerin belirlediği yol haritasında ideal bir gelecek sağlanmaya çalışılmaktadır¹²⁵.

1986-1994 tarihli Uruguay Raundu Anlaşması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki düşünsel ayrılıklar dolayısıyla Rio Zirvesi'nde sürdürülebilir kalkınma hedefiyle uyumlu politika üretilmediğini ortaya çıkarmıştır.

g. Habitat Konferansları(I-II-III)

UN-HABITAT, insan yerleşimlerinin sürdürülebilir olarak oluşturulması ve herkese yetecek konutun sağlanması yönünde oluşturulan bir Birleşmiş Milletler Programıdır. Bu program çerçevesinde 20 yılda bir düzenlenen konferanslarla tüm Dünya'daki sürdürülebilir kentsel gelişmeye yönelik gündem belirlenmektedir¹²⁶. Konferanslara tüm üye ülkeler ile birlikte parlamenterlerin, hükümet ve belediye temsilcilerinin, sivil toplum kuruluşlarının, uzmanların, araştırmacıların ve akademisyenlerin, vakıfların, kadın ve gençlik gruplarının, sendikaların, özel sektör ve bunların yanı sıra BM ve hükümetler arası kuruluşların, ilgili paydaşların da katılımı beklenmektedir. Aşağıda gerçekleştirilen Habitat Konferansları konunun bütünlüğü açısından kronolojik olarak ifade edilecektir.

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı–**Habitat I Konferansı** 1976 yılında Kanada'nın Vancouver şehrinde yapılmıştır. Habitat I, BM Sürdürülebilir Kalkınma çerçevesini ilk olarak oluşturan 1972 Stockholm Konferansı sonucunda kabul edilen İnsan Çevresi Konferansı Bildirgesi'nin ana niteliği olan; İnsan Hakları, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ile Çevrenin Korunması'nı, kentleşmeye uyarlayan küresel bir yol haritası oluşturmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda kabul edilen *İnsan Yerleşimleri Vancouver Bildirgesi* ve *Vancouver Eylem Planı*, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı ve denetimsiz kentleşmenin yarattığı problemlere çözüm bulmaya yöneliktir. Vancouver Bildirgesi, insan yerleşimlerine ilişkin politikaların, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ideoloji, millî ve sosyal aidiyet veya herhangi bir diğer ayırım gözetmemesi; özgürlük, insan onuru ve sosyal adalete saygı göstermesi; gıda, barınma,

¹²⁴ Yıldırım, Özer, a.g.e., s.13.

¹²⁵ Turan, a.g.e., s.62.

¹²⁶ <https://habitat.csb.gov.tr/konferans-i-5747> Erişim Tarihi: 17.01.2020.

temiz su, istihdam, sağlık, eğitim, mesleki eğitim, sosyal güvence başta olmak üzere, toplumların temel ihtiyaçlarını karşılanması gerektiği ilkesini temel almıřtır¹²⁷.

Toplantıda kalkınmayı hedefleyen ülkelerin karşılaştıkları şehirleşme ve konut sorunlarının zmne katkı sağlamak ve yerleşme/iskan konularında uluslararası boyutta işbirliği ve eşgüdüm sağlayabilmek için; BM rgt içerisinde uzmanlaşacak bir merkez oluşturulması fikri kabul edilmiştir. Akabinde BM Genel Kurulu'nun 19 Aralık 1977 tarih ve 32/167 sayılı kararı ile Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Merkezi(Habitat) ve Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Komisyonu(UNCHS) kurulmuřtur¹²⁸.

Habitat II Konferansı; Türkiye'nin ev sahipliğinde 3-14 Haziran 1996 tarihinde İstanbul'da gerekleřtirilmiřtir¹²⁹. Rio Konferansı'nda kapsamı genişletilip, farklı çalışma amaçlarıyla ilişkilendirilen sürdürülebilir kalkınma kavramı, Habitat II Konferansı'yla insan yerleşimlerinin alanına uyarlanmıştır. Habitat II gündeminin **giriş bölümü**; sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinin; şeffaf, halka hesap verebilen, insan haklarına saygılı, katılımcı ve demokratik yönetimlere ve sivil toplumun yönetime etkin katılmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Habitat II gündeminin **ikinci bölümünde**; sürdürülebilir kalkınma ve insan yerleşimlerinin birbiriyle ilişkili olduğu ve birbirini desteklemesi gerektiği üzerinde durularak, insan yerleşimleri planının sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin sorumluluğuyla yapılması gerektiği ifade edilmiřtir¹³⁰.

Türkiye 1996 yılında *Yaşanabilir Kentler* kavramıyla konferansın sürdürülebilirliğine önemli bir katkı sađlanmıřtır¹³¹.

Habitat II İstanbul Deklarasyonu'nun amaçları;

- İnsan yerleşimlerinin gelişmesi için sürdürülebilir kalkınmanın zorunlu olduğu ve bu konuya toplumun kalkınması ve ekonomik büyüme hedeflerinin sağlanması için önem vermesi gerektiği ifade edilmiřtir¹³².

¹²⁷ <http://www.mfa.gov.tr/bm-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 17.01.2020.

¹²⁸ <http://20yil.habitatderneği.org/habitat-1.html/> Erişim Tarihi:17.01.2020.

¹²⁹ zmehmet, a.g.e., s.9.

¹³⁰ Lale ,a.g.e., s.25-26.

¹³¹ <http://20yil.habitatderneği.org/habitat-1.html/> Erişim Tarihi:17.01.2020.

¹³² Lale ,a.g.e., s.25-26.

- Özellikle sanayileşmiş ülkelerin üretim ve tüketim kalıplarındaki sürdürülemez dağılım ve yapı değişmelerine, nüfusun aşırı artışına bağlı olarak ortaya çıkan evsizlik, yoksulluk, eksik altyapı, hizmet, kaynak dağılımları, çevresel bozukluklarla birlikte doğal afetlerin yarattığı çok boyutlu etkilenmelere, sosyal dışlanma, artan güvensizlik ve şiddet konularına vurgu yapılarak BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu sonrası; belirlenen ilkelerle Habitat gündeminin bütünleştirilmesi¹³³,
- BM sözleşmesi ilkelerinden etkilenilerek herkese yeten konutun, sürdürülebilir, güvenli, sağlıklı, yaşanılabilir ve halkça üretkenliğin olduğu kentleşme modelinin hedeflenmesidir¹³⁴.

Konferansın sonunda, *İnsan Yerleşimleri hakkında İstanbul Bildirgesi* ile *Habitat Gündemi* kabul edilmiştir. Habitat Gündemi, 1992 Rio de Janeiro BM Çevre ve Kalkınma Konferansı sonucunda kabul edilen Gündem 21' in temel ilkeleri ile *Sürdürülebilir İnsan Yerleşimleri* başlıklı 7. bölümündeki hedefleri temel almıştır. Habitat Gündemi, herkese uygun barınma ve insan yerleşimlerinin sürdürülebilir olarak geliştirilmesi konularını temel hedef alarak, kalkınmaya odaklı bir yaklaşımı benimseyerek; küresel düzeyde uygulanacak tavsiye ve hedefler içermektedir.

'Habitat II'ye kadar süren dönemde Dünya nüfusunun üçte ikisi kırsal kesimde yaşarken; 2001 yılında Dünya nüfusunun yarısının kentlerde yaşamaya başlaması, oluşumun güçlendirilmesi yönünde inisiyatiflere yol açmıştır'. Yine 2001'de, New York'ta, *Yeni Binyılda Kentler ve Diğer İnsan Yerleşimleri Bildirgesi* kabul edilmiştir. Ayrıca aynı yıl, şehirleşmenin toplumlar, kentler, ekonomiler ve siyaset üzerindeki etkilerini incelemek üzere BM tarafından *Dünya Şehircilik Forumu* oluşturulmuştur. 2002'de, BM Genel Kurulu kararıyla, BM İnsan Yerleşimleri Programı, statüsü güçlendirilmek amacıyla, *BM İnsan Yerleşimleri Programı* adını almıştır¹³⁵.

BM Genel Kurulu'nun 66/207 kararı ile; küresel anlamda sürdürülebilir kentleşme taahhüdünü canlandırmak üzere, 1996 yılı İstanbul Habitat Gündemi üzerine inşa edilen Yeni Bir Kentsel Gündem oluşturulmasına odaklanmak için, konferansın yıl dönüm döngüsüne uygun olarak (1976,1996 ve 2016), üçüncü Habitat Konferansı'nın

¹³³ Özmehmet, a.g.e., s.9.

¹³⁴ a.g.e., s.10.

¹³⁵ <http://www.mfa.gov.tr/bm-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 17.01.2020.

toplanmasına karar verilmiştir¹³⁶. Konferansların üçüncüsü olan **Habitat III Konferansı** Dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı bir dönemde¹³⁷, 17-20 Ekim 2016 tarihleri arasında Ekvator'un başkenti Kito'da gerçekleştirilmiştir.

Genel Kurul Üye Devletleri'nin 67/216 kararı ile; konferansın amacının;

- Sürdürülebilir kentsel gelişmenin yenilenmiş politik bağlılıkla (sürdürülebilir kalkınma ve çevre bilinciyle belirlenen yönetim politikaları) sağlanabileceğini ortaya koymak olduğu, yoksulluğun irdelenerek, tespit edilmesi gerektiği, şimdiye kadar elde edilen başarıların değerlendirilmesi ve yeni gelişen sorunların ele alınması olduğunu söylemek mümkündür.

Habitat III Konferansı; önceki Habitat konferanslarında olduğu gibi, BM Sürdürülebilir Kalkınma çerçevesini benimseyerek; 27 Eylül 2015 tarihinde, New York'ta kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'ni temel almaktadır. Konferansta kabul edilen Yeni Kentsel Gündem, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin 'Kapsayıcı, Güvenli, Dirençli ve Sürdürülebilir Kent ve İnsan Yerleşimleri' başlıklı 11. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi'ni (SKH 11) tamamlayıcı niteliktedir. Herkes için kent ana fikri etrafında, kimsenin geride bırakılmaması anlayışıyla, göçmenleri de içine alarak, toplumun tüm kesimlerinin kent hayatına ayırım gözetilmeksizin katılmasını hedef göstererek; iklim değişikliğine ve çevrenin korunmasına önem vermektedir. Kentsel Gündem, 'Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi, Addis Ababa Eylem Gündemi ve iklim değişikliğine ilişkin Paris Anlaşması' gibi, BM Sürdürülebilir Kalkınma süreci kapsamındaki diğer temel küresel belgeleri de tamamlayıcı niteliktedir. Konferansta ayrıca Yeni Kentsel Gündem'in uygulama sürecinin, ilk 10 yıllık dönem sonunda (2026) gözden geçirilmesi kararlaştırılması ve bir sonraki Habitat konferansının 2036 yılında düzenlenmesi öngörülmüştür¹³⁸.

Konferans BM 2030 Gündemi (Sürdürülebilir kalkınma Hedefleri) ve Paris İklim Görüşmeleri COP21 sonrası gerçekleştirilen ilk BM Konferansı olması ve söz edilen belgelerdeki kararların uygulamasını sağlaması noktasında önemlidir. Aynı zamanda Habitat-III Konferansı sürdürülebilir kalkınmanın önemli faktörlerinden biri olan insan yerleşimlerinde (şehir, kasaba ve köylerin) iklim değişikliği ve yeni küresel

¹³⁶ <https://habitat.csb.gov.tr/konferans-i-5747> Erişim Tarihi: 17.01.2020.

¹³⁷ <http://www.mfa.gov.tr/bm-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 17.01.2020.

¹³⁸ <http://www.mfa.gov.tr/bm-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 17.01.2020.

kalkınma uygulama hedeflerini şekillendirmek için ortaya atılan önemli fikir ve çabaları tartışmak için ideal bir fırsat sunmaktadır. Aynı zamanda bu konferans sonucu elde edilen veriler; kentleşmenin sosyal entegrasyon ve eşitliği sağlamada önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Birleşmiş Milletler Konferansları, küresel boyutlu hedeflere ulaşmak için gerekli faktörleri bir araya getirecek güce sahiptir. Kentleşmeye ilişkin sorunların üye devletlerin, çok taraflı kuruluşların, yerel yönetimlerin, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelmesiyle çözümlenebileceği fikrini ortaya koyan BM konferanslarında alınan kararlar başarıyla uygulanırsa refahı daha yüksek toplumlara erişmek mümkün olabilecektir¹³⁹.

Habitat III konferansına katılan Türkiye; kentleşme ve afet riskleri alanına ilişkin deneyimlerini, yan etkinlikler vasıtasıyla uluslararası camiayla paylaşmıştır.

Habitat'ın yönetim yapısını güçlendirmek hedefi doğrultusunda, 20 Aralık 2018 tarihinde, BM Genel Kurulu'na, BM-Habitat'ın yönetim organı olan Yönetim Konseyi'nin yerine, Habitat Kurulu'nun tesis edilmesi kararlaştırılmıştır. Habitat Kurulu'nun ilk toplantısı, 27–31 Mayıs 2019 tarihleri arasında, Nairobi'de gerçekleştirilmiştir¹⁴⁰.

h. Kyoto Protokolü

Rio Konferansı'nda hazırlanan ve 1994 yılında yürürlüğe giren İDÇS ile belirlenen hedeflere ulaşılamamış, sera gazı emisyonlarındaki düşüş sağlanamamıştır¹⁴¹. Bunun üzerine İDÇS dahilinde, 1997 yılında BM tarafından Japonya'nın Kyoto şehrinde 160 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen¹⁴², 16 Mart 1998'de imzaya açılan ve 15 Mart 1999'da son halini alan Kyoto Protokolü düzenlenmiştir¹⁴³. 2004 yılında Rusya'da protokole katılmıştır¹⁴⁴. Rusya'nın da katılımıyla birlikte 90 gün içerisinde katılımcı sayısı 184'e ulaşmıştır. Sera gazı emisyonlarını azaltmak ve karbondioksit oranını 2012 yılına kadar %5'e düşürmeyi hedefleyen Kyoto Protokolü; 1990 yılı toplam karbondioksit emisyonunun en az %55'ini açıklayan sanayileşmiş ülkelerle

¹³⁹ <https://habitat.csb.gov.tr/konferans-i-5747> Erişim Tarihi: 17.01.2020.

¹⁴⁰ <http://www.mfa.gov.tr/bm-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 17.01.2020.

¹⁴¹ Turan, a.g.e., s.64.

¹⁴² Erten, a.g.e., s.31.

¹⁴³ Turan, a.g.e., s.64.

¹⁴⁴ Seda Canpolat, Çevre Vergileri ve Türkiye Uygulaması, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.28.

birlikte, sözleşmeye katılan en az 55 ülkenin parlamentolarının anlaşmayı onaylamasıyla 16 Mart 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın tarafı olan ülkeler karbondioksit ve sera gazı emisyonlarını azaltma ya da bu mümkün değilse salınım ticareti yoluyla elde ettikleri emisyon ve sera gazı salınım haklarını arttırmaya söz vermişlerdir¹⁴⁵.

Kyoto Protokolü ülkelerin 2008-2012 bütçe yılını kapsayan dönem için yeni hedefler belirlemiştir¹⁴⁶. Yük paylaşımı ilkesine dayanılarak yapılan görev dağılımında bazı ülkeler çok daha fazla emisyon indirimi taahhüdüne girerken, bazıları ise 1990 yılı seviyelerinin daha da üstünde gaz emisyonu üretebileceklerini bildirmişlerdir. Örnek olarak, Japonya için % 6, Rusya için % 0, ABD için % 7, AB için yaklaşık % 8 seviyelerinin hedef olarak belirlenmesi gösterilebilir¹⁴⁷. Uluslararası kamuoyunda farklı eşitlik ilkelerinden bahsedilse de Kyoto Protokolü ortak ama farklı sorumlulukları savunmaktadır¹⁴⁸.

Şimdiye kadar imzalanan en geniş çaplı çevre işbirliği anlaşması olan Kyoto Protokolü'nün maddeleri;

- atmosfere yayılan sera gazı emisyonlarını %5,2' ye çekmek,
- ısıtma, motorlu taşıt ve endüstri kaynaklı sera gazlarını azaltmaya yönelik mevzuatları yeniden düzenlemek,
- ısınma, ulaşımda uzun yol alma, çöp depolama gibi eylemleri daha az enerji kullanan sistemlerle yapmak,
- çevrecilik anlayışının benimsenmesiyle daha az enerji kullanan sistemleri endüstriye yerleştirmek ve bu çalışmalarda dikkate alınacak ana ilkenin çevrecilik olmasını sağlamak,
- biodizel yakıtların fosil yakıtlar yerine kullanımını sağlamak,
- atmosfere yayılan metal ve karbondioksit oranını düşüren alternatif enerji kaynaklarına eğilimi arttırmak,
- yüksek enerji kullanan demir-çelik, kireç, çimento fabrikalarının atık işlemlerini yeniden düzenlemek,

¹⁴⁵ Turan, a.g.e., s.64.

¹⁴⁶ Erten, a.g.e., s.31.

¹⁴⁷ Canpolat, a.g.e., s.28.

¹⁴⁸ Turan, a.g.e., s.64.

- termik santraller içerisinde daha az karbon salınımı yapan teknoloji ve sistemleri kullanmak,
- karbon oranının sıfır olduğu nükleer enerji ve güneş enerjilerini ön plana çıkarmak,
- fazla karbon ve yakıt tüketen üreticilerden daha fazla vergi almaktır¹⁴⁹.

Kyoto Protokolü ülkeler için oldukça yararlı politikalara önyak olmaktadır. Protokolün gelişmekte olan ülkeler açısından faydaları;

- Girilen pazarlarda gelişmekte olan ülkelere pazar üstünlüğü sağlamak,
- Ormanların korunması, zarar görenlerin yeniden yetiştirilmesiyle kültürel değerlerin yaratılması bununla birlikte ticari avantajlar oluşturulması,
- Gelişmekte olan ülkelerde sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik sermaye azsa, gelişmiş ülkelerin sera gazlarını azaltmada kullanacakları sermaye yatırımlarını gelişmekte olan ülkelere çekilmesini kolaylaştırmak,
- Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelerden aktarılabilecek azaltım sermayeleri, gelişmekte olan ülkeleri temiz kalkınma noktalarına ulaştıracaktır,
- Protokole katılımı, yasal ve politik kuruluşların mülkiyet hakları geliştirecektir¹⁵⁰.

Yukarıda belirtilen maddelerden de anlaşılacağı üzere protokolün ana hedefi; insandan kaynaklanan sera gazı emisyonlarının azaltılmasının en az maliyetle gerçekleştirilmesidir¹⁵¹. Bununla birlikte sera gazı yaratan eylemlerin yeniden düzenlenmesi, sanayide daha az enerji tüketen sistemlerinin kullanılması, fosil yakıtların biodizel yakıtlarla ikame edilmesi, termik santraller için daha az karbon gazı yayan sistemler oluşturulması, güneş enerjisinden daha fazla yararlanılması, gereğinden çok karbon ve yakıt üreten üreticilerin daha fazla vergilendirilmesi ve yüksek enerji tüketen işletmelerin atık sistemlerinin yeniden düzenlenmesi gibi pahalı yatırımlarla mümkün olabilecek hedefler de belirlenmiştir¹⁵².

Protokolün gelişmiş ülkeleri sürece dahil edip, gelişmekte olan ülkeleri kısa vadede bu süreçten uzak tutması, sera gazı yoğun kalkınma faaliyetlerinin gelişmiş

¹⁴⁹ Aksu, a.g.e., s.17.

¹⁵⁰ Canpolat, a.g.e., s.32.

¹⁵¹ Canpolat, a.g.e., s.30.

¹⁵² Erten, a.g.e., s.32-33.

ülkelerden, gelişmekte olan ülkelere kaymasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra ABD protokolü, gelişmekte olan ülkelere daha çok yarar sağladığı¹⁵³ ve protokolde yer alan iklim değişikliği politikalarının verimlilik, rekabet, büyüme hedeflerini dikkate almadığını belirterek eleştirmiştir. Sözleşmenin imzalandığı süreçte en çok sera gazı ve karbon emisyonunu yaymasına rağmen¹⁵⁴, AB karşısında rekabet gücünü kaybetmemek ve pazar kaybı yaşamamak için¹⁵⁵ daha çok ulusal uygulamalarla sera gazının atmosferdeki emiliminin önüne geçmeye çalışmış¹⁵⁶, yük paylaşımı ilkesiyle belirlenen sistemi desteklemeyerek anlaşmaya taraf olmamıştır.

Yine protokole taraf olan Güney Kore, Çin, Hindistan gibi ülkeler ciddi oranda yüksek karbon salınımları yapmalarına¹⁵⁷, son dönemde hızlı bir gelişme grafiği yakalamalarına rağmen gelişmiş ülkeler sınıflamasında olmadıkları için protokolü imzalamalarına rağmen gaz emisyonlarını düşürmek zorunda kalmamışlardır¹⁵⁸. Ayrıca emisyon indirimi açısından herhangi bir sorumluluk da almamışlardır¹⁵⁹.

Şekil 2: Kyoto Protokolü'ne Taraf Olma Durumlarına Göre Dünya Ülkeleri

Kaynak: UNFCCC, 2011, http://unfccc.int/kyoto_protocol/status_of_ratification/items/2613.php.

¹⁵³ Turan, a.g.e., s.64.

¹⁵⁴ Karaca, a.g.e., s.50.

¹⁵⁵ Canpolat, a.g.e., s.31.

¹⁵⁶ Karaca, a.g.e., s.51.

¹⁵⁷ Canpolat, a.g.e., s.31.

¹⁵⁸ Okumuş, a.g.e., s.13.

¹⁵⁹ Canpolat, a.g.e., s.31.

Haritada yeşil renkle gösterilen ülkeler Kyoto Protokolü'nü imzalayıp, onaylayan ülkeleri, siyah renkle gösterilen ülkeler protokolü imzalayan fakat onaylamayan, taraf olmayan ülkeleri, kırmızı renkle gösterilen ülkeler ise protokolü imzalayan fakat taraf olmayı reddeden ABD'yi temsil etmektedir¹⁶⁰.

Türkiye 2009 yılında bu anlaşmanın tarafı olmuştur. Bu sebeple Türkiye Kyoto Protokolü'nün 2008-2012 yılı hedeflerinden biri olan ülkeler bazındaki sorumluluğunu yerine getirmemiştir. Ulusal kalkınma hedeflerinin olumsuz etkilenmediği 2013 yılı için yapılacak yeni hedefleme döneminde sorumluluk almayı planlamıştır.

Kyoto Protokolü'nden beklenen etkili sonuçlar alınamamıştır. Bu durumun sebebi olarak, kayıt dışılıkların fazla oluşu ve ülkelerin idari yapısındaki eksiklikler, sorumluların takip ve denetimi zorlaştırıcı eylem ve faaliyetleri gösterilebilmektedir. Yine protokolün fazlaca kontrol ve emir mekanizmasıyla yürütülmesi devlet müdahalesini gerektirmekte, maliyetleri arttırmaktadır. Kabul edilebilir düzeyde küresel bir kirlilik seviyesinin belirlenemeyişi, yapılan olasılık hesaplamalarına sosyoekonomik etkenlerin doğru, yeterli olarak dahil edilemeyişi, bu etkenlerin önceden kestirilemeyişi, hedefler noktasında büyümeyi yavaşlatması veya durdurması gibi faktörler de beklenen başarının elde edilemeyişinin sebeplerinden olmuştur¹⁶¹.

Kyoto Protokolü'nün iklim politikalarının belirlenmesine yönelik olarak, 2007 yılında Bali'de gerçekleştirilen 13.Taraflar Konferansı'nın ardından oluşturulan Bali Yol Haritası, önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yine 2009 yılında Kopenhag'da düzenlenen 15. Taraflar Konferansı'nda ikinci taahhüt dönemi için taraflar uzlaşmamıştır. Kyoto Protokolü'nün birinci yükümlülük döneminin 2012 yılsonu itibariyle bitecek olması üzerine Kyoto Protokolü'nün ikinci yükümlülük döneminin 1 Ocak 2013 tarihinde başlaması kararı, Durban'daki 17'inci Taraflar Konferansı'nda alınmıştır. Ancak hangi tarihe kadar süreceği konusunda anlaşma sağlanamamıştır¹⁶². 2012 yılında Doha'da düzenlenen 18. Taraflar Konferansı'nda uzlaşmaya varılarak, Kyoto Protokolü'nün sekiz yıl daha uzatılarak protokolün 2020 yılına kadar devam

¹⁶⁰ Karaca, a.g.e., s.51.

¹⁶¹ Canpolat, a.g.e., s.33.

¹⁶²Kıvılcım, İlge, 2020'ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri Avrupa Birliği'nin Yeterliliği Ve Türkiye'nin Konumu, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 268, İstanbul, Aralık 2013, s.35.

<https://www.ikv.org.tr/images/files/Kyoto.pdf> Erişim tarihi: 18.01.2020.

ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece, ikinci taahhüt dönemi 2013-2020 yılları olarak belirlenmiştir.

Bu bağlamda, 2015 yılına kadar sürecek olan döneme ilişkin alınan kararlar kısaca şu şekildedir:

- İkinci yükümlülük dönemi sekiz yıl daha uzatılmıştır.
- Kyoto Protokolü kapsamında; Protokol'ün yasal yükümlülükleri bir kez daha kabul edilmiştir.
- Temiz Kalkınma Mekanizması, Ortak Yürütme, Uluslararası Salım Ticareti mekanizmalarının 2013 yılı itibarıyla devam etmesine karar verilmiştir. Ayrıca Kyoto Protokolü orijinal metninde 2008-2012 dönemi emisyon sınırlaması ya da azaltım taahhütleri mevcuttu ikinci yükümlülük döneminde de salım azaltım hedefi alan gelişmiş ülkeler taahhütlerini yerine getirmeye devam edeceklerdir. Ülkelerin emisyon bildirimlerini BM İklim Değişikliği Sekreteryası'na en geç 2014 yılına kadar vermeleri gerekmektedir.
- Sözleşme dahilinde; 2015 yılında kabul edilen, 2020 yılında yürürlüğe girmesi planlanan yeni bir anlaşma metni için görüşmeler hala sürmekte olup, taraflar, konuyu Doha'da kabul edilen sonuçlarla birlikte yapılacak toplantılar eşliğinde karara bağlayacaktır. Nitekim hükümetlerin anlaşma için görüş ve önerilerini Mart 2013 tarihine kadar Sekreteryaya'ya bildirmeler, 2014 sonuna kadar da taslak metin için verilerin toplanarak, Mayıs 2015 öncesinde taslağın hazır hale getirilmesine karar verilmiştir. Bunun için, BM Genel Sekreteri Ban Kimoon önderliğinde siyasi isteği canlandırmak amacıyla Dünya liderlerinin 2014 yılında tekrar bir araya gelmesi kararlaştırılmıştır¹⁶³.

Protokolün ikinci taahhüt dönemini oluşturan Doha Değişikliği' yle ilk taahhüt döneminden farklı olarak, Ek-B listesinde bulunan tarafların emisyonlarını 2020 yılında 1990 yılına göre en az %18 azaltması kararlaştırılmıştır. Bu kararın yürürlüğe girebilmesi 144 taraf ülkenin kararı kabul etmesine bağlanmıştır. Kyoto Protokolü'ne getirilen Doha Değişikliği 21 Şubat 2019 tarihi itibarıyla, 126 ülke tarafından kabul edilmiş olup, yeterli çoğunluğa ulaşamadığı için henüz yürürlüğe girmemiştir. ABD,

¹⁶³ <https://www.ikv.org.tr/images/files/Kyoto.pdf> Erişim tarihi: 18.01.2020.

Japonya, Rusya ve Yeni Zelanda ikinci taahhüt döneminde yer almamışlardır. Bu bağlamda, iklim değişikliğiyle mücadele, AB ile bazı küçük gelişmiş ülkelerin salım azaltımı konusundaki taahhütlerine bırakılmıştır¹⁶⁴.

i. Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi

1990'lı yıllardan beri yapılan ulusal, bölgesel ve uluslararası konferansların doruğu olan zirvede, 2000 yılının Eylül ayında BM'ye üye olan 192 ülkenin hükümet ve devlet başkanları¹⁶⁵, Dünya liderleri BM Newyork ofisinde bir araya gelerek¹⁶⁶ 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi beklenen 8 hedef belirlemiştir¹⁶⁷. Toplantıda insanlığın açlık, hastalık, yoksulluk, ayrımcılıktan kurtarılması, adaletin, huzurun, refahın sağlanması, çocuk ölümlerinin azaltılması, herkes için öngörülen evrensel ilköğretim, çevresel sürdürülebilirlik, cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi, kalkınmayı sağlayacak küresel ortaklık, HIV, AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele, barış konuları görüşülerek¹⁶⁸ belirli bir zaman kısıtında bu meselelere çözüm içeren¹⁶⁹, Dünya düzenin sağlanmasına yönelik konuların yer aldığı taahhütler yayınlanmıştır. Değindiği konular önceki çalışmalarla aynı olmasına rağmen yeni yüzyılda da problemlerin çözümü noktasında zirvenin gösterdiği kararlılık önemlidir¹⁷⁰.

Binyıl Kalkınma Hedefleri, uluslararası anlamda önemli bir farkındalık oluşturmuştur. Bu hedeflerle en az gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin söz konusu hedeflerini hayata geçirmeleri noktasında teşvik edilmeleri sağlanmıştır. Bu bağlamda Binyıl Kalkınma Hedefleri' ne yönelik farkındalığın ve taahhütlerin yenilenmesine olanak sağlayan üst düzeyli üç etkinlik gerçekleştirilmiştir. Etkinliklerden ilki 2005 yılındaki Dünya Zirvesi, ikincisi 25 Eylül 2008 tarihinde düzenlenen Binyıl Kalkınma Hedeflerine ilişkin Üst Düzeyli Etkinlik, sonuncusu ise Eylül 2010'daki BM Binyıl Kalkınma Hedefleri Zirvesi'dir. Buna ek olarak 2010 yılı Zirvesi sonunda bir küresel eylem planı kabul edilmiştir.

¹⁶⁴ <http://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa> Erişim Tarihi: 18.01.2020.

¹⁶⁵ Turan, a.g.e., s.62.

¹⁶⁶ Aksu, a.g.e., s.18.

¹⁶⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_Biny%C4%B1l_Kalk%C4%B1nma_Hedefleri Erişim Tarihi: 18.01.2020.

¹⁶⁸ Turan, a.g.e., s.62.

¹⁶⁹ Aksu, a.g.e., s.18.

¹⁷⁰ Turan, a.g.e., s.63.

BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon tarafından Temmuz 2013 yılında yayımlanan BM Raporu'na göre;

- Binyıl Kalkınma Hedeflerinden bazılarında ulaşılarak, daha fazla hedefin 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesine olanak sağlanmıştır.
- Bazı hedeflere ilişkin problemlerin incelenmesi ve bu sorunlara çözüm bulunması gerekmektedir.
- Rapor, eşitsizliklere dikkat çekerek sekiz Binyıl Kalkınma Hedefleriyle sağlanan ilerlemelerin bölge, ülke, ülke içi nüfus grupları arasında eşitsiz biçimde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.. Bu duruma örnek olarak, kentsel alanlarda doğumların vasıflı sağlıkçılar tarafından gerçekleştirilmesi ve buna karşın kırsal alanlarda bu oranın oldukça düşüklüğü gösterilebilir.
- Yardımlardaki azalmalarla birlikte hedeflere ulaşmanın zorluğuna ve bu azalmadan en çok zarar gören tarafın en az gelişmiş ülkeler olduğuna işaret edilmiştir. Bu duruma göre rapor göstermektedir ki; dış borç yükünün azaltılmasının ve dünya ticaretine daha fazla katılımın gerçekleştirilmesinin gelişmekte olan ülkelere yararı vardır.

Binyıl Kalkınma Hedefleri 2014 raporuna göre,

- Pek çok Binyıl Kalkınma Hedefi şimdiden gerçekleştirilse de 2015'e kadar daha çok hedefe ulaşılabilecektir.
- Yoksulluğun azaltılması, geliştirilmiş içme suyu imkânlarına erişimin artırılması, yoksul kent mahallelerinde yaşayanların durumlarının iyileştirilmesi ve ilköğretimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gibi alanlardaki hedefler gerçekleştirilmiştir.
- Teknolojiye erişim, ortalama gümrük tarifelerinin azaltılması, borç silinmesi ve kadınların katılımı gibi alanlarda da önemli gelişmeler sağlanmıştır.

Binyıl Kalkınma Hedefleri 2015 raporuna göre,

- 2000 yılında Binyıl Bildirgesi'nde belirtilen 8 hedef 15 yıllık çaba sonucunda bazı eksikliklerine rağmen büyük oranda gerçekleştirilmiştir.

- Binyıl Kalkınma Hedefleri' nin milyonlarca insanı yoksulluktan kurtulabileceği, kadınları güçlendirebileceği, sağlık ve refahı geliştirebileceği ve yeni fırsatlar yaratabileceği kanıtlamıştır.
- *Raporlardan yola çıkılarak elde edilen verilere göre, Binyıl Kalkınma Hedefleri' ne ulaşıldı, yoksulluk oranı 1990 ve 2010 yılları arasında yarı yarıya azaldı fakat 1,2 milyar insan hala aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır. 2000'li yılların başlarında ilerleme kaydedilmesine rağmen okulu bırakan çocuk sayısını azaltma konusundaki ilerlemeler belirgin şekilde yavaşladı. Kadınlar kota sisteminin desteğiyle parlamentolarda daha fazla güç sahibi olmasına rağmen toplumsal cinsiyet eşitsizliği devam etmektedir. Önemli gelişmeler yaşamasına rağmen çocuk ölüm oranının azaltılması konusundaki Binyıl Kalkınma Hedefinde geride kaldı. Daha fazla ilerleme kaydedilmesi gereken hedeflerden biride anne ölüm oranını azaltmak. Yoksulluğun giderilmesi ve eğitim ile ergenlik çağındaki doğum oranlarının azaltılması gerekmektedir. Sağlık açısından ise hala çok sayıda HIV enfeksiyonu vakası görülmektedir. Çevre faktöründe ise milyonlarca hektar ağaç her yıl yok olmaktadır. Küresel sera gazı salımı artmaya devam etmekte ve küresel karbondioksit salımı 1990'dan beri yüzde 50 artmıştır. Ayrıca su kıtlığı tüm dünyada insanların yüzde 40'ını etkilemekte ve etkilenen insan sayısında giderek artış beklenmektedir.*
- Resmi kalkınma yardımları en yüksek seviyeye ulaşarak, son yıllardaki gerilemeleri önlemiştir.
- Raporda Binyıl Kalkınma Hedeflerinin uygulanmasına ilişkin olarak 2015 sonrasında belirlenen hedeflerin uygulanabilirliği ve ne şekilde uygulanabileceği, hedeflerin hayata geçirilebilmesi tartışmalarına yer verilmiştir. Yakalanan gelişme ve kalkınma trendiyle insan faaliyetlerinin doğa ve çevre üzerindeki baskılarını azaltılacak kalkınma modellerinin tercih edilmesi vurgulanmıştır. Bu doğrultuda sosyo-ekonomik ihtiyaçlarla doğal hayatı bir noktada buluşturmayı hedefleyen *yeşil kalkınma anlayışı* destek kazanmıştır. Söz edilen Yeni Sürdürülebilir Kalkınma Modelleri'nin gıda, mali ve iklim krizleriyle ve artan eşitsizliklerle mücadele edebilecek şekilde tasarlanması gerektiği tartışılmıştır.
- Birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 2015 yılı itibariyle Binyıl Kalkınma Hedefleri' ne ulaşamayacağı gözlemlenmiştir. Özellikle en az gelişmiş ülkeler için

açlıkla mücadele, temel eğitim ve sağlık hedeflerinin kısa vadede geliştirilmesinin mümkün olmadığı görülmüştür.

- Birçok ülkenin cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve kalkınma için küresel ortaklıklar geliştirilmesi hedeflerini uzun vadede geliştirilmesi gerektiği değerlendirilmiştir¹⁷¹.

Tarafların büyük bir çoğunluğunun üzerinde uzlaştıkları hedefler sayısal ve zaman kısıtlı olmaları sebebiyle ölçümleri gerekmiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen yapılan değerlendirmeler sonucu görülmüştür ki hükümetlerin politikalarında gerekli özen sağlanamamış, kaynaklar yetersiz kalmış, ekonomik krizler sonrası ülkelerin tamamında eşit hızda bir gelişme grafiği yakalanamamıştır¹⁷².

Konunun bağlamı açısından Binyıl Zirvesi'nin devamı niteliğinde olan Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri aşağıda incelenecektir.

j. Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Dünya liderlerinin, Eylül 2015'te bir araya gelerek oluşturduğu 2030 Gündemi 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinden oluşmaktadır. 'Hiç kimsenin geride bırakılmadığı bir dünya yaratılması' için kararlılıklarını ortaya koyan Dünya liderleri; 25-27 Eylül 2015 tarihinde New York'taki BM Genel Merkezinde bir araya gelmiştir. 2030 yılına kadar Dünya'nın her yerindeki yoksulluğun kalıcı olarak her açıdan ortadan kaldırılması ve insanlığın ortak refahının sağlanması, küresel kalkınmanın kimseyi geride bırakmadan gerçekleştirilmesini hedeflenmiştir¹⁷³.

G20 liderleri 15-16 Kasım 2015 tarihinde Antalya'da toplanarak BM Genel Kurulu tarafından kabul gören ***İnsanlar, Gezegenler ve Refah*** başlıklı on yedi sürdürülebilir kalkınma hedefini incelemişlerdir. Toplantıda tüm üye ülkelerin birlikte hareket ederek kalkınma hedeflerinin özendirilmesine ve kalkınma politikalarının kapsamının büyütülmesine, istihdamın yakalanmasına, ekonomide gerçek ve potansiyel

¹⁷¹ Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri Ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Selin Nergiz Özbakır Stajyer İzmir Ticaret Odası Temmuz 2016.

http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/6360_1470056885.pdf

Erişim Tarihi: 18.01.2020.

¹⁷² Aksu, a.g.e., s.18.

¹⁷³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_Biny%C4%B1_Kalk%C4%B1nma_Hedefleri Erişim Tarihi: 18.01.2020.

büyümenin sağlanmasına işaret edilmiştir¹⁷⁴. G20'nin belirlediği hedeflerin ortak uygulamalar sonucu daha kapsayıcı ve sağlıklı gelişmeyi güvence altına alacağı belirtilmiştir¹⁷⁵.

Tüm Dünya ülkelerinin Binyıl Kalkınma Zirvesi'nde kabul ettiği hedefler 2015 yılına kadar daha çok az gelişmiş ülkelerdeki eğitim ve sağlık problemlerinin öncelikle giderilmesine yönelikti. Fakat hedeflerin belirlenmesi esnasında kalkınması amaçlanan ülkelerin fikirlerinin alınmaması ve yaptırımların olmaması bu hedeflerde başarının sağlanmasını engelleyerek BM'in aynı hataları tekrarlamaması adına incelemeler yapmasına yol açmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde yapılan zirvede; yoksulluğun ve açlığın sonlandırılması, sağlıklı bireyler, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sıhhi koşullara erişim, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış ve adalet, hedefler için ortaklık hedefleri belirlenmiştir¹⁷⁶. Bu hedefler aşağıdaki şekilde gösterilmektedir¹⁷⁷. İlk küresel anlaşma özelliği gösteren 2030 Gündemi, 17 adet Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinin yanı sıra bunlarla ilgili 169 amacı da içermektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri bu amaçlara erişebilmek için tüm ülkeleri harekete geçirmekte ve bu ülkelerin ulusal politikalarını etkilemektedir¹⁷⁸.

¹⁷⁴ Lale ,a.g.e., s.31.

¹⁷⁵ a.g.e., s.33.

¹⁷⁶ <http://www.un.org.tr/belgeler/surdurulebilir-kalkinma-hedefleri/>

Erişim Tarihi: 18.01.2020.

¹⁷⁷ <http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/birlesmis-milletler-surdurulebilir-kalkinma-hedefleri>

Erişim Tarihi: 27/6/2019.

¹⁷⁸ Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri Ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Selin Nergiz Özbakır Stajyer İzmir Ticaret Odası Temmuz 2016.

http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/6360_1470056885.pdf

Erişim Tarihi: 18.01.2020.

Şekil 3: 2015 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Kaynak: <http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/birle%20C5%9Fmi%20C5%9F-milletler-surdurulebilir-kalkinma-hedefleri> Erişim Tarihi: 27.06.2019.

k. Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio +10)

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan on yıl sonra çevrenin korunması için sosyal ve ekonomik gelişmenin birbiriyle bağlantılı bir şekilde sağlandığı sürdürülebilir kalkınma çalışmalarını değerlendirmek üzere¹⁷⁹ 26 Ağustos-4 Eylül 2002 yılında Johannesburg' da toplanılan zirvede katılımcı ülkeler Rio Zirvesi sonrası yaptığı çalışmalarını gösteren ve gelecek hedeflerini belirledikleri ulusal raporlarla zirveye katılmışlardır¹⁸⁰.

Ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini yakalamaları noktasında geldikleri aşamaların değerlendirilmesi, Gündem 21'in uygulanmasındaki problemlerin tartışılması, Rio Zirvesi'yle alınan kararların, yapılması planlanan eylemlerin gerçekleşme durumunun denetlenmesi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının uygulamalardaki tecrübelerinden faydalanılarak önerilerin geliştirilmesi, gelecek kalkınma stratejilerinin belirlenmesi amacıyla olan bu zirve soyut olan genel amaçlı hedeflerin yanında somut hedeflerin de tartışıldığı, geliştirildiği küresel bir etkinliktir¹⁸¹. Johannesburg Zirvesi sosyal adalet ve yoksulluk konularındaki eksikliklere dikkat çekmiş, konuların yeniden görüşülmesine zemin hazırlamıştır¹⁸². Bu zirveyle uluslararası gündemin temel maddesinin sürdürülebilir kalkınma olduğu onaylanmış, fakirlikle ve çevrenin zararlı etkilere karşı korunmasıyla ilgili yeni veriler ortaya çıkarılmıştır.

Zirve BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UN Conference on Environment and Development-UNCED)'nda kabul edilen ilkelerin daha iyi uygulanmasına yönelik metotların oluşturulması amacıyla da toplanmıştır. Bu çerçevede 1992 yılında BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın kabul ettikleri anlaşmaları onaylayıp onaylamadıkları, 1992 ve Rio+5'de kabul ettikleri gibi sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin oluşturulup oluşturulmadığı, biyoçeşitliliğin azaltılmasına ne gibi önlemler alındığı, G21'in uygulanması için ne yapıldığı, kadın haklarına yönelik hangi çalışmaların yürütüldüğü tartışılmıştır. Ayrıca bu zirvede yoksulluğun giderilmesi,

¹⁷⁹ http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa Erişim Tarihi: 07.07.2019.

¹⁸⁰ Özmehmet, a.g.e., s.10-11.

¹⁸¹ Lale, a.g.e., s.30.

¹⁸² Karaca, a.g.e., s.40.

eğitim, sağlık, tarım alanlarındaki sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması yönündeki engellerin belirlenerek çözüm önerileri içeren hedef takvimleri de oluşturulmuştur¹⁸³.

Daha önceki Rio zirvelerinin yeterli ve beklenen başarıyı getirmemesinin kaynağı olarak, oturumların devlet ve hükümetler düzeyinde gerçekleştirilmesi görülmüştür. Bu sebeple Rio+10 Zirvesi'ne toplumun tüm kesimlerinin yani sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, özel sektörlerin katılımı sağlanmış ve alınan her karar ve strateji hedeflerinde bu grupların aktif olması ve sorumluluk üstlenmeleriyle daha etkili olabilecek hedef belirlemeleri sađlanmışır¹⁸⁴.

Zirve sonucu ortaya iki temel belge çıkmıştır. Bunlar; *Johannesburg Uygulama Planı* ve siyasi iradenin yansıtıldığı *Sürdürülebilir Gelişme için Johannesburg Bildirgesi (Siyasi Bildiri, Johannesburg Deklarasyonu)*'dir.

Zirve sonrası 5 konu başlığından (su, tarım, biyolojik çeşitlilik, enerji, sağlık) oluşan *Johannesburg Uygulama Planı*'nda; yenilenebilir enerji kaynaklarının çoğaltılması en çok tartışılan ve üzerinde anlaşmaya varılan son konu iken, siyasi iradeyi yansıtan *Johannesburg Bildirgesi*'de ise; ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedefleri için yöresel, bölgesel ve ulusal düzeyli sorumlulukları ve çevrenin korunmasında ortak yükümlülüklerin olduğunu vurgulanmıştır¹⁸⁵. Aşağıda bu belgeler açıklanacaktır.

Zirvenin sonuncu gününde yayınlanan 10 ana bölüm ve 153 maddeden oluşan¹⁸⁶ Uygulama Planı belgesi aşağıda sayılan ana başlıklardan oluşmaktadır:

1-5.maddelerin oluşturduğu *giriş*, 6-12.maddelerin oluşturduğu *yoksulluğun ortadan kaldırılması*, 13-22.maddelerin oluşturduğu *sürdürülebilir olmayan tüketim ve üretim kalıplarının değiştirilmesi*, 23-44.maddelerin oluşturduğu *ekonomik ve sosyal kalkınmanın doğal kaynak temeline göre korunması ve yönetilmesi*, 45. maddenin ifade ettiği *küreselleşen dünyada sürdürülebilir kalkınma*, 46-51.maddelerin oluşturduğu *sağlık ve sürdürülebilir kalkınma*, 52-55.maddelerin oluşturduğu *gelişmekte olan küçük ada Devletlerinin sürdürülebilir kalkınması*, 56-65.maddelerin

¹⁸³ Yıldırım, Özer, a.g.e., s.17.

¹⁸⁴ Okumuş, a.g.e., s.14.

¹⁸⁵ Karaca, a.g.e., s.40-41.

¹⁸⁶ Yıldırım, Özer, a.g.e., s.18.

oluşturduğu *Afrika için sürdürülebilir kalkınma*, 66-74.maddelerin oluşturduğu *diğer bölgesel inisiyatifler*, 75-119. maddelerin oluşturduğu *uygulama araçları* ve 120-153.maddelerin oluşturduğu *sürdürülebilir kalkınma için kurumsal yapıdır*.

Bu ana başlıklar altında belirtilen Uygulama Planı hedefleri ise;

- 2015 yılına kadar temiz su ve atık su hizmetlerinden yararlanmayan birey sayısının yarıya indirilmesi,
- Biyolojik çeşitlilik kaybının 2010 yılına kadar azaltılması,
- 2015 yılına kadar balıkçılık alanındaki en yüksek verime erişilmesi,
- 2020 yılına kadar *Cities without slums* inisiyatifi doğrultusunda, elverişsiz yaşam koşullarına sahip en az 100 milyon kişinin yaşamlarında ciddi iyileştirmeler sağlamak üzere diğer hususlarla birlikte araziye, toprağa ve yeterli barınağa erişimin geliştirilmesi, ve bu amaçlar doğrultusunda yerel makamların programlar uygulaması,
- Enerjiye erişimi hala sağlanamamış 2 milyar kişiye enerji temin edilerek, yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artmasının sağlanması,
- İnsan sağlığı ve çevreye olumsuz etkileri bulunan kimyasalların kullanımında ve üretiminde 2020 yılına kadar azaltım sağlanması,
- Küresel Çevre İmkani'nin (GEF) Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi'nde ana kaynak olarak belirlenmesi,
- Uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyli hava kirliliklerinin azaltılması amacıyla işbirliklerinin geliştirilmesi, ülkelerin Kyoto Protokolü'nü onaylamaya teşvik edilmesi,
- Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için tüm ülkelere yarar sağlayacak açık, hakkaniyetli ve ayrımcı olmayan çok taraflı ticari ve finansal sistemlerin sağlanması, Doha Bakanlar Bildirisi ve Monterrey Mutabakatı çerçevesindeki sorumluluklara göndermelerde bulunulması,
- Gelişmekte olan ülkelerin borç sorunlarına geniş kapsamda hitap edebilmek açısından yenilik getirici mekanizmaların desteklenmesi,
- İyi yönetim konusundaki ortaklık anlayışının belli başlı grupları da içerisine alacak şekilde ve her düzeyde geliştirilmesi gibi konulara yer verilmesidir.

Bir diğerk önemli belge olan Johannesburg Bildirgesi ise yukarıda da belirtildiğı gibi, ülkelerin yerel, bölgesel ve küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için ortak sorumluluklarını vurgulamakta, zirveye katılımcı ülkelerin Uygulama Planı konusundaki kararlılıklarını teyit etmekte ve çevrenin korunması için yükümlülüklerinin altını çizmektedir. Ayrıca Johannesburg Bildirgesi'ne Türk heyetinin girişimleriyle birlikte doğal afetler konusunun da dahil edilmesi sağlanmıştır¹⁸⁷.

Bildiride küresel ısınma, su ve deniz kirliliğinin sürmesi, çölleşme, doğal afetlerdeki artış, biyolojik çeşitlilik kaybı temel çevresel sorunlar olarak işlenmiştir¹⁸⁸. Johannesburg Bildirgesi'yle; ulusal anlamda gelişme stratejileri, kurumsal anlamda duyarlılık ve sorumlulukların arttırılması, yoksulluğun engellenmesine yönelik Dünya Dayanışma Fonu'nun kurulması, enerji kaynakları kullanımında adil dağılımın ve çeşitliliğın sağlanması, biyolojik türlerin muhafaza edilmesi konularına ilişkin kararlar alınmıştır¹⁸⁹.

Bildirgenin ifade ettiğı temel görüş; sanayileşmiş ülkelerin pazarlarını açmaları, özel girişimcileri serbest bırakmaları ve kalkınma yardımlarını arttırmaları sonucunda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanacağıdır.

Zirvede kabul edilen olan Johannesburg Sürdürülebilir Gelişme Bildirgesi 32 ilkeden oluşmaktadır. Bu ilkelerin özeti aşağıdaki gibidir;

- Sürdürülebilir gelişmeyi oluşturan üç temel faktör; ekonomik gelişme, sosyal gelişme ve çevrenin korunmasına ilişkin yükümlülüklerin yerel, ulusal, bölgesel ve küresel boyutlarda ortak sorumluluk taşıdığı,
- Sürdürülebilir gelişmeye ulaşmanın hedefini üstlenmeyi yinelenerek, bu amaç doğrultusunda eşitlikçi ve insancıl temelli toplum oluşturulması için ortak yükümlülükler vurgulanmaktadır¹⁹⁰.

Bu zirve sonucunda ülkelerin sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin belirlenmesi, devletlerarası ölçüt ve antlaşmaların etkin uygulanması, enerji kaynaklarının küresel

¹⁸⁷ http://www.mfa.gov.tr/du.nya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-.2002_.tr.mfa Erişim Tarihi: 19.01.2020.

¹⁸⁸ Aksu, a.g.e., s.19.

¹⁸⁹ Turan, a.g.e., s.65.

¹⁹⁰ Okumuş, a.g.e., s.14.

paylaşımı, yenilenebilir enerji kaynaklarının arttırılması, biyolojik çeşitliliğe zarar verecek eylemlerin azaltılması, kurumsal anlamda hesap verilebilirlik ve sosyal sorumluluğun arttırılması amaçlarıyla uyumlu gelişme sağlanması ve 2005'e kadar uygulamalara başlanması kararlaştırılmıştır¹⁹¹.

Zirve sonrası 2003 yılında yapılan BM Kalkınma Komisyonu 11.Toplantısı'yla BM'in uygulayacakları çalışmalar belirlenmiş, aldıkları kararlar hayata geçirilmiş ve 2004-2017 yıllarını kapsayan çalışma programı belirlenmiştir.

Yine aynı yıl gerçekleşen Dünya Ticaret Örgütü Konferansı'yla az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerin tarım politikalarında ortaya koydukları değişik fikir ve düşünceler sebebiyle uzlaşma sağlanamamıştır¹⁹².

Zirve doğrultusunda Uygulama Planı'nın görüşüldüğü toplantılar dışında, öncelikli olarak belirlenen Su, Enerji, Sağlık, Tarım ve Biyolojik Çeşitlilik konularının da ayrıca görüşüldüğü oturumlar düzenlenmiştir. Bu oturumlarda dokuz temel toplumsal grupta (kadınlar, çocuklar ve gençler, yerli halk, hükümet dışı kuruluşlar, yerel makamlar, işçiler ve sendikalar, iş ve endüstri çevresi, bilim ve teknoloji çevresi, çiftçiler) birlikte Hükümet temsilcileri de söz almışlardır¹⁹³.

28 Ağustos-3 Eylül 2002 tarihlerinde yeterli ve temiz suya ulaşmak ve atık suların arıtılmasıyla halkın sağlığının korunmasına yönelik faktörlerin tartışıldığı Su Forumu yapılmıştır.

Ülkelerin yerel yönetimlerinin sürdürülebilir kalkınmadaki rolleri ve bu konuya ilişkin yaklaşımların tartışıldığı Yerel Yönetimler Oturumu 27-30 Ağustos 2002 tarihleri arasında yapılmıştır. Ülkemiz oturuma Yerel Gündem 21 Programı'nın uygulandığı illerden Vali ve Belediye Başkanları ile sivil toplum kuruluşları (Habitat ve Gündem 21, Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği) aracılığıyla katılım göstermiştir.

2-4 Eylül 2002 tarihleri arasında düzenlenen yuvarlak masa toplantılarıyla Su, Enerji, Sağlık, Tarım, Biyolojik Çeşitlilik alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve bu amaçlara uygun olarak başta resmi kalkınma yardımları olmak üzere kaynakların

¹⁹¹ Özmehmet, a.g.e., s.11.

¹⁹² Aksu, a.g.e., s.19.

¹⁹³ http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa Erişim Tarihi: 07.07.2019.

harekete geçirilmesi konusuna vurgu yapılmıştır. Kaynakların yerinde kullanılması, kapasitelerinin sürdürülebilir kalkınmanın çevre, ekonomik ve sosyal temelleriyle bütünleştirilmesi üzerinde durulmuştur¹⁹⁴.

Johannesburg Uygulama Planı'nda yenilenebilir enerji konusunun beklenildiği şekilde ifade edilemediğine inanan Avrupa Birliği ile aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 16 ülke tarafından oluşturulan Johannesburg Yenilenebilir Enerji Koalisyonu *Johannesburg Yenilenebilir Enerji Bildirgesi*'ni yayınlamıştır. 2003 yılının Ekim ayıyla birlikte 80'den fazla ülke Johannesburg Yenilenebilir Enerji Koalisyonu ve Bildirgesi'ne katılmışlardır¹⁹⁵.

2. Dünya Ticaret Örgütü

Küresel boyutlu ticari eylemlerin serbestleşmesi, ekolojik krizlerin yarattığı çevresel sorunlara ilişkin gelişen çevre politikaları ve II. Dünya Savaşı, dünya ticaretine yeniden yön vermek üzere 1948 yılında 'Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın yürürlüğe girmesine neden olmuştur¹⁹⁶. II. Dünya Savaşı sonrasında 56 ülkenin talebiyle Dünya Bankası ve IMF'ye ek olacak üçüncü bir ekonomik yapılanmanın oluşturulmasıyla ortaya çıkan, çok taraflı sözleşme niteliğindeki bu anlaşma, Cenevre'de 23 ülkenin imzasıyla ortaya çıkmıştır. Üye ülkeler 'Havana Şartı' olarak adlandırdıkları bu anlaşmayı Küba'nın başkentinde imzalamışlardır. Fakat anlaşma maddelerine sadık kalınmaması ve ilkelerinin benimsenememesi dolayısıyla Havana Şartı etkisiz, ölü doğmuş bir anlaşma haline gelmiştir.

GATT'ın temel amacı, başlangıçta ülkelerin mevcut ticari ilişkilerinde gümrük tarifelerinin düşürülmesi, uluslararası ticaret karşısındaki engellerin kaldırılması ve dış ticarete yapılan ayrımcılıkların önlenmesidir.

Bretton Woods kurumları, Uruguay Round müzakereleri sonrasında GATT'ın yerine, üçüncü bir ekonomik faktör haline gelecek olan Dünya Ticaret Örgütü'nü kurmuşlardır. 1995 yılında yeni bir kurumsal yapıya dönüştürülerek Dünya Ticaret Örgütü adını alan kurum, GATT'dan daha kapsamlı çalışmalar ortaya koymuştur.

¹⁹⁴http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa Erişim Tarihi: 07.07.2019.

¹⁹⁵<http://www.cevreciyiz.com/Upload/Docs/CevreAkademisi/SurdurulebilirYasam/dunyasurdurulebilir.pdf> Erişim Tarihi:15.01.2020.

¹⁹⁶ Özer, a.g.e, s.10.

Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde yer alan Ticaret ve Çevre Komitesi vasıtasıyla ticareti etkileyen uluslararası boyutlu çevre kararları incelenmektedir¹⁹⁷. 2001 yılında başlayan Doha Kalkınma Gündemi kapsamında ‘ticaret pratiklerinin çevreye duyarlı olarak geliştirilmesi, ticaret ile çevre politikaları arasında çok taraflı çevre anlaşmaları ilişkisi, çevresel ürünlerin pazara giriş’¹⁹⁸, sürdürülebilir kalkınma, çevre ve piyasa mekanizması gibi konularda, öncelikle gelişmekte olan ülkelerde ihracatın yoğunlaştırılması, yasaklı olan malların ticareti, ambalajlama, markalama, etiket ve dönüşüm konularının uluslararası düzeyde dengede olmasını konularında bu komitenin görev alması kararlaştırılmıştır.

Dünya Ticaret Örgütü’nün temel görevleri;

- DTÖ anlaşmalarının uygulanmasını ve idaresini sağlamak,
- Müzakereler için bir forum ortamı yaratılarak, anlaşmazlıkların çözümü noktasında etkili bir sistem oluşturmak,
- Çevresel amaçlara yönelik olarak kullanılan ticari önlemlerin ve ticari etki yaratan çevre politikalarının şeffaflığına ilişkin ticaret kurallarını belirlemektir¹⁹⁹.

3. Dünya Bankası

Dünya Bankası 189 üye ülkenin güdümündeki, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) isimli iki büyük kalkınma kuruluşu ve bünyesindeki diğer üç kuruluşla birlikte Dünya’nın her yerindeki gelişmekte olan ülkeler için mali ve teknik destek oluşturmaktadır²⁰⁰ ‘Kuruluşun yoksulluğun engellenmesi, istikrarlı ekonomik büyümenin sağlanması, salgın hastalıkların önlenmesi, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, göçmenler, iklim değişikliği ve çevre gibi küresel ölçekli sorunların çözümüne ilişkin kapsamlı çalışmaları mevcuttur.

IBRD kredi itibarı yoksul ve orta gelirli ülkelere kredi, garanti, risk yönetimi konusunda danışmanlık hizmeti sağlarken, IDA Dünya’nın en yoksul 77 ülkesine ekonomik gelişmeyi sağlamak, yoksulluk oranını düşürmek ve yaşam koşullarını

¹⁹⁷ Özer, a.g.e, s.10.

¹⁹⁸ Yüksek, a.g.e., s.60.

¹⁹⁹ Yıldız, Seçil Gül Meydan, Şengün, Hayriye, ‘Dünya Ticaret Örgütü’nün Çevre Koruma Politikaları’, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25/1 (2018) 255-271, s.234.

²⁰⁰ Yüksek, a.g.e., s.62.

iyileştirmek amacıyla tarım ve kamu yönetimi projelerine ‘hibeler, faizli borçlar, faizsiz krediler’ yoluyla destek sağlamaktadır²⁰¹. IBRD; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kredi verilmesi ile bu ülkelerin tasarladıkları projeleri hayata geçirme noktasında çevreyi koruma ve alınan kararların uluslararası kurallara uygunluğunu denetlemek anlamında etkindir²⁰².

1980’lerden günümüze değin bankanın öncelikleri büyük ölçüde değişmiştir. Nitekim 1980 yılında enerji sektörüne yapılan yatırımlara verilen krediler toplam kredilerin %21’ini oluşturmaktaydı. Oysaki günümüzde ‘çevre, emeklilik, beslenme, sosyal hizmetler, sağlık ve eğitim’ gibi konulara yönelerek enerji yatırımlarına verdiği kredi oranını %7’lere düşürmüştür. Ekonomik yetersizliği bulunan kitlelerin ‘yaşam fonksiyonlarına uygun altyapı çalışmalarına, toplumca yönlendirilmiş kalkınma, cinsiyet, yerli halk gibi yeni konulara eğilerek’ yapılan yeni kalkınma çalışmalarıyla Dünya Bankası kalkınmayı farklı bir şekilde gerçekleştirmeyi²⁰³, 2030 yılına kadar Dünya üzerindeki aşırı yoksulluğu bitirmeyi ve her ülke için ortak refahın artırılmasına destek olmayı hedeflemektedir²⁰⁴.

Banka; 1988 yılından beri yapılan biyoçeşitlilik konulu projelere büyük oranlarda fon sağlayarak bu alandaki çalışmaları en fazla destekleyen uluslararası kuruluş olmuştur. Ülkelerin biyoçeşitlilik yönünden duyarlı olan noktalarına yani yerel cinslerin %60’ının bulunduğu %1.4’lük bölgelerin korunması fonlarına destek veren çevre koruma ve değerlendirme projelerine ilaveten su kaynakları, çevre stratejisi, biyoçeşitlilik, iklim değişikliği gibi yeni konuları da ele alan Dünya Bankası yoksulluğu azaltma çalışmalarının çevreyle ilgilenmekle bir bütün olduğuna inanmaktadır²⁰⁵.

4. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

Türkiye’nin de üyesi olduğu teşkilat 1960 yılında kurulmuştur²⁰⁶. 1970 yılıyla birlikte üye ülkelerin ortak sorunlarını ifade edebilecekleri, sorunlar karşısındaki tecrübe ve bilgilerini paylaşabilecekleri, sorunlara çözüm yolları bularak, bazı hallerde ülkelerin ulusal politikalarına öneri niteliğindeki kararlarla da etki ve rehberlik edebilecek forum

²⁰¹ <https://www.doviz.com/makale/dunya-bankasi-world-bank-nedir/84> Erişim Tarihi:19/07/2019.

²⁰² Özer, a.g.e, s.10

²⁰³ Yüksek, a.g.e, s.62.

²⁰⁴ <https://www.doviz.com/makale/dunya-bankasi-world-bank-nedir/84> Erişim Tarihi:19/07/2019.

²⁰⁵ Yüksek, a.g.e, s.62-63.

²⁰⁶ Özer, a.g.e, s.10.

niteliğinde, OECD bünyesinde Çevre Komitesi oluşturulmasına karar verilmiştir²⁰⁷. Komitenin oluşturulmasıyla birlikte bu konularda faaliyet gösteren 20 farklı komitenin çalışmaları birleştirilmiştir. Şehirleşme ve çevre konularına eğilen komite aldığı kararların üye ülkelerce kabulü durumunda kararlarını bildireler halinde yayınlamaktadır. Üye ülkeler arasında fikir alışverişlerinin ve işbirliklerinin sağlanabilmesi, çevre ve ekonomi politikalarının birlikte götürülebilmesi için konuların üye bütüncül yaklaşımıyla ele alınması gerekmektedir²⁰⁸. EPOC'un görevleri aşağıdaki gibi sıralanabilir²⁰⁹:

- Çevre yönetimindeki problemlerin tespit edilerek çözüm yollarının bulunması,
- Üye ülkelerin ulusal çevre politikalarını uygulamaları esnasında aralarında çıkabilecek anlaşmazlıkların giderilmesi,
- Birlik üyesi ülkelerin çevre politikalarında uyumlaştırmanın sağlanması,
- Yalnızca OECD örgütü değil, örgütün dışında da doğal kaynakların ve çevrenin korunması yönetimine yardımcı kuruluş ve örgütlerin sorunlarına çözüm yolları bulunması,
- Çevre kalitesine yönelik eğilimlerin tespit edilmesi,
- Üye ülkelerin çevre politikalarını izleyerek, gerekli hallerde rehberlik edilmesidir.

Ayrıca OECD sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak araçlardan eko-verimliliğin geliştirilmesini, iş dünyası, sanayi sektörü ile ilişkilerin büyütülmesini, üretici sorumluluklarının genişletilmesini, ekonomik teşviklerin çevre üzerinde yaratacakları olumlu, olumsuz etkilerin incelenmesini öncelikli hedef olarak belirlemiştir.

Kuruluşu iktisadi amaçlı olan örgütün çalışma önceliğinde çevreye yönelik politikalar ve çalışmaların öne çıkmasıyla birlikte, '1998 yılında yapılan OECD Çevre Bakanları Toplantısı'nda 2000 ve ilerisi için yeni çevresel stratejiler, 2001 Mayıs ayında toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında OECD Çevresel Görünüm ve OECD 21.yy ilk 10 yıllık Çevre Stratejisi kabul edilmiştir. OECD'nin aynı tarihte hazırladığı Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları Raporu OECD Konsey Toplantısı'nda kabul edilmiştir'. Yapılan bu iki toplantı ortak bir oturumla ekonomi ve çevre bakanlarını bir

²⁰⁷ Yüksek, a.g.e, s.60.

²⁰⁸ Lale, a.g.e.,s.50; Özer, a.g.e, s.10.

²⁰⁹ Yüksek, a.g.e., s.60-61.

araya getirerek OECD'nin Dünya'nın gündemindeki sürdürülebilir kalkınma çalışmalarının çevre politikaları ile ilişkisinin farkında olduğunu ve bunu önceliklendirdiğini göstermiştir²¹⁰.

Tavsiye niteliğindeki OECD kararları bağlayıcı olmasa da ulusal ve uluslararası çevre yasalarının gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. İlk kez OECD tarafından ortaya atılan kirleten öder prensibi sonraki süreçlerde AB çevre politikalarının temelini oluşturmuştur²¹¹.

B. BÖLGESEL DÜZEYDEKİ ÇALIŞMALAR

Bu kısımda daha çok belirli bölgeleri kapsayan çalışmalar ifade edilmiştir. Bu kapsamda Akdeniz Eylem Planı, Karadeniz Çevre Programı, Avrupa Birliği'nin gerçekleştirdiği çalışmalar, Avrupa Ekonomik Komisyonu ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı açıklanmıştır.

1. Akdeniz Eylem Planı

Barselona Sözleşmesi adıyla bilinen Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi, BM Çevre Programı'nın 1974 yılında kurduğu Bölgesel Denizler Programı dahilinde Akdeniz'deki gemilerin, uçakların, kara taşıtlarının yol açtığı kirlenmeyi önleyerek, Akdeniz'in korunmasını hedefleyen sözleşmedir²¹². Bölgesel Denizler Programı, Akdeniz'e kıyısı bulunan 16 ülke ve Avrupa Birliği'nin katılımıyla²¹³, Akdeniz Eylem Planı'nın (MAP) 1975 tarihinde yapılmasıyla sonuçlanmıştır. 1978 yılında Barselona Sözleşmesi yürürlüğe girmiş ve Bölgesel Denizler Programı Faaliyet Merkezi kurulmuştur²¹⁴. Yasal dayanağı UNEP olan plan bugün itibarıyla 21 Akdeniz ülkesi ve AB tarafından desteklenerek yürütülmektedir²¹⁵.

Barselona Sözleşmesi, 1995 yılında, deniz çevresiyle birlikte kıyı alanlarını da içine alacak biçimde genişletilerek, halkın katılımının sağlanmasıyla *Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi* olarak ad değiştirilmiş olup, yeni

²¹⁰ Okumuş, a.g.e., s.17.

²¹¹ Yüksek, a.g.e, s.60

²¹² https://www.wikiwand.com/tr/Barcelona_S%C3%B6zleşmesi Erişim Tarihi: 19.01.2020.

²¹³ Turan, a.g.e., s.69.

²¹⁴ Aksu, a.g.e, s.13.

²¹⁵ Turan, a.g.e, s.69.

sözleşme 2004 yılında yürürlüğe girmiştir²¹⁶. Bu plan dahilinde Akdeniz'in korunması öncelikli hedefler olarak gösterilmiştir²¹⁷. Akdeniz'in karşılaştığı çevre problemleri ve bunların çözümü noktasında işbirliği içerisinde bütüncül bir yaklaşımın amaçlandığı plan²¹⁸, deniz kirliliğini önleme çalışmasının ötesine geçerek, Akdeniz Bölgesi'ndeki sürdürülebilir kalkınmayı sağlaması açısından önemlidir²¹⁹.

Coğrafi anlamda dar bir alanı kapsayan, bu doğrultuda hedefler belirleyen Akdeniz Eylem Planı 1970'li yıllarla birlikte uluslararası platformlarda daha çok gündeme gelmiştir.

1992 Rio Konferansı sonrası güncellenmesi sonucu niteliği genişletilen eylem planında Akdeniz Bölgesi'ndeki sürdürülebilir kalkınmaya yönelik amaçlar belirlemiştir. Bunlar;

- Deniz kirliliğine yol açan durumların araştırılarak, kontrolünün sağlanması,
- Sürdürülebilirliğin doğal kıyı ve liman bölgelerinde de yürütülmesinin sağlanması,
- Sosyal ve ekonomik kalkınma anlayışıyla çevrenin bütünleştirilmesi,
- Deniz ve kıyı şeritlerindeki kirliliğin azaltılması ve önlenmesinin sağlanması,
- Doğal ve kültürel mirasa sahip çıkılması,
- Yaşam standartlarının kalitesinin yükseltilmesi,
- Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelerinin işbirliği içinde olmalarının sağlanmasıdır²²⁰.

Barselona Sözleşmesi'nde 7 tane protokol bulunmaktadır. Bunlar:

- Akdeniz'de Gemilerden ve Uçaklardan Boşaltma veya Denizde Yakmadan Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılması Protokolü,
- Akdeniz'de Tehlikeli Atıkların Sınırlandırılması Hareketleri ve Bertarafından Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi Protokolü (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre),

²¹⁶ https://www.wikiwand.com/tr/Barcelona_S%C3%B6zle%C5%9Fmesi Erişim Tarihi: 19.01.2020.

²¹⁷ Aksu, a.g.e. s.13.

²¹⁸ Lale, a.g.e., s.49.

²¹⁹ Aksu, a.g.e., s.13.

²²⁰ Turan, a.g.e., s.69.

- Akdeniz'in Kara Kökenli Kaynaklardan ve Faaliyetlerinden Dolayı Kirlenmeye Karşı Korunması Protokolü,
- Hallerde Akdeniz'in Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Yapılacak Mücadele ve İşbirliğine Ait Protokol,
- Akdeniz'de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Protokol;
- Akdeniz'de Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetimi Protokolü,
- Akdeniz'de Kıta Sahanlığı ve Deniz Dibinin Keşfi ve İşletilmesinden Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi Protokolü'dür.

Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten günümüze değin çeşitli Taraflar Konferansları toplanmıştır. Son olarak 2-5 Aralık 2019 da İtalya'nın Napoli kentinde Akdeniz'in Deniz Çevresinin ve Kıyı Alanlarının Korunması (Barselona) Sözleşmesi'nin 21. Taraflar Konferansı düzenlenmiştir. Napoli'de yapılan toplantılar sonucunda 2021'deki 22.Taraflar Konferansı'nın Türkiye'nin Antalya ilinde yapılması kararlaştırılmıştır. Konferansta diğer konferanslarda olduğu gibi Akdeniz'in, Akdeniz sularının ve Akdeniz kıyılarının korunması için yapılacak projeler, alınacak tedbirler konuşulacaktır²²¹.

2. Karadeniz Çevre Programı

Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın desteğiyle Karadeniz'e kıyısı bulunan ülke devletleri tarafından, 1992 yılının Nisan ayında Bükreş'te, Karadeniz'deki kirliliğin önlenmesi amacıyla diplomatik bir konferans düzenlenmiştir. Karadeniz'e sahili bulunan devletlerin yanında, devlet düzeyinde Ermenistan, Yunanistan, Moldova ve Yugoslavya'nın, uluslararası örgüt düzeyindeki Tuna Komisyonu, UNEP, Uluslararası Denizcilik Örgütü (International Maritime Organization-IMO), Uluslararası Meteoroloji Örgütü (International Meteorological Organization-WMO), (UNDP) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi kuruluşların gözlemci statüsü ile katıldıkları Konferansta, Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi (Bükreş Sözleşmesi) dışında, Sözleşmeye ek olarak, 'Karadeniz Deniz Çevresinin Kara Kökenli Kaynaklardan Kirlenmeye Karşı Korunmasına Dair Protokol, Karadeniz Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesine Karşı Acil Durumlarda

²²¹<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-bm-barselona-sozlesmesinin-22-taraflar-konferansina-ev-sahipligi-yapacak/1676937> Erişim Tarihi: 18.01.2020.

Yapılacak İş Birliğine Dair Protokol, Karadeniz Deniz Çevresinin Boşaltmalar Nedeniyle Kirlenmesinin Önlenmesine Dair Protokol' başlıklı üç ayrı protokol ile tehlikeli atıkların sınır ötesi taşınması ve bunlara ilişkin yasal olmayan trafikle mücadele edilmesine yönelik bir protokol taslağı ve çeşitli kararlar kabul edilmiştir²²². Katılımcı ülkelerin Çevre Bakanları Nisan 1993'te Odessa'da doğal kaynakların rasyonel kullanımı ve iyileştirilmesine yönelik kısa orta ve uzun vadeli çevresel amaçları içeren bir imzalamışlardır. Bu sözleşme çerçevesinde Küresel Çevre Fonu (GEF) kaynaklı Karadeniz'in çevresel Yönetimi ve Korunması Programı başlatılarak, bu program dahilinde organizasyonun kurumsal yapısının geliştirilmesi, kirliliğin izlenmesi, acil müdahale biyo-çeşitlilik ve kıyı yönetimi alanlarında birçok ulusal ve uluslararası çalışma gerçekleştirilmiştir²²³.

Bükreş Sözleşmesi ve eki olan protokollerde, Karadeniz çevresinin kurtarılması ve korunmasına yönelik olarak genel nitelikli kurallar konmuş olmasına rağmen; bu kuralların amacına ulaşabilmesi için öncelikler saptanmadığı ve herhangi bir eylem takvimi, plânı belirlenmediği görülmektedir²²⁴.

3. Avrupa Birliği'nin Gerçekleştirdiği Çalışmalar

AB'nin uyguladığı çevre politikaları; çevre kirlenmesinin önceden önlenmeye çalışıldığı, çevre kirleticilerinin kirlilik maliyetlerini yüklediği, sürdürülebilir kalkınma politikalarıyla uyumlu ekonomik gelişmenin sağlandığı uygulamalar bütünüdür²²⁵.

AB sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesini; birlik politikalarının tanımına ve uygulanışına çevrenin dâhil edilmesine bağlamıştır. Bir plan dâhilinde çalışmalarını yürüten Avrupa Çevre Ajansı sürdürülebilir kalkınma ve çevreye yönelik uygulamalarını yapılan düzenlemeler neticesinde AB politikalarıyla bütünleştirmeye çalışmıştır²²⁶.

²²²http://www.cevreciyiz.com.tr/Upload/Docs/CevreAkademisi/CevreKoruma/KAradenizde%20cevreseli_sbirliigi_makale.pdf Erişim Tarihi: 18.01.2020.

²²³ Güçlü, a.g.e, s.168

²²⁴http://www.cevreciyiz.com.tr/Upload/Docs/CevreAkademisi/CevreKoruma/KAradenizde%20cevreseli_sbirliigi_makale.pdf Erişim Tarihi: 18.01.2020.

²²⁵ Özcan Sezer, Gökhan Dökmen, 'Kirlenen Öder İlkesi Çerçevesinde Türkiye'de Çevre Vergileri ve Negatif Dışsallıklar Sorunu', *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:57, Temmuz 2018, ss.163-181, s.170.

²²⁶ Okumuş, a.g.e., s.15.

1956-1957 Roma Antlaşması'nın hazırlandığı dönemlerde çevresel sorunların ciddi boyutlarda tehlike yaratmaması gerekçesiyle çevreye dair ortak politikaların oluşturulamadığını söylemek mümkündür²²⁷. 1970'lerden 1980'lere kadar yapılan çalışmalar da Avrupa'nın daha çok kendi vatandaşlarının yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik taahhütler verdiği görülmektedir²²⁸. Çevre kirliliğinin 1970'li yıllarda baş göstermesiyle 1972 yılında Paris Konferansı toplanmıştır. Konferansta çevre konusundaki hukuki düzenlemelerin yer aldığı ortak bir politika oluşturulmasının gerekliliği ifade edilmiştir²²⁹. Bu doğrultuda belirlenen;

1. Çevre Eylem Planı; 1973-1976 dönemlerini kapsamaktadır. Plan, Avrupa Topluluğu'nun çevre politikalarının amaç ve ilkelerini tanımlayarak, ulusal politikaların belirlenen hedeflerle uyumlaştırılması ve koordine edilmesini hedeflemiştir. Aynı zamanda topluluğun yaşam standartlarını ve çevreyi iyileştirecek önlemleri alarak gürültü ve kirliliğin azaltılması amaçlanmıştır.

2. Çevre Eylem Planı; 1977-1981 dönemlerini kapsayarak önceki çevre politikalarının noksan yönlerinin tamamlanmasını ve su, hava kirliliğinin önlenmesini hedeflemiştir. İlk kez çevresel etki değerlendirmesi bu programla söz konusu olmuştur.

3. Çevre Eylem Planı; 1982-1986 yıllarını kapsayan bu planla Avrupa Topluluğu'nun çevre politikaları ile diğer politikaları uyumlaştırılmaya ve çevresel etki prosedürü hazırlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda yeni teknolojiler ve bu teknolojilerin finansmanına yönelik çalışmalar hedeflemiştir. Bununla birlikte yaşam kalitesi ölçütünün gelir ve maddi eşyalar olmamasının anlaşılması üzerine çevreye yönelik dolaylı hükümleri içeren Topluluk Mevzuatı²³⁰, 17 Şubat 1986 tarihinde Lüksemburg'da, yeni üyeler de dahil olmak üzere dokuz üye devletle birlikte imzaladıkları, 1 Temmuz 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi'yle Avrupa Ekonomik Topluluğu Kurucu Antlaşması'nda köklü değişiklikler yapmıştır. Senet Avrupa Birliği ortak pazarı ve Avrupa politik işbirliğini resmen başlatmış ve parasal, sosyal politika, ekonomik ve sosyal bağlılık, araştırma ve teknolojik gelişim, çevre ve dış politika alanlarında işbirliğini gerektirecek yeni politikaların oluşturulmasına neden

²²⁷ Yüksek, a.g.e., s.63.

²²⁸ Güçlü, a.g.e.148.

²²⁹ Yüksek, a.g.e., s.63.

²³⁰ Güçlü, a.g.e., s.148.

olmuştur²³¹. Çevrenin korunmasına ilişkin bakış açılarını değiştiren Tek Avrupa Senedi; Avrupa Ekonomik Topluluğu Kurucu Antlaşması'na çevre başlığını ekleyerek, çevrenin korunmasına ilişkin özel hükümlere yer vererek çevre politikasını topluluk politikalarına dâhil etmiştir. Böylelikle Avrupa Tek Senedi çevre konusunu doğrudan düzenleyen bir niteliğe bürünmüştür²³².

Bu ilk üç program çevrenin korunması noktasında sosyal ve ekonomik politikaların temeli olan önleyici nitelikli uygulamaları içermektedir. Ardından oluşturulan;

4. Çevre Eylem Planı; AB politikalarıyla çevreye ilişkin politikaları bütünleştirerek, çevresel hedefleri kesinleştirmiş, çevreyi korumaya yönelik yaptırımların geliştirildiği AB mevzuatının oluşturulması ilkesini benimsemiştir. Çevrenin korunması fikri tam olarak bu programla AB amaçları arasında yer almıştır²³³.

1990 yılında Dublin'de yapılan devlet başkanları zirvesinde imzalanan bir diğer antlaşma ile devlet başkanları, çevre konusundaki görev ve sorumluluklarını yerine getireceklerini, doğal çevre ile birlikte tüm Dünya'nın korunması çalışmalarını artıracaklarını belirtmişlerdir

1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girerek, 1991 yılının Aralık ayında imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması'nda değişikliklere yol açan Maastricht Antlaşması ile; sürdürülebilir kalkınma çalışmalarının çevreye duyarlı olarak yürütülmesi temel amaç olarak kabul edilmiştir. Bu Antlaşma ile, çevreye ilişkin bir madde ilk kez Birliğin temel amaçları arasına girmiştir. Sözleşmenin 130. maddesi üye devletleri çevre açısından bağlayıcı hükümler içermektedir.

1997 yılında Amsterdam'da yapılan toplantıda imzalanan Amsterdam Antlaşması ile Maastricht Antlaşması'nın bazı maddeleri revize edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramına anlaşmanın ilk bölümünde yer verilerek, kavramın AB'nin kuruluş amaç ve ana hedeflerinde yer alması kararlaştırılmıştır²³⁴. Anlaşmayla AB'nin

²³¹ <https://www.ilimvemedeniyyet.com/avrupa-tek-senedi-antlasmasi.html> Erişim Tarihi: 28/12/2019.

²³² Güçlü, a.g.e., s.148.

²³³ Yüksek, a.g.e., s.64-65.

²³⁴ Okumuş, a.g.e., s.15.

hedeflerinde sürdürülebilir kalkınma kavramı önceliklendirilmiştir²³⁵. Maastrich Antlaşması'ndan sonra AB tarafından 5.Eylem Planı uygulama dönemine girilmiştir²³⁶.

5. Çevre Eylem Planı; 1993-2000 yıllarını kapsayarak; hükümetlerin yanında yerel yönetimlerin de çevre koruma ve kalkınma da önemli rollerinin olduğunu, alınması gereken birçok aksiyonun yerel yönetimlerce de uygulanabileceğini ifade etmiş ve bu görüşü benimsemiş ilk programdır. Bütün toplumsal ve yönetsel grupları ortak sorumluluk ilkesi kapsamında değerlendiren plan²³⁷ enerji, tarım, turizm, endüstri, ulaştırma sektörlerine öncelik vererek çevre korumasının tüm sektörlerin ortak sorumluluğunda olduğunu, çevre politikalarıyla sektör politikalarının bütünleştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma ilkesinin önemine işaret edilerek, çevreye zararlı davranışsal bozuklukları gidermek için piyasa araçlarından yararlanılması önerilmiş, kirli suların boşaltılması konusu için vergi önlemleri alınması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca çevre kirliliğinin en önemli sebebi olarak endüstri görülmüş ve çevre koruma çalışmalarına endüstrinin aktif katılımı beklenmiştir²³⁸.

6. Çevre Eylem Planı; 2001 yılı itibariyle çevre konusunda 10 yıllık süreyi kapsayan temel ve öncelikli hedefleri ortaya koymuştur²³⁹. Sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu büyümeyi hedefleyen bu planla birlikte AB'de sürdürülebilir kalkınma anlayışı ilk kez gündeme gelmiştir. AB sürdürülebilir kalkınma stratejisiyle, sektör politikalarını çevresel unsurlarla bütünleştirmeye çalışmıştır. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Konferansı (European Union World Conference on Sustainable Development-SKDK) 6.Eylem Planı'nın; 'iklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre, sağlık ve yaşam kalitesi, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetimi' başlıklarında hemen önlem alınması gerektiği üzerinde

²³⁵ Lale ,a.g.e., s.48.

²³⁶ a.g.e.,s.149.

²³⁷ Lale, a.g.e., s.23.

²³⁸ Yüksek, a.g.e., s.65.

²³⁹ Salih Özaykut, Avrupa Birliği'nde Çevre Politikası Çevrenin Korunması Ve Yargıtay İçtihatları, y.y, s.6.

durarak AB ve diğer ülkelerin gelecek refahlarının sürdürülebilir kalkınmaya bağlı olduğunu belirtmiştir²⁴⁰.

Programda ayrıca yararlanılan mevzuatların iyileştirilmesi, piyasa ile yakın çalışma, politikalara çevrenin gerektirdiklerinin eklenmesi, arazi kullanımının planlanması, alınacak idari kararların çevre konusuna dikkat edilerek alınması, bireylerin özel vatandaşlar olarak güçlendirilmesi ve davranışlarını değiştirmelerinde destek verilmesi konuları önceliklendirilmiştir. Yine AB, topluluğa aday ülkelerle aralarındaki diyalogların ve sivil toplum kuruluşları yapılanmalarının bu doğrultuda etkinleştirilmesine vurgu yapmıştır.

Plan ‘sürdürülebilir kalkınma, pazar ekonomisinin güçlendirilmesi, serbest piyasayı düzenleyici kurallara yer verilmesi, çevre sorunlarının geniş kapsamlı bakış açısıyla ele alınması, çevre duyarlılığının yaygınlaştırılıp katılımın artırılması gibi’ konulara değinmesi yönüyle 5.Çevre Eylem Planı’yla son derece uyum içindedir²⁴¹.

2006 yılının Haziran ayına gelindiğinde Avrupa Konseyi, AB için Yenilenmiş Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi’ni kabul etmiştir. İlk strateji temelli yeni strateji de kaynaklarını verimli kullanan ve yöneten bir toplum oluşturulması, çevre korumasının sosyal uyumla sağlanması, ekonominin, ekolojik ve sosyal kapasitesinin artırılması, refahın, var olan ve gelecek nesillerin yaşam kalitesinin sürekli iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Yeni strateji ‘aşamalı olarak sürdürülmesi mümkün olmayan üretim ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi’ hedefiyle bütünleşik politikaların gerekliliğine işaret etmiştir. Bu hedeflerin ancak araştırma ve geliştirme, kamu finansmanı ve eğitim gibi mekanizmalarla sağlanabileceği vurgulanmıştır. Bu kapsamdaki uygulamaların etkinliği güçlü bir yönetim döngüsü dâhilindeki izlemeye dayandırılmıştır. Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu Yenilenmiş Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi’nin gelecek aşamalarında yol gösterici olması amacıyla ilerleme raporlarının her iki yılda bir hazırlanması uygun bulunmuştur²⁴².

²⁴⁰ Okumuş, a.g.e., s.15-16.

²⁴¹ Mehmet Samet Erdem, Füsun Yenilmez, ‘Türkiye’nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi’, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2017, 4(2), 91-119, s.102.

²⁴² Okumuş, a.g.e., s.17.

7. Çevre Eylem Planı; 2007-2013 yıllarını kapsayarak, yenilenen stratejilerle Avrupa'daki AR-GE ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla planlanmıştır²⁴³. Plan 2020 yılı Aralık ayına kadar geçerli olarak AB'nin önceliklendirdiği hedeflerini özetleyerek, 2050 yılına kadar sorunlara uzun vadede çözüm önerileri sunmayı hedeflemiştir. Avrupalıların yakaladıkları refah seviyesi ve ekonomik başarıda, doğal sermayelerinin sağlıklı oluşunun rolü olduğu üzerinde durularak '*Gezegenin Sınırları İçinde, Daha İyi Yaşamak*' sloganıyla eylem planı yayınlanmıştır. Yürürlüğe giren planda temel, kolaylaştırıcı ve ek-yatay öncelik olarak sınıflandırılan dokuz öncelikli konu belirtmiştir. Bunlar;

- Avrupa Birliği'nin doğal sermayesinin korunarak, muhafaza edilmesi ve güçlendirilmesi,
- Birliğin karbon oranının düşük olduğu, yeşil, rekabetçi, kaynak-verim uyumunun sağlandığı ekonomiye geçişinin sağlanması,
- Çevrenin yarattığı risklere karşı birlik vatandaşlarının sağlık ve refahının korunması,
- Birliğin uyguladığı çevreye ilişkin mevzuatın geliştirilmesi,
- Birliğin uyguladığı çevre mevzuatına ilişkin bilgi ve deneyimin artırılması,
- Yatırımların çevre ve iklim politikaları için gerekli düzeyde sağlanması,
- AB'nin diğer politika konularıyla da çevre konusunu bütünleştirmesi ve politikalarda tutarlılığı sağlaması,
- Birlikteki kentlerin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi,
- Birliğin çevre ve iklim konularındaki uluslararası problemlerine ilişkin etkinliğinin güçlendirilmesidir²⁴⁴.

7.Çevre Eylem Planı'nın uygulamaya açıldığı süreç içerisinde ayrıca;

1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma ile çevre, AB ile üye ülkelerin arasında paylaştıkları yetki alanlarından biri olarak kabul edilmiştir. Lizbon Antlaşması'na göre, Birliğin çevre politikası,

- Çevre kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi,

²⁴³ Okumuş, a.g.e., s.16-17.

²⁴⁴ Lale, a.g.e., s.48.

- İnsan sağlığının müdafaa edilmesi,
- Doğal kaynakların doğru ve rasyonel Şekilde kullanılması,
- Bölgesel veya dünya çapındaki evre problemlerinin ele alınmasına ilişkin uluslararası seviyedeki önlemlerin özendirilmesi ve özellikle iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi amaçlarına katkıda bulunmaktadır²⁴⁵.

6 Eylem Planı'nın faaliyet programlarının oluşturduğu Avrupa Topluluğu evre Politikası her dört ya da beş yıl için hazırlanıp, genel hatları çizilip, uygulanması ye ülkelere bırakılmaktadır. AB Komisyonu'nun önerilerinin konseyce onaylanıp yönerge Şeklinde yayınlandığı eylem planları 1973 yılından bugüne değin 7 adettir²⁴⁶.

AB evre politikalarının tamamlayıcısı niteliğinde alınan evre vergileriyle 'tüketicici davranış kalıplarının deđiŐtirildiđi, sağlık problemlerinin azaltıldığı, yatırımların Őekillendirildiđi ve yeniliklerin desteklendiği' kabul edilmiştir. AB'de çevrenin korunmasına yönelik yapılan çalışmalar hukuki yaptırım ve düzenlemelere dayalıdır. Bu durum alınacak karar ve politikalarda zaman kaybına yol açarak ilerleyen zamanlarda daha fazla evre kirliliği yarattığı için eleŐtirilmektedir²⁴⁷. Kararların hızla belirlenmesi için oybirliği Şartı yerine etkin nitelikli oyokluğunun kullanılması 2001 Amsterdam Anlaşması ile belirlenmiştir. Alınan bu karar, evre kirliliğinin nlenebilmesinde etkin yolun ortak işbirliği olduğunu ortaya koymaktadır²⁴⁸.

AB yesi ülkelerin çevresel vergi uygulamalarının deđiŐkenlik gösterdiği bilinmektedir. Almanya, Danimarka, İsveç, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerde çevresel vergilere ek vergiler konmak ya da yeni vergiler getirmek yoluyla vergi reformları yapılmıştır. Ayrıca vergi indirimi ve vergi iadesi gibi uygulamalara da gidilmiştir.

4. Avrupa Ekonomik Komisyonu (European Economic Commission-AEK)

BM'nin bölgesel olarak bütünleŐmeyi sağlamak amacıyla oluşturduğu beş bölgesel kuruluŐtan birisi olan Avrupa Ekonomik Konseyi(AEK), 1947 yılında alınan

²⁴⁵ https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html Erişim Tarihi:26.01.2020.

²⁴⁶ Yüksek, a.g.e., s.64-65.

²⁴⁷ zcan Sezer, Gökhan Dökmen, 'Kirleten der İlkesi erevesinde Türkiye'de evre Vergileri ve Negatif Dışsallıklar Sorunu', *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:57, Temmuz 2018, ss.163-181, s.170.

²⁴⁸ zgr Biyan, Musa Gök, 'evre Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye'de evre Vergilerinin Uygulanışı Karşılaştırmalı Bir Analiz', *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:7, Sayı: 2., s.292-293.

bir Genel Kurul kararıyla Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hedefiyle kurulmuştur. AEK'ya üye 56 ülke içerisinde; Avrupa kıtasındaki tüm ülkeler, eski Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsızlığını kazanan ülkeler, ABD, Kanada ve İsrail vardır.

Soğuk Savaş döneminde Batı ve Doğu blokları arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla bu blok ülkelerini bir araya getiren platform niteliğindeki AEK'nın son dönem çalışmalarını Avrupa'nın Batısı ile Doğusunun arasındaki ekonomik bütünleştirmeye ve özellikle teknik altyapısal anlamdaki farklılıklarının giderilmesine yoğunlaştırmıştır. AEK reform süreci sonucundaki uygulamalarını 2006 yılında gerçekleştirmeye başlayarak, etkinliklerin daha saydam bir şekilde yürütülmesi için üye ülkelerin aktif katılımıyla çalışmalarını sürdürmektedir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'ne (United Nations Economic and Social Council-EKOSOK) bağlı olarak çalışan AEK, çevre, ekonomik işbirliği ve entegrasyon, ticaret, istatistik, ulaştırma, enerji, konut ve arazi yönetimi, ormancılık, nüfus, cinsiyet eşitliği, teknik işbirliği ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri alanlarında faaliyet göstermektedir²⁴⁹. Avrupa Bölgesi'ndeki çevresel problemlerin çözümünde ülkeler arasındaki işbirliğinin sağlanması hedefleyen AEK; bu amaçla yürütülen Avrupa İçin Çevre Süreci çerçevesinde '1991 yılında Çekoslovakya-Dobris'te, 1993 yılında İsviçre-Luzern'de, 1995 yılında Bulgaristan-Sofya'da, 1998 yılında Danimarka-Aarhus'ta, 2003 yılında Ukrayna-Kiev'de ve 2005 yılında Yugoslavya-Belgrat'ta altı tane Bakanlar Toplantısı yapılmıştır'²⁵⁰.

Türkiye, AEK'ya kuruluşundan beri üyedir. Geçtiğimiz yıllarda AEK tarafından ilgili Türk makamlarının işbirliğiyle Türkiye'de düzenlenen çeşitli toplantılarla da Türkiye'nin, AEK çalışmalarından yararlandığı görülmektedir²⁵¹.

5. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (Organization for Security and Cooperation in Europe -AGİT)

1990 yılı Paris Zirvesi sonucu kabul edilen Paris Şartı'yla; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın kurumsallaşması noktasında oldukça önemli bir adım atılmıştır.

²⁴⁹ <http://cenevrefisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/353832> Erişim Tarihi: 28/12/2019.

²⁵⁰ Lale, a.g.e., s.48.

²⁵¹ <http://cenevrefisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/353832> Erişim Tarihi: 28/12/2019.

Zirvenin iki yılda bir tekrarlanması ve dışişleri bakanlıklarının yılda bir kez toplanması önemli zirve kararlarından. Paris Şartı'yla birlikte çevrenin korunması, iyileştirilmesi, çevreye yönelik hedef ve ortak sorumlulukların belirlenmesi, yeterli imkânları olmayan ülkeleri temiz ve düşük atıklı teknolojilere kavuşturmak, çevresel anlamda toplumsal bilinç oluşturmak, bölgesel, ulusal ve uluslararası uğraşların desteklenerek ortak hareket edilmesi zirvenin hedefleri olmuştur²⁵²

AGİT; siyasi-askeri, insani konular ve ekonomi-çevre güvenliği konularındaki ilke, norm ve standartları geliştirmekte, yükümlülüklerin uygulanma durumlarını izlemekte, esnek müzakere ve siyasi diyalog forumu teşkil etmekte, ayrıca katılımcı devletlerin demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı alanlarındaki çabalarına destek ve yardım işlevi görmektedir.

AGİT'i, diğer uluslararası örgütlerden ayıran en önemli özelliği antlaşma veya sözleşme gibi hukuki bağlayıcılığı olan belgelere dayanmamasıdır. AGİT tarafından kabul edilen ilke ve normlarla birlikte, örgütün kendi idari ve örgütsel yapısı da, siyasi düzeyde Bakanlar veya Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından alınan kararlara göre şekillenmektedir. Teşkilat oydaşmaya dayanarak kararlarını almaktadır.

Kuruluşu 1975 olan ve merkezi Viyana'da bulunan örgütün 57 katılımcı Devlet ile Akdenizli ve Asyalı İşbirliği ülkeleri bulunan ortaklıkları vardır. Türkiye de örgütün kuruculardan olarak üyelerinden birisidir²⁵³.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na katılan 35 ülke tarafından 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi imzalanmıştır. Nihai Senet ile mevcut sınırlar ve dengeler karşılıklı olarak kabul edilirken, Avrupa güvenliğinin bir parçası olarak kaydedilen insan hakları, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'daki dönüşümü yönlendiren en önemli etkenlerden biri olmuştur. 1990 Paris Şartı ile başlayan bu süreçte gerek insan hakları gerekse güvenlik konularında yapılan düzenlemelerin merkezinde yer alan AGİK kısa zamanda bir örgüt kimliği kazanmıştır. Günümüzde, son derece geniş bir alanda faaliyet gösteren, dünyanın en büyük bölgesel güvenlik örgütü özelliğini taşımaktadır. AGİK, benimsediği çok boyutlu güvenlik anlayışı

²⁵² Lale, a.g.e, s.48-49.

²⁵³ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa>

Erişim Tarihi:11.10.2019.

çerçevesinde silah denetiminden terörizmle mücadeleye, demokratik seçimlerden iyi yönetişime, çevre sorunlarından cinsiyet eşitliğine kadar birçok alanda çalışmalar yürütmektedir²⁵⁴.

Yukarıda sürdürülebilir kalkınma ve çevreye ilişkin yapılan konferansların, anlaşmaların, çalışmaların ve sözleşmelerin en yaygın olarak bilinenleri açıklanmıştır. Konunun bağlamı açısından kronolojik olarak çevreye ilişkin yapılan diğer sözleşmeler de aşağıda kısaca açıklanacaktır.

1971- Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Ramsar Sözleşmesi):

- İnsan ve çevresinin karşılıklı bağımlılıkları tanımlanmasıyla,
- Sulak alanların ekonomik, kültürel, bilimsel ve rekreasyonel açıdan büyük bir kaynak olduğu ve kaybedilmeleri durumunda geri getirilmelerinin zor olacağı düşüncesiyle,
- Sulak alanlardaki ana ekolojik görevlerin, su rejimlerinin düzenlenmesi ve karakteristik özelliği bulunan bitki ve hayvan topluluklarının, özellikle su kuşlarının yaşama alanlarının desteklenmesi gerekmesiyle,
- Sulak alanların kaybolmasına artarak yol açan davranışların şimdi ve gelecekte durdurulması amacıyla,
- Su kuşlarının mevsimsel göç hareketleri esnasında sınırlar aşarak uluslararası bir kaynak oluşturabilmesi gibi nedenlerle imzalanan sözleşme sulak alanların ve onlara bağlı bitki ve hayvan topluluklarının korunmasının, öngörülü ulusal politikalarla, koordine olmuş uluslararası eylemlerin birleştirilmesi yoluyla sağlanacağını ifade etmektedir²⁵⁵.

1972- Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme:

- Kültürel ve doğal mirasın yalnızca geleneksel bozulmalarla değil, sosyal ve ekonomik şartların değişmesiyle de yok olma tehdidi altında olduğu,

²⁵⁴ https://www.researchgate.net/publication/336242503_Avrupa_Guvenlik_ve_Isbirligi_Teskilati_AGIT
Erişim Tarihi: 11.10.2019.

²⁵⁵ <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14276/ozellikle-su-kuylari-yasama-ortami-olarak-uluslararasi.html>
Erişim Tarihi: 26.01.2020.

- Kültürel ve Doğal mirasın herhangi bir parçasının bozulması ya da yok olmasıyla, bütün dünya uluslarının zararına olduğu,
- Bu mirasın ulusal düzeylerde korunmasının çoğu kez tamamlanmamış olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak; korunacak mirası kaynaklarının genişliği ve kültürel varlığın toprakları üzerinde bulunan ülkenin ekonomik, bilimsel ve teknik kaynaklarının yetersizliği,
- Kültürel ve doğal mirasın her bir parçasının çok büyük bir öneme sahip olduğu ve bu yüzden tüm insanlığın dünya mirasının her parçasını muhafaza etmesi gerektiği amaçlarıyla imzalanan sözleşmenin modern bilimsel yöntemlere uygun olarak kolektif bir çalışmayı gerektirdiği ifade edilmiştir²⁵⁶.

1973- Washington (CITES) Nesli Tehlikede Olan Yabani Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme:

- Sözleşmeye taraf devletler, yabani hayvan ve bitkilerin çok çeşitli ve güzel şekilleriyle yeryüzünün doğal sistemlerinin önemli parçası olduğunu, mevcut ve gelecek kuşaklar için korunmasının zorunlu olduğunu,
- Yabani hayvan ve bitkilerin bilim, eğlence-dinlenme, kültür, ekonomi ve estetik, açısından gittikçe değer kazanması,
- Toplumların ve Devletlerin kendi yabani hayvan ve bitki varlıklarının en iyi kendileri tarafından korunacağı ifade edilerek imzalanan sözleşmenin bazı yabani hayvan ve bitki türlerinin, uluslararası ticaretin yol açtığı aşırı kullanıma karşı korunması için uluslararası işbirliğine işaret ettiği görülmektedir²⁵⁷.

²⁵⁶ <https://teftis.ktb.gov.tr/yazdir?85AE7D17D2FDA62032E4245944E27BFB> Erişim Tarihi: 26.01.2020.

²⁵⁷ <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14275/nesli-tehlikede-olan-yabani-hayvan-ve-bitki-turlerinin-.html> Erişim Tarihi: 26.01.2020.

1979- Bern/İsviçre Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi:

1982 yılında 9 2005 yılında 45 ülke taraf olduğu sözleşmede amaç; yabancı bitki ve hayvan varlığını ve bunların yaşama alanlarını korumak, birden fazla devletin yapacağı işbirliğiyle korunacak ortamlara ilişkin işbirliğini geliştirmektir²⁵⁸.

1994- Paris Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeyle Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesi:

Kuraklık ve çölleşmeden etkilenen ülkelerdeki sürdürülebilir kalkınmanın yakalanmasına katkı sağlamak için, Gündem 21 ile uyumu sağlanan bir yaklaşım çerçevesinde uluslararası işbirliği ve ortaklık düzenlemeleriyle desteklenen her düzeydeki etkin faaliyetlerle özellikle Afrika olmak üzere, önemli derecede kuraklık ve/veya çölleşmeye maruz kalan ülkelerde, çölleşmeyle mücadele etmek ve kuraklığın etkilerinin hafifletilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca uygun olarak etkilenen alanlarda, hem arazinin verimliliğini iyileştirecek, hem de arazi ve su kaynaklarının rehabilitasyonunu, korunmasını ve sürdürülebilir yönetimini sağlayacak özellikle yerel topluluklar seviyesindeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi üzerine odaklanan uzun dönemli stratejilerin uygulanması gerekecektir²⁵⁹.

1998- Aarhus Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Vermede Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi:

Şimdiki ve gelecek nesillerin sağlıklı ve iyi bir çevrede yaşam haklarının korunması amacıyla, çevresel konulara ilişkin bilgi ve belge edinme, karar vermede halkın katılımı ve yargıya erişim konularını ele alan ilk uluslararası sözleşmedir. Bu özellikler sözleşmeyi çevresel demokrasinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak uluslararası düzeyde kabul edilen hukuki bir belge yapmaktadır. Bilgiye erişim, halkın katılımı ve yargıya erişim sözleşmenin dayandığı üç temel dayanaktır. Bu üç temel dayanağın takviye edilmediği çevresel hakların çevrenin korunmasında etkili bir araç olamayacağı düşüncesini ifade eden Aarhus Sözleşmesi, çevrenin korunması sürecine

²⁵⁸ <https://ormuh.org.tr/uploads/docs/Bern%20sozlesmesi.pdf> Erişim Tarihi: 26.01.2020.

²⁵⁹ http://www.cmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=418 Erişim Tarihi: 26.01.2020.

halkın etkin bir şekilde katılımını öngören katılımcı demokrasi ve bilgi edinme özgürlüğünün gerçekleştirilmesine sunduğu önemli katkılar nedeniyle, çevre hukukunun gelişmesinde yeni ve önemli bir role sahiptir²⁶⁰..

2009- Cartagena Biyogüvenlik Protokolü:

Birleşmiş Milletler Biyoçeşitlilik Sözleşmesi'ne ek bir protokol olarak hazırlanan ve 2003 yılında yürürlüğe giren protokol, genetiği değiştirilmiş organizmaların sınır ötesi hareketleriyle ilgili, evrensel düzeydeki bağlayıcı bulunan ilk hukuk belgesidir²⁶¹.

²⁶⁰ Ahmet M. Güneş, 'Aarhus Sözleşmesi Ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı', *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17-18, Sayı: 26-27-28-29, Yıl: 2012-2013, s.28.

²⁶¹ Zeynep Kıvılcım, 'Cartagena Protokolü Ve Türkiye Biyogüvenlik Mevzuatı', *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi* • Cilt 20 • Sayı: 1 • 2012 ,s.99

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN OLUŞTURDUĞU DIŞSALLIKLARI ÖNLEMeye YÖNELİK POLİTİKALAR: EKOLOJİK VERGİLER

I. DIŞSALLIK KAVRAMI ve DIŞSALLIĞI AZALTMAYA YÖNELİK POLİTİKA UYGULAMALARI

Bu bölümde dışsallık kavramı ayrıntılı olarak ele alınarak dışsallıkları azaltmaya yönelik kamu ve piyasa çözümlerini içeren politika uygulamaları, ekolojik vergileme kavramı ve bu vergilerin kapsamı ifade edilmiştir. Ayrıca bu vergilemenin İngiltere, Norveç, Almanya, İsveç ve Danimarka'da uygulama örnekleriyle Dünya üzerindeki uygulamaları açıklanmıştır.

A. DIŞSALLIK KAVRAMININ TANIMI

Üretim veya tüketim birimlerinin ekonomik faaliyetleri sonucunda diğer birey ve ya kurumların maliyet fonksiyonlarının olumlu ya da olumsuz olarak etkilenmesine *dışsallık* denir. *Olumsuz dışsallık* olarak da ifade edilen *dışsal maliyetler* ise; üretim ya da tüketim birimlerinin başkalarına yüklediği fiyatlandırılmayan maliyetlerdir. Dışsal maliyetler, kişilerin ya da firmaların neden oldukları fakat tazmin edemedikleri zararlardır. Örnek verilecek olursa; deniz kenarına yapılan bir sanayi tesisinin atıklarını arıtmadan denize ulaştırması sonucunda meydana gelen kirliliğin maliyetini karşılamayıp topluma yüklemesi, üretim sonucu karı tek başına elde etmesidir²⁶².

Günümüzde piyasa ekonomisine dayalı kapitalist üretim sürecinin benimsenmesi yoğun sanayileşme sonrası çevre kirliliğinin artmasına yol açmaktadır. Çevreye dair olumsuz dışsal maliyetler piyasa mekanizması dışında kaldığından, çevre kirliliği yaratan kişi ve kurumlara doğrudan yansıtılmayan, toplumun bütününe ek maliyet olarak yüklenen sosyal maliyetlerdir. Çevreyi kirleten mal ve hizmetlerin üretimindeki sosyal maliyetlerin özel maliyetlerden daha fazla oluşu ve fiyatlara yansıtılmayışı,

²⁶² Muhammet Saadettin Fındık, Türkiye'de Çevre Kirliliğine Yol Açan Unsurların Önlenmesi Çerçevesinde Yeşil Vergi,(Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.34.

çevrenin serbest bir mal olarak algılanışının, çevre kirliliğinin etkili olarak önlenemeyişinin ana sebebidir²⁶³.

Aşağıda çevre kirliliğinin çözümünde piyasa mekanizması ve kamu müdahalesi yöntemleri incelenecektir.

B. DIŞSALLIKLARI AZALTMAYA YÖNELİK POLİTİKA UYGULAMALARI

Piyasa başarısızlığı olarak ifade edilen, çevresel faktörlerin meydana getirdiği dışsallıkların olumsuz etkilerinin çözümüne yönelik uygulamalar piyasa ve kamu ekonomisi çözümleri olarak 2'ye ayrılmaktadır. Aşağıda bu çözümler açıklanacaktır.

1. Piyasa Ekonomisi Çözümleri

Çevreye zararlı uygulamalar sonucu meydana gelen dışsallıkları içselleştirmek ve piyasa etkinliğini sağlamak üzere piyasadaki ekonomik aktörlerin devlet müdahalesi olmadan aralarındaki anlaşma ve yöntemlerle, çözüme ulaşacağını savunan piyasa yöntemleridir. Bu yöntemlerin hangi şekillerde uygulanacağı hukuki düzenlemelerle belirlenmekte olup, yöntemlerin uygulaması devlet girişimiyle başlatılıp, işleyişi piyasaya bırakılmaktadır. Piyasa yönteminde arz ve talep fiyatı belirlemektedir²⁶⁴.

a. Coase Yaklaşımı (Mülkiyet Hakları)

Ronald Coase'nin 1960 yılında geliştirdiği teoreme göre; ödemeleri yapılmadan elde edilen serbest ve iktisadi malların kirlilik ve dışsallık yaratması mümkündür. Bu dışsallıklar yaygın görüşün aksine bir birey ya da gruba fayda sağlarken diğer bir gruba maliyet ya da zarar getirmeyebilir.

Teoreme göre; üretim sonucunda meydana gelen dışsallıkların tarafların karşılıklı anlaşması sonucunda veya olumsuz dışsallık yayan tarafın zarara uğrayan tarafa tazminat ödemesi yoluyla çözülmesi mümkündür. Uzlaşmanın teşvikler aracılığıyla sağlanacağını ve bu doğrultuda dışsallıkların kirlilik yaratanlar için

²⁶³ A.Zafer Yalçın, Musa Gök, 'Avrupa Birliği ve Türkiye'de Kamu Çevre Koruma Harcamalarının Analizi', *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt.11, Sayı: 25, 2015, s.67.

²⁶⁴ Ercüment Özdemir, *Çevre Sorunlarının Ekonomik Niteliği Bağlamında Dışsallıkların Ortadan Kaldırılması (Orman Kaynaklarının Dışsal Faydalarının İçselleştirilmesi)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.60.

içselleştirileceğini savunan Coase'ye göre²⁶⁵ ekonomik birimlerin uzlaşma sağlamak adına ödedikleri tazminat bedellerine *rüşvet* denir²⁶⁶. Rüşvetin neredeyse vergi kadar etkili olduğunu iddia ederek anlaşma sırasında verilen bu parasal ödemelerin üretici ya da tüketiciler için parasal bir kazanç yaratabileceğini savunmaktadır²⁶⁷. Kirlilikten zarar gören taraflar ile kirleticiler arasındaki gönüllü pazarlıklarla belirlenen bu piyasa fiyatı dışsallıkları içselleştirecek ve çevresel kaynak kullanımında etkinliği sağlayacaktır.

Coase aynı zamanda uzlaşma ve teşvik için maliyet kavramına ve tüketici davranışlarına işaret ederken, üreticilerin satın almama ve oy kullanma yoluyla üreticinin üretim davranışlarına etki edebileceğini de ileri sürmektedir²⁶⁸.

Teorem dışsallıkların giderilmesine bir diğer çözüm önerisi olarak ise; uygun mülkiyet hakları tesisi yolunu sunmaktadır. Buna göre; dışsal ekonomilerde mülkiyet hakları tesis edilirse mübadele maliyetinin sıfır olması koşuluyla taraflardan biri diğerinin zararını karşılayacak böylelikle sosyal optimuma ulaşılacak ve ekonomik etkinlik sağlanacaktır²⁶⁹. Örneğin; petrol yatakları yakınlarında mülkiyet hakkı bulunan kimseler olmadığından petrol yataklarına girişleri denetleyecek bir mekanizma yoktur ve çok sayıda açılan petrol kuyuları dışsallıklar yaratacaktır. Mülkiyet hakkının tesis edildiği aksi durumda ise; petrol yataklarının bir kişi ya da kişiler, kurumlar tarafından kontrolü sağlanacak, kuyu açılmasının gerekli olup olmadığı ya da ne sayıda petrol kuyusu açılmasının gerekliliği belirlenecek ve ekonomik etkinlik yaratabilecektir. Yine konuya ilişkin verilebilecek bir diğer örnek ise; birine ait bir arazinin diğer kişilerce satın alınması mülkiyet hakkının etkinliğini sağlayabilir. Arazinin el değiştirmesi dışardan müdahaleye gerek kalmadan doğal yollarla mülkiyet üzerindeki etkinliğin sağlanmasını kolaylaştırabilir²⁷⁰.

²⁶⁵ İnci Ağacan, Çevre Kirliliği sorunları İle Mücadelelerde Türkiye'de Uygulanan Çevre Vergileri ve Çevre Vergisi Bilinci,(Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2014, s.43.

²⁶⁶ Fındık, a.g.e., s.36.

²⁶⁷ Ağacan, a.g.e., s.44.

²⁶⁸ Ağacan, a.g.e., s.43.

²⁶⁹ https://www.google.com/search?q=coase+teoremi&rlz=1C1RLNS_trTR681TR681&oq=caose+&aqs=chrome.1.69i57j0i15.5409j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8 Erişim Tarihi: 22/12/2019.

²⁷⁰ Ağacan, a.g.e., s.43.

Buna karşın Coase çözümünde işlem maliyetlerinin (pazarlık, uygulama, izleme) düşük olması pazarlık ve uzlaşma sürecini kolaylaştırmasına rağmen çoğu kez piyasa mekanizması dışsallığı içselleştirecek mekanizmayı üretememektedir²⁷¹.

b. Hicks- Kaldor Yaklaşımı (Denkleştirme Ölçütü)

İlk kez sosyal refah üzerindeki düşüş ve yükselişleri açıklamak üzere İngiliz İktisatçı Nicholas Kalder tarafından kullanılan bu görüşe göre; belirli bir politikanın uygulanması sonucunda ortaya çıkan yeni durumdan kazançlı çıkacak olanlar, zarar görenlerin kayıplarını tam olarak tazmin etseler bile, hala kazançlı iseler, yeni durum bir sosyal iyileşmedir, toplumun refahı artmıştır. Yani kayıpların telafisi ya da tazmini ilkesinin uygulandığı bu ölçütte kazanan, kaybedenin zararını ödese bile hala kazançlıdır. Hicks bu görüşü geliştirerek bir politika uygulamasından zarar görenlerin, bu politikanın uygulanmaması için, önerdikleri parasal ödemelerle kazançlı çıkanları ikna edememelerinde de sosyal bir iyileşmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir²⁷². ***Tazmin ilkesi*** olarak kabul edilen bu görüşe göre Pareto Optimum Düzeyi'ndeki bir dengeden başka bir denge durumuna geçildiğinde değişiklik zarar görenlerin kayıplarından yarar görenlerin kazançları daha büyüktür.

Negatif dışsal ekonominin mevcut olduğu üretimler sonucunda dışsal maliyet yaratan firmanın, zarara maruz kalanlara üretimden elde ettiği dışsal faydaya karşılık olarak denkleştirici miktarda ödeme yapmasını öngören bu yaklaşımda kamusal müdahale olmadan zarar gören tarafın zararını kirleticiden tazmin etmesi sözkonusudur²⁷³.

c. Scitovsky Yaklaşımı (Pazarlık Ölçütü)

Herhangi bir ekonomik birimin üretim ya da tüketim eylemi sonucu diğer bir ekonomik birim dışsal maliyetle yükleniyorsa, mağdur olan tarafın dışsal maliyet yayan ekonomik birimle eylemlerini sınırlandırması konusunda pazarlık ederek, çevrenin kirletilmemesi yönünde uzlaşması mümkündür²⁷⁴. Olumsuz dışsallıklardan dolayı mağdur olan tarafın zarara yol açan tarafla arasındaki pazarlığın dışsallıkların

²⁷¹ Fındık, a.g.e., s.37.

²⁷² https://www.ekodialog.com/Konular/kaldor_hicks.html Erişim Tarihi: 22/12/2019.

²⁷³ Ersan Öz, Selçuk Buyrukoğlu, Negatif Dışsallıkların Önlenmesinde Çevresel Vergiler: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması, TİSK Akademi, 2012/ 11, s.7-8.

²⁷⁴ Öz, Buyrukoğlu, a.g.e., s.8.

çözümünde temel olduğunu savunan Tibor Scitovsky, Kaldor ve Hicks'in toplumda refah artırıcı değişiklikler için öngördüğü kriterleri benimseyerek, bunlara 'ikili kriter' eklemiştir. Buna göre, herhangi bir A durumundan, B durumuna geçilmesi halinde refah artışından söz edilebilmesi için;

- avantajlı duruma geçenlerin kazançları, kaybedenlerin zararlarından büyük olmalı,
- kazançlı olanların zararda olanları ikna edebilmeleri ve zararlı duruma geçenlerin de kazançlı duruma gelenleri ikna etmeleri gerekmektedir²⁷⁵.

d. Bilgi Toplumu Yaklaşımı

Dışsallıkların çözümünde bir diğer piyasa mekanizması olan bilgi toplumu yaklaşımında; teknolojik gelişmelerle birlikte bilgiye erişimin hız kazanması dışsallıkların tespitini ve küresel boyutlu çevresel etkilerin gözlemlenmesini kolaylaştırmıştır. Artık okyanusun herhangi bir yerindeki yasal olmayan kirletme faaliyetlerinden ve tanker kazasından ilgili birimlerin haberdar olması, işletmelerin karbon ayak izlerini takip edebilmeleri uydu teknolojileriyle mümkün olabilmektedir. İnovasyon, ekoinovasyon ve AR-GE çalışmalarıyla dışsallıklara çözümler aranmaktadır²⁷⁶.

2. Kamu Ekonomisi Çözümleri

Negatif dışsallıkların içselleştirilmesini sağlamak amacıyla önerilen piyasa mekanizması araçlarının günümüzün kompleks toplumsal yapısında yetersiz kalması kamusal çözümlere gidilmesini gerekli kılmıştır²⁷⁷.

Olumsuz dışsallıkların devletin müdahalesi olmadan çözümlenemeyeceğini savunan bu yaklaşımlarda; kamusal yöntemlerden hangisinin uygulanacağına devlet karar vermekte, yürütme işlemlerini gerçekleştirmekte ve fiyatları da devlet belirlemektedir²⁷⁸.

²⁷⁵ <https://alonot.com/scitovsky-teoremi-nedir-2/> Erişim Tarihi:22/12/2019.

²⁷⁶ Sevay İpek Türüncü, Çevre Vergileri ve Uluslar arası Standartlara Uyum Açısından Türkiye Değerlendirmesi, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, s.62.

²⁷⁷ Çağrı Uzel, Çevre Sorunları Önleme Kapsamında Kullanılan Vergi Politikası ve Türkiye'deki Güncel Durumun Analizi, (Uzmanlık Tezi), TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara, 2017, s.21.

²⁷⁸ Özdemir, a.g.e., s.60.

a. Pigou Vergileri

Olumsuz dışsallık yaratan malların vergilendirilmesi fikri ilk kez A.C.Pigou tarafından ortaya atılmıştır. Pigou' ya göre bireylerin yapmış olduğu eylemler diğer bireyler üzerinde ek maliyet yaratacağı için devlet müdahalesi gereklidir. Burada bahsedilen devlet müdahalesi vergiler ile olmaktadır. Artan vergi firmadaki işletme maliyetlerini arttırarak negatif dışsallıkları azaltacaktır²⁷⁹. Çevreye ilişkin olumsuz dışsallıklar çevre vergileriyle fiyata dahil edilerek içselleştirilecektir. Vergiler dışsallık yayan ekonomik birimlerin maliyet fonksiyonlarında yer alarak sosyal maliyet²⁸⁰ ile özel maliyetler arasındaki farkları minimize edecektir²⁸¹. Alınacak vergilerin oranları zararlı ekonomik faaliyetler sonucu meydana gelen kirlilik birimi üzerinden, sosyal maliyete eşit olarak belirlenmektedir. Böylelikle toplam faaliyetin marjinal özel maliyeti marjinal sosyal faydaya eşitlenmektedir. Bu durum dışsallıkların azaltılmasında en etkili ölçütün Pigouvian vergiler olduğunu göstermektedir²⁸². Pigouvian vergiler birim başına kirliliğe ve emisyonla uygulanan spesifik oranlı vergilerdir²⁸³. Ancak Pigouvian vergiler uygulamada bazı sorunlara da yol açmaktadır. Bunlar:

- Vergi türünü ve miktarını saptamak güçtür. Olması gerekenden düşük oranlarda belirlenen vergiler üretici ve tüketici davranışlarını değiştirmemektedir.
- Tüm dışsal maliyetlerin teker teker belirlenmesi ve parasal olarak ifade edilmesi imkansızdır²⁸⁴.
- Dışsal maliyet yaratıcılarının sürekli ve kesin olarak tespiti zordur.
- Bir ülkedeki gelişme ve değişmelere bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin zarar miktarları zaman içerisinde değişecektir. Vergi oranının zarar miktarına bağlı olarak belirlenmesi gerekeceği için sürekli olarak düzenlenme yapılması vergi idaresi için güç ve masraflı olacaktır²⁸⁵.

²⁷⁹ Ersan Öz, Hüseyin Kutbay, 'Ekolojik Vergileme: Seçilmiş Bazı Dünya Ülkeleri İle Türkiye Verilerinin Karşılaştırılması', *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan 2016, 11(1), s.250.

²⁸⁰*Sosyal maliyetler toplumun genelinin yüklediği maliyetleri ifade etmektedir.

²⁸¹ Öz, Buyrukoğlu, a.g.e., s.89.

²⁸² Biyan, Gök, a.g.e.,s.288.

²⁸³ Özdemir, a.g.e., s.76.

²⁸⁴ Biyan, Gök, a.g.e., s.288.

²⁸⁵ Özdemir, a.g.e., s.78.

b. Plott Yaklaşımı (Düzenleyici Vergiler)

Plott, Pigou'nun ortaya koyduğu Pigouvian vergileri düzenleyici vergiler olarak ifade ederek, olumsuz dışsallık kaynağı ürün ve birimlere konulacak vergilerin etkilerini analiz etmiştir. Negatif dışsallıklar karşısında kirlilik yayıcıların sosyal maliyetleri yüklenmesini sağlayan düzenleyici vergilerin kullanılmasını gerekli gören Plott²⁸⁶ 'a göre; çevresel zarara yol açan kirlilik miktarından, belli koşullardaki üretim girdilerinden, mevcut vergilerin alınması yoluyla, atıkların, tüketici mallarının, girdilerin yarattığı kirlilik önlenmektedir²⁸⁷.

Dışsallıkları düzenleyen ve dışsallıklardan gelir sağlayan bu yaklaşıma göre; firma için dışsallıklar bir maliyet kaynağı olmazken, toplum için maliyettir. Devlet firmanın eylemlerinden dolayı üçüncü kişilerin yüklendiği bu maliyetle ilgili olarak kişi ve kurumlardan vergi almaktadır²⁸⁸. Plott'a göre dışsallık yaratan ürün yalnızca bir üretim faktörünün fonksiyonuysa, Pareto Optimum seviyesi ancak üretim faktörünün vergilendirilmesiyle mümkün olabilecektir²⁸⁹.

II. EKOLOJİK VERGİLEMENİN GENEL ÇERÇEVESİ

Çalışmanın bu bölümünde ekolojik vergileme (yeşil vergileme, çevre vergileri) kavramı üzerinde durulmaktadır. Ekolojik vergileme sürdürülebilir kalkınma kavramı gibi yakın bir tarihi geçmişe sahiptir ve özellikle son yıllarda hem ulusal hem de uluslararası platformlarda üzerinde en çok durulan ve tartışılan konulardan birisi olmuştur.

A. EKOLOJİK VERGİLEMENİN TANIMI

Hızla artan Dünya nüfusu ve bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan yaygın üretim ve yoğun tüketim sarmalı, fazla nüfusa paralel olarak gelişen yoksulluk, sanayileşme ve kentleşme çabaları çevrenin kirlenmesine, doğal kaynakların azalıp zamanla yok olmasına yol açarak²⁹⁰, ekosisteme zarar vermektedir²⁹¹. Bu durum,

²⁸⁶ Fındık, a.g.e., s.41.

²⁸⁷ Biyan, Gök, a.g.e., s.287.

²⁸⁸ Öz, Kutbay, a.g.e., s.251.

²⁸⁹ Biyan, Gök, a.g.e., s.287.

²⁹⁰ Öz, Kutbay, a.g.e., s.247.

²⁹¹ Semih Çetin, Çevre Kirliliği ve Çevre Vergilerinin Çifte Yarar Sağlama Potansiyeli, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2010, s.12.

Dünya'nın geleceğini tehdit etmektedir²⁹². İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra toplumlarda çevre duyarlılığının artmasıyla birlikte özellikle ekolojik vergileme hükümetlerin gündeminde yer almaya başlamıştır.

Devletler, ekolojik sisteme zarar veren, biyoçeşitliliğin azalmasına yol açan ve doğadaki dengeyi tahrip eden ürün ve faaliyetleri vergilendirerek, ekosisteme zarar veren tarafların verdikleri bu zararın maliyetlerine katlanmalarını sağlamaktadırlar. Bu amaca dönük olarak devletler kişilerin kararlarında çevre maliyetlerini göz önünde bulundurmalarını sağlayan politikalarla çevre sağlığının korunmasını hedeflemektedirler²⁹³. Bu amaçlarla alınan vergiler literatürde *çevre vergileri*, *ekolojik vergiler* ve *yeşil vergiler* olarak adlandırılmaktadır²⁹⁴. Buna göre çevre vergileri, genel bir ifadeyle çevre ile alakalı matrahlar üzerinden tahsil edilen, zorunlu ve karşılıksız ödemeler veya az ya da çok sunulan hizmetin karşılığı biçiminde alınan resim ve harçlar olarak tanımlanmaktadır.

Avrupa Birliği İstatistik Birimi (Eurostat)'ne göre; çevreyle ilişkili olarak yapılan ekonomik çalışmalar ile; hava ve su emisyonları, enerji üretimi, ozon delici maddeler, ulaştırma araçları ve hizmetleri, balık stokları, su kirliliği yaratan kaynaklar, arazi, atık yönetimi, toprak, gürültü kirliliği, su, yaban hayatı ve orman gibi unsurlar çevre vergisinin matrahını oluşturmaktadır²⁹⁵.

Ekolojik vergiler, çevresel sorunların önlenmesi amacıyla gerekli mali kaynakları sağlama düşüncesi temelinde bir reform olarak kabul edilmektedir. Yeşil vergi reformu ya da ekolojik vergi reformu sadece çevresel açıdan yeni vergilerin hayata geçirilmesi anlamına gelmemektedir. Doğaya zararlı mali teşviklerin, vergi indirimlerinin kaldırılması ve mevcut vergilerin çevreye duyarlı olarak yeniden yapılandırılması, bunların da ötesinde ekonomik işleyişin her safhasında çevre

²⁹² Öz, Kutbay, a.g.e., s.247.

²⁹³ Çetin, a.g.e., s.53.

²⁹⁴ Eroğlu, Erdal, 'An Analysis of Green Taxation in Turkey for Sustainable Growth', in: Green Finance for Sustainable Global Growth, Sang-Bing Tsai, Chung-Hua Shen, Hua Songand Baozhuang Niu, Eds., IGI Global Publications , Hershey, pp.1-1, 2019, s.272.

²⁹⁵ Ayşen Satır Reyhan, 'Çevre Ekonomisinde Çevre Vergileri Uygulaması', *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:7,Sayı 1, Haziran 2014, ss. 110-120, s.113.

unsurunun dikkate alınarak piyasa temelli birçok yeni mali aracın uygulanmasını içermektedir²⁹⁶.

Giderek artan çevresel sorunların çözümünde çevre vergilerinin etkin rol oynayışı, ekonomi politikaları ile çevre politikaları arasında bağ kurulmasını sağlayarak, hedeflenen çevresel politikaların gerçekleştirilmesinde çevre vergilerinin en çok tercih edilen ekonomik ve mali araç olmasına yol açmıştır²⁹⁷.

B. EKOLOJİK VERGİLEMENİN ÖZELLİKLERİ VE AMAÇLARI

Ekolojik vergiler doğal ve ekonomik kaynakların verimli ve makul kullanılmasını sağlayarak, gelecek kuşaklara yaşanılabilir bir Dünya bırakmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda toplumsal ve ekonomik kalkınma hedeflerinin çevre ile arasındaki uyumun sağlanması gerekmektedir. Çevrenin gözetilerek kalkınma hedeflerinin belirlendiği durumda yoksul kesimler başta olmak üzere bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlanmaktadır²⁹⁸.

Ekolojik vergilerle yürürlükteki vergilerin çevreye duyarlı olarak revize edilmesi sağlanmakta, ekonominin her safhasında çevre unsurlarının gözetildiği piyasa temelli yeni mali araçların kullanılması sağlanmaktadır²⁹⁹.

Ekolojik vergiler; uzun vadelerde üretici ve tüketicileri çevreye zarar vermeyecek eylem ve seçimlere yönlendirerek, üretici ve tüketicileri çevrenin korunmasına teşvik etmektedir. Örneğin; birçok ülkenin kentlerinde görülen hava kirliliğinin öne çıkan sebebi olarak otomobil emisyonlarının belirli türdeki araçlardan yayılması gösterilmektedir. Bu araçların vergilendirilmesiyle kirliliğe sebep olan, istenmeyen araç kullanımının önüne geçilmekte ve istenen emisyon özelliklerini sağlayacak otomobillerin satın alınması için gereken teşvik sağlanarak çevre korunmaktadır³⁰⁰.

²⁹⁶ Eroğlu, a.g.e., s.274.

²⁹⁷ Muhammed Yunus Bilgili, Emrah Firidin, 'Çevre Politikasının Ekonomik ve Mali Araçları: Çevre Vergileri Üzerine Teorik Bir İnceleme', *Journal Of Life Economics*, 2017, Cilt:4 Sayı:2, ss.125-140, s.131.

²⁹⁸ Çeşitli Ekonomik Araçlar ve Çevrenin Korunması, s.167.

https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/25825/makaleler/2/1/arastrmx_25825_2_pp_163-184.pdf

Erişim Tarihi: 24/04 2019.

²⁹⁹ Öz, Kutbay, a.g.e, s.248.

³⁰⁰ Çetin, a.g.e., s.54.

Çevre kirliliğinin yarattığı zararlı etkileri ortadan kaldırmak veya sınırlandırmak için zararlı faaliyetler üzerine konan çevre vergileri; çevre üzerinde olumlu etki yaratırken aynı zamanda gelir yaratma özelliği ile kaynak oluşturmaktadır. Yine bu vergiler vergi sistemindeki var olan saptırıcı vergileri azaltarak, sistemdeki çarpıklıkları iyileştirmektedir³⁰¹.

Ekolojik vergilerin alınmasıyla elde edilen gelirler, kamu açığı bulunan ülkelerde devlete gelir kazandırmak amacıyla kullanılmakta ve hükümetlerin bütçelerinde önemli gelir kalemlerinden birini oluşturmaktadır³⁰². Bu gelirler hükümetlerce çevresel amaçların gerçekleştirilmesi yanında mali amaçların da yerine getirilmesinde kullanılmaktadır³⁰³.

Olumsuz dışsallık yayan kişi ve kurumlardan alınan ekolojik vergilerle birlikte işgücü, sermaye ve ticari faaliyetler üzerindeki vergi yükleri çevreye zararlı ekonomik eylemlere kaydırılmakta ve kaynak dağılımındaki etkinlik sağlanmaktadır. Buna bağlı olarak çevreye zararlı faaliyetler üzerindeki vergilerinin arttırılmasıyla birlikte ekonomik gelişme de kaydedilmektedir³⁰⁴.

Alınan çevresel önlemlerle birlikte çevre kalitesinin arttırılması kirlilik seviyesi oranlarını da düşürecektir. Bunlara bağlı olarak kamunun sağlık harcamalarına yaptığı harcamalar düşecek, önleyici ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin maliyetlerini azalacaktır. Kamu harcamalarındaki bu düşüşler dolaylı olarak refahı ve istihdamı arttıracaktır³⁰⁵.

Buna göre ekolojik vergilemenin yukarıdaki özellikleri dikkate alındığında bu vergilerin; temelde çevreye zararlı faaliyetlerin azaltılması, kamu gelirlerinin arttırılması, refah düzeyinin ve istihdamın yükseltilmesi, kaynak dağılımında etkinliğin

³⁰¹ Bal, a.g.e.,s.68.

³⁰² Öz, Kutbay, a.g.e., s.247.

³⁰³ Çetin, a.g.e., s.53.

³⁰⁴ Ali Çetinkaya, 'Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Çevre Vergisi Reformları ve Türkiye'deki Durumun Değerlendirilmesi', *Anadolu Üniversitesi sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, Cilt:11, Sayı:2, ss.97-120, s.98.

³⁰⁵ Don Fullerton, Gilbert E. Metcalf, "Environmental Taxes and Double Dividend Hypothesis: Did You Really Expect Something for Nothing?", *NBER Working Paper*, No: 6199, 1997

<http://www.nber.org/papers/w6199> Erişim Tarihi: 04.08.2019.

sağlanması ve teşvik yaratma gibi amaçlarının olduğunu söylemek mümkün olacaktır³⁰⁶. Aşağıda ekolojik vergilemenin amaçları açıklanacaktır.

- Çevreye zararlı ekonomik faaliyetlerin vergiler aracılığıyla fiyatlandırılmasıyla zarar maliyetlerinin içselleştirilmelerinin sağlanması,
- Çevreye zararlı mal, hizmet ve faaliyetlerin maliyetlerinin artırılarak kişi ve kurumların sebep oldukları zarara katlanmalarının sağlanması,
- Çevresel zararların maliyetine katılmak istemeyen üretici ve tüketicilerin nispeten çevreye daha az zararlı veya çevreye zararsız faaliyetlere yönlendirilmesinin sağlanması,
- Üretici ya da tüketici üzerinde mali baskı oluşturarak davranışlarının ve alışkanlıklarının değişmesine³⁰⁷, piyasa başarısızlığının düzeltilmesine olumlu yönde katkıda bulunulması³⁰⁸,
- Çevrenin kirliliklere karşı korunması amacıyla var olan sağlıklı çevresel koşulların muhafaza edilmesi, bununla birlikte çevresel unsurların bakımlarının yapılıp daha iyi durumlara getirilmesinin sağlanması³⁰⁹,
- Kirlilik kontrollerinin en aza indirilmesi³¹⁰,
- Kirlilik sonucu meydana gelen dışsallıklarda bireyin yüklediği özel sosyal faydalar ile özel sosyal maliyetler arasındaki farklılığın yok edilmesinin sağlanmasıdır³¹¹.

C. EKOLOJİK VERGİLERİN SINIFLANDIRILMASI

Çevre vergilerini iki ana kategoriye ayırarak sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan ilki hizmet ettikleri amaca göre sınıflandırma, bir diğeri ise vergilendirmenin çeşitlerine göre sınıflandırmadır³¹².

³⁰⁶ Çetin, a.g.e., s.54.

³⁰⁷ Bilgili, Firidin, a.g.e.,s.131.

³⁰⁸ Reyhan, a.g.e., s.113.

³⁰⁹ Çevre Hukuku, s.21.

<http://www.ankahukuk.com/cevre-hukuku-ders-notu-istanbul-uni-hukuk-fak-2013>

Erişim Tarihi: 05/06/2019.

³¹⁰ Öz, Kutbay, a.g.e., s.247.

³¹¹ Öz, Kutbay, a.g.e.,s.249.

³¹² *AB ise uygulama alanları ve konuları açısından çevre vergilerini; enerji vergileri taşımacılık (ulaşım) vergileri, kirlilik vergileri ve doğal kaynak vergileri olarak sınıflandırmaktadır.

Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: Emrah Ferhatoğlu, 'Avrupa Birliği'nde Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri'. *E-yaklaşım Dergisi*, Ekim 2003, Sayı:3, s.3.

1. Ekolojik Vergilerin Hizmet Ettikleri Amaca Göre Sınıflandırılması

Hizmet ettikleri amaçlara göre sınıflandırma kendi içerisinde iki başlıkta ele alınmaktadır. Bunlar; özendirici işlev yaratan vergiler ve mali kaynak yaratan vergilerdir³¹³. Bazı kaynaklarda da amaçlarına göre çevre vergileri doğrudan doğruya ana amacı çevre olan dolaylı vergiler, çıkış noktası çevresel nedenler olmayıp, sonrasında çevresel amaçlara yönlendirilen dolaylı vergiler ve ana amacı çevresel amaçlar olan dolaysız vergiler olarak sıralanmıştır.

Vergilerin amaçlarına ilişkin yapılan sınıflandırmada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta konulan çevre vergilerinin birbirlerinin amaçlarına uzun vadede hizmet edebilme durumlarından ötürü vergilerin hangi amaçla konulduklarının kesin olarak belirlenmesinin güçlüğüdür³¹⁴.

a. Özendirici İşlev Yaratmak Amacıyla Alınan Vergiler

Asli (birincil) çevre vergileri olan bu vergiler; üreticileri, çevreyi kirletmemeye ya da çevreyi kirleten eylemlerini azaltmaya teşvik ederek sağlıklı yatırımlara, tüketicileri ise çevreyi kirleten ürünleri kullanmamaya özendirmektedir. Bir verginin çevresel zararın azaltılmasında teşvik yaratma amacıyla olup olmadığının tespiti, verginin ürün fiyatında yapacağı artışla üretim durumunda meydana getireceği küçük, buna karşın gelir amacıyla meydana getireceği büyük etkiye bağlanmıştır³¹⁵. Çevre yatırımlarını özendirmek için alınan vergiler, kirliliğin temizlenmesinde marjinal maliyetlerden daha yüksek şekilde düzenlenmektedir³¹⁶.

Çevre vergileri bireyler üzerinde mali baskılar yaratarak uzun dönemde üretim ve tüketim alışkanlıklarının kirliliğe sebep olmayacak biçimde yönlendirilmesini sağlayarak özendirici görev taşırlar³¹⁷. Buna örnek olarak kurşun içeren benzinin daha yüksek oranda vergilendirilmesi gösterilebilir. Bu şekilde çevre kirleticiliği az olan

³¹³ Emrah Ferhatoğlu, 'Avrupa Birliği'nde Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri'. *E-yaklaşım Dergisi*, Ekim 2003, Sayı:3, s.3.

³¹⁴ Alper Küçükkaya, Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme, (Yüksek Lisans Tezi) ,Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2008, s.49.

³¹⁵ Bilgili, Firidin, a.g.e., s.132.

³¹⁶ Küçükkaya, a.g.e., s.49.

³¹⁷ Bilgili, Firidin, a.g.e., s.132.

benzin kullanımını teşvik edilmektedir³¹⁸. Bu vergiler devletin genel bütçesinde karşılığı olmayan katkı payları olarak ifade edilmektedir.

b. Mali Kaynak Yaratmak Amacıyla Alınan Çevre Vergileri

Tali (ikincil) çevre vergileri olarak bilinen bu vergilerin ana amacı; çevrenin kirletilmesinin önüne geçmek olmayıp, devletlerin çevrenin temizlenmesi çalışmalarına parasal fon sağlamaktır³¹⁹. Bu vergiler yalnızca fon sağlamakla kalmayıp uzun vadede, çevrenin kirlenmesinde aktif olan üretici ve tüketiciler üzerinde özendirici etkiler yaratmaktadır³²⁰. Vergiler sonucu elde edilen gelirler küçümsenmeyecek kadar yüksek olduğundan çevreye zararlı faaliyetlerin azaltılması ikincil, yüksek hasılat ise birincil sebep olmaktadır³²¹.

2. Ekolojik Vergilemenin Çeşitlerine Göre Sınıflandırılması

Vergilemenin çeşitlerine göre yapılan sınıflandırmada ise emisyon vergileri, ürün temelinde belirlenen vergiler, kullanım temelli vergiler ve vergi farklılaştırması üzerinde durulmaktadır.

a. Emisyon Vergileri

Emisyon vergileri üretici ve tüketicilerin doğaya bıraktıkları ya da bıraktıkları varsayılan, çevre kirliliği yaratan belirli maddelerin toprağa, havaya, suya atılması veya gürültü oluşturması sonucunda doğurduğu emisyon miktarına ödenen vergilerdir. Ortama bırakılan emisyonların miktarı ve içeriği baz alınarak hesaplanan emisyon vergileri kendi içerisinde; ***karbon, madeni yağ, enerji, taşımacılık, katı atık, doğal kaynak vergisi*** olarak 6'ya ayrılmaktadır. Atık, atık su, azot oksit vergileri de emisyon vergileri kapsamındadır³²².

Emisyon vergilerinin uygulanabildiği ürünlerle birlikte katı atık, sera gazı, atık su ve tehlikeli atık gibi atık türlerinin fazlalığı emisyon vergilerinin çevre vergileri arasındaki uygulanabilirliğini geniş bir alana ve matraha kavuşturmuştur. Emisyon

³¹⁸ Küçükaya, a.g.e., s.49.

³¹⁹ Bilgili, Firidin, a.g.e., s.132.

³²⁰ Küçükaya, a.g.e., s.49.

³²¹ Ferhatoglu, a.g.e., s.3.

³²² Öz, Kutbay, a.g.e., s.9.

vergilerinin bir kısmı üreticilerin üzerine konulurken bir kısmı da ürünün fiyatı üzerine konularak tüketiciye yansıtılmaktadır³²³.

Emisyon vergilerinin özellikleri;

- Emisyon vergileri kirleten öder ilkesi olarak bilinen Pigovian vergi yaklaşımı kategorisindedir.
- Karbon emisyonuna ilişkin etkili kontrolünün sağlanması amacıyla her bir fosil yakıtın içerdiği karbon miktarının belirlenmesinin gerekliliği bu vergiyi spesifik matrahlı bir vergi yapmaktadır³²⁴.
- Bu tip vergiler dolaylı vergi kapsamındadır.
- Birçok ülkedeki karbon emisyonları emisyon vergisi dışındaki uygulamalarla da vergilendirilebilmektedir.
- Enerji üzerinden alınan her türlü vergiler *gizli emisyon vergileridir*³²⁵.

Emisyon vergileriyle;

- Ülkelerin birçoğu havayı kirleten kimyasal madde ve fosil yakıtları karbon vergileriyle azaltmaktadır.
- Emisyon vergileriyle firmalar ve tüketiciler doğalgaz gibi karbon yoğunluğu düşük yakıtları kullanmaya teşvik edilecektir. Böylece fosil yakıtların tüketimi azaltılacaktır³²⁶.
- Bu vergisel uygulamalarla otomobillerin daha etkin tasarımının ve az kullanımının etkin olduğu projeler ile fabrikaların daha çok doğalgaz kullandığı ve ürün yapısı değiştirilebilir enerjinin etkin olduğu projeler teşvik edilecektir³²⁷.

Emisyon vergilerinin en önemlisi; sera gazları içerisindeki karbondioksit uygulanan karbon vergileridir. Sera gazlarına uygulanan bu vergi küresel ısınma ve hava kirliliği ile mücadelede etkindir³²⁸. Bu vergilerin amacı, küresel ısınmaya yol açan karbon emisyon miktarının düşürülmesi ve enerji fiyatlarının arttırılarak sanayinin yaydığı kirliliğin önüne geçilerek, yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarının teşvikidir.

³²³ Çetin, a.g.e.,s.57.

³²⁴ Biyan, Gök, a.g.e., s.291.

³²⁵ Erten, a.g.e.,s.34.

³²⁶ Çetin, a.g.e., s.58.

³²⁷ Çetinkaya, a.g.e., s.105.

³²⁸ Çetin, a.g.e.,s.57.

Bu amaçlar göstermektedir ki karbon vergilerinin esası doğal kaynakların korunması olmayıp, artan kirlenme miktarının önlenmesidir³²⁹. Karbon vergileri sera gazı emisyonlarının meydana getirdiği küresel ısınma sonucundaki dışsallıkları ‘fosil yakıtların yanmasıyla yayılan birim başına karbondioksit miktarının makul hata oranında hesaplandığı’ fiyat mekanizması ile içselleştirmektedir³³⁰. Bu vergilerle sera gazı emisyonlarının azaltılması için mali teşvik sağlanacaktır.

İlk emisyon vergisi 1990 yılında karbon vergisi adıyla Finlandiya’da uygulanmıştır³³¹. Daha sonra 1992 yılında İsveç, Almanya, Fransa, İngiltere, Danimarka, Hollanda gibi AB ülkelerinde fosil yakıtların vergilendirilmeye başlanmasıyla etkinlik kazanmıştır. Bu ülkelerde verginin sadece asgari düzeyi belirlenmiş buna karşın üst sınırı belirlenmemiştir. Pek çok ülkede vergi asgari düzeyde uygulanmakta ve vergi miktarı dolar bazlı olarak karbondioksitin tonu başına belirlenmektedir³³².

Sonuç olarak; emisyon kaynaklarının belirli olduğu, emisyon kontrol ve ölçümlerinin yapıldığı ve emisyonların azaltılması için gerekli teknolojilerin mevcut olduğu durumlarda, emisyon vergileri kirliliği önleme ya da düşürme maliyetlerini azaltacak, uzun dönemde daha verimli teknolojilerin uygulanmasını teşvik ederek, gelir sağlayacak ve çevre koruma sistemlerini yaratacaktır³³³.

b. Ürün Temelinde Belirlenen Vergiler

Bazı özellikleri dolayısıyla birtakım ürünler üretimleri esnasında, kullanımlarında veya çevresel ortama bırakıldıklarında çevreye zarar vermektedir. Bu tarz ürünlerin çevreye verdiği zararların ölçülemediği durumlarda emisyon vergileri yerine ürün temelli vergiler alınmaktadır. Bu ürünlerin fiyatı üzerinden alınan vergilere ***ürün temelli vergiler*** denmektedir³³⁴.

OECD’ye göre emisyon kaynağının belirlenmesinin güç olduğu, ölçme maliyetlerinin birden çok emisyon kaynağı dolayısıyla yüksek olduğu, emisyonun

³²⁹ a.g.e., s.57-58.

³³⁰ Biyan, Gök, a.g.e., s.291.

³³¹ Erten, a.g.e., s.37.

³³² Çetin, a.g.e., s.58-59.

³³³ a.g.e., s.56-57.

³³⁴ Bilgili, Firidin, a.g.e., s.134.

azaltılması için arıtma ve kirlilik çalışmalarının etkin olamayacağı, kamu politikalarında vurgulanan çevre sorunları ile vergilemenin hedefleri arasında güçlü bir bağ olduğu durumlarda yayılan atık miktarının ölçülmesinde ürün vergilerinin emisyon miktarı üzerine uygulanan vergilerden daha etkin olduğu durumlar söz konusudur. Bu durumlarda verginin ana etkisi olan çevre kirliliğini azaltılması işlevi mali etkisinin gerisinde kalmaktadır³³⁵.

Ürünün taksitlerine, ürünü oluşturan maddelerin içerisindeki zararlı bileşenlerin varlığına, ürünün miktarına göre alınacak bu vergilerin amacı; çevreye zararlı ürünlerin fiyatlarını arttırmak yoluyla tüketimlerini düşürmektir. Bu vergiler ürünlerin nihai fiyatı ya da üretim girdilerinden alınmaktadır³³⁶.

Üzerine ürün vergisi konan ürüne toplumun alışık olma ya da olmama durumlarına göre verginin seviyesi farklılık gösterebilmekte ve etkisi buna bağlı olarak değişebilmektedir. Yani kişinin tercihlerini alışkanlıklarına bağlı olarak değiştirmesi bu vergilerin psikolojik yönü olduğunu göstermektedir. Fakat alışkanlık yaratan sigara, otomobil gibi ürünlerin kirlilik ile arasında psikolojik yönden güçlü bir bağ olsa bile verginin tam olarak etkin olmaması durumu meydana gelebilir. Etkin bir ürün vergilemesi için ürün ve kirlilik arasında sıkı bir bağ olmalı, ürünün kirlilik yaratmayan alternatifleri bulunmalıdır³³⁷.

Ürün temelinde belirlenen vergiler; sosyal bağlamda emisyon oranlarının toplum tarafından benimsenen düzeylere ulaşması için üretici ve tüketici davranışlarını fiyatlar yoluyla etkilemektedir³³⁸. Vergi oranı etkin bir seviyede tutularak fiyatlar belirlendiyse tüketiciler çevre vergisi uygulanmamış, çevre kirliliği yaratmayan ürünleri tercih edecek, üreticilerde temiz teknoloji ile üretim yapacaklardır. Temiz teknolojilerle üretilmiş ürünlere uygulanan vergi indirimleri tüketicileri bu ürünleri almaya yönlendirerek talebi arttıracaktır bu da bu verginin teşvik edici yönünü ortaya koymaktadır³³⁹. Yine bu verginin yeniden kullandırım ve geri dönüştürme gibi

³³⁵ Çetin, a.g.e., s.64-65.

³³⁶ Öz, Kutbay, a.g.e., s.255.

³³⁷ Çetin, a.g.e., s.65.

³³⁸ a.g.e., s.63.

³³⁹ a.g.e., s.65.

özellikleri özendirici ve çevre duyarlılığı olan üretim ve tüketim yapısının varlığını göstermektedir³⁴⁰.

Geri dönüşümü mümkün olmayan ambalajların ve naylon poşetlerin pazar fiyatları üzerinden belirlenen vergiler³⁴¹, gürültü kirliliğini önlemede kullanılan vergiler ürün temelli vergilere örnek gösterilebilir³⁴². Naylon ve geri dönüşümü mümkün olmayan ambalajlarla satılan ürünler üzerine 1988 yılında konan vergiyle 1994 yılına kadar bu ürünlerin kullanımında %20-30 azalma yakalanmıştır³⁴³. Yine gürültü kaynağı cihazlara uygulanan vergilerle ürünlerin fiyatlarının arttırılması, gürültü yapmayan ikame ürünlerle vergi farklılığı yaratılmasına ve bu tarz malların üretiminin teşvik edilmesine neden olmaktadır. Ayrıca hava kirliliği yaratan ürünlere konan vergilerle hava kalitesinin korunması amaçlanmaktadır. Böylelikle temiz yöntemlerin kullanılmasıyla elde edilen ek gelir yaratılmış olmaktadır³⁴⁴.

Ürün temelli vergiler 2005 yılından beri Finlandiya'da uygulanmaktadır. Bu verginin matrahını perakende satılan su, alkollü/alkolsüz ve diğer içeceklerin ambalajları belirlemektedir. Depozitolu, geri dönüşümlü ve üretimi yasal olan ürünlerin üretimini yapan küçük üreticiler bu vergiden muafır. Muaf olmayan kişilerden alınan verginin oranı paketlenmiş ürünün listesi başına 51 £'dur. 2007 verilerine göre Finlandiya 2005 yılında bu vergiden toplam 22 milyon £ elde etmiş, toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %0,03 olmuştur³⁴⁵.

c. Kullanım Temelli Vergiler

Daha çok ekonomik gelir sağlamak amacı taşıyan kullanım temelli vergiler, sınırlı doğal kaynakların kullanılması ve çevrenin temizlenmesiyle ilgili olarak alınan hizmetlerin karşılığında, görevli, yetkili kurumlara ödenen vergilerdir³⁴⁶. Genellikle yerel düzeyde uygulanan bu vergilere örnek olarak, belediye atıklarının ya da suların

³⁴⁰ a.g.e., s.63.

³⁴¹ Öz, Kutbay, a.g.e., s.255.

³⁴² Bilgili, Firidin, a.g.e., s.134.

³⁴³ Çetin, a.g.e., s.64.

³⁴⁴ Bilgili, Firidin, a.g.e., s.134.

³⁴⁵ Çetin, a.g.e., s.64.

³⁴⁶ a.g.e., s.65.

temizlenmesi, içme suyunun temizlenmesi hizmetleri için verilen hizmet karşılıkları gösterilebilir³⁴⁷.

Bu vergiler kullanılan miktarın artışına bağlı olmadan, altyapı hizmetlerinin kullanım bedeli olarak, hâlihazırda var olan kirliliği ortadan kaldırmayı sağlayacak finansmanla, sabit bir değer olarak belirlenmektedir. Bu yönüyle harçlara benzemektedir³⁴⁸. Kullanım temelli vergiler çevre kirliliğinin önlenmesinin teşviki amacıyla değil, bu kirliliğin temizlenme çalışmalarına mali kaynak yaratmak amacıyla alınmaktadır³⁴⁹. Ülkemizdeki çevre temizlik vergileri bu grupta yer almaktadır³⁵⁰.

d. Vergilendirme Farklılıkları

Basit anlamıyla çevreyi kirlüten, zarar veren ürün ve faaliyetlerden daha çok, çevreye zarar vermeyen, kirliletmeyen ürünlerden daha az vergi alınmasıdır³⁵¹. Vergilendirmede farklılık çevreye zarar veren ürünlerin fiyatlarını değiştirerek bir nevi kirliticilerin ve kirliletici durumların cezalandırılmasıdır. Vergilendirme farklılıkları, mevcut vergilere çevre ile ilgili hükümler getirilerek ya da vergilemede yapılandırma ve mali reformlara gidilerek uygulanmaktadır³⁵². Vergilerin farklılaştırılması vergi sistemi içerisindeki mevcut vergilerle yapıldığından uygulanması yönetim açısından yeni konulacak ve uygulanacak vergilere göre daha kolaydır³⁵³. Mevcut vergilerin değişik şekillerde uygulanmasıyla elde edilen avantajlar sayesinde çevreye dost olan ürünlerin kullanımını ve tüketimi özendirilmektedir³⁵⁴.

Literatürde yeşil/ekolojik vergi reformu, vergi değişimi, vergisel avantajlar sağlama gibi isimlerle de anılan vergilendirme farklılığında bir tarafın vergi yükü artırılıp bir tarafınki azaltıldığından devletin aldığı vergi miktarında ve toplumun vergi yükünde değişiklik olmamaktadır.

³⁴⁷ Öz, Kutbay, a.g.e., s.255.

³⁴⁸ Çetin, a.g.e., s.65-66.

³⁴⁹ Bilgili, Firidin, a.g.e., s.135.

³⁵⁰ Çetin, a.g.e., s.65.

³⁵¹ Öz, Kutbay, a.g.e., s.255.

³⁵² Ferhatoğlu, a.g.e., s.53.

³⁵³ a.g.e., s.55.

³⁵⁴ Ali Değirmendereli, 'Çeşitli Ülkelerde Uygulanan Ekolojik Vergiler', *Mevzuat Dergisi*, Yıl:3, Sayı:33, Ekim 2000, s.255.

Ürün temelinde alınan çevre vergileriyle benzerlik gösteren vergilendirme farklılıkları, çevreye zarar veren ürünlerin kullanımını engelleyerek, çevreyi koruyan ürünlerin kullanımını teşvik etmektedir.

Toplum bireylerinin tepkileriyle karşılaşılması için büyüme, istihdam, rekabet üzerinde olumsuz etkiler yaratmayan, mali kaynak yaratma amacından uzak, sermaye ya da işgücüne bağlı olmayan, kirlilik ve enerji kullanımıyla paralel vergi oranları belirlenmelidir³⁵⁵.

Vergilendirme farklılıkları ülkelerin birçoğunda uygulanmakta olup, başarılı sonuçlar elde edilmektedir. Bu uygulamalardan başarı elde edilmesinin koşulu vergi farklılaştırılmasına gidilen malların niteliğidir. Malların birbiri ile tam ikame olması gerekmektedir. Bu vergilendirmenin en yaygın örneğini akaryakıt vergilerinde gidilen vergi farklılıklarında görmek mümkündür³⁵⁶. Örneğin; Avusturalya, Rusya, Japonya, Portekiz gibi ülkelerde motorlu taşıt kullanımlarını düşürmek ve yakıt tüketimini azaltmak için ‘otomobiller motorun beygir gücü, araç ağırlığı, motor büyüklüğü gibi belirli yakıt tüketim ölçütüne dayanan farklı oranlı yıllık vergilerle vergilendirilmişlerdir’. Bu taşıt vergileri daha düşük oranlarda emisyon yayan araçların kullanımını özendirme amacıyla hazırlanmıştır.

Vergi farklılaştırmasının yaygın olduğu bir diğer alan ise enerji üretiminin her birimi başına farklı miktarlarda karbon yayan kömür, doğalgaz, petrol gibi fosil yakıtlar üzerine konan vergilerdir. Yayıdıkları karbon oranlarına göre en yüksek karbon vergisi kömüre, sonra petrole, en düşüğü ise doğalgaza uygulanmaktadır. Farklı vergi oranlarıyla vergi matrahı kapsamına alınmayan, fosil olmayan yakıtlar, fosil yakıtlara tercih ettirilerek, temiz fosil yakıtların kullanımı arttırılmaktadır³⁵⁷

Ayrıca yakıt vergilerinin temeldeki amacı gelir elde etmek olsa da yakıt vergileri yalnızca enerji ve ulaşım sektörüne uygulanmayıp, gazyağına da uygulanmaktadır. Gazyağının yoksul ülkeler için aydınlanma, ısınma, yemek pişirme gibi etkin fonksiyonlarının varlığı, gazyağı üzerine konacak yakıt vergisinin yoksul hane halklarını önemli ölçüde etkilemesine yol açmaktadır. Bu nedenle bu yoksul ülkelerde

³⁵⁵ Bilgili, Firidin, a.g.e.,s.135.

³⁵⁶ Çetin, a.g.e., s.62.

³⁵⁷ Erten, a.g.e., s.39.

çevreyi daha çok kirleten yakıtlardan daha çok, daha az kirletenlerden daha az vergi alınmasıyla vergi farklılaştırılmasına gidilmektedir. Örneğin; aydınlanma ve yemek pişirmede kullanılan yakıtlar en az düzeyde vergilendirilirken, ulaşım sektöründe kullanılanlar fazla, endüstriyel alanda kullanılanlar ise daha fazla vergilendirilmektedir³⁵⁸.

D. EKOLOJİK VERGİLEMEİN POLİTİKA İLKELERİ

Literatürde ekolojik vergileme politika ilkeleriyle ilgili oldukça farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ilkelere yaygın olarak kullanılanları dikkate alınmıştır.

1. Kirleten Öder İlkesi

Çevrenin korunmasına yönelik olarak yapılan çalışmalarda çevre hukuku ilkelerinin ilk sırada geleni kirleten öder ilkesidir. İlk kez OECD tarafından 26 Mayıs 1972 tarihinde ekonomik bir prensip olarak ortaya atılmıştır³⁵⁹. 1973 tarihli Birinci Çevre Eylem Planı, Avrupa Topluluğu Anlaşması ve Rio Konferansı (Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı) gibi birçok ulusal, bölgesel ve uluslararası hukuki metinlerde zamanla yerini almıştır. Rio Bildirgesi ve OECD tavsiyelerinde, ulusal devlet güçlerince yapılan üretim çalışmaları ve sonrasında meydana gelen, sürekli ve hızla kaybedilen çevre kaynaklarının korunması için, çevre deformasyonunun maliyetine fiyat mekanizmasıyla müdahale ve katılımın sağlanması, kirleten öder ilkesinin uygulanması gerektiği vurgulanmıştır.

OECD'ye göre; bu ilkenin tanımı; çevrenin makul oranda kirlilik düzeyinde olmasını sağlamak için, kamu otoritelerinin belirlediği kirliliği önleme ve kontrol önlemlerinin maliyetlerine kirletenin katılmasıdır. Yani çevrenin kirlenmesinin önlenmesi ve kirliliğin giderilmesi için çevreyi kirleten üreticilerden ve tüketicilerden belli bir karşılık alınmasıdır. Üreticiler bu masrafları bir üretim maliyeti olarak fiyatlarına yansıtarak bu ürünleri kullanan tüketicilerin etkilenmesine sebebiyet vermektedir. Bu durum çevrenin kirlenmesinin bedellerinin her iki tarafa da

³⁵⁸ Ferhatoğlu, a.g.e., s.55.

³⁵⁹ Fındık, a.g.e., s.49.

ödettirilerek çevresel kaynakların korunmasını sağlamaktadır. Böylece kalkınma açısından olumlu bir gelişme sağlanmaktadır³⁶⁰.

İlkenin amacı; OECD'ye üye ülkelerin uyguladıkları farklı çevre politikalarının birbirleriyle uyumlaştırılması, ticaret akımları arasındaki bozuklukların giderilmesi, rekabet avantajı dağılımlarının düzenlenmesi ve çevreyi kirletenlerin çevresel maliyetlere katılımının sağlanmasıdır³⁶¹. Kirleten öder ilkesi; çevrenin kirletilmesindeki sorumluların verdikleri zarara katlanmalarını sağlamakla birlikte, bu sorumluların ne tür çalışma ve görevlerle sorumluluklarını yerine getireceklerini de açıklamaya çalışmaktadır. İlke kirletenlerin çevresel maliyetlere katlanmalarının kabulünü sağlanmasının ardından, kirliliğin çözümü noktasında maliyetlerin ne yolla ödettirileceğini göstermiş ve zaman içerisinde bu yolları geliştirmesiyle ekonomik nitelikli çıkışı günümüzde hukuki bir niteliğe bırakmıştır. Bu da prensibin uygulanmasını devletlerin aldıkları politik kararlara ve kararların bağlayıcısı olan hukuksal metinlere bağlamıştır.

Kirleten öder ilkesinin hayata geçirilmesinde kullanılacak yöntemler 2 gruba ayrılmaktadır. Bunlar müdahaleci yöntemler ve piyasa yöntemleridir. Müdahaleci yöntemler kullanılarak uygulanan 'yöntemlerin en önemlileri kirlilik ücretleri (vergi dışı çevre vergileri, kirlilik ücretleri), ortak tazmin fonları ve kirlilik sigortasıdır. Piyasa yönteminde kullanılan uygulamalar ise mülkiyet hakları ve alınıp-satılır paylar-emisyon' ticaretidir³⁶².

Ayrıca çevre literatüründe kirleten öder ilkesine benzer şekilde *Harç Ödetme İlkesi* ve *Kullanan Öder İlkesi* de uygulanmaktadır.

Harç Ödetme İlkesi; çevre kirliliğine yol açanlardan alınan parasal karşılıklardır. Çevreye verilen zararların giderilmesi ve tazmin edilmesinde kullanılan harçlar yerel yönetim birimlerince toplanmaktadır. Çevreye verilen zararın ortalamasına yakın

³⁶⁰ a.g.e., s.50.

³⁶¹ a.g.e., s.49.

³⁶² Fındık, a.g.e., s.50.

düzeyde, bazı durumlarda bölgesel ve mevsimler dalgalanmalar dikkate alınarak katsayıları belirlenmektedir³⁶³.

Kirleten Öder İlkesi ise; piyasa esaslı kullanılan araçlardan biri olan bu ilke; doğal kaynağa biçilen fiyatın, doğal kaynaklardan yararlanmanın, doğal kaynağı dönüştürmenin, elde tutmanın ve gelecekteki kullanımlarının yok olmasının tüm maliyetlerini yansıtmaktadır. Bu özellikleriyle bu ilkenin kaynak finansmanı yöntemi olduğunu söylemek mümkündür.

Çevreyi kullanan kişiler çevreden yararlandıkları miktarın maliyetine katlanarak, çevre kullanım maliyetlerini ödemekte, çevre için yeniden kaynak oluşturmaktadır. *Kullanıcı ücreti* denen bu yöntemle ücret veren kullanıcının aşırı tüketimi azaltılmakta, çevrenin kullanımından yüksek yarar sağlanmakta, çevrenin yönetimi için alınan payla yeniden kaynak sağlanarak hem çevre korunması hem de ekonominin geliştirilmesine katkı sağlanmaktadır³⁶⁴.

2. İhtiyat İlkesi

Bu ilke çevreye zarar verecek ya da kirletecek olası eylemlerin ortaya çıkmadan evvel, oluşum aşamasında önceden ya da eylemin en erken aşamasında toplum ve çevrenin yararları gözetilerek, teknolojik gelişme ve yapısal değişikliklerle önlemler alınarak engellenmesidir.

'Korumak tedavi etmekten iyidir' yaklaşımıyla çevreye zararlar geldikten sonra alınan önlemlerin çok yararlı olmadığını, çevre sorunlarının yarattığı olumsuz dışsallıkların azaltılarak, meydana gelebilecek daha fazla zararın önlenmesi ya da tümünden giderilmesi yerine daha sorunlar yaşanmadan önlem alınmasını ve çevresel sorunların kaynağının bulunarak kaldırılmasının daha gerekli ve etkin bir çözüm olduğunu savunmaktadır³⁶⁵.

Aslında denizlerin korunmasına ilişkin metinlerde ve ardından küresel balıkçılık, küresel çevre sorunları konularında da etkisini göstermeye başlayan ilke³⁶⁶.ilk kez

³⁶³ Şafak Kaypak, 'Çevresel Sorunların Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi', *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:31, 2013, Güz, s.24.

³⁶⁴ Düriye Toprak, "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları Ve Mali Araçlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, Güz 2006 ,s.153.

³⁶⁵ Ağacan, a.g.e., s.57.

³⁶⁶ Fındık, a.g.e., s.50.

Maastricht Antlaşması'yla gündeme gelmiştir. Bu ilke herhangi bir eylemin çevreye zarar verdiği yönünde şüphe hissedilmesi durumunda geç kalınmadan ve bilimsel kanıt gerekmeden müdahaleyi gerekli kılmaktadır³⁶⁷. İlkenin uygulamaya geçirilmesi 1970'lerin başında Almanya'da havanın kirliliğinin kontrol edilmesi ve önlenmesi olarak da bilinen Vorsorgekrinzip ile başlamıştır³⁶⁸

İlke çevreye zarar verecek eylemlerin ortaya çıkmadan önce tahmin edilmesini, çevrenin kirlenmesini önlemeye yönelik harekete geçilmesini ve bunların sonucunda ihtimal dâhilindeki zararların ortaya çıkmasını engellemeyi hedeflemektedir. İlkenin başarıyla uygulanması durumunda kaynakların ve çevrenin özenli kullanımıyla hem doğal kaynaklar hem de ekolojik denge uzun vadede güvence altına alınacak³⁶⁹ ve gelecek nesiller için yaşanılabilir bir çevre mirası bırakılacaktır. Ayrıca bilimsel kanıtların olmadığı durumlarda dahi müdahale öngören bu ilke, sorunlar sonrası yetkililerin sadece özür dileyerek hiçbir sorumluluk almadıkları durumları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

İlke karşı karşıya kalınacak risk ile alınacak önlem arasında seçim yapmayı zorunlu kılmaktadır. Tercihin önlemden yana kullanılması durumunda zararın küçük olması ya da hiç olmaması sağlanmaktadır. Risk tercih edilirse, geri dönülemez zararlar da maliyet; alınmamış önleme göre belirlenmektedir³⁷⁰. Yani bu ilke ihtiyat ile risk arasında tercih yapılması gerektiği durumlarda devreye girmektedir.

İhtiyat ilkesinin özellikleri;

- Kirliten öder ilkesinin iktisadi temelli oluşuna karşın bu ilke daha çok hukuki temellidir.
- Önceden alınacak gerekli tedbirlerle kirliliğin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Bu amaca uygun olarak da Çevresel Etki Değerlendirmeleri (ÇED) yapılmaktadır.
- İlkenin uygulanmasında belirgin ölçütler bulunamamıştır. Uygulanacak yöntemler ve alınacak önlemler hususunda belirsizlikler söz konusudur. Bu

³⁶⁷ Küçükkaya, a.g.e., s.77.

³⁶⁸ Fındık, a.g.e., s.50.

³⁶⁹ Özdemir, a.g.e., s.24.

³⁷⁰ Küçükkaya, a.g.e., s.77.

durum ilkenin katı veya gevşek yorumları ifade eden uygulamalara ve çok değişik önlem ve ölçütlere yol açmasına sebebiyet vermektedir³⁷¹.

- İhtiyat ilkesinin; bilimsel belirsizlik, zarar tehdidi ve koruma tedbirleri olmak üzere, ilkenin içeriğini belirleyen önemli kuralları vardır.
- İlkenin uygulanışı yasaklama, ‘sıkı şartlara bağlanmış izin sistemi, bazı üretim, yöntem ve teknolojilerin kullanılması mecburiyeti, ispat yükünün tersine çevrilmesi ve karar alma usullerindeki değişiklik yoluyla’ sağlanmaktadır.

Ayrıca ihtiyat ilkesine benzer diğer bir ilke de önleme ilkesidir. Zira önleme ilkesi de zarar oluşmadan çevreyi koruma fikrini savunması yönüyle ihtiyat ilkesine benzemektedir. Fakat önleme ilkesinde tehlike somuttur ve uygulama buna dayanılarak yapılmaktadır. İhtiyat ilkesinde ise tehlike ile ilgili bilimsel bir kanıt yokken dahi müdahale vardır. Önleme ilkesi ihtiyat ilkesinin çekirdeğidir. Fakat etkisi daha düşüktür. Çünkü önleme ilkesinde mevcudiyet önemliyken, ihtiyat ilkesinde zarar riskinin potansiyel varlığı eylemde yeterli olmaktadır. Bu ilkeyle bilimsel belirsizliğin; tamiri mümkün olmayan zararların önlenmesi noktasında gecikmeye sebep olmaması amaçlanır. Yöntem ekonomik ve akılcıdır³⁷².

3. Yüksek Seviyede Koruma Standartları Sağlama İlkesi

Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın 2.maddesinde yer alan bu ilkeye göre; AB'nin farklı bölgelerinin özellikleri de göz önünde bulundurularak, AB kurumlarının yüksek düzeyde çevreyi koruması esastır³⁷³. Kurumların aldıkları her kararlarda çevre politikalarını planları içerisine dâhil etmeleri öngörülmektedir³⁷⁴.

Buna göre yasama yetkileri doğrultusunda Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu olmak üzere AB topluluğunun tüm kurumlarının yüksek seviyede çevreyi koruması hedeflenmektedir³⁷⁵.

³⁷¹ a.g.e.,s.77.

³⁷² Ağacan, a.g.e., s.57.

³⁷³ Küçükkaya, a.g.e., s.77.

³⁷⁴ Jale Çokgezen, ‘Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye’, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Yıl: 2007, Cilt: XXIII, Sayı:2, s.102.

³⁷⁵ Küçükkaya, a.g.e., s.78.

Bu bağlamda entegrasyon ilkesi de AB'nin mallara yönelik uyguladığı rekabet ve serbest dolaşım politikaları içerisinde, çevre koruma politikalarının da entegre edilmesini ifade etmektedir³⁷⁶.

4. Kaynaktan Önleme İlkesi

Kaynaktan önleme ilkesi; çevreye zarar verebilecek faaliyet ve maddelerin kaynağında engellenmesini öngörmektedir.

AB çevre politikaları, çevresel zararın kaynağında engellenmesine dayandırılarak, özellikle emisyon standartlarının çevre kalite standartlarını aştığı su ve atık sektöründe uygulanmaktadır. Örnek verilecek olursa; 'atık nakillerinin sınırlandırılmasına yönelik olarak atıkların olabildiğince üretim yerine yakın bir yerde imha edilmesiyle' zararın önlenmesi öngörülmektedir³⁷⁷.

5. Yerellik İlkesi

Çevre politikaları doğrultusunda belirlenen hedeflerin uygun bir şekilde gerçekleşmesi yönünde siyasi bir ilke olan yerellik ilkesi; çevre koruma kararlarının yerel düzeyde alınıp, uygulamaya konulması hedefini taşımaktadır. Çevrenin korunmasına yönelik alınacak politika kararlarının her evresinde yerel katılımın artırılması, yerel sorunların yerel otoritelerce çözüme kavuşturulmasını sağlamaktadır. Doğrudan çevre politikalarıyla ilgili olmaktan ziyade genel olarak politika üretme süreçleriyle alakalı bir ilke olan yerellik ilkesiyle³⁷⁸ ifade edilen hizmetin halka en uygun ve yakın birimler tarafından yapılabilecek olmasının mümkün olduğunu³⁷⁹.

Çevresel kanaatler ülkelerin hukuki, toplumsal, siyasi ve ekonomik yapısı doğrultusunda toplumsal kamuoyunca oluşturulmaktadır. Bu durum ancak demokratik bir hukuk devletinin varlığı ile mümkün olabilmektedir. Yerellik ilkesiyle çevre sorunlarını dile getiren bireylerin, grupların ve örgütlerin karar alma süreçlerine katılımları istenmekte, ayrıca bu katılımın çevre hakkının gerçekleştirilmesine yönelik bir hak olarak algılamaları hedeflenmektedir. Ancak aşırı merkeziyetçiliğin hakim

³⁷⁶ Özdemir, a.g.e., s.10

³⁷⁷ Küçükkaya, a.g.e., s.79.

³⁷⁸ Fındık, a.g.e., s.51.

³⁷⁹ Ağacan, a.g.e., s.58-59.

olduğu yönetim yapılarında sürdürülebilir gelişme politikalarının uygulanması pek mümkün olamamaktadır³⁸⁰.

6. Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi

Sürdürülebilir kalkınma; doğadaki canlı, cansız tüm varlıkların birbiriyle bağlantılı, birbirini etkileyen bir sistem olduğunu dolayısıyla bu sistemin bozulmamasının, varlığının korunmasının gerekli olduğunu ifade eden, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlu, çok yönlü bir bakış açısıdır.

Ülkeler kalkınma ve gelişme hedeflerini belirlerken sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle paralel politikalar oluşturmalı ve bu yaklaşımın ruhuna uygun hareket etmelidir. Ancak bu doğrultuda başarının sağlanması muhtemeldir. Fakat sürdürülebilir kalkınma ilkesi temelinde oluşturulan politikalar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çevre hakkında bilgi, tecrübe noksanlığı, risk oluşturabilecek çevre problemlerinin bilinemeyişi, kurumsal ve organizasyonel yapılanmalardaki güçlükler, devlet birimleri arasındaki koordinasyonun etkili olamayışı, kaynak (bilgi, uzmanlık, finansal vb.) ve siyasi iradenin yetersizliği, halkın süreçlere katılımının azlığı gibi çeşitli sorunlardan ötürü arzulanan sonuçları veremeyebilmektedir.

Yukarıda belirtilen ilkelerin yanı sıra işbirliği, vergi teşvikleri, depozito uygulama, onarma ve satılabilir kirletme izinleri verilmesi ilkeleri de uygulanmaktadır.

İşbirliği İlkesi; çevre sorunlarının geniş etki alanı dolayısıyla, çevre politikalarında birliktelik, şeffaflık ve bilgi alışverişini gerekli kılmaktadır. Çevreyle ilgili politikaların başarılı ve etkin uygulanmasının hem ulusal hem de uluslararası düzeyde koordinasyon ve işbirliğine bağlı olduğunu savunan bu görüş, ulusal düzeyde; yerel yönetimlerin, merkezi hükümetlerin, turizm, ticaret, sanayi gibi sektörlerin temsilcilerinin, uluslararası boyutta ise; Dünya Bankası, BM, AB gibi resmi kuruluşlar ile, bazı sivil toplum kuruluşlarının ortaklaşa eylemlerde bulunması gerektiğini belirtmektedir.

Vergi Teşvikleri İlkesi; çevreye zarar vermeyen ürünlerden daha az, çevreye zarar veren ürünlerden daha çok ve yüksek oranda vergi alınmasını ifade eden ilkeye göre sağlanan vergi indirimleri yani vergi avantajlarının amacı; insan sağlığını gözeten,

³⁸⁰ Özdemir, a.g.e., s.50.

çevreye faydalı ve duyarlı teknolojileri desteklemektir. Bu yöntem kurum ve firmaları standartlara uymaya, kirliliği azaltıcı yöntemlere geçmeye özendiren politikalardan oluşmaktadır. Çevreye zarar veren ürünlerin kullanılmasından birey ve firmaları vazgeçirerek, çevreyi koruyan ürünlerin teşvik edilmesini sağlamaktadır.

Depozito Uygulama İlkesi; yeniden dönüştürülmeye, kullanılmaya uygun ekonomik değer ifade eden bazı malların çevrenin korunması amacıyla tekrar kullanılmasına dayanan bu uygulamalarla atık maddeler yeniden kullanılarak arıtma maliyetleri kaldırılıp, kaynak kullanımında tasarruf sağlanmaktadır.

Onarma İlkesi; bu ilkeye göre yapılan faaliyetin çevreye verdiği olumsuz etkileri önlemek ekonomik faaliyetin maliyetini artıracığından gereksizdir. Bu sebeple çevresel zarar oluştuktan sonra toplumun tepkilerine göre zararları giderici düzenlemeler yapılmalıdır. Bu amaçla da tazminat yoluna ya da zararların doğrudan yetkili örgütlerce denetimine gidilmelidir.

Satılabilir Kirletme İzinleri Verilmesi İlkesi; insan, çevre sağlığı, hava kalitesi gibi alanlarda kirletici eylemlerde bulunanlara, yapabilecekleri en fazla kirlilik, emisyon sınırını göstererek, bu limitin aşılması halinde kirlilik yaratılmasını yasaklayıcı belgenin yetkili kişilerce belirli bir ücret karşılığında kirleticilere satılmasıdır. İşletme kendisine tanınan hakları söz konusu zaman içerisinde kullanıp sahip olduğu hakkından daha az çevreyi kirletirse, hakkının kalan kısmını (kirletme hakkını) başka işletmelere para karşılığında devredebilmektedir.

E. EKOLOJİK VERGİLEMENİN POLİTİKA ARAÇLARI

Hedeflenen çevre politikalarının etkin bir şekilde uygulanışı, çevresel amaçlarla uyumlu çevre politikası araçları ile mümkündür. Bu araçlar aşağıda hukuki-idari araçlar olarak adlandırılan düzenleyici ve denetleyici araçlar ile ekonomik ve mali araçlar olarak sıralanabilir.

1. Düzenleyici ve Denetleyici Araçlar

Yasa, tüzük ve yönetmeliklerin oluşturduğu, bir ülkenin yetkili makamlarınca konularak yürürlüğe giren, çevre sorunlarını çözmeye odaklı tüm mevzuat araçları düzenleyici ve denetleyici araçlardır. Bu araçlara çevre literatüründe *kumanda-kontrol araçları, hukuki düzenleyici araçlar ve standartlar* da denilmektedir. ‘Çevre

problemlerinin en eski çözüm aracı olan mevzuat araçları, polisiye önlem geleneğiyle tehlikeleri somut emir ve yasaklarla uzaklaştırmayı hedeflemektedir’.

Mevzuat ve düzenlemeler aracılığı ile diğer araçların uygulanmasının temeli olan bu araçlar bireylerin davranışlarını doğrudan etkilemektedirler. Düzenleyici ve denetleyici araçların kullanıldığı durumlarda çevre standartları kamu yetkililerince belirlenmekte, kanun haline getirilmekte ve kontrollü takibi yapılmaktadır. Fakat araçların uygulanması belirli bir yasal süreci gerektirmekte olduğundan ve uygulanması esnasında sorunlar ortaya çıkabildiğinden uygulamada başarılı sonuçlar elde edilememektedir³⁸¹.

Mevzuat hükümlerine dayanılarak oluşturulan düzenleyici ve denetleyici araçlardan emir ve yasaklar ile standartlar, hukuki araç ya da kumanda kontrol tipi araçlardır. İzinlerle belirlenen kirliliğin en üst seviyesi olan miktar kumanda olarak ifade edilirken, konulan standart ve yasakların izlenmesi, denetlenmesi ve yaptırılması ise kontroldür³⁸².

a. Emir ve Yasaklar

En eski, yaygın ve sık kullanılan çevre politikası araçlarıdır. Kanun ve ya düzenleyici genel idari işlemlerle, çevre kirleticilerinin faaliyetlerinde neleri yapıp neleri yapamayacakları belirlenmektedir³⁸³. Emir ve yasalara dayalı çevre politikası araçları çevreye zararlı bazı faaliyetlerin yapılmasına izin vermeme, sınırlandırma ya da durdurma işlevleriyle gücünü yasalardan aldığından ve birçok alanda kullanılma zorunluluğu bulunduğundan çevre politikalarının temelini oluşturmaktadır.

Emir ve yasaklarla çevrenin korunmaya çalışıldığıнын örneklerini hayatımızın her alanında görmek mümkündür. Endüstrilerin üretim süreçlerinin bütün aşamalarındaki üretim girdilerine, piyasaya sürülen ürün ve ambalajlarına yönelik olmak üzere her türlü yasak ve yükümlülükler buna örnek gösterilebilir³⁸⁴.

³⁸¹ Abdulkadir Topal, Muhammed Yunus Bilgili, ‘Bir Çevre Politikası Aracı Olarak Depozito-Geri Ödeme Sistemlerinin Avantajları Dezavantajları’, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2, Aralık 2015, Sayı:5, ss.423-437, s.3.

³⁸² Can, a.g.e., s.61.

³⁸³ Topal, Bilgili, a.g.e., s.3.

³⁸⁴ a.g.e., s.3-4.

b. Çevresel Standartlar

Mevzuat hükümlerine dayalı çevre politikası aracı olarak kullanılan bir diğer yaygın araç da standartlardır³⁸⁵. Standartlar korunmak ve ya ulaşılmak istenen parametrik değer hedefleri için, kirleticilere kirlilik üst sınırları, standart değerler koyan araçlardır³⁸⁶. Çevrenin korunması için zararlı faktörlerin engellenmesi ya da gerekli değerlerin yakalanarak, korunmasıyla kirliliğin engellenmesi durumu çevresel standartları oluşturmaktadır³⁸⁷. Aynı zamanda çevresel standartlar olumsuz dışsallıkların yarattığı kirliliğin belirtilen sınır değerleri aşmaması için var olan parametrik değerlerin ölçülerek, doğayı koruyacak azami emisyon değerinin saptanması olarak da ifade edilmektedir. Yakıt, ürün, üretim, teknoloji, emisyon, kalite standartları bu standartlara örnek verilebilir.

Kamu belirlenen rakamsal sınırların aşılmaması için kirleticileri belirli bir sürede önlem almaya zorlamaktadır³⁸⁸. Bu önlem ve standartlarla dışsal çevresel maliyetlerin zamanla içselleştirilmesi ve toplumun uygulamaya karar verdiği ekonomik eylemlerin, çevre üzerinde yaratacağı etkilerinin farkındalığının sağlanması amaçlanmaktadır³⁸⁹.

Maksimum kirlilik düzeyini aşan, standartlara uymayarak çevreye zararlı atıklar bırakan ya da emisyon yayan firmalara yönelik para cezası, işyeri kapama ve hapis cezası uygulanmaktadır³⁹⁰. Yapılan uygulamalarda çevresel standartlarla diğer kamusal araçlar kıyaslandığında etkinlik açısından, standartlar daha maliyetli bulunmaktadır. Doğrudan kontrol olarak da adlandırılan çevresel standartlar; ortam kalitesi, çevre kalitesi, teknoloji, emisyon ve performans standartları olarak sınıflandırılmaktadır³⁹¹. Aşağıda bu standart türlerinin sadece birkaçına değinilmiştir.

Ortam Kalitesi Standartları; hava, su, toprak gibi alıcı alanlarda kirleticilerin asla geçmemeleri gereken seviyeleri göstererek kirliliğin kontrol edilmesinin amaçlandığı standartlardır.

³⁸⁵ Can, a.g.e., s.61.

³⁸⁶ Topal, Bilgili, a.g.e., s.426.

³⁸⁷ Yıldırım Uğur, ÖZER Şerif, Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye'ye Yansımaları: GAP'ta Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem 21, Çağdaş Yerel Yönetimler, 12(4) Ekim 2003, s.66.

³⁸⁸ Canpolat, a.g.e., s.41.

³⁸⁹ Yıldırım, a.g.e., s.26.

³⁹⁰ Topal, Bilgili, a.g.e., s.426.

³⁹¹ Yıldırım, a.g.e., s.27.

Teknoloji Standartları; çevreyi kirletmesi muhtemel kirleticilerin faaliyetlerine başlamadan önce uymak zorunda oldukları, teknik ve teknolojik durumların özelliklerinin belirlendiği standartlardır. Faaliyete başlamadan ya da kirletici ürün ortaya çıkmadan bazı önlemler alınarak ekonomik aktörlerin kullanacakları teknolojileri sınırlandırarak çevreyi kirletmeleri önlenmeye çalışılmaktadır. Teknolojik standartlara ‘fabrikaların su kaynaklarına bırakacakları atıklarına arıtma tesislerinin kurulması’ ve ‘çimento fabrikalarının bacalarına inşaat aşamasında filtre takma zorunluluğu getirilmesi’ örnek verilebilir.

Atık-Emisyon Standartları; emisyon kelime anlamı olarak yakıt ya da benzerlerinin yakılmasıyla herhangi bir tesisten atmosfere yayılan hava kirleticilerdir. Emisyon standartları ise; yasal olarak izin verilen fakat asla aşılmayacak emisyon düzeyidir. Bu standartları ‘birim girdi başına atıksal ürün, birim çıktı başına atıksal ürün, emisyon oranı, emisyon yoğunluğu’ olarak da belirlemek mümkündür³⁹².

Ürün Standartları; çevreyi kirletme riski bulunan ürün ve bu ürünlerin ambalajlarının içeriğindeki bazı zararlı maddelerin miktarını kısıtlayan uygulamalardır. Belirtilen standart değerleri sağlayamayan ürünlerin yurtiçinde satışına izin verilmezken, ihraç edilecek ülkeler tarafından da ülkeye girişi yasaklanmaktadır.

2. Ekonomik ve Mali Araçlar

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıkların giderek artması, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları çevre sorunlarının çözümünde yetersiz kalışı ve ekonomik etkinliklerini sağlayamamaları, piyasa ekonomisiyle birlikte kirleten öder ilkesinin dayattığı bireysellik çevresel politikaların mevcut ekonomi araçlarıyla uluslararası boyutlarda çevrenin kirletilmesini önleyemeyeceği göstermiştir. Çok yönlü ve geniş boyutlu, geleneksel sanayileşme anlayışından uzak, ekonomik ve ekolojik yönden modernleşmiş, karar alıcılar açısından etkili ve hızlı sonuçlar doğuracak politika araçlarının geliştirilmesi ihtiyacı hasıl olmuştur³⁹³. Ulaşılmak istenen kalkınma hedefleri doğrultusunda uygulanan yasal yükümlülüklerin sadece kısıtlayıcı önlemler içermesi, üretici ve tüketicileri davranış kalıplarında istenen köklü değişimi yakalayamaması ve çevreye zarar verici faaliyetlerin engellenememesi uygulamaların yetersizliğini

³⁹² Can, a.g.e., s.61-62.

³⁹³ Kaypak (2013), a.g.e., s.27.

göstermiş ve daha çözümcül, etkin yolların bulunarak, ekonomik ve mali araçların geliştirilmesine sebep olmuştur³⁹⁴.

Çevre sorunlarının temelini ekonomik olgular olduğu düşüncesi çevrenin korunması için alınacak politik önlemlerle ekonomiyi iç içe olmaya zorlamaktadır. Ekonomik ve mali araçlar 'üretici ve tüketiciler üzerinde ekonomik güdülenme sağlayarak, ekonomik birimlerin davranışlarının maliyet ve fayda dengesini gözeterek onları çevre lehine davranışlarda bulunmaya' yönelmektedir³⁹⁵.

a. Vergiler

Çevre sorunlarını gidermek ve bu çevre sorunlarının yarattığı ekolojik bozulmaları önlemek için kanuna ve zora dayanarak³⁹⁶, devletin egemenlik gücüne bağlı olarak, kişilerin kamunun hizmetlerinden ne kadar yararlandığına bakılmaksızın, üretim ve tüketim arasındaki kirliliğe sebep olan her faaliyetten alınan, kamuya gelir sağlayan, kamu politikası araçlarıdır³⁹⁷.

Devletler, kanun ve zora dayanarak aldıkları vergilerde yükümlülüğü tek taraflı olarak ortaya koymaktadırlar. Mükellef konumunda olarak ekonomik birimlerin vergilemeye katılması, devlete yardım ederek devletin işini kolaylaştırmak manasına gelmektedir. Vergileme faaliyetinde yetki paylaşma yoktur. Vergileme faaliyetine katılmanın şekli de maliyeti de kanunlarca düzenlenmekte olduğundan mükellef için yapılması zorunlu bir görevdir. Verginin siyasi cebirle alınması, mükellef açısından ödenmesinin hukuken zorunlu olması nedeniyle, ödenmemesi durumunda devlet zorla tahsil ya da cezalandırma yoluna gidebilir. Bu yüzden mükellefler vergiyi kendi rızalarıyla ödeyerek zorla tahsilden ve ceza kovuşturmasından kendilerini korumaktadırlar. Vergiler çok çeşitli amaçlarla ve türlerle alınabilmektedir. Çevrenin korunmasına yönelik alınan vergiler³⁹⁸ ekolojik vergiler genellikle emisyon vergileri (en

³⁹⁴ Fatih Can, 'Çevre Politikasının Ekonomik Araçları', *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:9, Sayı:3, 2016, s.62.

³⁹⁵ Topal, Bilgili, a.g.e., s.428.

³⁹⁶ M. Kamil Mutluer, Erdoğan Öner ve Ahmet Kesik, *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.182.

³⁹⁷ Yıldırım, a.g.e., s.25.

³⁹⁸ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Vergi> Erişim Tarihi: 24.01.2020.

bilineni karbon vergisidir), ürün temelli çevre vergileri, kullanım temelli çevre vergileri ve vergilendirme farklılıkları şeklinde uygulanmaktadır³⁹⁹.

Mali araçlar içerisindeki en etkili ve yaygın araç çevre vergileridir. Fakat çevre vergilerinin ulusal vergi rekabetine etkisi dolaylı olduğundan ve yansıtılabilme özelliği sebebiyle istenen etkiyi tam yaratamayacağı düşüncesi, dolaylı olmayan diğer politik araçların bazı ülkelerce tercih edilmesi sonucunu doğurmaktadır⁴⁰⁰.

b. Harçlar

Harçlar vergilere benzemekle birlikte vergilerde özel bir karşılık yokken harçlarda var olması noktasında ayrılmaktadırlar. Harçlar da vergiler gibi kanuna veya kanunun vermiş olduğu yetkilere dayanılarak uygulanmaktadır⁴⁰¹. Oran ve miktarları keyfiyetten uzak yasal dayanaklıdır. Çevrenin korunması politikalarında aktif rol oynamaktadırlar⁴⁰².

Devletler bazı özel durumlarda genel nitelikli kamu hizmeti üretmektedirler. Bazı bireyler ihtiyaçları doğrultusunda devletin bu hizmetlerinden çok ya da hiç fayda sağlamaktadırlar. Bu özel kamu hizmetlerinden yararlanan bireylerin devlete ödedikleri ücretler harçlardır⁴⁰³. Yine çevre kirleticilerinin yarattıkları zararlı maddeler nedeniyle onlardan alınan parasal karşılıklar da harçtır⁴⁰⁴. Harçlar istisna ve muafiyet uygulanabildiğinden sade ve kolay tahsil edilebilir niteliktedirler⁴⁰⁵.

Ödenen harç miktarı bazı durumlarda verilen hizmetin altında olabilirken, bazı durumlarda ise üstünde olabilmektedir⁴⁰⁶. Çevre kirleticilerinin ödeyecekleri harç miktarı, kirlilik ya da atıkları azaltma maliyetinden daha yüksekse, kirleticileri atıklarını azaltmaya yönlendirerek çevreye zararlı atıkları azaltma etkisi yaratmaktadır⁴⁰⁷. Yerel

³⁹⁹ Topal, Bilgili, a.g.e., s 428.

⁴⁰⁰ Canpolat, a.g.e., s.46.

⁴⁰¹ Yıldırım, a.g.e., s.25.

⁴⁰² Canpolat, a.g.e., s.44.

⁴⁰³ Yıldırım, a.g.e., s.25.

⁴⁰⁴ Canpolat, a.g.e., s.43.

⁴⁰⁵ Yıldırım, a.g.e.,s.26.

⁴⁰⁶ a.g.e., s.25.

⁴⁰⁷ Topal, Bilgili, a.g.e., s.428.

idareler harçlarla topladıkları gelirleri çevre sorunlarının çözümünde kullanmaktadırlar⁴⁰⁸. Toplanan harçlarla kirlilikle mücadele fonları oluşturulmaktadır.

Kirlilik harçları içerisinde kirletme ruhsatları verilmesi, 'ruhsat sahiplerinin denetimi gibi yönetsel işlevlerin kısmi ya da tam finansmanını sağlamayı hedefleyen' emisyon harcı, ürün harcı, idari harçlar, kirlilik harcı ve kullanıcı harcı gibi harç uygulamaları vardır⁴⁰⁹. Bahsedilen bu harç uygulamalarının bir kısmına aşağıda kısaca değinilmiştir.

Emisyon Harçları; birçok kişinin ve ya kamunun çöp toplama, işleme ve arıtma tesislerinin kurulması ve işletilmesi amacıyla gerekli olan finansmanı sağlamak üzere tesislerden yararlanmalarının karşılığında toplanan katılım paylarıdır. Örnek verilecek olursa; tehlikeli atık harcı, hava kirliliği harcı.

Ürün Harçları; kirlilik yaratacak ürünlere ve ya bu ürünlerin girdilerine, kullanımlarına uygulanan harçlardır. Çevreye dost ürünlerde vergi farklılaştırılmasına gidilerek harç almama durumu söz konusu olabilmektedir.

İdari Harçlar; kimyasal maddelerin kayıt altına alınması, çevre standartlarının düzenlenmesi ve uygulanması, kirliliğe yol açan faktörlerin üretim birimlerinin ruhsatlandırılması ve lisanslandırılmaları hedefiyle alınan harçlardır⁴¹⁰. Atıklara uygulanan tüm işlemler üzerinden alınmaktadır.

Kirlilik Harçları; çevrenin alıcı alanlarına direkt bırakılan atıklar dolayısıyla kirleticilerin çevreye verdikleri zarar neticesinde yaptıkları ödemelerdir⁴¹¹.

Kullanıcı Harçları; çevresel kaynaklardan ve hizmetlerden yararlananların bu kaynak ve hizmetlerden faydalanmalarının karşılığında ödedikleri parasal bedellerdir.

c. Yasaklar

Çevreyi olumsuz etkileyecek faaliyetlerin önüne geçmek, sınırlandırmak ya da durdurmak için yasa gücünün kullanılmasıdır. Ülkelerin çevre politikalarında büyük

⁴⁰⁸ Canpolat, a.g.e.,s.44.

⁴⁰⁹ Canpolat, a.g.e., s.44.

⁴¹⁰ Seçil Kekeç, Fuat Budak, Çevre Politikalarında Ekonomik Araçların Kullanımı, Çanakkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Yıl:2016, Cilt 15-1, s.68.

⁴¹¹ Ferhatoğlu, a.g.e., s.34.

yeri olan yasaklar, çevresel sorunların uluslararası boyutlar kazandığı durumlarda; devletlerin ekonomik alanlarının çatışması ile beklenen etkiyi yaratamayabilmektedir. Bu gibi durumlarda da ortak hareket politikaları uygulanmalıdır⁴¹².

d. Sübvansiyonlar ve Fonlar

Kirlilik yaratan firmalara, devletlerin zararlı dışsallıklar oluşturmamaları için para, hizmet veya mal şeklinde yaptıkları karşılıksız yardımlar⁴¹³ ile çevrenin kalitesinin artırılması ve korunması yönünde önlem alan işletmelere olumlu dışsallık yaymaları gerekçesiyle, katlandıkları ek maliyetlerin devletçe kendilerine geri aktarılması şeklindeki uygulamalardır⁴¹⁴. Devletler burada firmaların marjinal maliyetlerini vergiler yoluyla yükselterek üretimi azaltmak yerine onlara yardım etmektedir.

Sübvansiyonların içerisinde yer alan uygulama örneklerinden çevresel sübvansiyonlar; firmaların araştırma, geliştirme harcamalarının ve kirliliği azaltan yatırımlarının, vergi dışında tutulduğu, vergisel teşviklerle; firmalara çevreye duyarlı teknolojik araçlar kullanmaları için sağlanan karşılıksız ödemelerdir⁴¹⁵.

Fonlar; geri ödeme koşulu olmaksızın teknolojilerini çevreye uygun hale getirmeye istekli firmalara çevreyi koruyucu önlemler almaları koşuluyla yapılan mali yardımlardır⁴¹⁶. Yaratılan gelirlerin çevresel kalitenin geliştirilmesine hizmet eden ya da bu konuda gelire ihtiyaç duyanlara tahsis edilmesidir⁴¹⁷.

e. Gönüllü Anlaşmalar

Üretim yapan firmalarla hükümetlerin bir araya gelerek; firmalardan daha sağlıklı bir çevre için neler yapabileceklerini görüştükları çalışmalardır. Bu çalışmalarda uygulamada olumlu sonuçlar alınması durumunda devletin kendilerine sağlayacakları sübvansiyonlardan alacakları pay, maliyetlerin azaltılması, pozitif yönlü teşviklerin yanı sıra, aksi bir durumda uygulanacak sert yaptırımlara ilişkin koşullar belirlenmektedir⁴¹⁸.

⁴¹² Yıldırım, a.g.e., s.26.

⁴¹³ Yıldırım, a.g.e., s.27.

⁴¹⁴ Topal, Bilgili, a.g.e., s.429.

⁴¹⁵ Yıldırım, a.g.e., s.27.

⁴¹⁶ Canpolat, a.g.e., s.45.

⁴¹⁷ Bilgili, Topal, a.g.e., s.430.

⁴¹⁸ a.g.e., s.429.

f. Depozito ve Geri Dönüşüm

Depozito; çevreye zarar vermesi muhtemel ürünlerin fiyatlarına belli tutarların eklenmesi, belirli koşulların yerine getirilmesi durumunda bu ilave ücretlerin iade edilmesi durumudur⁴¹⁹. Şişe ve kutuların geri toplanması örneğinde görülen bu uygulamada, çevreye zarar verecek ürünün fiyatı üzerine belli bir miktar daha eklenmektedir. Eğer firma çevreye zarar vermeden bu ürünleri kullanıp belirlenen şartları sağlarsa, alınan ek tutar kendilerine iade edilmektedir.

Geri dönüşüm ise; kullanım dışı kalan geri dönüştürülebilir atık malzemelerin çeşitli geri dönüşüm yöntemleri ile hammadde olarak tekrar imalat süreçlerine kazandırılmasıdır⁴²⁰. Depozito; ödeme sisteminde ürün alan tüketicinin ödediği ek ücreti ifade ederken, geri ödeme ise; edilen ürün iadesi ile kullanıcının aldığı ücreti ifade etmektedir⁴²¹.

Bu yöntemlerin avantaj ve dezavantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Avantajları:

- Üretilen ürün dekorasyonlarında firmaların kararlarını yeniden kullanılabilir ya da kolayca geri dönüşümü sağlanabilir üretimlere teşvik etmektedir.
- Geri dönüşüm ve kullanım oranlarını arttırdığından yeniden hammadde ve enerji kullanımı yapılmamaktadır.
- Ürün ambalajlarında geri getirme oranlarını yükseltip, atık miktarlarını azaltmaktadır.
- Gelişmekte olan ülkelerde duyarsız meşrubat kullanıcılarının attıkları şişeleri toplayarak kazanç sağlayan insanlara toplama sektörü oluşturarak istihdam yaratmaktadır.

⁴¹⁹ a.g.e., s.431.

⁴²⁰ Yıldırım, a.g.e., s.28.

⁴²¹ Bilgili, Topal, a.g.e., s.431.

•Kirlenme potansiyeli olan bir ürüne bir kere depozito ödendiğinde kamu otoriteleri açısından çok fazla uygulama ve izleme maliyeti, çok fazla denetim gerektirmemektedir⁴²².

Dezavantajları:

•Geri ödeme ücretleri düşük olduğunda halk bu sisteme katılmak istemeyebilir, sistem ancak mutlak bir işbirliği (üretici, tüketici, endüstriler arasında) olduğunda etkin işlemektedir.

•Yüksek alınan depozito oranları üreticileri ucuz ve çevreye duyarlı üretime yönlendirebilmektedir.

•Depozitolu- geri ödemeli atıkların ayrı ayrı toplanması, denetimli- kontrollü toplama sisteminin işleyişine zarar verebilmektedir⁴²³.

Bu sistemin işlerliği ve verimliliği; depozitonun tüketimi azalsa bile üretimin bozulmayacak etkisine ve tüketicinin kolayca vazgeçemeyeceği yüksek iade miktarına bağlıdır⁴²⁴.

g. Regülasyonlar ve Kontroller

Ekonomiye devletin doğrudan müdahale ettiği iktisat politikası araçlarından biri olan regülasyonlar; çeşitli alanlarda devletin, piyasaya giriş-çıkışları düzenleyici yasal tekeller oluşturmasına olanak sağlamaktadırlar. Piyasaların gelir dağılımındaki adaleti ve kaynak dağılımında etkinliği sağlayamaması gibi sorunlar, toplumsal hakları korumaya ve refahı arttırmaya yönelik sosyal amaçlı kamu regülasyonları ile giderilmeye çalışılmaktadır. Firmaların yarattığı çevre kirliliğini önlemek üzere kullanılan çevre regülasyonları sosyal regülasyonlara örnektir. Çevre kirliliği durumlarında regülasyonlar, firmaların kirliliği önlemeleri noktasında özümsemeleri gereken teknolojiler hakkında kapsamlı ilkeler oluşturmaktadır.

Son olarak şu da belirtilmelidir ki regülasyonların kirlilik izni yaklaşımından ayrıldığı nokta; kirlilik izinleri uygulamasında seçim hakkı mevcutken, regülasyonlarda kirliliğin kabul edilebilir seviyenin altında kalmasının en etkin yolunu seçmek üzere

⁴²² a.g.e., s.433.

⁴²³ Bilgili, Topal, a.g.e., s.434.

⁴²⁴ a.g.e., s.431.

firmalara doğrudan izin verilmemektedir. Firmalar devletin koyduğu kanunlara uymak zorundadırlar. Kirletmeyi ya da kirletmemeyi tercih edemezler ya da kirlilik kontrolü teknolojilerinin farklı çeşitleri arasında seçim yapamazlar⁴²⁵.

Kontrol ise; üretim faaliyetlerinin sonucunda çevreye yayılan negatif dışsallıklarda devletin, duruma müdahale ederek bir işletmenin başka ekonomik aktörlere veya topluma yüklediği zararları ortadan kaldırmak için zorunlu vergiler koyabilmesi, firmanın çevreye verdiği zararı ortadan kaldırmak veya minimize etmek için firmaya filtre takma zorunluluğu getirebilmesi, çevreye zararlı ürünlerin üretiminin maliyetlerini arttırmak için önlemler alabilmesidir. Bu durumda piyasa şartlarına uyum sağlayarak kabul edilebilir düzeyde kar elde eden, piyasada etkinliğini sürdürmeyi tercih eden firma, çevreye zarar vermeyen üretim süreçlerinden yararlanarak üretimine devam edebilecektir. Kirliliğin yoğun olarak baz alındığı endüstrilerdeki firmalar, piyasada kalmak için özel kirlilik kontrol ekipmanları kurmalıdırlar. Firmalar, devletin uygun gördüğü şekilde emisyonlarını temizlemelidir. Böylece kirlilikle mücadele de pratik bir yol izlenmiş olmaktadır.

h. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)

Çevre hukukunun önleyicilik ilkesi kapsamında gerçekleştirilmek istenen eylemlerle ve çevre üzerinde zararlı dışsallık yaratacak faaliyetler hakkında yetkili birimlerce işlem yapılmadan önce bu eylemlerin çevresel etkilerinin araştırılmasıdır. Uygulanması planlanan bir proje faaliyetinin çevreye olumlu-olumsuz etkilerini belirleyerek, çevreye verilecek zararları önleyen ve ya en aza indirecek yollar bulan bir çalışmadır⁴²⁶.

Bu uygulamaların amacı; çevre sorunlarındaki politik, teknik, ekonomik ve ekolojik uzlaşmayı sağlayarak, sosyal ve ekonomik gelişmeleri engellemeden, çevresel değerleri ekonomik politikalar karşısında koruma hedefiyle, planlanmış bir faaliyetin sebep olabileceği tüm çevresel etkileri tespit edip, önlem almaktır⁴²⁷. Bu uygulamalarla kirliliklerin önlenmesi, kirleticilerin cezalandırılması ve kirlilik yaratmayan faaliyet ve ürünlerin kullanımının teşviki amaçlanmaktadır. Teşvik ve yasaklama durumları ölçümlemeyi gerektirmektedir. Ölçümleme ise standart veya eşik değerler belirlemeyi

⁴²⁵ Kaypak, a.g.e., s.26.

⁴²⁶ Kaypak, a.g.e., s.26.

⁴²⁷ Topal, Bilgili, a.g.e., s.426-427.

gerektirmektedir. Yapılan teknik çalışmalar neticesinde ölçülen değerler üzerinden standart ve kurallar oluşturularak faaliyet sahiplerinin bu kurallara uyması beklenmektedir.

III. EKOLOJİK VERGİLERE İLİŞKİN ÜLKE UYGULAMALARI

Pek çok OECD ve AB ülkesi ekolojik vergi reformları konusunda geçmişten bugüne değin yaptıkları kapsamlı ve başarılı çalışmalarıyla diğer ülkelere örnek konumdadır. Kalkınma politikalarını çevre politikalarıyla bütünleştiren İngiltere, Norveç, Almanya, İsveç ve Danimarka örnekleri aşağıda ifade edilmektedir.

A. İNGİLTERE'DE EKOLOJİK VERGİ UYGULAMALARI

İngiltere ekolojik vergilemeye yönelik uygulamalarını; yürürlükteki vergi sistemlerini kanunlarla revize ederek bu konudaki yenilikleri 2000 yılından itibaren gerçekleştirmiştir. Çevresel amaçlara yönelik olarak yürürlükteki vergilere ek olarak yeni vergiler konmuş, vergi indirimleri ve vergi iadeleri konularında düzenlemeler yapılmıştır⁴²⁸. Yapılan vergisel değişikliklerle ekolojik vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki oranı %0,12 olmuştur⁴²⁹.

İngiltere'de ekolojik vergilemeye ilişkin olarak;

Motorlu taşıtlar vergisi; İngiltere'de uygulanan motorlu taşıtlar vergisi otomobillerin tesciline bağlı olarak üç bileşene göre hesaplanmaktadır. Bu bileşenler otomobillerin motor hacmi, yakıt türü ve CO2 emisyonlarıdır⁴³⁰.

Motorlu taşıtların vergilendirilmesinde 2001 yılından itibaren araçlardan yayılan karbondioksit miktarı esas alınmaktadır. 'Yeni alınan araçlarda; düşük karbon yayan araçlardan düşük, yüksek karbon yayan araçlardan yüksek oranlarda, standardın

⁴²⁸ Kamil Güngör, 'Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Yeşil Vergi Reformu ve Türkiye', *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 2017, Cilt:7, Sayı:1, ss.111-132, s.120.

⁴²⁹ Engin Özden, 'Türk Vergi Sisteminin Çevre Vergilerinin İstihdamda Artış Sağlamaya Yönelik İkincil Amaçlı Kullanımına Yönelik Revizesi', *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı:55, Mayıs-Haziran 2016, s.510.

⁴³⁰ Hakkı Odabaş, Betül Hayrullahoğlu, 'Çevresel Sorunların Çözümünde Motorlu Taşıtlar Vergisine Bakış: AB Üyesi Ülke Örnekleri', *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı:3,2017, s.62.

üzerinde vergi alınarak, ilk yıl farklı oranlarda vergileme yapılmıştır⁴³¹. Karbondioksit emisyon miktarı 100 g/km'ye kadar olan araçlarda 0 pound, 255 g/km'nin üzerinde olan araçlarda 505 pounda kadar farklı vergi uygulamalarına gidilmektedir⁴³².

Ayrıca motorlu taşıtlarda yakıtın verimliliğine göre yıllık dolaşım vergisi şeklinde alınan vergi uygulaması da mevcuttur. 2010 yılından itibaren karbondioksit salınımına göre⁴³³ 13 basamaklı artan oranlı bir vergileme söz konusudur⁴³⁴. Emisyon yayma miktarı 130 g/km'ye kadar olan otomobillerin ödeyeceği vergi 0 £, 255 g/km'nin üzerinde emisyon yayan otomobillerin ödeyeceği vergi ise 1100 £ arasında değişmektedir. Alternatif yakıtla kullanılabilen otomobillere 10 £ indirim sağlanmaktadır. Ayrıca bireysel şirket otomobillerinin vergilendirilmesi de yine CO2 emisyonuna dayandırılmaktadır⁴³⁵. Özel araçların yakıtlarının çeşidine ve bu araçlardan yayılan emisyon miktarına göre alınan motorlu taşıt vergileri, yakıt tasarrufu sağlayacak araç kullanımını teşvik etmesi yönüyle özendirici bir vergidir⁴³⁶. İngiltere'de uygulanan çevre vergileri sonucunda kazanılan gelirin %90'nını özel araçlardan alınan vergiler ile yakıtlar üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır.

İngiltere'deki otomobillerin sayısının hızla artması, üretilen otomobillerin sıfır ya da daha düşük emisyon sınıfına girerek üretilmesi aynı zamanda mevcut sistemdeki eski otomobil sahiplerinin daha çok vergi ödemesi, yeni otomobil sahiplerinin CO2 emisyonları düşük araçları tercih etmesi dolayısıyla daha az vergi ödemesi taraflar arasındaki vergi adaletini zedelemiştir. Bunun yanı sıra MTV gelirlerinde yaşanan ani düşüşler de MTV'lerde değişikliğe gidilmesini gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda MTV'nin çevre sorunlarının çözümünde daha etkin olması için; 01.04.2017 sonrasında tescili gerçekleştirilen otomobillerin ilk yıl ödeyecekleri MTV'de CO2 emisyonları baz alınmaya devam edilerek, sonraki yıllarda ödeyecekleri MTV miktarları 0 emisyon yayan otomobiller hariç, ne kadar CO2 emisyonu yaydığına bakılmaksızın standart olarak 140 £ vergi miktarı olarak belirlenmiştir. Yapılan yeni düzenlemeyle birlikte bu

⁴³¹ Ümit Süleyman Üstün, Motorlu Taşıtlar Üzerinden Alınan Vergilerin Çevreyi Korumaya Yönelik ve Adil Olarak Düzenlenmesi, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt. XVI, Yıl:2012, Sayı:1, s.167.

⁴³² Ahmet Çelik, Taşıtların Üzerinden Alınan Vergilerin Çevreyi Korumaya Yönelik ve Adil Olarak Düzenlenmesi, Konya Ticaret Odası, Etüd-araştırma Servisi, s.4.

⁴³³ Yalçın ,a.g.e.,s.151.

⁴³⁴ a.g.e.,s.149.

⁴³⁵ Odabaş, Hayrullahoğlu, a.g.e., s.65.

⁴³⁶ Canpolat, a.g.e., ,s.130.

duruma ek olarak değeri 40,000 £'yu geçen otomobillerde standart olarak 140 £ vergiye ek olarak 5 yıl boyunca da ayrıca 310 £ ilave vergi ödenmesine kararlařtırılmıřtır⁴³⁷.

Enerji vergileri; İngiltere'de uygulanan enerji vergileri tüketim vergisi özelliği bulunan, çevresel amaçlarla alınmasa da çevresel etki yaratan vergilerdir⁴³⁸. Özel ve kamu kesimi için ısınma, aydınlatma ve enerji üreten işletmeler nominal enerji üretimi başına vergi vermektedir⁴³⁹.

AB içerisinde genel kapsamlı enerji vergileri almak istemeyen ülkelerden biri olan İngiltere'de⁴⁴⁰, doğalgaz ve elektrik üzerinden alınan vergiler yerine, daha genel kapsamlı olan iklim değişikliğine bağlı vergiler uygulanmaktadır⁴⁴¹. Tamamen evresel amaçlı olarak; 2001 yılından itibaren, endüstride kullanılan enerjinin verimliliğini arttırmak ve karbondioksit emisyonunu azaltmak üzere İklim Değişikliği Vergisi alınmaya bařlanmıřtır⁴⁴².

Yıllar itibariyle İngiltere'deki *diğer ekolojik vergi uygulamaları* incelendiğinde;

- Tony Blair'ın iktidara gelmesiyle birlikte yıllık %6 artışları bulan benzin ve dizel vergisine ilaveten, 1996 yılında p Depolama Vergisi getirilerek bu vergilerden elde edilen gelirler sosyal güvenlik kesintilerindeki işveren payının azaltılmasında kullanılmıřtır⁴⁴³.
- 1996-1997 yıllarındaki kentsel atıklar %80 oranında depolanmaya bařlamıřtır⁴⁴⁴.
- İngiltere'de yakıt vergileri geniş boyutlarda uygulanmasına rağmen otomobil kullanımından kaynaklı bazı dışsal maliyetleri kapsamadığından 2001 yılında araç ve hava yolculuğu vergileri yeniden düzenlenmiştir.

2001 yılında yapılan vergi reformuyla AB içinde yolculuk edenler için 'hava yolculuğu vergileri yarı yarıya indirilmiş', 'AB ve İngiltere arasındaki seyahatlerde 20

⁴³⁷ Odabaş, Hayrullahoğlu, a.g.e., s.64-65.

⁴³⁸ Canpolat, a.g.e.,s.129.

⁴³⁹ Biyan, Gök, a.g.e., s.297.

⁴⁴⁰ Kkkaya, a.g.e., s.134.

⁴⁴¹ Güngör, a.g.e., s.118.

⁴⁴² Canpolat, a.g.e.,s.129.

⁴⁴³ Tütüncü, a.g.e., s.94.

⁴⁴⁴ Canpolat, a.g.e., s.130.

Sterlin, Dünya ülkeleri ve İngiltere arasındaki seyahatler de 80 Sterlin bedel alınmıştır⁴⁴⁵.

- ‘2002 yılında kum, kaya ve çakıl vergisi konmuştur’⁴⁴⁶.
- Doğal kaynak üzerinden alınan agrega vergileri ile atıkların azaltımına yönelik olan doldurma vergileri uzun vadeli olarak etki gösteren iki önemli vergidir. Bunlarda agrega(toprak vergileri) Büyük Britanya’daki agrega satışlarını 2001-2003 yılları arasında %8 oranında azaltmış ve bu vergiyle birlikte agrega çıkarma oranı düşürülmüştür⁴⁴⁷.
- ‘2006 yılında çöplerin gömülmesi uygulanmasıyla alınan vergiler, her yıl ton başına alınan vergileri arttırmış, bir önceki yıla göre vergi gelirlerinde %9,7’lik artış sağlanmıştır’.

İngiltere’nin 1998-1999 yılları arasında toplam vergi gelirleri içerisindeki ekolojik vergilerin payı 9,7’dir⁴⁴⁸. Ancak orta ve uzun vadelerde ‘yeşil bütçeleme girişim ve çevreci uygulamaları da gündeminde tutan İngiltere’de siyasi ve ekonomik yapıdaki iniş ve çıkışlar kamu kesiminin özel sektöre önderlik etmesini de, daha çok özveride bulunmasını’ da engellemiştir⁴⁴⁹. Ekolojik vergilerden elde edilen gelirin azalmış oluşu çevre politikalarında kamusal müdahalelerinin azaldığı sonucunu çıkarmaksızın, ‘politikaların gelir hesaplarındaki emisyon ticaretini ve KDV’de yapılan yenilikleri içermemesiyle birlikte’⁴⁵⁰ ekolojik vergi oranlarını da azaltarak 2006 yılında ekolojik vergilerin payını toplam vergiler içerisinde 7,3’e⁴⁵¹ düşürmüştür. Bu oran 2017 yılı itibariyle ise 7.0’lara gerilemiştir⁴⁵². Bununla birlikte 2018 yılı itibariyle ekolojik

⁴⁴⁵ Biyan, Gök, a.g.e., s.297.

⁴⁴⁶ Seda Canpolat Bıçakçı, Çevre Vergilerinin Araçsallığı Üzerine Bir Değerlendirme, *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı (348-369), s.358.

⁴⁴⁷ Canpolat, a.g.e., s.130.

⁴⁴⁸ Küçükkaya, a.g.e., s.134.

⁴⁴⁹ Tütüncü, a.g.e., s.94.

⁴⁵⁰ Canpolat, a.g.e., s.129.

⁴⁵¹ Küçükkaya, a.g.e., s.134.

⁴⁵² <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190212-1> Erişim

Tarihi:24.01.2020.

vergi gelirlerinin tutarı toplam vergi gelirleri içerisinde 56,745.15 milyon Euro olarak ifade edilmektedir⁴⁵³.

B. NORVEÇ’TE EKOLOJİK VERGİ UYGULAMALARI

Ekolojik vergi uygulamalarıyla diğer ülkelere önderlik eden Norveç, elde ettiği çevre vergisi gelirleriyle OECD ülkeleri arasında en yüksek kazanç sağlayan ülke olmuştur⁴⁵⁴. Ekolojik vergiler konularında eski bir tarihi geçmişi bulunan ülkenin, çevresel amaçlara yönelik en eski vergi uygulaması 1931 tarihli petrol vergisi olsa da⁴⁵⁵ ilk çevre vergisi uygulaması mineral yapılar üzerinden alınan 1971 tarihli sülfür vergisidir⁴⁵⁶.

1977 yılına gelindiğinde Norveç; kapsamlı ekolojik vergilere geçiş için bir hazırlık komitesi kurmuştur. Bu komitenin yaptığı incelemeler; ‘alınacak ekolojik vergilerin hali hazırda alınan vergilerin ikamesi olmadığını, konulacak yeni vergilerin ek vergiler şeklinde alınabileceği sonucunu ortaya koymasına rağmen’, Norveç hükümeti ekolojik vergileri devletin uzun vadeli politikalarında konumlandırmıştır.

1980’li yılların bitimiyle birlikte Norveç’te *Çevresel Vergiler Komisyonu* adıyla bir komite kurulmuştur. Bu komiteyle çevreye duyarlılığının yüksek olması, bu doğrultuda yeni meslek dallarının oluşturulması ve uluslararası çevre anlaşmalarında hükümetlerin aktif rol alması gerekliliğini ifade eden bir rapor yayınlamıştır⁴⁵⁷. Ekolojik vergiler daha geniş kapsamlı olarak 1980 sonları ve 1990’lı yılların başlarında alınmıştır. Bu bağlamda 1988 yılında böcek ilacı, suni gübre, gres yağı, üzerinden vergi alınmış, madeni yağlar üzerine konan sülfür vergisi arttırılmıştır.

1990’lı yıllarla birlikte Norveç’te; ekonominin yapısal problemlerinin gelir ve tüketim üzerindeki vergi yükünün ekolojik vergilere kaydırılmasıyla çözülebileceği düşünülerek, yeşil vergi reformuna gidilip radikal anlamda uygulamalar geliştirilmiştir⁴⁵⁸. Böylelikle hem üretim hem tüketim alanında temiz, ekolojik sürece

⁴⁵³ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en Erişim Tarihi: 24.01.2020.

⁴⁵⁴ Canpolat, a.g.e., s.121.

⁴⁵⁵ Erten, a.g.e., s.100.

⁴⁵⁶ Canpolat, a.g.e., s.121.

⁴⁵⁷ Tütüncü, a.g.e.,s.91.

⁴⁵⁸ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.357-358.

geçilmiştir. Kişisel gelir üzerinden alınan vergiler azaltılıp, ekolojik vergilerin arttırıldığı bir reform paketi sunulmuş ve uygulanmıştır⁴⁵⁹.

1990'lı yılların başlarında yürürlüğe giren kanunla birlikte çevreye zarar veren akülerden vergi alınmaya başlanmış⁴⁶⁰ yine bu tarihlerde aynı şekilde *batarya vergisi* uygulanmıştır⁴⁶¹. 1991 yılında petrol üzerine konan petrol vergisiyle madeni yağlarla birlikte petrolde vergilendirilmiştir⁴⁶². Yine mineral yağlardan yayılan karbondioksit CO₂ vergisi uygulamıştır⁴⁶³. Norveç'te emisyonlara uygulanan karbon vergisi, kullanıldığı sektördeki taleplerin esnek olmayışı ve çok fazla alandaki vergi muafiyetlerinden ötürü 1990-1999 yılları arasında beklenen etkiyi yaratamamıştır⁴⁶⁴.

1994 yılında alınan içecek kutusu, böcek ilaçları vergisi ve 1999 yılında alınan nihai atık vergileri çevreye etkileri açısından çevresel risklere karşı farklılaştırılarak kullanılmıştır. Atık vergisiyle 1998 yılında %43' olan evsel atık oranı %24'e düşürülüp, %35 olan geri dönüşüm oranı %45'e yükseltilmiş, yakma oranı da '%23'den %31'e yükseltilerek başarı sağlanmıştır⁴⁶⁵.

1998 yılıyla birlikte alınan çevresel vergiler, gelir vergilerini azaltarak, yenilenebilir enerji kaynaklarına enerji tasarrufu sağlayan yatırımlara destek olanağı yaratmıştır⁴⁶⁶.

Yine Norveç'te 1999 yılında gıdalara; üretimleri sırasında yayılan emisyonlara bağlı olarak CO₂ vergisi getirilmiştir. Ek olarak önceleri yolcu taşıma şeklinde yapılan fakat sonraları yalnızca gıdaların yurtiçindeki deniz yoluyla taşınması sırasında alınan son atık işleme vergisi konarak da gıdalara ilişkin olarak ekolojik vergiler uygulanmıştır.

2000 ve sonrasında içecek kutularının yapımında kullanılan malzemeye, mazot içerisindeki sülfüre, ağır vasıtaların emisyon oranına ve çevreye, sağlığa zararlı ürünlere vergi farklılaştırılması uygulanmıştır. 1992-2002 yılları arasında sanayi dışında

⁴⁵⁹ Tütüncü, a.g.e., s.91.

⁴⁶⁰ Canpolat, a.g.e, s.123.

⁴⁶¹ Çelikkaya, a.g.e., s.109.

⁴⁶² Canpolat, a.g.e, s.121.

⁴⁶³ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.358.

⁴⁶⁴ Canpolat, a.g.e., s.123.

⁴⁶⁵ a.g.e., s.122.

⁴⁶⁶ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.357-358.

kullanılan kok ve kömür üzerine CO2 vergisi konmuştur. 2003 yılıyla birlikte PFC (perflorokarbon) ve HFC(hidroflorokarbon)lere vergi uygulanmıştır⁴⁶⁷.

Geçmişten günümüze değin yapılan bu vergisel düzenlemeler 2018 yılı itibariyle Norveç'teki ekolojik vergi gelirini 8,095.02 milyon Euro'ya ulaştırmıştır⁴⁶⁸.

C. ALMANYA'DA EKOLOJİK VERGİ UYGULAMALARI

'Fosil yakıtlı termik santral ve nükleer enerji santrallerinin ülkenin elektrik ihtiyacının %80'ininden fazlasını' karşıladığı Almanya'da, 'ülkenin enerji politikaları, eylem planları ve stratejilerinde karbon emisyonlarının azaltılmasına yönelik sınırlama, kontrol ve azaltma çalışmaları yapılmıştır'⁴⁶⁹.

Almanya ekonomik gelişmenin ve istihdam artışının sürdürülebilir olduğu, çevrenin; enerji ve doğal kaynakların zararlı kullanımlarının önlenmesi amacıyla maliyetlerinin arttırılması yoluyla korunduğu bir modeli benimsemiştir⁴⁷⁰.

Almanya'da 1960'lı yıllarda meydana gelen siyasal nitelikli çevre hareketleri ile çevre problemleri gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerin üzerine çevrenin korunması çalışmaları çerçevesinde ilk olarak 1984 yılında Bremen'de federe devlet düzeyinde Çevre Bakanlığı kurulmuştur⁴⁷¹. Ardından Alman Ekonomi Enstitüsü'nün hazırladığı raporla ekolojik vergi reformu gündem konusu olmuştur. Bu raporla birlikte '- karbondioksit emisyon hacminin 2005 yılına kadar 1987 yılındaki orana göre %30 azaltılması hedeflenmiştir. Almanya endüstriyel değişimi hızlandırmak, enerji tasarrufuna özendiricilik sağlamak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını ekonomik olarak desteklemek, işgücü üzerindeki vergi yüklerini azaltarak istihdamı arttırmak için elektrik vergilerinin ve madeni yağlar üzerindeki yükümlülüklerin arttırılmasını içeren yeşil vergi reformunu başlatmıştır⁴⁷².

⁴⁶⁷ Canpolat, a.g.e., s.123.

⁴⁶⁸ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en

Erişim Tarihi: 24.01.2018.

⁴⁶⁹ Oğuzhan Batı, Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları,(Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s.133.

⁴⁷⁰ Erten, a.g.e., s.99-100.

⁴⁷¹ Handan Tokoğlu, Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Yönetimi Açısından Yeşil Bütçelemeye İlişkin Türkiye'deki Uygulamalar,(Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, Temmuz 2013, s.46-47.

⁴⁷² Canpolat, a.g.e., s.127.

2008 yılına gelindiğinde Çevre Bakanlığı yaptığı kapsamlı çalışmalarıyla; emisyon ticareti gelirlerine ilave olarak, bütçe dışında kullanılacak enerji ve iklim fonları sağlayarak iklim değişikliğini önlemek istemiştir⁴⁷³. 2008-2012 yıllarını kapsayan dönemde Kyoto Protokolü çerçevesinde zararlı gaz emisyonlarını %21 azaltmayı hedeflemiştir. Bakanlık bu hedefler doğrultusunda; 2009 yılından itibaren yenilenebilir enerji kaynaklarından biri olan ısı kullanımını teşvik etmek için Yenilenebilir Enerji Isı Yasası'ndan faydalanmıştır⁴⁷⁴. Almanya enerji politikalarını; enerji ihtiyaçlarının yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanılarak ülke içerisinde karşılandığı, 2050 yılına kadar halihazırda var olan enerji sisteminin yeniden revize edildiği bir sürece dayandırmaktadır. 2010 yılında temelleri atılan bu enerji politikasının ilk uygulaması 2011 yılında yapılmış olup, büyük çapta yatırım ve çeşitli eylem noktalarında önlem gerektirmiştir. Almanya'nın bu enerji dönüşümü politikası; 1990 yılındaki emisyon seviyesi oranını 2050 yılında %80'e düşürmek, fosil kaynaklı enerji yakıtlarını yenilenebilir enerji kaynaklarıyla sağlamak, enerji yapısındaki köklü değişikliklerle enerji verimliliğini arttırmak ve enerji gereksinimini düşürmek, Almanya'nın sağlayacağı güvenli ve ekonomik enerjiyle gelecekte uluslararası piyasalarda Almanya'nın rekabet edebilirliğini sağlamak amacındadır⁴⁷⁵. Almanya 2050 yılına kadar yenilenebilir enerji politikası oluşturmayı hedeflerken buna paralel olarak da ekonomik anlamda sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemektedir. Yaptığı çalışmalar neticesinde 2010 yılındaki yenilenebilir enerji yatırımları Almanya'yı ekonomik anlamda önceki yıla göre %30 büyütülmüştür.

2013 yılında Alman Çevre Bakanlığı iklim değişikliği ve bu durumun yarattığı olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için daha etkin çalışmalar yapmaya başlamıştır. İlk olarak bireylerin çevresel problemler ve bunların çözümü noktasında bilinçlendirilmesiyle iklim değişikliğinin önüne geçilebileceğini savunmuş ve bu doğrultuda, bireyleri bireysel araçlardan ziyade toplu taşıma ya da bisiklet kullanımına yözendirmiştir. Ayrıca çevreye duyarlılığı olan elektronik ev aletlerinin kullanımına yönelimi sağlamıştır⁴⁷⁶.

⁴⁷³ Batı, a.g.e., s.136-137.

⁴⁷⁴ Tokoğlu, a.g.e., s.46-47.

⁴⁷⁵ Batı, a.g.e., s.135.

⁴⁷⁶ Tokoğlu, a.g.e., s.46-47.

Almanya'nın enerji sistemleri üzerine uyguladığı çevreci politikalar incelendiğinde;

- Almanya'nın enerji yapısı daha çok enerji ithalatına dayalıdır. Ülkelerin küresel olarak enerji talepleri artarken, siyasal açıdan istikrarsız bölgelerden karşılanan doğalgaz, petrol gibi fosil kökenli yakıt kaynaklarının azalıyor oluşu enerji sağlama ve enerji fiyatları anlamında uzun vadede risk yaratmaktadır. Meydana gelen bu durum ve Almanya'nın sera gazı salınımının %80'inin enerji tüketiminden kaynaklanıyor oluşu, ülkenin Kyoto Protokolü gereği iklim değişikliği konularına yönelmesine yol açarak ulaştırma ve elektrikli ısınma alanlarında uygulamalar yapmasına yol açmıştır. Konuya ilişkin olarak alınan somut örneklerle; düzenli takibin, fon yaratmanın ve teknolojik gelişmelerin önündeki engellerin kaldırılması hedeflenmiştir.
- Almanya'nın enerji sisteminin yeniden yapılandırılmasının maliyetleri, 'gelecekte uzun dönemde enerji tüketiminden sağlanacak tasarrufun, marjinal maliyeti' olduğundan Alman Hükümeti çevreye dost AR-GE çalışmalarını, enerji kaynaklarına yapılacak yatırımları destekleyerek düşük faizli kredi ve vergi indirimleri sunmuştur. Yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişimi için devletin finansal desteğiyle araştırma fonunun oluşturulması planlanmıştır.
- Konutlardaki ve işyerlerindeki enerji tasarrufunu sağlayacak sistemlerin kurulum maliyetlerine yönelik vergiden muafiyet sağlanmış, enerji verimliliğinin artırılmasına ilişkin enerji kullanımları sistemleri için fon ayrılmıştır. KOBİ'ler, yerel otoriteler ve endüstrilere enerji verimliliğine ilişkin teşvikler sunulmuştur⁴⁷⁷.
- Elektriğin kendisini vergilendirmek ve üretimi sırasındaki enerji kaynaklarının satın alınmasında ödenen vergileri elektrik üreticilerine çifte vergilendirmeyi önlemek için iade etmektedir. Bu durum nihai enerji kullanımı üzerinden alınan vergilere yönelik iade mekanizmalarının geliştirilmesine sebep olmuştur⁴⁷⁸.
- Enerji vergilerinden elde edilen gelirleri çalışanların sosyal güvenlik primlerinin azaltılmasında kullanılmayı hedeflediği görülen Almanya'nın⁴⁷⁹ bu uygulamayla

⁴⁷⁷ Batı, a.g.e., s.138.

⁴⁷⁸ Canpolat, a.g.e., s.128.

⁴⁷⁹ Erten, a.g.e., s.99-100.

birlikte emeklilik sigortası ve toplam sosyal güvenlik paylarını düşürmeyi başardığı görülmektedir⁴⁸⁰.

Almanya'da motorlu taşıtlardan alınan vergiler incelendiğinde; motorlu taşıtlar vergisinin kapsamına tüm motorlu araçlar ve bu motorlu araçların römorkları girmektedir. Aracın kullanıcı olarak kaydı yaptırılan kişi verginin mükellefidir. Mükellef olma durumu aracın tesciliyle başlayarak, trafik kanununa göre aracın servis dışı kaldığı anda sonlanmaktadır. Almanya'da 2009 yılının ortalarından itibaren tescili ilk kez yapılan binek otomobillerde vergi, otomobillerin emisyon standartlarının altındaki kirlilik sınıfları yerine, CO2 emisyonlarına dayandırılmaktadır. Almanya'da uygulanan motorlu taşıtlar vergisi iki temel bileşenlidir. Bunlar motor hacminden elde edilen miktar ve CO2 emisyonundan elde edilen miktardır. Yıllık motorlu taşıtlar vergisinin motor hacminden elde edilen miktarı, benzinli motorlar için her 100 cc başına 2 €, dizel motorlar için ise her 100 cc başına 9,50 €'dur. 1 Ocak 2014'ten itibaren ödenecek vergi miktarı CO2 emisyonu 95 g/km'yi aşan her g/km başına 2 €'dur. Emisyon salınımı az olan otomobiller bu vergiden muaftır. 2012-2013 için 110 g/km olan bu miktar, 1 Ocak 2014'ten itibaren 95 g/km olarak uygulanmaktadır Verginin hesaplanmasında ilk bileşen olan temel miktarın dizel otomobiller için daha yüksek olarak belirlenmesinin temel nedeni, dizel yakıtların daha fazla emisyon yaymasıdır⁴⁸¹.

Almanya'da enerji ve MTV dışında, madeni yağlara uygulanan ÖTV, elektrik, tütün, avlanma ve balıkçılık gibi vergiler de mevcuttur⁴⁸². Bununla birlikte 2016 yılının Haziran ayıyla birlikte Alman hükümeti ve perakende satış mağazaları arasında yapılan anlaşmayla müşterilerden her tür plastik poşet başına ücret alınmaktadır. Bu uygulamayla ülkedeki plastik poşet kullanımını üç yılda yaklaşık yarı yarıya azalmıştır⁴⁸³.

Almanya'da sivil havaalanlarının yönetici ve temsilcilerinin oluşturduğu Sivil Havalimanları Çalışma Grubu, havaalanlarında meydana gelen karbon salınımlarını 2050 yılına kadar sıfırlama kararı almıştır. Düsseldorf'da bir araya gelen havalimanlarının yönetici ve genel müdürleri atmosferdeki sera etkisi yaratan

⁴⁸⁰ Canpolat, a.g.e., s.127-128.

⁴⁸¹ Odabaş, Hayrullahoğlu, a.g.e., s.61

⁴⁸² Yıldırım, a.g.e., s.62.

⁴⁸³ <https://www.dw.com/tr/almanya-plastik-po%C5%9Fet-t%C3%BCketimi-azal%C4%B1yor/a-48774014> Erişim Tarihi: 24.01.2020.

karbondioksit emisyonlarının artmasının yaratacağı tehlikelere vurgu yaparak, havaalanlarındaki karbon salınımlarının azaltılmasına yönelik tasarımı kabul etmiştir. Sektör temsilcileri havacılık sektörü olarak küresel ısınmayı 1,5 derece ile sınırlama hedefine katkı sağlamayı amaçladıklarını ifade etmişlerdir.

2019 yılında federal hükümete danışmanlık yapan Ekonomik Uzmanlar Konseyi tarafından iklimi korumak amacıyla bir rapor hazırlandı. Hazırlanan bu raporda, ısınma ve ulaşımdan kaynaklanan karbondioksit (CO₂) salınımını azaltmak için hükümetin vergi alması gerektiği tavsiyesinde bulunulmuştur. Raporun kabul görmesi durumunda akaryakıtta çevreyi kirlettiği boyutlarda ek vergi getirilecek, konutların ısıtılmasında da salınan karbondioksit oranına göre vergilendirme yapılacaktır. Böylelikle tüketiciler, çevreye yaydıkları karbondioksit oranına bağlı olarak çevreyi kirlettikleri oranda ek vergi verecektir.⁴⁸⁴.

Almanya’da uygulanan çevre politikaları 2010 yılı itibariyle 1999-2003 yıllarına oranla azalış gösterse de bu vergilerden elde edilen gelirler milli gelirin %2.2’si kadardır⁴⁸⁵. Diğer AB ülkeleri ile kıyaslandığında daha az ekolojik vergi uygulayan Almanya’nın 2017 yılı itibariyle ekolojik vergilerden elde ettiği pay 4.6 olmuştur. Ayrıca 2018 yılı itibariyle Almanya’nın vergi gelirleri içerisindeki ekolojik vergi gelirleri 59737 milyon Euro’dur⁴⁸⁶.

Nükleer enerji kullanımının yerine yenilenebilir enerjinin şebeke yayılımı ve teknolojik gelişimin 2022’ye kadar tamamlanması hedeflenmiştir. 40 yıl gibi kısa bir sürede enerji yapısındaki değişikliğe gitmeyi hedefleyen Almanya, başarı elde edebilmesi durumunda yeni bir enerji çağına geçmiş olacaktır⁴⁸⁷.

D. İSVEÇ’TE EKOLOJİK VERGİ UYGULAMALARI

AB’ye üye ülkelerden ‘İsveç en çok çevre vergisi alan’ ülkedir. İsveç’te çevre vergileri yalnızca çevresel amaçlarla alınmadığından ötürü çevre vergisinden elde edilen

⁴⁸⁴ <https://www.dw.com/tr/alman-ekonomi-uzmanlar%C4%B1ndan-iklim-vergisi-%C3%B6nerisi/a-49573325> Erişim Tarihi: 24.01.2020.

⁴⁸⁵ Biyan, Gök, a.g.e., s.296.

⁴⁸⁶ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en Erişim Tarihi: 24.01.2020.

⁴⁸⁷ Batı, a.g.e., s.135.

gelirler istikrarlı ve yüksek seviyede seyretmektedir⁴⁸⁸. Devletin üniter yapısı verginin büyük bir çoğunluğunun yerel idarelerce tahsil edilmesine yol açmaktadır⁴⁸⁹. Gelir ya da tüketim üzerindeki vergi yükünün çevre vergilerine kaydırılmasıyla ekonominin yapısal sorunlarının azalacağını düşünen İsveç vergi sistemlerini, keskin bir şekilde 1990'lardan itibaren bütünüyle değiştirmiştir⁴⁹⁰.

Konulan çevre vergileriyle genel vergi yükünün artmaması, yeni vergilerle artacak vergi yükünün istihdam üzerindeki yükleri düşürerek gelirin nötr kalması ve vergi yükünün aynı olması amacıyla gelir vergisi tarifesinde indirimler yapılmıştır (Gelir-nötr anlayışı)⁴⁹¹. Gelir-nötr anlayışına dayanan bu vergilemede birçok Avrupa ülkesinde de uygulandığı gibi çevre vergilerindeki artış, işgücü üzerindeki vergilerin azaltılmasıyla dengelenmesine dayanmaktadır. İsveç'te uygulanan ekolojik vergiler 1994 yılında %5.95, 1995 yılında %6.12, 1996' da %6.55'ken 2006 yılında %5.54 olmuştur⁴⁹². 2006 yılındaki düşüşün sebebi çevre vergilerinin marjinal bir rolle, henüz iddialı boyutlarda yeşil vergi reformlarının uygulanmayışından kaynaklı olarak ekolojik vergilerin gelir vergisi içerisindeki payının azlığıdır.

İsveç'te çevre vergileri ağırlıklı olarak enerji ve motorlu taşıtlar vergisi olarak uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra enerji, nükleer elektrik üretim vergisi, kükürt, elektrik tüketim vergisi, karbon ve tüm bunların üzerine uygulanan KDV olmak üzere ekolojik vergi uygulamaları da mevcuttur⁴⁹³.

İsveç'te kullanılan nükleer ve hidroelektrik enerjisi karbondioksit içermemesi dolayısıyla İsveç'i kuzey ülkelerindeki en düşük karbon emisyonu yapan ülke yapmıştır⁴⁹⁴. Fakat enerji vergileri, taşımacılık ve diğer faaliyetlerdeki yakıtlar üzerinden alınan verginin azalmasıyla birlikte zamanla azalma göstermiştir⁴⁹⁵.

⁴⁸⁸ Hakan Akar, 'Ekonomik Büyüme ve Çevresel Vergilerin Emisyon Miktarına Etkileri', *Karabük Üniversitesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Tüketim Toplumu ve Çevre Özel Sayı, Cilt:1, Sayı:4, Aralık 2012, s.238.

⁴⁸⁹ Arıkan, Bahçe, a.g.e., s.37.

⁴⁹⁰ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.357.

⁴⁹¹ Küçükkaya, a.g.e., s.131.

⁴⁹² Canpolat, a.g.e., s.124.

⁴⁹³ Küçükkaya, a.g.e., s.115.

⁴⁹⁴ Canpolat, a.g.e., s.126.

⁴⁹⁵ a.g.e., s.124-125.

Enerji sisteminde sülfür ve NOX vergilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu ‘iki vergi türü sabit ve değişken kaynaklardan doğacak emisyonların azaltımına ilişkin yönetmelikleri kapsamaktadır. Bu yönetmelikler sayesinde CO2 emisyonları belirli bir düzeyde tutulmuştur’. Hem mali hem de çevre politikası aracı olarak kullanılan enerji vergilerinin yer aldığı sistem, 1991 yılında düzenlenerek karbon vergileri getirilmiştir⁴⁹⁶. 1991 yılında CO2 ve sülfüre gelen yeni vergilerle, KDV’nin vergi tabanının genişletilmesine, yeniden revize edilen enerji vergileriyle gelir vergisindeki azalmanın önlenmesine çalışılmış, sanayideki enerji üzerinden alınan vergi miktarı azaltılmıştır⁴⁹⁷.

‘İsveç’te enerji üzerinden alınan vergilerin %50’si petrol ürünlerindedir’. Elektrik ve doğalgazdan alınan vergiler bu payı etkilemektedir⁴⁹⁸. İsveç’te 1924 yılından bu yana petrol ithalatını kontrol etmek ve mali gerekçeler dolayısıyla akaryakıt vergisi alınmaktadır. Daha sonraları 1980’li yıllarla birlikte bu vergiler çevresel amaçlarla alınmıştır. Aynı yıllarda sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla karbon vergisi uygulanmıştır⁴⁹⁹ Yakıtlardan ayrıca ÖTV vergisi alınmaktadır⁵⁰⁰.

2001 yılında ısınmada kullanılan petrol, mazot ve elektrikte görülen vergisel artışlar, sosyal güvenlik katkılarında ve düşük oranlı gelir vergilerinden yapılan kesintilerle karıştırılarak uygulanmıştır⁵⁰¹.

Sanayi ve elektrik üretiminde uygulanmayan enerji vergileri tüm fosil yakıtlara uygulanmaktadır. %50 muafiyetle sanayide kullanılan yakıt üzerinden alınan karbon vergisi elektrik üretiminde kullanılan yakıtlardan alınmamaktadır. ‘Kükürt, kömür, turba içeren mazot üzerinden de kükürt vergisi alınmaktadır’⁵⁰². Uygulamaya giren enerji vergilerinden sanayi kesiminin olumsuz etkilenmesinin önüne geçmek üzere ‘1997 yılına kadar genel vergi oranının ¼’ü, 1997 yılından itibaren ½ oranı kadar indirimli vergiler’ uygulanmıştır⁵⁰³.

⁴⁹⁶ Küçükkaya, a.g.e., s.114.

⁴⁹⁷ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.358.

⁴⁹⁸ Güngör, a.g.e., s.117.

⁴⁹⁹ Çelikkaya, a.g.e., s.105.

⁵⁰⁰ Yıldırım, a.g.e., s.62.

⁵⁰¹ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.358.

⁵⁰² Küçükkaya, a.g.e., s.115.

⁵⁰³ a.g.e., s.114.

İsveç 'te uygulanan MTV'lere ilişkin olarak;

MTV'ler şehir içine giren otomobillerin ödediği ücretlerle, kentsel alanlardaki araçların yarattığı CO2'yi azaltmayı hedeflemektedir⁵⁰⁴. İsveç'te MTV yıllık olarak, karbondioksit üzerinden benzinli ve dizel araçlarda farklı sabit bir oran uygulanarak alınmaktadır⁵⁰⁵ İsveç'te yakıt verimliliğine ve yıllık dolaşıma bağlı olarak⁵⁰⁶ motorlu taşıtlar üzerinden alınan vergide 360 İsveç Kronu'na karşılık gelen bir vergi miktarı esastır⁵⁰⁷. Yıllık 360 İsveç Kronu(Sek)'dan başlayarak 111 gr/km CO2 emisyonundan sonra her gr için 22 SEK'tir⁵⁰⁸. Toplam tutar dizel araçlarda 2.37 ile çarpılmaktadır⁵⁰⁹. Karbon emisyon miktarının 120g/km'den az olduğu durumlar ile alternatif yakıtlı araçlarda 111 g/km'nin üstündeki her emisyon değeri için karbondioksit gramına 11 SEK eklenmektedir.⁵¹⁰

Yeni bir elektrikli ya da hibrid elektrikli otomobill satın alınmasında CO2 emisyonu ile 50 g/km olan otomobillerde 20.000, 0 g/km olan otomobillerde 40.000 İsveç Kronu (SEK) ikramiye verilmektedir. En az 4 Euro egzoz emisyon standartlarını karşılayan otomobiller için yıllık olarak alınan vergi CO2 emisyonuna dayanmaktadır. İlk kez 2008 ve sonrasında tescil edilen dizel otomobiller 250 SEK, öncesinde tescil edilen dizel otomobiller ise 500 SEK ilave ödemektedirler⁵¹¹. Elektrik kullanımının en fazla 37 kwh/100 km olduğu elektrikli araçlarda çevreye dost bir durum yarattıkları için 5 yıllık vergi muafiyeti sağlanmaktadır⁵¹².

İsveç'te çevresel amaçlarla uygulanan diğer vergi uygulamaları ise şunlardır:

- Atmosferdeki havanın temizliğini sağlamak üzere araçların meydana getireceği emisyon miktarına bağlı olarak değişken satış vergileri uygulanmaktadır. Havanın kirlenmesinin önüne geçmek üzere gerekli önlemleri alarak, emisyon miktarını azaltan firmalara alınan kükürdioksit (SO2) vergisi iade edilmektedir. Yapılan önleme çalışmaları getirilen vergilerin kolaylıkla benimsenmesini

⁵⁰⁴ Yalçın, a.g.e., s.148.

⁵⁰⁵ Çelikkaya, a.g.e., s.108.

⁵⁰⁶ Yalçın, a.g.e., s.149.

⁵⁰⁷ Üstün, a.g.e., s.169.

⁵⁰⁸ Yalçın, a.g.e., s.150-151.

⁵⁰⁹ Üstün, a.g.e., s.169.

⁵¹⁰ Çelik, a.g.e., s.4.

⁵¹¹ Odabaş, Hayrullahoğlu, a.g.e., s.59

⁵¹² Üstün, a.g.e., s.169.

sağlayarak, tüm vergi gelirlerinin %10'nunu etkileyerek, vergi konularını çevreyi kirleten faaliyetlere yoğunlaştırmıştır.

- İsveç'te 'atık pil, içecek kutuları, böcek ilaçları vb. ürünler ile doğal kaynak kullanımından alınan vergiler' de mevcuttur. Örneğin; 'yeraltı su kaynağının yatağı, kıt ve değerli kaynak olan çakıl taşı' 1996 yılından itibaren vergilendirilmektedir⁵¹³.
- 'İlk kez sivil havacılık alanında uçak tiplerine bağlı olarak değişen CO2 ve azot oksit vergileri getirilerek, yalnızca iç hat uçuşlarında uygulanan vergilerle daha az emisyon yaratan uçak teknolojilerinin geliştirilmesine' önemli katkılar sağlanmıştır. Fakat 1997 yılında AB kurallarına aykırılık göstermeleri gerekçesiyle kaldırılmışlardır⁵¹⁴.

2007 yılında AB hükümet ve devlet başkanlarının belirlediği iklim ve enerji hedefleri doğrultusunda İsveç 2020 yılına kadar;

- Sera gazı emisyonlarını %30 oranında azaltmayı,
- Enerji kullanım verimliliğini %20 azaltmayı,
- Yenilenebilir enerji oranlarını %20 arttırmayı,
- Yenilenebilir yakıt oranlarını %10 seviyelerine çıkarmayı hedeflemektedir⁵¹⁵.

Yapılan tüm çalışmalar neticesinde 2017 yılı itibariyle ekolojik vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 4.9 olmuştur. 2018 yılı itibariyle toplam vergi gelirleri içerisindeki ekolojik vergi gelirleri 9,814.98 milyon Euro olmuştur⁵¹⁶.

E. DANİMARKA'DA EKOLOJİK VERGİ UYGULAMALARI

Danimarka çevresel anlamda vergi reformu uygulayan ilk ülke olarak mali ve ekonomik araçları vergi sistemine dahil etmesiyle öncü ve diğer ülkelere örnektir⁵¹⁷. Taşımacılık ve enerji vergilerinin devlet gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturduğu

⁵¹³ Canpolat, a.g.e., s.142.

⁵¹⁴ Küçükkaya, a.g.e., s.114.

⁵¹⁵ Tokoğlu, a.g.e., s.44-45.

⁵¹⁶ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en Erişim Tarihi: 24.01.2020.

⁵¹⁷ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.361.

Danimarka'da⁵¹⁸ ekolojik vergi kapsamında alınan vergiler; çevre vergileri, kaynak/kirlilik, taşımacılık ve enerji vergileri olarak ele alınmaktadır⁵¹⁹. Aynı zamanda Danimarka enerji ve taşımacılık vergilerinin dışındaki çeşitli çevre vergileriyle diğer ülkelere göre daha geniş vergi tabanına sahiptir⁵²⁰. 1990 yılından itibaren vergi reformlarının gelir ve tüketimden çevre vergilerine kaydırılarak ekonominin içindeki yapısal sorunların azalacağına duyulan inanç Danimarka'nın vergi reformunu radikal olarak değiştirmesine yol açmıştır⁵²¹. Getirdiği radikal vergisel değişikliklerle zararlı teşvikleri ortadan kaldırmış ve çevre sorunlarını çözmeye büyük başarı sağlamıştır⁵²².

Danimarka'da enerji vergilerine ilişkin olarak;

İlk kez 1973 yılı petrol krizinin etkisiyle ortaya çıkan çevre vergileri enerji tasarrufunu arttırıp, petrole alternatif enerji kaynaklarını bulmayı hedefliyordu. Bu doğrultuda vergiler arttırılıp, fosil yakıtların kullanılarak üretildiği enerjiye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu çevre vergilerinin maliyeti düşük olduğundan uygulaması kolaydır.

Tüketim vergileri olarak da alınan enerji vergileri ilk olarak tüketicilerin kullandıkları yakıtlara uygulanırken, zamanla sanayiye ve ticarete kullanılan yakıtlara da kaydırılmıştır. Yakıttaki enerjinin içeriğine göre alınan enerji vergileri, tıpkı elektrik kullanımı üzerinden alınan yakıtlardaki gibi vergi konusunu oluşturmaktadır. Hem tüketicilerin (hane halkları) kullandığı hem de sanayide kullanılan enerji üzerinden alınan vergilerden sanayide alınanlar geri ödenmektedir⁵²³. Danimarka sanayi sisteminde kullanılan enerjiyi kategorize ederek vergilendirmiştir. 'Düşük ısı, ısınma işlemleri, enerji yoğunluğu düşük işlemler, enerji yoğun işlemlere göre değişik oranlarda vergilendirilen enerji için işletmeler ilgili makam ile tasarruf anlaşması yapıp, taahhütlerini yerine getirdikleri takdirde vergi miktarında %40 indirim imkânı getirilmiştir. Bu yolla vergi kolaylığı getirilen işletmelerin enerji tasarruf potansiyelleri belirlenerek, işletmenin alması gereken tedbirleri alması koşuluyla 1996 yılında 30, 1997 yılında 62 anlaşma yapılarak vergi indirimine gidilmiştir. Enerjinin beşte birini

⁵¹⁸ a.g.e., s.359.

⁵¹⁹ Erten, a.g.e., s.97.

⁵²⁰ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.361.

⁵²¹ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.361.

⁵²² a.g.e., s.361.

⁵²³ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.359.

kullanan büyük işletmelerden elde edilen bu vergi gelirlerinin 500 milyonu sanayi kesimindeki yeni teknolojilere ayrılmış, 2000 yılı itibariyle de ekolojik vergi gelirleri istihdam üzerindeki vergi ve benzeri yükleri ayırmada kullanılmıştır'. Böylelikle enerjiden ucuz fayda sağlanırken hem de ücretler üzerindeki yükler azaltılmıştır⁵²⁴.

Danimarka'da yakıtlara ilişkin olarak;

Motor yakıtları üzerinden 1927 yılından bu yana vergi alan Danimarka 1970'lerden itibaren ülkenin maliye politikası gelirlerini çevresel kaynaklı gelirlere yönlendirmiştir. Birey ve işletmelerin ödediği motor yakıtı vergisinin aksine toplu taşıma üzerinden vergi almamıştır. Araçların yaptığı yol miktarını azaltarak, enerjiyi etkin kullanan araçların kullanımını teşvik eden vergiler, kurşunlu benzinden kurşunsuz benzine geçişi yönlendirmek için de kullanılmıştır⁵²⁵. Danimarka'da uygulanan petrol kaynaklı yakıt, gaz ve kömür üzerindeki vergiler günümüzde dahi Dünya'nın en yüksek oranlı vergisi oluşu özelliğini korumaktadır⁵²⁶.

1992 yılında yakıtlara karbon vergisi konmuş ve vergi sistemleri enerjiye ilişkin vergilerin ağırlıklı olduğu biçimde tasarlanmıştır. Bu vergi reformlarıyla gelir dilimleri üzerindeki marjinal vergi oranlarını azaltılarak, vergi kanunlarındaki mevcut boşlukları doldurmak, vergi gelirlerini, çevresel kaynaklara kaydırmak hedeflenmiştir. Bu vergilerin birçoğu muafiyet ve çevresel etkinliklerin azaldığı karmaşık yapılar içermektedir⁵²⁷. Danimarka'da elektrik üretiminde kullanılan fosil yakıtlar vergiden istisna edilmiştir⁵²⁸.

Danimarka'da motorlu taşıtlara ilişkin olarak;

Motorlu taşıtlarda 'yıllık yakıt tüketimine bağlı olarak benzinli ve dizel araçlarda yıllık dolaşım ve aracın fiyatı üzerinden yaptığı yakıt tasarrufuna bağlı olarak bir defalık kayıt ve tescile göre MTV' alınmaktadır⁵²⁹.

⁵²⁴ Küçükkaya, a.g.e., s.136.

⁵²⁵ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.359.

⁵²⁶ Erten, a.g.e., s.97.

⁵²⁷ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.361.

⁵²⁸ Erten, a.g.e., s.97.

⁵²⁹ Yalçın, a.g.e.,s.150.

Petrollü otomobillerde; vergi miktarı yakıtın litresi üzerinden en az 20 km sürüş yapılan otomobillerde 580 Danimarka Kronu (DKK), yakıtın litresi üzerinden 4.5 km'den daha az sürüş yapılan otomobillerde 20.160 DKK' dır. Dizel otomobillerde; vergi miktarı yakıtın litresi üzerinden en az 32,1 km sürüş yapılan otomobillerde 240 DKK, yakıtın litresi üzerinden 5.1 km'den daha az sürüş yapılan otomobillerde 30.360 DKK'dır. LNG ya da biyogaz otomobillerde; oranlar dizel otomobillerle aynıdır⁵³⁰.

Karayollarındaki araçların otoyolları kullanması karşılığında ödedikleri kullanıcı ücretleri kentsel alanlarda araçların yarattığı karbondioksit oranını azaltmayı hedeflemektedir⁵³¹.

Danimarka'da çevresel amaçlarla yapılan diğer uygulamalar ise şunlardır;

- 1993 yılıyla birlikte Danimarka'da 'plastik ve kağıt bardak, atık su ve musluk suyu üzerinden' vergiler alınmıştır⁵³².
- 1996 yılında Danimarka'da tarımsal ve ücretler üzerindeki vergilerde indirim yapılarak oradaki vergi yükü 'klorlu çözüldürücü, böcek ilaçları, pil satışları, sanayideki karbon emisyonlarına kaydırılarak %0.5 (%2) oranında artış' sağlanmıştır⁵³³. 1996 yılından 2005 yılına kadar emisyon miktarının azaltılması hedefiyle kükürtdioksit(SO₂) vergisi konarak hiçbir kesime vergiden muafiyet sağlanmamıştır⁵³⁴.
- Çevresel hedeflerin gerçekleşmesi konusunda etkili olan atık vergileri, 1986 yılında uygulanmaya başlanmış yeşil vergi reformunun önemli bir parçası olarak 1993 yılında genel bütçeye dahil edilmiş ardından Danimarka Atık Eylem Planı'nın belirlediği hedeflerle ton başına yedi kat artış göstererek 1998 yılında önemli bir gelir kalemi olmuştur. Gönüllü anlaşma ve düzenlemelerle uygulanan vergilerle çöp depolama alanlarına gönderilen atıklar azalmış, geri dönüşüm oranları yükselmiştir. Bu da vergi uygulamasından elde edilen başarıyı göstermektedir.

⁵³⁰ Odabaş, Hayrulloğlu, a.g.e., s.57.

⁵³¹ Yalçın, a.g.e., s.148.

⁵³² Çelikkaya, a.g.e., s.110.

⁵³³ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.357.

⁵³⁴ Tütüncü, a.g.e., s.93.

- Çevresel amaçlarla alınan bir diğer önemli vergi türü ise ambalaj vergileridir. 1999 yılında ilk kez uygulanan bu vergiyle çöpe atılan ve kullanılan ambalaj malzemelerinin azaltımı hedeflenerek, ‘hafif içecek, şarap, bira kutularının miktarına bağlı olarak, sıvı veya sıvıya yakın ürünlerde ambalajların üretimi ve bunların imha edilmesinde kullanılan kaynakları azaltmak için ağırlıklarına bağlı olarak alınmıştır’⁵³⁵.

Danimarka’da alınan bu vergilerle; yüksek motorlu araçlar üzerinden alınan araç vergileriyle araç kullanımını azaltmış, atık su üzerine konan 2 katı atık su vergileri atık su oranını azaltmış, hanehalklarından alınan yüksek oranlı enerji vergileri evlerdeki ısı yalıtımını arttırmış ve solvent ve plastik torba kullanımını azaltmıştır⁵³⁶.

Çevre vergilerini daha çok şirketler üzerine uygulayan Danimarka’da ayrıca;

- ‘Su ve hammaddelerden alınan kıt kaynak vergileri’,
- Su kirliliği, karbondioksit kirliliği, kirlilik yayan kurumların vergilendirildiği vergiler,
- Yeraltı ve yerüstü sularının su tüketimine bakılarak, ‘m3 başına 5 Danimarka Kronu olarak vergilendirilen su taşıma boru hatları’ vergisi,
- Üretim ve tüketim üzerindeki zararlı ürünlerden alınan çevre vergileri vardır⁵³⁷.
- En önemli çevre vergilerinden biri olan ürünler üzerinden alınan vergide ‘ürünün içeriğindeki PVC’nin miktarı ve çeşidi ayırıcı etken’ olmaktadır. Sert ve yumuşak PVC üreten vergilerden farklı oranlarda vergi alınmaktadır.
- ‘Danimarka’da ozon tabakasına zararlı gaz yayan ürünler ile soğutma sistemleri içerisinde yer alan CFC, HFC, PFC ve SF6 (sülfürhekzaflorid) gazlarını içeren araç klima sistemlerine’ ÖTV adında vergi uygulanmaktadır. Yine ÖTV kapsamında geri dönüşümü mümkün olmayan ‘pil üretim ve kullanımı, bazı klorlu solventler ve zararlı bitki ve hayvan oluşumunu önleyici ilaçlar, mantar ve böcek ilaçları gibi tarım ürünleri’ vardır. ‘Kurşunlu ya da kurşunsuz benzin, doğalgaz, gazyağı, LPG ve tesislerinde enerji üretimi amacıyla kullanılan saman, çöp, odun gibi enerji kaynaklarının içerisindeki %0.05’in üzerindeki kükürt

⁵³⁵ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.360.

⁵³⁶ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.361.

⁵³⁷ Biyan, Gök, a.g.e., s.296.

miktarı da ÖTV'nin konusunu oluşturmaktadır. Danimarka'da ayrıca atık suya, doğalgaza, içme suyuna, çay ve ekstralarına, hayvan büyümesini kolaylaştırıcı maddelere de ÖTV uygulanmaktadır⁵³⁸.

- Danimarka'nın bazı bölgelerinde yeraltındaki su kaynakları tüketimin çok azını karşılamaktadır. Tüketicilerin suyu ekonomik şekilde kullanması ve 'su dağıtım şirketlerindeki dağıtım ağlarını daraltması amacıyla ayrıca göl ve denizlere giden kanalizasyon miktarını azaltarak su arıtma kaynaklarında toplanmasını sağlamak üzere' su vergisi alınmaktadır. Tüketicilerin faydalandığı su kaynakları su vergisine dahilken, tarım ve sanayide kullanılan su vergisi zorunlu ödeme değildir. Fakat yapılan kötü tesisat ve kullanılan kötü boru dolayısıyla %10 üzerinde sızıntı oluyorsa su vergileri şirketlerden alınmaktadır⁵³⁹
- 2000 yılıyla birlikte ekolojik vergilerden sağlanan gelirler istihdam üzerindeki vergilerin azaltılmasında kullanılarak, ücretler üzerindeki yüklerin azaltılması, yenilenmesi mümkün olmayan enerji kullanımının pahalılaştırılması hedeflenmiştir⁵⁴⁰.

2009 yılında Danimarka Ulusal Strateji Merkezi sürdürülebilir kalkınma hedeflerini yakalamaya yönelik olarak;

- Çevre dostu ve yeni çözümler geliştirmeyi,
- Küresel sorunlara uzun vadede önem vermeyi hedeflemişlerdir.
- Ülkelerin taahhütte bulunan tüm birimleri sürdürülebilir kalkınmayı yakalayabilmek için 3 temel ilke yayınlanmıştır⁵⁴¹.

Danimarka elde ettiği karbon vergisi gelirlerini belli program ve fonlara, vergi indirimlerine tahsis ederek yeniden dağıtma amacıyla kullanmış ve genel bütçeye aktarmıştır.

Alınan vergisel önlemler Danimarka'da enerji sağlayan rüzgar enerjisi ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen oranı '%7'ye yükselterek, Rüzgar Değirmeni malının 'en önemli ihraç ürünü' olmasını sağlamıştır⁵⁴².

⁵³⁸ Yıldırım, a.g.e., s.60-61.

⁵³⁹ Canpolat Bıçakçı, a.g.e., s.360.

⁵⁴⁰ Tütüncü, a.g.e., s.93.

⁵⁴¹ Biyan, Gök, a.g.e., s.296.

AB ülkeleri arasında en çok çevre vergileri uygulayan Danimarka'nın çevre vergileri 2010 yılında milli gelirin %4'üne ulaşmıştır. Bu oran 2017 yılında 8.1'lerdedir. Bununla birlikte 2018 yılı çevre vergisi gelirleri 10,924.84 milyon Euro'ya ulaşmıştır⁵⁴³.

⁵⁴² Küçükkaya, a.g.e., s.120.

⁵⁴³ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en Erişim

Tarihi:24.01.2020.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE EKOLOJİK VERGİLER ve GENEL DEĞERLENDİRME

I. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ve ÇEVRE KONUSUNDAKİ TÜRKİYE'DEKİ ÇALIŞMALAR

Önceki bölümlerde hem sürdürülebilir kalkınma kavramına hem de ekolojik vergilere ilişkin teorik çerçeve ortaya konulmuştu. Bu bölümde ise Türkiye'de ekolojik vergileme uygulamaları sürdürülebilir kalkınma kavramı bağlamında değerlendirilecektir.

Çevrenin korunmasına ilişkin Dünya'da yaşanan gelişmeler Stockholm Konferansı sonrası Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bu doğrultuda Türkiye'de de çevre politikalarına yönelik birçok tüzük, yönetmelik ve yasa uygulamaya konarak çevreyi korumaya yönelik ulusal ve uluslararası anlaşmalar yapılmıştır. Çalışmalar aşağıda öncelikle sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik vergilemeye ilişkin tarihsel olarak yaşanan gelişmeler çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra yaşanan bu gelişmeler ve yukarıda belirtilen uluslararası çalışmalar çerçevesinde Türkiye'deki kalkınma planları, Türkiye'nin de katılımcısı olduğu konferans, zirve ve anlaşmalar bir bütün olarak ele alınmıştır.

Fakat Türkiye sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda çevrenin korunmasına yönelik olarak sosyal, ekolojik ve ekonomik politikaları henüz yeterli düzeyde çevre politikalarıyla entegre bir şekilde uygulayamamış ve beklenen başarıyı yakalayamamıştır.

A. TARİHSEL OLARAK SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVREYE YÖNELİK GELİŞMELER

Ülkemizin kuruluşundan beri anayasalarımızda çevreye ilişkin düzenlemeler yer alsa da bu düzenlemeler doğrudan çevre başlığı altında olmayıp, insan sağlığının korunmasına yönelik başlıklar altında ifade edilmiştir⁵⁴⁴. Yıllar itibariyle çevrenin

⁵⁴⁴ Yüksek, a.g.e.,s.83.

korunmasına yönelik olarak dolaylı çalışmalarda bulunulsa da hiçbiri gerçek anlamda çevre politikası oluşturabilecek nitelikte olmamıştır. 1982 Anayasası'nın çıkarılmasına kadar süren bu durum bu anayasayla birlikte aşılmıştır. Çıkarılan yönetmelikler, alınan karar ve uygulamalarla bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar kronolojik olarak incelendiğinde ilk olarak;

1930 yılında Belediye ve Büyükşehir Belediyeleri Kanunu ile aynı tarihli Genel Sağlık Koruma Kanunu göze çarpmaktadır.

1937 yılında Kara Avcılığı Kanunu,

1956 yılında Orman Kanunu gibi kanunlar bu mahiyette devam eden diğer çalışmalardır⁵⁴⁵.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan 1961 Anayasası'yla birlikte anayasanın 49.maddesi çevre konusuna yönelik düzenlemeleri *Sağlık Hakkı* başlığı ya da bölümleri altında yapmıştır⁵⁴⁶. Zamanla çevre politikaları ve ilkelerinin önemini anlaşılmasıyla birlikte anayasalar, mevzuatlar, kalkınma planları ve örgütlerde çevre konusu yer almasına karşın 1921, 1924 ve 1961 Anayasalarında çevreyi doğrudan ilgilendiren hükümler bulunmamaktadır. 1970'li yıllara gelindiğinde dolaylı olarak çevrenin korunmasına yönelik olarak 1971 tarihli Su Ürünleri Kanunu çıkarılmıştır. 1978 tarihinde çevre yönetimine ilişkin ilk örgütlenme olan Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur⁵⁴⁷.

Dünya'yı etkisi altına alan çevre sorunları aynı yıllarda Türkiye'de de etkisini göstermeye başlayınca çevre kavramı açık hükümlerle anayasaya girmiştir. 1982 Anayasa'sının 56.maddesi ile *Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler* başlığıyla düzenlenen çevre hakkı ilk defa yapılan çevre eksenli anayasal düzenleme olmuştur. Bu maddeyle birlikte havanın kirliliği de genel çevre kirliliği kapsamında değerlendirilerek kirliliği önlemeye yönelik ilkeler, ceza ve yaptırımlar belirlenmiştir⁵⁴⁸.

Türkiye 1975 yılında Akdeniz'deki kirliliği önlemek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması (Barcelona) Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Bu sözleşmenin ardından Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı oluşturularak Özel Çevre Koruma Bölgeleri ilan edilmiştir. Yine Türkiye,

⁵⁴⁵ Yüksek, a.g.e., s..84-85.

⁵⁴⁶ Karakuzu, a.g.e., s.127.

⁵⁴⁷ Erten, a.g.e., s.126.

⁵⁴⁸ Yüksek, a.g.e., s..83.

1975 yılında yürürlüğe giren Özellikle Su Kuşları Yaşam Ortamı Olarak Uluslararası Öne Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme'nin tarafı olmuştur.

Çevrecilik anlayışına ilişkin ilk ve en önemli anayasal düzenleme 1982 Anayasası olmuştur. Anayasanın 56. maddesinde özetle; çevrenin korunmasının ve geliştirilmesinin vatandaşların ve devletin görevi olduğu, bu kapsamda devlet ve vatandaşlara çeşitli görevler düştüğü ifade edilmiştir. Bununla birlikte ülkenin içerisinde bulunduğu çevresel sorunların ve bunların bütüncül olarak planlanıp çözüldüğü tedbirlere işaret eden kalkınma planları çevreciliğin sağlanmasında oldukça önemli olmuştur⁵⁴⁹. Ayrıca 1982 Anayasası'nın yürürlükte olduğu o dönemde 1580 sayılı Belediyeler Kanunu da çevreye ilişkin düzenlemeler içeren maddelere yer vermiştir. Ancak Anayasa'nın 65. maddesinde yer alan 'Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir' düzenlemesiyle Devlet'in çevre koruma sorumluluğunu sınırlamıştır. İnsan odaklı bu sınırlı görevlendirme, Avrupa Birliği'nin birincil yasalarındaki çevreyi korumaya yönelik ana düzenlemelere tam karşılık gelmemekte olup AB ile tam uyumun sağlanması noktasında Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın çevreye ilişkin maddelerinin düzenlemesini gerektirmiştir⁵⁵⁰. Aynı yıl ayrıca;

1982 yılında Turizmi Teşvik Kanunu,

1982 yılında Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu çıkarılmıştır⁵⁵¹.

1982 Anayasası'nda çevreye ilişkin açık bir hükmün bulunması, o dönemde Ankara'da şiddetli olarak yaşanan hava kirliliği, 1981 yılında Türk Çevre Vakfı'nın Çevre Kanunu oluşturmasına yönelik başlattığı girişimlerin olumlu sonuçlar vermesi 1983 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun kabul edilmesini sağlamıştır. Kabul edilen Çevre Kanunu 11.08.1983 tarihli 18132 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Çevre Kanunu'nun hedefi kanununun 1.maddesinde; ülkenin bütün vatandaşlarının ortak serveti olan çevrenin; korunması ve iyileştirilmesinin, doğal kaynakların, kırsal ve kentsel alanlardaki arazilerin korunmasının ve uygun yollarla kullanılmasının, hava, toprak ve su kirliliğinin önlenmesinin, ülkedeki hayvan ve bitki varlığının, doğal zenginliklerin korunarak bugünkü ve gelecek nesillerin uygarlık, sağlık ve yaşam düzeylerinin

⁵⁴⁹ Okumuş, a.g.e., s.34.

⁵⁵⁰ Yüksek, a.g.e., s.84.

⁵⁵¹ a.g.e., s.84-85.

geliştirilerek güvence altına alınması için ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu hukuki ve teknik esaslara göre yapılacak olan düzenlemeler olduğu ifade edilmiştir⁵⁵². Bu Çevre Kanunu OECD'nin çevreye ilişkin olarak ortaya koyduğu kirleten öder prensibini benimsemiştir⁵⁵³. Bu yılda ayrıca;

1983 yılında Boğaziçi Kanunu,

1983 yılında Milli Parklar Kanunu,

1983 yılında Kültür ve Doğa Varlıklarının Korunması Kanunu da yürürlüğe girmiştir⁵⁵⁴.

1986, 1987, 1988 ve 2001 yıllarında değişikliklere uğrasa da 1983 tarihli Çevre Kanunu'nun ana çerçevesi değiştirilmemiştir.

Çevre Kanunu'nun uygulanmasını sağlayacak politika aracı olarak; standartlar belirleme, denetleme, sınırlama, yasaklama gibi uygulamaların oluşturduğu direkt kontrol aracı kullanılmaktadır. Belirlenen standart bir durum çerçevesinde bu standartların nasıl uygulanacağı, standartların yerine getirilmesindeki sınırlama, yasaklama gibi uygulamalar çıkarılan yönetmeliklerde belirtilmektedir.

1984 yılına gelindiğinde çevre konusunun halkın sorumluluğunda bir görev olduğu aksettirilmiş ayrıca bu konudaki siyasal hareketlilik başlamıştır⁵⁵⁵. Yine 1984 yılında 222 sayılı KHK ile Çevre Müsteşarlığı kaldırılarak Başbakanlığa bağlı tüzel kişilikli ve katma bütçeli Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuştur⁵⁵⁶. Aynı yıl Türkiye Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarını Koruma Sözleşmesi'nin tarafı olmuştur. Takiben;

1985 yılında İmar Kanunu çıkarılmıştır⁵⁵⁷.

1989 yılında Türkiye Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınımı ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi'ni imzalayarak 1994 yılında sözleşmeye resmen taraf olmuştur. Sözleşmenin imzalanmasıyla birlikte, tehlikeli atıkların yasadışı yollardan gelişmekte olan ülkelere gönderilmesi ve bu atıkların okyanus ve denizlere boşaltılması yönünde küresel boyutlu yasaklayıcı tedbirler alınmıştır⁵⁵⁸.

⁵⁵² Okumuş, a.g.e., s.34.

⁵⁵³ Yüksek, a.g.e., s.87.

⁵⁵⁴ a.g.e., s.84-85.

⁵⁵⁵ Erten, a.g.e.,s.126.

⁵⁵⁶ a.g.e.,s.63.

⁵⁵⁷ Yüksek, a.g.e., s..84-85.

⁵⁵⁸ Karakuzu, a.g.e s.131.

1990 yılında Kıyı Kanunu çıkarılmıştır⁵⁵⁹. Yine aynı yıl Türkiye Montreal Protokolü'nün tarafı olmuştur. Anlaşmanın tarafı olan Türkiye Protokol'ün Londra Değişiklikleri'ni 28 Aralık 1994 tarihinde, Kopenhag Değişiklikleri'ni ise 28 Eylül 1994 tarihinde kabul etmiştir⁵⁶⁰.

1991 yılına gelindiğinde 443 sayılı KHK ile Çevre Müsteşarlığı Çevre Bakanlığı'na dönüştürülmüştür⁵⁶¹. Çevre Bakanlığı 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde Orman Bakanlığı'yla birleşerek Çevre ve Orman Bakanlığı ismini almıştır.

1992 yılında Türkiye Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ni imzalamış ve 1996 yılında da onaylamıştır⁵⁶². Aynı yıl başlayan uluslararası çalışmalar neticesinde Bulgaristan, Gürcistan, Rusya Ukrayna ile birlikte Türkiye Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi'ne taraf olmuştur⁵⁶³.

1993 yılında uygulanmaya başlanan 2464 sayılı Belediye Gelirleri Yasası'nın mükerrer 44.maddesinde Çevre Temizlik Vergisi yer almıştır. Bu vergi Türk vergi sistemi içerisinde doğrudan çevreyle alakalı olan tek düzenleme olmuştur⁵⁶⁴. Takip eden yıllarda;

1995 yılında Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu⁵⁶⁵,

1996 yılında Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun,

1998 yılında Mera Kanunu,

2000 yılında Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu Petrolün Boru Hatları ile Transit Geçişine Dair Kanun⁵⁶⁶ çıkarılmıştır.

2000'li yıllardan itibaren sürdürülebilir kalkınma kavramı Türkiye'nin temel strateji, politika ve plan belgelerinde sürdürülebilir büyüme, sürdürülebilir ekonomi kavramları ile birlikte kullanılmıştır⁵⁶⁷.

⁵⁵⁹ Yüksek, a.g.e., s.84-85.

⁵⁶⁰ Karakuzu, a.g.e.,133.

⁵⁶¹ Erten, a.g.e.,s.126.

⁵⁶² Karakuzu, a.g.e.s.130.

⁵⁶³ Güçlü, a.g.e., s.165.

⁵⁶⁴ Erten, a.g.e.,s.102.

⁵⁶⁵ Yüksek, a.g.e., s.84-85.

⁵⁶⁶ Karakuzu, a.g.e.,s.117.

⁵⁶⁷ Okumuş, a.g.e, s.34.

2001 yılında Doğal Gaz Piyasası Kanunu (Elektrik Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılması ve Doğal Gaz Piyasası Hakkında Kanun)⁵⁶⁸ çıkarılmıştır.

Türkiye, 2002 yılındaki BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesine Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu'nu hazırlayarak katılmıştır⁵⁶⁹

2003 yılında Kara Avcılığı Kanunu Bilgi Edinme Kanunu,

2003 yılında Petrol Piyasası Kanunu,

2004 yılında Hayvanları Koruma Kanunu,

2004 yılında Büyükşehir Belediyesi Kanunu,

2004 yılında Belediye Kanunu⁵⁷⁰ çıkarılmıştır. Yine aynı yılda imzaya açılan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin eki olan Biyogüvenlik Kartegana Protokolü'ne ise ülkemiz 2004 yılı itibarıyla taraf olmuştur⁵⁷¹. Aynı yıl çıkarılan yönetmeliklerle çevrenin korunmasına ilişkin çalışmalarda bulunulmuştur. Bunlar;

2004 yılında Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği,

2004 yılında Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği,

2004 yılında Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği,

2004 yılında Gemilerden Atık Alınması ve Atıkların Kontrolü Yönetmeliği,

2005 yılında Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (76/464/ AB)'dir⁵⁷².

2006 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda yapılan kapsamlı düzenlemeyle kanunun amacı; sürdürülebilir kalkınma prensibine dayandırılmıştır. Yapılan düzenlemelerle; kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır⁵⁷³. Bu yıldan başlayarak devam eden yıllarda çeşitli yönetmelikler çıkarılmıştır. Bunlar;

2006 yılında Ömrünü Tamamlamış Lastiklerin Kontrolü Yönetmeliği,

2006 yılında Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanunun Uygulama Yönetmeliği –Ekler,

⁵⁶⁸ Karakuzu, a.g.e.,s.117.

⁵⁶⁹ Okumuş, a.g.e, s.41.

⁵⁷⁰ Karakuzu, a.g.e.,s.117.

⁵⁷¹ a.g.e., s.130.

⁵⁷² <https://cygm.csb.gov.tr/yonetmelikler-i-440> Erişim Tarihi:27.01.2020.

⁵⁷³ Okumuş, a.g.e, s.40-41.

2006 yılında Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun Kapsamında Mal ve Hizmet Alımına İlişkin Yönetmelik,

2006 yılında Kentsel Atık Su Arıtımı Yönetmeliğidir⁵⁷⁴. Aynı yıl sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının Türkiye’de bir sistem içerisinde strateji, plan ve programlara uyarlanması amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı nezdinde Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Çevre ve Orman Bakanlığı’nın temsil edildiği Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur⁵⁷⁵. Ardından;

2007 yılında Poliklorlu Bifenil ve Poliklorlu Terfenillerin Kontrolü Hakkındaki Yönetmelik-Ekler,

2007 yılında Kum Çakıl ve Benzeri Maddelerin Alınması ve İşletilmesinin Kontrolü Yönetmeliği,

2007 yılında Çevre Gelirlerinin Takip ve Tahsili ile Tahsilat Karşılığı Öngörülen Ödeneğin Kullanımı Hakkında Yönetmelik,

2007 yılında Çevre Kanununa Göre Verilecek İdari Para Cezalarında İhlalin Tespiti ve Ceza Verilmesi ile Tahsili Hakkında Yönetmelik,

2008 yılında Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği

2009 yılında Ömrünü Tamamlamış Araçların Kontrolü Hakkında Yönetmelik

2009 yılında Bazı Akaryakıt Türlerindeki Kükürt Oranının Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik,

2009 yılında Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği,

2009 yılında Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği çıkarılmıştır⁵⁷⁶.

2009 Haziran sonunda BM Binyıl Bildirgesi hedeflerinin yönetim ağı yoluyla yerleştirilmesi çalışmaları tamamlanarak aynı yıl Mart ayında yapılan yerel seçimlerden sonra, 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile Kent Konseyleri yasal temele dayandırılarak desteklenmiş ve sürdürülebilir kalkınmanın yerleşmesini sağlayan Yerel Gündem 21’lerin Kent Konseyleri’ne bırakılması amaçlanmıştır⁵⁷⁷. Ardından;

2010 yılında Atıkların Düzenli Depolanmasına Dair Yönetmelik,

⁵⁷⁴ <https://cygm.csb.gov.tr/yonetmelikler-i-440> Erişim Tarihi: 27.01.2020.

⁵⁷⁵ Okumuş, a.g.e, s.42.

⁵⁷⁶ <https://cygm.csb.gov.tr/yonetmelikler-i-440> Erişim Tarihi: 27.01.2020.

⁵⁷⁷ Okumuş, a.g.e, s.42.

2010 yılında Madencilik Faaliyetleri İle Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği,

2010 yılında Atıkların Yakılmasına İlişkin Yönetmelik,

2010 yılında Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği,

2010 yılında İyonlaştırıcı Olmayan Radyasyonun Olumsuz Etkilerinden Çevre ve Halkın Sağlığının Korunmasına Yönelik Alınması Gereken Tedbirlere İlişkin Yönetmelik,

2010 yılında Atık Su Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik,

2010 yılında Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik-(Ekler),

2010 yılında Çevre Kanununun 29. Maddesi Uyarınca Atıksu Arıtma Tesislerinin Teşvik Tedbirlerinden Faydalanmasında Uyulacak Usul Ve Esaslara Dair Yönetmelik,

2010 yılında Evsel ve Kentsel Arıtma Çamurlarının Toprakta Kullanılmasına Dair Yönetmelik,

2012 yılında Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği,

2013 yılında Koku Oluşturan Emisyonların Kontrolü Yönetmeliği, Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği Ek1,

2013 yılında Maddelerin ve Karışımların Fiziko-kimyasal, Toksikolojik ve Ekotoksikolojik Özelliklerinin Belirlenmesinde Uygulanacak Test Yöntemleri Hakkında Yönetmelik–Ekler,

2013 yılında Maddelerin ve Karışımların Sınıflandırılması, Etiketlenmesi ve Ambalajlanması Hakkında Yönetmelik–Ekler,

2013 yılında Yüksek Çevre Kurulu ve Mahalli Çevre Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik,

2014 yılında Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik,

2014 yılında Zararlı Maddeler ve Karışımlara İlişkin Güvenlik Bilgi Formları Hakkında Yönetmelik,

2015 yılında Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği,

2015 yılında Atık Yönetimi Yönetmeliği,

2015 yılında Maden Atıkları Yönetmeliği,

2016 yılında Maden Atıkları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliği,

2017 yılında Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği,

2017 yılında Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması Hakkında Yönetmelik,

2017 yılında Egzoz Gazı Emisyonu Kontrolü Yönetmeliği,

2017 yılında Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği,

2017 yılında Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Yönetmelik/Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Yönetmelik Eki,

2018 yılında Florlu Sera Gazlarına İlişkin Yönetmelik/Florlu Sera Gazlarına İlişkin Yönetmelik Eki,

2018 yılında Kalıcı Organik Kirleticiler Hakkında Yönetmelik,

2019 yılında Atık Yağların Yönetimi Yönetmeliği,

2019 yılında Geri Kazanım Katılım Payına İlişkin Yönetmelik,

2019 yılında Sıfır Atık Yönetmeliği,

2019 yılında Yüzme Suyu Kalitesinin Yönetimine Dair Yönetmelikleri çıkarılmıştır⁵⁷⁸.

1 Ocak 2019 tarihinde çevre kirliliğini önlemek ve plastik poşet kullanımını azaltmak amacıyla ücretli poşet uygulamasına geçilmiştir. Poşetlerin fiyatı en az 25 kuruş olarak belirlenmiştir⁵⁷⁹.

2020 yılında Dip Tarama Malzemesinin Çevresel Yönetimi Yönetmeliği çıkarılmıştır⁵⁸⁰

B. KALKINMA PLANLARI ÇERÇEVESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE

Kalkınma planları; Türkiye ekonomisine yön verilmesinde temel çerçeveyi oluşturan, sanayileşmeyi, ekonomik ve sosyal refahı sağlamaya yönelik önlemleri açıklayan, Devlet politikalarını kapsayan önemli belgelerdir⁵⁸¹. Kalkınma planlarıyla

⁵⁷⁸ <https://cygm.csb.gov.tr/yonetmelikler-i-440> Erişim Tarihi: 27.01.2020.

⁵⁷⁹ <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-%C3%BCcretli-po%C5%9Fet-d%C3%B6nemi-ba%C5%9Fad%C4%B1/a-46661113> Erişim Tarihi: 27.01.2020.

⁵⁸⁰ <https://cygm.csb.gov.tr/yonetmelikler-i-440> Erişim Tarihi: 27.01.2020.

⁵⁸¹ Terzi, a.g.e., s.29.

ülkedeki sosyal, kültürel ve ekonomik yapının durumu ortaya konarak, ulaşılması arzulan yapılar ele alınmaktadır. Gelişen ve değişiklik gösteren ülke ve Dünya şartlarıyla belirlenen kalkınma planlarının her biri farklı amaçlara hizmet etmeyi hedeflemiştir⁵⁸². Aşağıda geçmişten günümüze değin hazırlanan kalkınma planları çevre, çevre politikaları ve sürdürülebilir kalkınma kapsamında açıklanacaktır.

1963-1967 yıllarını kapsayan **1. Beş Yıllık Kalkınma Planı** ve 1968-1972 yıllarını kapsayan **2. Beş Yıllık Kalkınma Planları**nda çevreye ilişkin doğrudan düzenlemeler yer almamaktadır. 1.Beş Yıllık Kalkınma Planı'yla hedeflenen; hammaddesi Türkiye'de bulunan sanayinin geliştirilmesidir. Kalkınmanın öncelikle sanayiye dayandırılması çevrenin arka planda kalmasına yol açmıştır. 2.Beş Yıllık Kalkınma Planı; II.Dünya Savaşı'nın başlaması sebebiyle her ne kadar beş yıl sürmese de 1.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın tamamlayıcı niteliğinde, çok sektörlü modele dayalı, reel piyasa fiyatının kullanıldığı bir programdır. Yine bu planda da çevreye ilişkin doğrudan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple Türkiye'deki kalkınma planları içerisindeki çevre ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin çerçeve 3.Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan başlanarak ortaya konacaktır.

3. Beş Yıllık Kalkınma Planı; 1973-1977 yılları arasında uygulanmıştır. Planda istihdamın en önemli probleminin iş gücü fazlası olduğu belirtilerek, eksik istihdam konusu ele alınmıştır. Ancak bu dönemde; yeterli istatistiki analizin yapılamaması gerekçesiyle işgücü fazlalığı içindeki açık işsizlerin büyüklüğü tespit edilemeyip, sadece tahminler şeklinde ifadeler yapılmıştır. Üçüncü kalkınma planı birinci ve ikinci kalkınma planlarındaki kalkınmanın sanayileşmeyle sağlanabileceği düşüncesine ek olarak sanayileşmenin kısa vadede istihdam problemlerini çözemeyeceğini ifade ederek özel tedbirlerin alınması gerektiğine vurgu yapmıştır⁵⁸³. Ayrıca bu planda ilk kez çevre sorunlarına değinilmiştir⁵⁸⁴. Genel olarak insan yerleşmelerinden, sanayi ve tarım uğraşlarından kaynaklı olarak çevrenin kirlenmesi, toprak, su, hava kirliliği ve ekolojik dengenin bozularak canlıların yaşamlarının tehlikeye düşmesi olarak görülen çevre

⁵⁸² Demet Tüzünkan, 'Türkiye'de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi', *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8 (2) 2015, s.s.90-117, s.90.

⁵⁸³ Tüzünkan, a.g.e., s.94.

⁵⁸⁴ Altunbaş, a.g.e., s.112.

sorunlarının sanayileşme ve kalkınma ile ilişkili olarak çözülmesi planın ana politikası olarak kabul görmüştür⁵⁸⁵.

4. Beş Yıllık Kalkınma Planı; 1979-1983 yıllarını kapsayan bu planda sanayileşmenin daha çok kamu kesimi aracılığıyla yapılmasını, ödemeler dengesinin iyileştirilmesini ve kendi kendine yeten ekonomi modelinin varlığını hedeflemiştir⁵⁸⁶. Çevreye ilişkin olarak bu planda, çevresel problemlerin kaynağının tarım, insan yerleşimleri ve sanayi olduğu ifade edilmiş, su, hava, gürültü, deniz, toprak erozyonu, dinlenme tesisleri kirliliklerindeki durumdan bahsedilmiştir⁵⁸⁷. Her ne kadar çevresel problemler açıklansa da çevrenin korunmasına ilişkin herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

5. Beş Yıllık Kalkınma Planı; 1985-1989 yıllarını kapsamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın öneminden, çevrede görülen olumsuzlukların minimum seviyeye indirilmesinin ve yok edilmesinin gerekliliğinden bahsedilen planda⁵⁸⁸ Türkiye ekonomisinin dışa açıldığı ve ihracata öncelik verdiği kalkınma politikalarının uygulanması üzerinde önemle durulmuştur. Ekonomide devlet müdahalesinin minimum düzeylerde olduğu, liberal nitelikteki dış ticaret ve yabancı sermayeye ilişkin politikaların uygulandığı, konut ve altyapı yatırımlarının hız kazandığı bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltıldığı uygulamalarla kalkınmanın sağlanabileceği belirtilmiştir⁵⁸⁹.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı; 1990-1994 yılları arasında uygulanmıştır. Türk milletinin refah seviyesini güvenli bir ortamda yükseltmek planın temel amacı olmuştur⁵⁹⁰. Diğer kalkınma planlarının aksine anlayış değişikliğine gidilen bu dönemde 1991 yılında çevrenin korunarak geliştirilmesi ve kirliliklerinin önlenmesi için 443 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Çevre politikalarının ve stratejilerinin belirlenmesi, yerel, ulusal ve uluslararası nitelikteki

⁵⁸⁵ http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1979-1983.pdf Erişim Tarihi: 19.02.2020.

⁵⁸⁶ <https://ekonomihukuk.com/turkiye-ekonomisi/turkiyede-planli-kalkinma-donemi/> Erişim Tarihi: 19.02.2020.

⁵⁸⁷ http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1979-1983.pdf Erişim Tarihi: 19.02.2020

⁵⁸⁸ Terzi, a.g.e., s.30.

⁵⁸⁹ <http://www3.kalkinma.gov.tr/portaldesign/portalscontrols/webcontentgosterim.aspx?enc=51c9d1b02086eafb8fb4d720eb6a172> Erişim Tarihi: 11.11.2019.

⁵⁹⁰ www3.kalkinma.gov.tr Erişim Tarihi: 29.09.2019.

çevre faaliyetlerinin bütünleştirilmesinin sağlanması, çevreye ilişkin bilgilerin toplanması, izin ve eğitim eylemlerinin düzenlenmesi görevleri bu kuruma verilmiştir. Planlarda belirlenen hedefler bahsedildikleri dönemlerdeki ekonomik ve sosyal problemler dolayısıyla eyleme dökülemedi ve 90'lı yılların sonuna kadar etkin olarak yürütülemedi⁵⁹¹.

Tarihsel süreçlere baktığımızda Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik taahhütleri açısından önemli bir çalışma alanının OECD ile ortaklaşa yürüttüğü çalışmalar olduğu görülmektedir. 1992 yılında OECD Çevre Komitesi'nin hazırladığı Türkiye'de Çevre Politikaları OECD Raporu kalkınma ve çevre arasında kalan Türkiye'ye önerilerde bulunmuş ve çalışmaların hız kazanmasını sağlamıştır⁵⁹².

7. Beş Yıllık Kalkınma Planı; 1970'li yıllarla birlikte teknolojik gelişmeleri yavaşlayan gelişmiş ülkelerin bazılarında gelişimsel anlamda görülen tıkanmalar ve yaşanan sorunlar izlenen müdahaleci devlet ve refah devleti politikalarının sorgulanmasına sebep olmuştur. Uygulanan geleneksel politikaların küreselleşen Dünya'da sürdürülmesinin imkansız olduğu, sorunların bölgesel oluşumlara katılmayla ve küresel işbirlikleriyle aşılabileceği, bu gelişim trendini yakalayamayan ülke ekonomilerinin giderek küçüleceği ortaya konmuştur. Tüm bu gelişmelere paralel olarak 1996-2000 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan kalkınma planıyla birlikte Türkiye'yi 2000'li yıllara hazırlayacak gerekli alt yapının oluşturulması ve yaşanan sorunların çözülmesi için yapısal ve kurumsal özellikteki önlemleri almak büyük önem kazanmıştır. Yaşanabilecek problemlerin öngörülerek engellenmesi ve Dünya'nın değişen şartlarıyla uyumlu olarak, Avrupa Birliği ve Dünya ile bütünleşme sürecine uyumda yaşayabileceği sorunların çözülmesi hedeflenmiştir⁵⁹³. Çevrenin iyileştirilmesi ve korunması, kırsal ve kentsel alanlardaki arazilerin ve doğal kaynakların uygun biçimlerde kullanılması ve korunması amacıyla yapılacak olan düzenleme ve alınacak önlemlerin ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak, belirli hukuki, teknik esaslara göre düzenlenmesi için çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun günün koşullarına göre revize edilmesi, 6831 sayılı Orman Kanunu'yla birlikte orman

⁵⁹¹ Eryılmaz, a.g.e., s.18.

⁵⁹² Eryılmaz, a.g.e., s.19.

⁵⁹³ <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBD8FB4D720EB6A172> Erişim Tarihi: 11.11.2019.

kaynaklarının geliştirilmesi, korunmasının daha geniş olarak yeniden düzenlenmesi, turizm yatırımlarına tahsis edilen ormanların öncelikli olduğu kamu arazilerinin, doğal çevrenin korunması, özellikle turizm alanı ve merkezi olarak belirtilen yerlere yapılacak yatırımlarla ilgili düzenlemeleri belirten 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun revize edilmesi, 3194 sayılı İmar Kanunu'nun tek tipten uzak olarak günün şartlarına ve doğal çevrenin planlama sürecine uyumlu olarak düzenlenmesi, yüz metre kıyı şeridini temel alarak yapılaşmayı standartlaştıran 3621 sayılı Kıyı Kanunu'nun topoğrafik koşulları ve doğal kaynakları dikkate alacak biçimde yeniden düzenlenmesi, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'yla kültür varlıklarının korunması hedeflenmiştir. Kültür varlıklarının korunmasının ağırlıklı olarak önemsenmesiyle yasada tabiat varlıklarını korumaya yönelik düzenlemelerin yapılmasına karar verilmiştir⁵⁹⁴.

2001-2005 yıllarını kapsayan **8. Beş Yıllık Kalkınma Planı**'nı; ekonomide istikrarın sağlanmasıyla birlikte, rekabetin artırılması, Avrupa Birliği'ne uyumun sağlanması, bilgi çağının altyapısının oluşturulması, yapısal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, teknoloji üretimi ve gelir dağılımındaki farklılıkların azaltılmasında etkinliğin sağlanması yaklaşımlarıyla illerdeki ve bölgelerdeki planlamalara öncelik verilerek hazırlanmış ve TBMM onayı ile yürürlüğe girmiştir. Yaşanan gelişmeler yatırımların insan ve insan gücüne kanalize edilmesi fikrini geliştirmiştir. Plan ülke seviyesi ve küresel seviyelerde orta ve uzun vadeli stratejileri kapsamı yönüyle dinamik ve sürdürülebilirliği olan bir yapıda olmuştur⁵⁹⁵. Planda ayrıca çevre ve çevre sağlığına ilişkin olarak; insan sağlığının, ekolojik dengenin, kültürel, tarihi ve estetik değerlerin korunarak ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması, çevre sorunlarının çözümü noktasında doğrudan ve dolaylı ilgili kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliğinin ve işbirliğini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi; çevresel sorunların çözümlerinde toplumsal uzlaşma ve katılımın sağlanması, UÇEP'in güncellenerek, yasal çerçeveye kavuşturulması, doğal kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanımının teşvik edilmesi; çevresel risklerin en aza indirilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması için hazırlıkları tamamlanan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı'nın yürürlüğe konması hedeflenmiştir. Korunan alanlara ilişkin yönetim ve uygulama eylem planlarının

⁵⁹⁴ <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf> Erişim Tarihi:19.02.2020.

⁵⁹⁵ Tüzünkan, a.g.e., s.97.

hazırlanması esas alınmıştır. Ayrıca çölleşme ve erozyonla etkin mücadele etmek için ormancılığı, tarımı, hayvancılığı, yerleşmeyi, sınai, su kaynaklarıyla ilgili faaliyetleri, alternatif geçim kaynaklarını ve kırsal altyapının geliştirilmesini baz alan, Ulusal Çölleşme Eylem Planı'nın hazırlanması hedeflenmiştir. Yine iklim sisteminin küresel anlamda korunması noktasında ülkemizin üstlendiği sorumluluklar çerçevesinde; artan nüfusun ihtiyaçları temel alınarak ortak fakat farklılaştırılmış yükümlülükler ilkesi doğrultusunda İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sürecine dahil olmak için çalışmalarda bulunulması, ulaştırma, enerji, sanayi ve konut kaynaklı sera gazı emisyonlarının kontrol edilmesi ve azaltılmasına yönelik olarak enerji verimliliğinin artırılması ve tasarruf sağlanması da bir diğer önemli hedeflerdendir⁵⁹⁶.

9. Beş Yıllık Kalkınma Planı; 2007-2013 yıllarını kapsayan, hızlı değişimlerin olduğu, bazı belirsizliklerin yaşandığı, rekabet gücünün arttığı bir dönemde ortaya konan çok yönlü kalkınma planıdır. Küreselleşmeyle birlikte, birey, kurum ve ulusların fırsat ve risklerinin yükseldiği bu dönemde plan 'Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki politikalarının bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri' ortaya koymaktadır. Bu kapsamda 9.Kalkınma Planı, büyümenin istikrarlı olduğu, gelirin adil bölüştüğü, rekabet edilebilirliğin küresel anlamda güçlü seviyelere ulaştığı, bilgi toplumuna dönüşümün sağlandığı, Avrupa Birliği'ne üyeliğin uyum sürecinin tamamlandığı bir Türkiye vizyonu çerçevesinde ve 2001-2023 süreçlerini kapsayan Uzun Vadeli Strateji çerçevesinde hazırlanmıştır.

Türkiye'nin 21. yüzyıla hazırlanması için gerekli alt yapıları oluşturmaya yönelik hazırlanmış olan, 2001-2023 yıllarını kapsayan Uzun Vadeli Gelişme Stratejisi; belirlediği ilke ve yöntemlerle, politika öncelikleriyle değişen çağdaki sosyal ve ekonomik gelişmeleri dikkate almaktadır. Uzun Vadeli Gelişme Stratejisiyle hedeflenen; Atatürk'ün işaret ettiği muhasır medeniyetler düzeyine erişmek, 21.yüzyılda ülkemizdeki kültür ve uygarlığın ilerlemesini sağlamak, Dünya standartlarındaki üretim yöntemlerini yakalamak, geliri adil bölmek, insan haklarını ve sorumluluklarını güvence altına almak, hukuku üstün tutmak, demokrasiye katılımı, din ve vicdan özgürlüğünü, laikliği maksimum seviyelerde gerçekleştirmek ve küresel çaplı Dünya devleti olmaktır⁵⁹⁷. Planda ayrıca; çevreye duyarlı ulaşım sistemlerinin yapılandırılması,

⁵⁹⁶ http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Sekizinci_Kalkinma_Planı.pdf

Erişim Tarihi: 23.02.2020

⁵⁹⁷ Tüzünkan, a.g.e., s.98.

enerji taleplerinin karşılanması esnasında çevresel zararların en alt düzeylere indirilmesi, çevresel açıdan sürdürülebilirliği olan sorunların giderilmesi, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde çevrenin ve sosyal dengelerin gözetildiği bir yaklaşımın esas alınması hedeflenmiştir. Aynı planda alınan kararla Çevre Bakanlığı'nın Orman Bakanlığı'yla birleştirilmesi gerçekleştirilmiştir⁵⁹⁸.

10. Beş Yıllık Kalkınma Planı; 2014-2018 yıllarını kapsamaktadır. Türkiye'nin uluslararası alanda üst seviyelerde olduğu, yoksulluk probleminin çözüme ulaştırıldığı, yüksek gelirli ülkelerden biri haline geldiği ve Türkiye'nin büyüme grafiğinin sürdürülebilir, istikrarlı bir yapıda olduğu, yüksek rekabet gücünün ve toplumun refahının artırılmasının sağlandığı bir Türkiye hedeflemiştir⁵⁹⁹. Ayrıca çevresel anlamda; ulaştırma, sanayi, tarım, şehirleşme ve hizmet vb. alanlarında çevreye duyarlı, ekonomik büyümeyi kolaylaştıracak yeni iş alanlarının ve AR-GE çalışmalarının desteklenmesi, ülke gerçekliğiyle uyum içerisinde bulunan, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkeleriyle iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi, doğanın ve biyoçeşitliliğin korunması, çevre bilincinin artırılması, doğal kaynak ve ekosistem değerlerinin ölçümleri sonucunda politikalar oluşturulması, üretim ve hizmetlerde çevre dostu malzemelerin ve uygulamaların desteklenmesi hedeflenmiştir⁶⁰⁰.

11. Beş Yıllık Kalkınma Planı ise; 2019-2023 yıllarını kapsayan gelirlerin adil bölüşüldüğü, değer üretiminin artırıldığı, güçlü bir Türkiye vizyonu ile uzun vadeli bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Bu vizyona paralel olarak kalkınma planıyla hedeflenen; kalkınmanın uzun vadelere, Türk milletinin beklenti ve değerlerini karşıladığı, ülkenin refahını yükseltecek, uluslararası konumunu daha iyi seviyelere getirecek prensipler belirlemesidir.

11.Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Türkiye'nin insani gelişmişlik seviyesinin gelişmiş ülkelerle aynı seviyelere getirilmesi, yüksek gelire sahip ülkelerle aynı konumda olması bir diğer amaçlardandır. Yine kamusal desteklerle ve özel sektörün liderliğiyle ülkemizin sürdürülebilir ve istikrarlı ekonomik büyümesinin, rekabet

⁵⁹⁸ <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf> Erişim Tarihi: 23.02.2020.

⁵⁹⁹ Tc Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara, 2013, s.27.

[Http://Www.Sbb.Gov.Tr/Wp-Content/Uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.Pdf](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.Pdf) Erişim Tarihi: 11.11.2019.

⁶⁰⁰ <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> Erişim Tarihi: 23.02.2020.

edebilirliğinin ve refah düzeyinin artırılması öngörülerek, her alandaki verimliliğin artırılması, yurtiçi tasarrufların ve üretici yatırımlarının düzeyinin artırılması hedeflenmektedir. Böylelikle üretim süreçlerinde ihracat miktarının arttırıldığı, yenilikçi ve ithalata bağımlılığı azalmış bir yapının sağlanacağı düşünülmektedir⁶⁰¹. Ayrıca bu planda çevresel anlamda; doğal kaynaklar ve çevrenin kalitelerinin iyileştirilmesi, korunması, sürdürülebilirliği bulunan yönetimlerinin sağlanması, iklim ve çevre dostu uygulamaların geliştirilerek her alana entegre edilmeleri, toplumdaki her kesimin çevre bilinci ve duyarlılığının arttırılması hedeflenmektedir⁶⁰².

II. TÜRKİYE'DE UYGULANAN EKOLOJİK VERGİLER

Çevre politikaları kapsamında Türkiye'de uygulanan çevre vergilerini doğrudan etkileri ve dolaylı etkileri bakımından iki grupta incelemek mümkündür. Doğrudan etkileri bakımından Türkiye'de çevre vergileri çevre temizlik vergisi, katı atık vergisi, yol ücreti vergisi ve enerji vergiler başlığı altında incelenecektir. Dolaylı etkileri bakımından ise MTV, ÖTV, KDV, harçlar, teşvikler ve diğer vergiler başlıkları altında incelenecektir. Söz konusu ayırım aynı zamanda AB tarafından gerçekleştirilen bir sınıflandırmadır.

A. DOĞRUDAN ETKİSİ BULUNAN VERGİLER

Servet ya da kazanca bağlı olarak alınan bu vergi türlerinde; mükellefler belli ve verginin etkileri doğrudandır. Ekolojik açıdan bakıldığında ise bu vergilerin çevre kirliliğinin önlenmesinde doğrudan etkilerinin olduğu görülmektedir.

1. Çevre Temizlik Vergisi

Çevre kirliliğinin azaltılabilmesi için vergilerin doğrudan kirliliği engelleyecek şekillerde uygulanması oldukça önemlidir. Türkiye'de doğrudan bu amacı gerçekleştirmek için iki verginin kullanıldığı söylenebilir. Bu vergilerden ilki çevre temizlik vergisi ikincisi ise katı atık vergisidir.

⁶⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), 2019.

⁶⁰² <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>

Erişim Tarihi:23.02.2020

Her iki verginin ortak noktası ise yerel düzeyde alınmalıdır. Bir yanılla da bu vergilerle yerelde çevre kirliliğiyle yaratılan negatif dışsallığın ortadan kaldırılmasına yönelik *kirleten öder ilkesi* çerçevesinde bir uygulamanın hayata geçirilmiş olduğu görülmektedir. Çevre vergilerine duyulan ihtiyaç belediyelerin kaynak yaratma sorunuyla da ilişkisi bulunmaktadır. Katı atıkların bertaraf edilmesinde kalitenin arttırılamamasının en önemli nedeni belediyelerde mali kaynakların yetersiz oluşudur. Katı atıkların bertaraf edilme süreci ciddi bir işlem maliyeti gerektirmektedir. Bu açıdan ek gelir sağlamak amacıyla 1993 yılında çevre temizlik vergisi getirilmiştir.

Çevre ve temizlik vergisi ‘belediyelerin sınırları ve mücavir alanlar içinde kalan, belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden faydalanan konut, işyeri ve diğer biçimlerde yararlanılan binaların’ vergi konusunu oluşturduğu, mükelleflerinin binayı kullananlar olduğu bu vergi türünde verginin matrahı su tüketiminin miktarına bağlı olarak belirlenen⁶⁰³, ‘2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’na 15/07/1993 tarih ve 3914 sayılı yasayla ilave edilen mükerrer 44.maddeyle birlikte, 1 Ocak 1994 tarihinden beri alınmakta olan yerel idare vergileridir’⁶⁰⁴. Bahsi geçen 44.maddeyle çevre temizlik vergilerinin aylık vergi tutarlarını belirleme yetkisi bina derecelerine göre belediye meclislerine verilirken⁶⁰⁵, verginin matrahı, indirimleri ve oranlarının belirlenmesi merkezi yönetimlerin takdirine bırakılmıştır⁶⁰⁶. Çevre temizlik vergileri; içme ve yeme, kullanma faaliyetleri sonucu oluşan atıklar ile piknik ve park alanlarındaki evsel atıkları kapsamaktadır. Tıbbi ve endüstriyel atıklar çevreye zararsız hale getirilerek saklanması ve taşınması durumlarında özel taşıma araçları, önlem ve maliyet gerektirmeleri nedeniyle bu kapsam dışında kalmaktadırlar.

Ülkemizde doğrudan çevresel amaca yönelik alınan tek kirlilik (atık) vergisi çevre temizlik vergisidir. Merkezlerin su tüketim faturası ile sabit bir kirlilik (atık) bedeli ödediği bu vergi türünde ticaret ve sanayi işletmeleri tesisin büyüklüğüne ve

⁶⁰³ İsmail Orçun Gündüz, Bilge Hakan Agun, ‘Çevre Vergilerinin Yerel Yönetim Düzeyinde Uygulanması: Avrupa Birliği ve Türkiye Uygulaması’, *Maliye Finans Yazıları Dergisi*, Yıl:27, Sayı: 99, Nisan 2013, s.73.

⁶⁰⁴ Biltekin Özdemir , ‘Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri’, *Maliye Dergisi*, Sayı 156, Ocak-Haziran 2009, s.28.

⁶⁰⁵ Harun Tanrıvermiş, ‘Çevre Kirliliğinin Vergilendirilmesi: İlkeler, Uygulamaları ve Türkiye Açısından Genel Değerlendirme’, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt. 8, Sayı:27, 1997, ss.303-328, s. 317.

⁶⁰⁶ Gündüz, Agun, a.g.e., s.73.

çeşidine bağlı olarak sabit yıllık vergi ödemektedirler⁶⁰⁷. Binaların konut ve işyeri olarak kullanılan durumları ile diğer şekillerde kullanılma durumlarına göre iki ayrı tarifeli vergileme yapılmaktadır⁶⁰⁸.

Temizlik vergileri Bakanlar Kurulu'nun yetkilerine bağlı olarak düşürülebilmektedir. 13/12/2015 tarihli '2005/9817 sayılı Bakanlar Kurulu'nun 7.maddesine göre; konut, işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binalar için belirlenen tutarlar, büyükşehir belediye sınırları içinde bulunanlar hariç olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerdeki belediyeler ile nüfusu 5000'den az olan belediyelerde %50 indirimli' uygulanabilecektir.

2019 yılında yukarıda maddede bildirilen ölçütler doğrultusunda konutlara ilişkin çevre temizlik vergisi suyun tüketim miktarı baz alınarak metreküp başına 10 kuruş olarak hesaplanmaktadır⁶⁰⁹. 2019 yılı itibariyle konutların ödemekle yükümlü oldukları çevre temizlik vergisi, su tüketiminin kullanım miktarına bağlı olarak metreküp başına 'büyükşehir belediyelerinde 39 kuruş, diğer belediyelerde 25 kuruş olarak' hesaplanmaktadır. Su ihtiyacını belediye ve büyükşehirlere bağlı su ve kanalizasyon idarelerinin su şebekeleri haricindeki şekillerde karşılayan konutlara aşağıda yer alan tarife listesindeki yedinci grup verileri uygulanmaktadır. Belediye meclislerinin en son belirlediği tutarlar arasında uyumun gözetildiği, mutabakatın sağlandığı, derecelerin tutarlar üzerinden hesaplandığı miktarlar su faturalarında ayrıca gösterilmektedir.

Tablo 1: Büyükşehir Belediyeleri Dışındaki Belediyelerde Uygulanan Çevre Temizlik Vergisi Tarifeleri

Bina Grupları	Bina Dereceleri ve Yıllık Vergi Tutarları (TL)				
	1.Derece	2.Derece	3.Derece	4.Derece	5.Derece
1. Grup	3.500	2.700	2.200	1.900	1.690
2. Grup	2.200	1.690.	1.300	1.100	980
3. Grup	1.900	1.100	980	700	550
4. Grup	700	530	400	350	270
5. Grup	400	350	240	230	190

⁶⁰⁷ Yalçın, a.g.e., s.146.

⁶⁰⁸ Gündüz, Agun, a.g.e., s.73.

⁶⁰⁹ a.g.e., s. 73.

6. Grup	230	190	120	110	84
7. Grup	84	65	45	39	29

Kaynak:https://www.verginet.net/dtt/1/Cevre_Temizlik_Vergisi_Tutarlari.aspx

Erişim Tarihi: 17.11.2019

Tablo 2 :Büyükşehir Belediyelerinde İşyerleri ve Diğer Şekilde Kullanılan Binaların ÇTV Tarifeleri

Bina Grupları	Bina Dereceleri ve Yıllık Vergi Tutarları (TL)				
	1.Derece	2.Derece	3.Derece	4.Derece	5.Derece
1. Grup	4.375	3.375	2.750	2.375	2.112
2. Grup	2.750	2.112.	1.625	1.375	1.225
3. Grup	2.112	1.375	1.225	875	687
4. Grup	875	687	500	437	337
5. Grup	500	437	300	287	237
6. Grup	287	237	150	137	105
7. Grup	105	81	56	48	36

Kaynak:https://www.verginet.net/dtt/1/Cevre_Temizlik_Vergisi_Tutarlari.aspx

Erişim Tarihi: 17.11.2019

Bu vergiler her yıl emlak vergilerinin taksit süreleri içerisinde büyükşehir belediyelerince toplanarak, tahsil edilmektedir. Büyükşehir belediyelerinde su ve kanalizasyon idarelerinin yaptığı tahsilatlardan, tahsilatın %20'si büyükşehir belediyelerine bırakılırken, %80'ini ilgili belediyelerin hesaplarına aktarılmaktadır. Verginin tahsilatını gerçekleştiren büyükşehir belediyesi sınırları içerisindeki bir belediyeye tahsilatın %20'si yine büyükşehir belediyesine aktarılmaktadır⁶¹⁰.

2872 sayılı Çevre Yasası'nın 17. maddesine göre çevrenin iyileştirilmesi ve çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması için Çevre Kirliliği Önleme Fonu kurulmuştur. Çevre vergilerinden elde edilen 'gelirin %10'u tahsilatı izleyen ayın 15.günü akşamına kadar' bu fona yatırılmaktadır. Büyükşehirlerin sınırları dâhilinde kalan ilçelerin ve alt kademe belediyelerin topladıkları çevre vergilerinden elde edilen gelirlerin %20'si çöplerin yakılması ve yeniden kazanıma ilişkin tesislerinin kurulması ve işletilmesi

⁶¹⁰<https://www.emlaksayfasi.com.tr/cevre-temizlik-vergisi/cevre-temizlik-vergisi-hesaplama-2019-h62053.html> Erişim Tarihi: 01/03/2019.

amacıyla izleyen ayın 15.günü akşamına kadar büyükşehir belediyelerine yatırılmaktadır⁶¹¹.

2. Katı Atık Vergisi

Katı atık vergileriyle çevre atıklarının azaltılması ve geri dönüşümün arttırılması amaçlanmaktadır. Çöplüklerdeki koku, kirlilik, görsel çirkinlik, gürültü, çöplerin yakılması neticesinde meydana gelen toksin kirlenmeler, metan gazı emisyonunun en aza indirilmesi de bir diğer amaçtır. Katı atık yönetiminin en ciddi problemi, çevresel aktörlerden olan birey ve kurumların atık miktarını azaltmasını sağlayamaması ve geri dönüşüme yönelimini sağlayacak mali teşviklerin olmayışıdır. Dönüşümlü ve dönüşümsüz atık ayrımına gidilemeyişi tasarruf yapmayı da önlemektedir. Ülkemizde 2010 yılında yürürlüğe giren ‘Atık Su Altyapı ve Eysel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmeliği’nde katı atık vergisinin amacı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Atık su altyapı tesisleri ile evsel katı atık bertaraf tesislerinin kurulması, bakımı, onarımı, işletilmesi, kapatılması ve izlenmesi, bu tesislerle ilgili olarak verilen tüm hizmetleri karşılayabilecek tam maliyet esaslı tarifelerin; atık su altyapı yönetimleri, büyükşehir belediyeleri ve belediyeler tarafından belirlenmesi, ayarlanması ve uygulanması yoluyla çevresel altyapı hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamaktır⁶¹².”

3. Ulaştırma (Yol Geçiş Ücreti) Vergileri

Türkiye’de trafikten ve trafik sıkışıklığından çevreye verilen zararın önlenmesi amacıyla herhangi bir yoldan geçiş sağlayacak ücret uygulaması yoktur. Sadece aracın ebatına ve seyahat edilecek mesafeye ve İstanbul’daki Asya ve Avrupa arasındaki köprüde aracın ebatına göre, sıkışıklığı ve çevre kirliliğini önlemek adına ana otoyollardan vergiler alınmaktadır⁶¹³.

⁶¹¹ Tanrıvermiş, a.g.e., s.318.

⁶¹² 27.10.2010 tarihli ve 27742 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Atık su Altyapı ve Eysel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmeliğin 17. maddesinin dördüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

(4)Atık su hizmetlerinin sürdürülebilirliği için asgari atıksu ücreti 0,30 TL/m³’tür. Belirlenen miktarın bu asgari ücretten daha düşük olması durumunda Bakanlığın uygun görüşü alınır. Mevzuattaki yükümlülükler uygun şekilde atıksu hizmetlerinin verilebilmesi için asgari atıksu ücretinin yeterli olmaması durumunda tam maliyet esaslı tarifeye göre atıksu ücreti belirlenir. Belirlenen metreküp temelindeki atıksu ücreti, metreküp su ücretinin % 50’sini aşamaz.”

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180522-2.htm> Erişim Tarihi : 08/12/2019

⁶¹³ Çelikkaya, a.g.e., s.114.

Hava kirliliğini önleyecek yeni akaryakıt ürünleri, Euro emisyon standartlarına göre motorlu araçlara getirilen yeni egzoz motor sistemleri, yakıt kullanımını giderek yaygınlaştırmaktadır. AB ülkelerinden sonra Türkiye’de de zorunlu olan Euro 4 emisyon standartlarıyla daha çevreci seyahatler mümkün kılınmıştır. Emisyon standartlarıyla birlikte bio-yakıtlarda iklim değişikliğiyle mücadele konusunda akaryakıt ürünleri arasında önemli yer edinmiştir⁶¹⁴.

4. Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi

Havagazı günümüzde kullanılmaması sebebiyle yalnızca elektrik tüketimine bağlı olarak tahsil edilen verginin konusu mücavir alan ve belediyelerde kullanılan elektriktir. Mükellefi elektrik tüketicileri olan verginin matrahı, elektrik enerjisinin satış fiyatıdır. Burada elektriğin dağıtımındaki, iletimindeki ve perakende satış hizmetlerindeki bedeller hariçtir. Söz konusu vergi işyerlerinde %1, diğer yerlerde %5 oranı bu satış bedelleri üzerine uygulanmaktadır.

Elektrik enerjisi sağlayan kuruluşların yaptıkları tahsilatlardan elde edilen vergi gelirleri bir beyanname ile belediyelere ödenmektedir⁶¹⁵. Elektrik ve havagazı tüketim vergilerinin tahsilatını dolaylı bir şekilde belediyeler yapmaktadır, gelirleri ilgili belediyelere aktarılmaktadır⁶¹⁶.

Çok fazla kirlilik yaratma ihtimali bulunan bu verginin fiyata oranının en yüksek olduğu iki ülke İtalya ve Türkiye’dir. Yunanistan, Almanya, Fransa sanayi elektriğine vergi uygulamazken ülkemizde elektrik üzerinden alınan vergiye %2 TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu) payı, %1, sanayide %1, evsel kullanımda %5, %1 enerji fonu Belediye Tüketim Vergisi ve tüm bunların enerji satış bedeli üzerinden toplamından %18 KDV uygulanmaktadır⁶¹⁷. 2017 yılı itibarıyla sanayi sicil belgelerine sahip olanlar %2 TRT payından muaf tutulmuşlardır.

B. DOLAYLI ETKİSİ BULUNAN ÇEVRE VERGİLERİ

Dolaylı etkisi bulunan çevre vergileri mal ve hizmet kullanımına bağlı olarak alınan, gelir düzeyi fark etmeksizin herkesin aynı oranda ödeme yaptığı vergi türüdür.

⁶¹⁴ Gündüz, Agün, a.g.e., s.74.

⁶¹⁵ a.g.e., s.74.

⁶¹⁶ Gündüz, Agün, a.g.e., s.73.

⁶¹⁷ Tütüncü, a.g.e., s.124.

Mal ve hizmetlerin satın alınma esnasında ödendiğinden, tahsilatı kolay ve ucuz yapılan bir vergilemedir. Bu kapsamdaki vergilerin çevrenin korunmasına dolaylı yoldan etki ettiği söylenebilmektedir.

1. Motorlu Taşıtlar Vergisi

Eurostat' ın yaptığı çevre vergisi sınıflamasında son kalem olan ulaşım vergileri Türkiye'de motorlu taşıtlar vergisiyle alınmaktadır. Bu uygulama dışında başka bir ulaşım vergisi mevcut değildir⁶¹⁸. Ülkemizde 18.02.1963 tarihli 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Kanunu ile yürürlüğe giren MTV motorlu hava, kara ve deniz taşıtlarından alınan servet ve özel mülkiyet vergisidir. Önceden arabanın silindir hacmi, aracın yaşı ve ağırlığı üzerinden alınan vergi 01.01.2004 tarihinde yapılan düzenlemeyle birlikte aracın sadece silindir hacmi ve yaşına göre alınmaya başlanmıştır. Taşıtların yaşı büyüdükçe ödenecek vergi miktarı azalmaktadır bu da asıl amacın çevreyi koruma olmadığını bir kere daha göstermektedir⁶¹⁹.

Ülkemizde 2003-2004 yıllarında 20 yaşını doldurmuş binek araçlarının hurdaya alınması karşılığında yeni araç alımlarında yapılan ÖTV indirimleri önemli boyutlarda karbondioksit emisyonunu azaltmasıyla çevresel vergi etkisi yaratmıştır⁶²⁰. Fakat araçların vergilendirilmesinde 'piyasa fiyatı yerine aracın yaşının' kriter alınması aynı yaştaki araçların farklı piyasa fiyatlarındaki araçlarla aynı koşullarda vergilendirilmesi gerekçesiyle vergilemede yatay adaleti zedelemektedir⁶²¹.

Ülkemizde MTV uygulamalarında eski araçlardan daha düşük oranlarda vergi alınmaktadır. Taşıtların modeli eskidikçe yakıt kullanımı ve CO2 emisyon miktarı yükselmektedir. Bu durumun önlenmesi için düşük CO2 yayan araçlar kullanılmamalıdır. Bu da modeli ve fiyatı yüksek araçlarla mümkündür. Bu araçların vergilendirilmesinde CO2 salınımının dikkate alınan tek unsur oluşu vergi adaletini sağlamaya yetmeyecektir. Bu açıdan hem vergi adaletini sağlayacak hem de motorlu taşıtların neden olduğu hava kirliliğini önleyecek, kirliliğin önlenmesini teşvik edecek yeni vergi tarifesine ihtiyaç duyulmaktadır. Mali güç ve vergi adaletini sağlamak adına

⁶¹⁸ Yalçın, a.g.e., s.147.

⁶¹⁹ B.Özdemir, a.g.e., s.29.

⁶²⁰ Yalçın, a.g.e., s.147.

⁶²¹ a.g.e., s.153.

kasko değerinin belirlenmesi uygulaması, çevresel amaçlara ulaşmak içinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın 2005 yılı yönetmeliği bu açıdan dikkate alınabilir⁶²².

Ülkemizdeki motorlu taşıtlar servet unsuru olarak görüldüğünden servet vergisi kapsamında değerlendirilmektedirler. Bu durum vergilerin mali yönüne vurgu yapıldığını göstermektedir. AB üyesi ülkelerde ise motorlu taşıtlar servet unsuru olarak görülmeyip, konulan vergiyle daha çok çevresel problemlerin üzerinde durulmaktadır. Ülkemizdeki araçların motor silindir hacimlerinin yüksek oluşu bir servet kriteri sayılıp, silindir hacminin artmasıyla kişinin servetinin de arttığı düşünölmektedir.

Motorlu araçların konu edildiği 11 sayılı listede motorlu taşıtların ilk alımlarında %45, %90, % 145 oranlarında ÖTV hesaplanmaktadır. Araçlardan alınacak verginin satın alınacak aracın motor hacmine göre belirleniyor oluşu, vergilerin çevre kirliliğini önleme amacından uzakta alındığını göstermektedir. Elektrikli motora sahip elektrikli (hybrid) araçlardan %10 oranında vergi alınmaktadır. Bu durum çevreye duyarlı araçların desteklendiğini göstermektedir.

2. Özel Tüketim Vergisi

06.06.2002 tarih ve 4760 sayılı kanunla getirilen bu verginin çevreye ilişkin kısmı I ve II sayılı listededir. ÖTV'nin I sayılı listesi A ve B cetvellerinden oluşmaktadır. A cetvelinde benzin, doğalgaz, fueloil gibi çeşitli türdeki petrol ürünleri ile madeni yağlar yer alırken, B cetvelinde benzol, tuluen, ksilol, solvet, hekzan, heptan, vernik gibi ürünler yer almaktadır. II sayılı listede ise motorlu araçların vergilendirilmesine ilişkin bilgilere yer verilmektedir⁶²³.

ÖTV, çevre vergileri içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu verginin etkinliğini arttırmak üzere çevreyi koruma amacı yüksek ürünlere vergisel farklılıklar yapmak çevreyi olumsuz etkileyecek emisyonların azaltılmasında etkili olacaktır⁶²⁴.

ÖTV'nin I sayılı listesinde yer alan başlıklar çevre vergileri dikkate alınarak değerlendirildiğinde çevresel amaçlara erişme noktasında ciddi eksikliklerin olduğu görölmektedir. Örneğin; söz konusu listede elektrik ve kömür tüketimi vergi dışında

⁶²² a.g.e, s.154.

⁶²³ B.Özdemir, a.g.e.,s.29.

⁶²⁴ Canpolat, a.g.e., s.168-169.

bırakılmaktadır. Benzer bir şekilde vergi oranları belirlenirken enerji ürünlerinin içerdiği CO2 miktarı dikkate alınmamaktadır. Bu duruma benzine kıyasla çevreyi daha fazla kirleten motorinin, benzinden düşük oranda vergilendirilmesi örnek verilebilir. Bu avantajın sonucu olarak ülkemizde motorin kullanan araç sayısının fazlalığı çevre kirliliğini artırmaktadır. ÖTV mali amaçlarla birlikte diğer birçok amaçla da hizmet edebilen bir vergidir. ÖTV akaryakıt fiyatlarının arttırılması yoluyla tüketimi kısırarak çevrenin kirliliğinin önlenmesine dolaylı olarak etki etmektedir. Yakıttan çevreye salınan emisyon oranının yerine tüketim miktarı ve yakıt türünün dikkate alınarak vergilendirmenin yapıyor oluşu çevresel amaçların yerine getirilmesini güçleştirerek mali amacı ön plana çıkarmaktadır.

a. Akaryakıt Tüketim Vergisi

Bu vergi daha önceleri alınırken 06.06.2002 tarihinde 4760 sayılı kanunla kaldırılarak ÖTV kapsamına dâhil edilmiştir.

b. Taşıt Alım Vergisi

Akaryakıt tüketim vergisi gibi '06.06.2002 tarihinde 4760 sayılı kanunla kaldırılarak ÖTV kapsamına dâhil edilmiştir'.

3. Katma Değer Vergisi

25.10.1984 tarihinde 3065 sayılı kanun ile doğalgaz, petrol ve bunlardan yararlanılarak elde edilen ürünler ve bunların boru hatları aracılığıyla taşınmalarında kapsam içerisine girdiği tüm motorlu taşıt alım-satımları ile enerji ürünleri KDV'ye dâhil edilmiştir⁶²⁵. Türkiye'de katma değer vergilerinin çevresel amaçlarla alınmadığı söylenebilir. Örneğin; deniz taşımacılığını teşvik etmek üzere, deniz ulaştırma araçlarına katma değer vergisi istisnası uygulanmaktadır⁶²⁶.

4. Harçlar

Türkiye'de doğrudan çevresel amaçlarla, çevre temizlik vergisi dışında kirlilik ve doğal kaynak vergisi olarak alınan bir vergi türü olmamakla birlikte, maruz kalınan çevresel sorunların çözümü için kullanıcı harçları uygulanmaktadır⁶²⁷. 02.07.1964 tarihli 492 sayılı kanuna dayanarak alınan petrol, uçak gürültü ve avlanma harçları,

⁶²⁵ B.Özdemir, a.g.e., s.29.

⁶²⁶ Güngör, a.g.e., s.115.

⁶²⁷ Biyan, Gök, a.g.e., s.303.

arama ve işletme izinlerinden alınan harçlar örnektir.⁶²⁸.

a. Depozito-İade Sistemi

Türkiye’de atık yönetimine ilişkin düzenlenen bir diğer uygulamada depozito – iade sistemidir. Türkiye’deki tehlikeli atık tesisi olan İzaydaş–İzmit’in masraflarını karşılamak üzere tesise teslim edilecek atığın, türü ve hacmine göre değişen harçtır. Alınan harçlar işletmenin tüm maliyetlerini karşılamaktadır. Fakat getirilen atığın tehlikeli atık oranının az oluşu harcın etkinliğini azaltmaktadır⁶²⁹.

b. Konaklama Vergileri

Turizmin zararlı etkilerini önlemek adına ilk kez 2004 yılında gündeme gelen ve ardından ‘2008 yılında İl Özel İdareleri ve Belediye Gelirleri Kanun Tasarısı’nda da yer bulan konaklama vergileri ‘Meclis Alt Komisyonu’nda görüşülerek, gelişmiş ülkelerdeki çevreyi koruma faaliyetlerine paralel olarak uygulanmak istenmiştir. Otel, pansiyon, motel, tatil köyü gibi konaklama alanlarında turizm işletmelerinin sundukları konaklama hizmetleri bedeli üzerinden %3 oranında alınarak tesis işletmecileri tarafından mükellefler adına vergi dairesine yatırmak şeklinde önerisi yapılan bu vergi sektör temsilcilerinin yoğun baskısı sonucu komisyondan geçemeyerek yasalaştırılamamıştır⁶³⁰. Ancak 2019’da konaklama vergisi 7193 Sayılı Kanunun 9. Maddesiyle, 6802 Sayılı Kanun’da *Konaklama Vergisi* şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Otel, apart otel, motel, dağ evi, pansiyon, tatil köyü, kamping, misafirhane, yayla evi gibi konaklama tesislerinde sunulan geceleme hizmeti ile bu hizmetle birlikte satılmak şartıyla konaklama tesisi bünyesinde verilen diğer tüm hizmetler (yeme, içme, aktivite, eğlence hizmetleri ve havuz, spor, termal ve benzeri alanların kullanımı gibi) konaklama vergisinin konusuna dahildir. Geceleme hizmetinin; sağlıklı yaşam tesisleri, eğlence merkezleri gibi tesislerin bünyesine dahil edilerek sunulması, vergilendirmeyi etkilememektedir. Konaklama vergisinin mükellefi otel, pansiyon, motel, tatil köyü gibi konaklama alanlarında turizm işletmeleridir. Konaklama vergisinin matrahı, verginin konusuna giren hizmetlerin karşılığında, katma değer vergisi hariç, ne şekilde olduğu önemli olmaksızın alınan veya bu hizmetler karşılığında borçlanılan para, mal ve diğer şekillerde sağlanan, para ile temsil edilebilen menfaat, hizmet ve değerlerin toplamıdır.

⁶²⁸ Özdemir, a.g.e., s.29.

⁶²⁹ Çetinkaya, a.g.e., s.113.

⁶³⁰ Burçin Bozdanoglu, Konaklama Vergisi Uygulaması ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, Maliye Dergisi, Sayı:164, Ocak-Haziran 2013, s.147.

Konaklama vergisinin oranı % 2'dir. Cumhurbaşkanı, bu oranı bir katına kadar artırmaya, yarısına kadar indirmeye, bu sınırlar içinde farklı oranlar tespit etmeye yetkilidir. 7193 Sayılı Kanunun 42.Maddesiyle, 6802 Sayılı Kanununa Geçici 34.Madde ilave edilmiştir. Bu maddeye göre Konaklama Vergisi **31.12.2020 tarihine kadar %1** olarak uygulanacaktır.

c. İdari Para Cezaları

Çevreye zarar vererek, kirletenler sebep oldukları bozulma ve kirlenme dolayısıyla kusurlu olup olmadıklarına bakılmaksızın sorumlu ve idari para cezalarını ödemekle Çevre Kanunu'nun koyduğu 28. maddeye göre yükümlüdürler.

d. Çevre Katkı Payları

Çevrenin iyileştirilmesi, kirliliğin önlenmesi, çevre yatırımlarının desteklenmesi amacıyla kontrolü mümkün, ithalatı izinli atık ve yakıtların CIF (Cost Insurance and Freight-Masraflar, Sigorta ve Navlun) bedelinin '%1'i ile hurdaların CIF bedelinin binde 5'i' olarak alınan miktar ile büyükşehir belediyelerinin su ve kanalizasyon idarelerinin tahsil ettiği, su ve daha önce kullanılan suları uzaklaştırma bedelinin %1'i Çevre Katkı Payı olarak' tahsil edilerek mal saymanlıkları hesaplarına ertesi ayın en son 15'ine kadar ilgililere yatırılarak bütçede gelir kaydedilmektedirler. Yine yurtiçi ve yurtdışından toplanacak bağış, yardım ve hibeler, kredi faizleri, anapara geri dönüşleri tahsil edilerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Merkez Saymanlık Müdürlüğü hesabına yatırılarak gelir kalemi oluşturulur⁶³¹.

e. Çevre Hizmetlerinde Kamusal Fiyatlandırma

Büyükşehir belediye bünyesindeki ilgili kurumların su ve atık suların bertaraf hizmetlerinden yararlananlardan, yerel düzeyli tarife sistemlerine göre tahsil edilmesiyle oluşturulan gelirlerde dolaylı çevre vergisi gelirleri kapsamındadır.

5. Diğer Vergi Uygulamaları

Türkiye'de fiyatlar ve yaptırımlar yoluyla çevre vergileri kapsamında olmayıp da dolaylı çevresel etkiler yaratan vergiler mevcuttur⁶³². Bu vergilere örnek olarak atık su vergileri örnek gösterilebilir⁶³³. **Atık su vergisi**; belediye ve mücavir alanlar dâhilinde bulunan ve belediyelerin kanalizasyon hizmetlerinden faydalanan ev, işyeri ve diğer

⁶³¹ B.Özdemir, a.g.e., s.29.

⁶³² a.g.e., s.30.

⁶³³ Toprak, a.g.e., s.176.

amaçlarla kullanılan binalardan alınan, kirlenmiş ya da tamamen kimyasal yapısı bozulmuş sulardan alınan vergilerdir. Vergiyi binayı kullananlar ya da binanın sahipleri ödemektedirler. Belediye meclislerinin katı atıklar için oluşturduğu bina grupları dikkate alınarak, su bedelini aşmayacak miktarlarda belirlediği atık su vergileri büyükşehir belediyelerince toplanarak, yerel belediyelere gönderilmektedir. Her iki ayda bir su faturası ile birlikte tahsil edilen atık su vergisinde büyükşehir ile ilçe belediye meclisleri atık su hizmetleri için değişik oranlar belirleyebilmektedir. Bu durum neticesinde su bedelini tahsil eden kurum Büyükşehirin ilçelerine farklı vergi oranları uygulamak zorunda kalabilmektedir.

III. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE EKOLOJİK VERGİLERİN DEĞERLENDİRİMESİ

A. TÜRKİYE'DE UYGULANAN ÇEVRE VERGİLERİNİN BÜTÇEDEKİ PAYLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmada da ifade edildiği üzere Türk vergi sisteminde çevre vergisi olarak nitelendirilebilecek ve bütçedeki payları açısından analize imkân verecek şekilde vergileri üç başlık altında toplamak mümkündür. Bu vergiler MTV, ÖTV (*I sayılı ve II sayılı*) ve *Çevre ve Temizlik Vergisi*'dir. Bu başlıkta her üç verginin Merkezi Yönetim Bütçe içerisindeki paylarına bakılmaktadır. Söz konusu paylar niceliksel açıdan çevre vergilerine verilen önemi ortaya koymaktadır. Örneğin; MTV açısından bakıldığında vergi gelirleri içerisindeki payının %1,96 olduğu görülmektedir. MTV ile ilgili dikkat çeken bir diğer veri ise bu payın son yıllarda azalma eğiliminde olduğudur. MTV konusu sebebiyle motorlu taşıtların fiyatlarını arttırmaktadır. Artan fiyatlar taşıt kullanımını azalmakta ve yayılan daha az karbon emisyonuyla çevreye olumlu bir etki yaratmaktadır.⁶³⁴ Ancak motorlu taşıt sayısı incelendiğinde söz konusu etkinin gözlemlenmediği görülmektedir. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre 2011 yılında 16.089.528 olan taşıt sayısı 2017 yılında 22.218.945'dir⁶³⁵. Taşıt sayısı artarken MTV vergilerinin bütçe paylarının gerilemesi dikkat çekicidir. İlgili kanunda

⁶³⁴Eroğlu Erdal, "Yeşil Bütçe Uygulamalarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", in: New Trends In Economics And Administrative Sciences, Tüğen K., Yükçü S., Özen A., v.d., Edts., Detay Yayıncılık, Ankara, ss.427-441, 2018.

⁶³⁵ a.g.m., s. 431.

yapılan değişikliklerle (25.12.2003 ve 5035 Sayılı Kanun) araçların ağırlığı yerine silindir hacmi ve yaşları temel alınarak araçların vergilendirilmesine gidilmiştir⁶³⁶.

Araç motorlarının hacminin artmasıyla birlikte yakıt miktarı ve çevreye yayılan zehirli gazlarında artacak olması dolayısıyla motorlu taşıtlar vergisinde motor silindir hacmi ölçüt kabul edilmiştir. Motor hacminin artmasına bağlı olarak gelişen daha fazla vergi uygulaması; bireylerin tercihlerini motorlarının daha küçük olduğu taşıtlara yönlendirmekte ve sonuç olarak çevreye daha olumlu etkiler yaratmaktadır. Fakat araçların yaşları büyüdükçe ödenecek vergilerin azalıyor oluşu bu vergilerin çevresel amaçlara tezatlığını oluşturmaktadır. Buna göre yeni araçlarla kıyaslandığında eski araçlardan daha az vergi alınması ve bu yeni araçlardan daha fazla kirlilik yaratan eski araçlar MTV ile teşvik edilmektedir⁶³⁷. TÜİK'den elde edilen verilere göre; 6 yaş dâhil olmak üzere '6 yaşından küçük kara motorlu taşıt sayısı 8.377.066, 6 yaşından büyük kara motorlu taşıt sayısı ise 13.841.869'dur.

Tablo 3 :Çevreyle İlgili Vergi Gelirlerinin Toplam Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri İçerisindeki Payı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam Vergi Gelirleri (TVG)	260.945	286.324	334.704	362.175	419.094	471.729	550.397
MTV	6.003	6.716	7.353	7.786	8.948	9.986	10.824
MTV/TVG	2,30	2,62	2,19	2,14	2,13	2,11	1,96
ÖTV	64.978	72.667	86.595	92.265	107.270	121.618	139.648
ÖTV/TVG	24,90	25,37	25,87	25,47	25,59	25,78	25,37
Çevre ve Temizlik Vergisi	387	383	384	361	395	474	465
Çevre Temizlik Vergisi /Toplam Vergi	0,14	0,13	0,11	0,09	0,09	0,10	0,08

⁶³⁶ a.g.m., s. 432.

⁶³⁷ 2018 torba yasasıyla yeni araç alımının teşviki amacıyla, 31 Aralık 2019 tarihine kadar uygulanmak üzere; 16 yaş ve üzerindeki otomobil, panelvan, minibüs, otobüs, kamyonet ve kamyonların, trafikten kaydı silinerek hurdaya ayrılması karşılığında, araç sahiplerine, yurt içinden yeni araç alımında 10 bin lirayı geçmemek kaydıyla ÖTV indirimi sağlanabilmesi imkânı getirilmiştir.

Gelirleri							
Çevreyle İlgili Vergiler Toplamı/Toplam Vergi Gelirleri	27,34	27,85	28,18	27,72	27,82	27,99	27,42

Kaynak: Eroğlu Erdal, "Yeşil Bütçe Uygulamalarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", in: New Trends In Economics And Administrative Sciences, Tüğen K., Yükçü S., Özen A., v.d., Edts., Detay Yayıncılık, Ankara, ss.427-441

Türkiye’de belediyelerin topladığı, temel amacı çevreye zarar veren hizmetlerin vergilendirilmesi olan çevre ve temizlik vergisinin, toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 0,14%’dir. Bu pay bir hayli düşüktür ve giderek azalmaktadır.

Tablo 4 :Çevresel Vergiler (Milyon TL)

Yıllar	Toplam	Enerji vergileri*	Ulaştırma vergileri**	Kaynak vergileri***	Kirlilik vergileri****
2008	34 740	24 570	9 716	349	104
2009	34 112	25 632	8 053	338	89
2010	44 465	32 447	11 478	423	117
2011	50 037	34 470	14 813	586	169
2012	53 555	37 058	15 577	746	173
2013	65 932	46 511	18 475	858	88
2014	69 288	47 085	21 120	987	96
2015	80 054	52 519	26 630	822	83
2016	88 712	57 918	29 762	943	89

*Enerji üretimi, taşımacılık hem de sabit amaçlar için kullanılan enerji ürünleriyle ilgili vergileri kapsar. Petrol ve doğalgaz ürünleri, elektrik ve havagazı tüketim vergisi, hidroelektrik kaynak katkı payı gelirleri vb.

** Ulaştırma vergileri ana olarak motorlu araçların mülkiyeti ve kullanımı ile ilgili vergileri içermektedir.

*** Kaynak vergileri, su, orman, yabani bitki ve hayvanlar gibi doğal kaynakların çıkarımı ve kullanımı ve doğal kaynakların tüketimi ile ilişkili vergilerdir.

**** Kirlilik vergileri hava ve su için ölçülen veya tahmin edilen emisyonlar, atık yönetimi ve gürültüye ilişkin vergilerdir.

Kaynak: www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 17.11.2019

Türkiye'deki çevre vergileri uygulandıkları alanlar bakımından incelendiğinde bu vergilerin daha çok enerjiye ilişkin oldukları görülmektedir. Enerji vergilerinin çevresel vergiler içindeki payının ortalama %65 olduğu, %33 oranla ulaştırma vergilerinin ikinci sırayı izlediği, su, yabancı bitki, orman ve hayvanlar gibi doğal kaynakların çıkarılması, kullanılması ve doğal kaynakların tüketimiyle alakalı kaynak vergilerinin %1,06 oranıyla üçüncü sırayı izlediği görülmektedir. Dördüncü sırada ise %0,1 oranıyla hava ve su için ölçülen veya tahmin edilen emisyonlar, atık yönetimi ve gürültüye ilişkin olan kirlilik vergileri almaktadır. Burada dikkat çekici olan doğrudan çevre vergileriyle ilişkili kaynak ve kirlilik vergilerinin payının oldukça az olduğudur.

Tablo 5 : Genel Yönetim Bütçe Giderler (Fonksiyonel 3. Düzey), Milyon TL

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	5.917	6.596	8.307	9.582	11.231	13.342	16.355
Atık Yönetim Hiz.	3.070	3.549	4.064	4.753	5.507	6.316	7.424
Atık Su Yönetimi Hiz.	1.463	1.439	2.052	2.256	2.686	3.225	3.799
Kirliliğin Azaltılması Hiz.	463	535	532	717	844	1.125	1.407
Doğal Ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması	574	645	1.070	1.257	1.395	1.723	2.357
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hiz.	49	57	85	91	129	192	202
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hiz.	295	368	501	506	667	758	1.163
<i>Genel Bütçe Giderleri</i>	<i>466.280</i>	<i>534.393</i>	<i>614.635</i>	<i>668.331</i>	<i>769.337</i>	<i>904.584</i>	<i>999.405</i>
Genel Bütçe	1,26	1,23	1,35	1,43	1,45	1,47	1,63

Giderleri							
İçerisindeki Payı							
(%)							

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, Genel Yönetim Bütçe Giderleri, 2011-2016, www.muhasibat.gov.tr aktaran; Eroğlu, 2018.

Bütçe aracılığıyla yapılan harcamaların fonksiyonel olarak dağılımı incelendiğinde; yeşil harcama kalemlerinin giderler içindeki payının düşüklüğü dikkatleri çekmektedir. ‘Genel yönetim bütçe giderlerinde çevre ve koruma hizmetlerine yönelik ayrılan pay 2017 yılı için %1,63’tür. Çevre ve koruma hizmetleri içindeki en az pay ise çevrenin korunması için yapılan araştırma ve geliştirme hizmetlerine ilişkindir’. En çok pay ise atık yönetimi hizmetleri için yapılan giderlerdir.

B. TÜRKİYE'DE UYGULANAN ÇEVRE VERGİLERİNİN OECD VE AB ÜLKELERİNDEKİ UYGULAMALARLA KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye’de alınan çevre vergileri OECD veya AB ülkelerindeki vergilerle karşılaştırıldığında; bu ülkelerde alınan çevre vergileri, üzerinden alındıkları ürün ve hizmetin fiyatlarını arttırarak, üretici ve tüketicileri çevreye zarar vermeyen eylemlere yönlendirmekte ve teknolojik gelişmeleri sağlamaktadırlar. Bu gelişmeler neticesinde bu vergilerin yönlendirme ve denetleme amacının, mali amaçlarının önünde tutulduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’deki çevre vergilerinin alınma önceliği ise son derece mali olmaktadır.

Türkiye’de uygulanan çevre vergilerinin etkinlik kapsamı AB ve OECD ülkeleri ile kıyaslandığında; bu ülkelerde uygulanan çevre vergilerine göre oldukça sınırlı kalmaktadır⁶³⁸. Türkiye’deki çevresel vergi gelirleri OECD ülkelerinin gelirleri ile kıyaslandığında, çevresel vergi kazancının ve GSYH’deki yüzdesel oranın en fazla Türkiye’de olduğu görülmektedir. Fakat vergilerden elde edilen bu gelirlerin çevresel amaçlardan uzak, mali amaçlarla alınıyor oluşu çevrenin korunması noktasında beklenen etkiyi yaratamamaktadır. Örneğin; Dünya’da petrol üzerinden alınan en yüksek vergiler Türkiye’de olmasına rağmen petrol üzerine konan bu vergi beklenen çevresel etkiyi yaratamamaktadır. Bu duruma önlem olarak 2006 yılındaki 2872 sayılı

⁶³⁸ Yalçın, a.g.e., s. 145-146.

Çevre Kanunu'nun 3.maddesi ekonomik araçlardan olan emisyon ve kirlilik harçlarının çevrenin korunmasına hizmet edebileceğini belirtilmiştir⁶³⁹.

Çevresel amaçlara hizmet etmek için Türkiye'de alınan vergiler OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında pek yeterli olmadıkları ve Türkiye'nin en az çevre vergileri alan ülkelerden biri olduğu görülmektedir⁶⁴⁰. Denetleyici ve yönlendirici etkisinin GSYİH'ya oranı '%2-6 arasında olduğu OECD ülkelerinde uygulanan çevresel vergilerle Türkiye'de uygulanan çevre vergileri birbirine benzememekle birlikte, Türkiye'deki vergiler sayıca ve etki alanlarınca da OECD ülkeleri ile karşılanamayacak kadar azdır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde çevreyi koruma amacıyla alınan hava kirliliği ve karbon vergileri Türkiye'de mali kaynak yaratmak amacıyla alındığından aynı amaca hizmet etmeyen ve birbirine benzemeyen vergiler olarak nitelendirilebilmektedir⁶⁴¹.

Türkiye'de çevre vergilerine ilave yasal uygulamalar OECD ve AB ülkeleri ile kıyaslandığında son derece yetersiz, harç ve teşviklerin de sınırlı sayıda olduğu görülmektedir⁶⁴². OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında çevre vergilerini en az uygulayan ülke Türkiye'dir. Vergiler, kirlilik sertifikaları gibi çevresel duyarlılık yaratacak kirlilik mekanizmaları mevcut değildir. Türkiye AB ile karşılaştırıldığında sanayi de vergi alan ve doğalgazın en yüksek vergilendirildiği ülkelerdendir.

C. TÜRKİYE'DE UYGULANAN EKOLOJİK VERGİLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'de uygulanan ekolojik vergilerin bir diğer boyutu ise sürdürülebilir kalkınmanın temel amaçları doğrultusunda gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Bu kapsamda özellikle ekolojik vergilerin iki başlık altında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki sürdürülebilir kalkınma hedefleri ikincisi ise kalkınma planları açısından değerlendirmedir.

2015 yılında BM Genel Kurulu'nun 70.oturumunda kabul edilen ve 2030 yılına kadar sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin olarak ulaşılması beklenen hedefleri belirleyen,

⁶³⁹ Çetinkaya, a.g.e., s.111.

⁶⁴⁰ Özdemir, a.g.e., s.29.

⁶⁴¹ B.Özdemir, a.g.e., s.29-30.

⁶⁴² Canpolat, a.g.e., s.168-169.

BM Öncü Kalkınma Ajansı (UNDP)'ye göre; sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak 17 ana başlıktan oluşan hedefler vardır. İlk başlık kapsamında yapılacak değerlendirmede bu hedefler içerisinde ekolojik vergilemeye ilişkin olanlar ifade edilecektir. İkinci başlıkta ise kalkınma planlarında sürdürülebilirliğe ve çevreye ilişkin genel politikalar ve hedefler incelenecek ve bu kapsamda 9. 10. Kalkınma Planları baz alınarak 11. Kalkınma Planı'ndaki ekolojik vergilemeye ilişkin hedefler ve programların değerlendirilmesi sürdürülebilir kalkınma kapsamında yapılacaktır.

Tablo 6 :Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

HEDEFLER	
Yoksulluğun azaltılması	Yoksulluğun her türlü şekil ve kapsamını ortadan kaldırmayı hedefleyen oldukça iddialı bir taahhüttür. Korunmaya en çok ihtiyaç duyanların hedeflenmesi, temel kaynaklar ve hizmetlere erişilebilirliğin artırılması ve çatışmalar ile iklim kaynaklı afetlerden etkilenen toplumların desteklenmesini içine almaktadır. 2030 yılına kadar yoksul ve kırılgan kesimin azaltılması hedeflenmektedir.
Su ve sıhhi koşullara erişim	UNDP belirlediği amaçlar doğrultusunda su verimliliğini teşvik edecek, arıtma teknolojilerini destekleyecek uluslararası işbirliğinin önemine vurgu yaparak, sulak alan, orman, nehir, dağ gibi suyla ilişkili ekosistemlerin korunması ve eski haline getirilmesi, erişilebilir ve güvenli içme suyunu sağlayacak altyapı yatırımlarının, su hijyeninin sağlanması, gerekli sıhhi tesislerin inşa edilmesi konularına yoğunlaşmakta ve olumlu sonuçlar elde etmeyi hedeflemektedir.
İklim değişikliğine uyum sağlama	İklim değişikliğinin getirdiği olumsuz sonuçları önlemek için uyarı sistemleri, daha iyi koruma, bilinçli tüketim ve üretim hedeflemeleri yapılmaktadır.
Karasal ekosistemlerin sürdürülebilir yönetimi	Bu maddeyle birlikte ekilebilir arazilerin kaybı, kuraklaşma ve çölleşme önlenmek istenmekte, sulak alan, dağ, orman gibi karasal ekosistemlerin korunması ve eski haline getirilmesi, ormansızlaşmayı durdurmak, doğal yaşam alanlarını ve biyoçeşitliliğin korumak hedeflenmektedir.
Okyanusların yönetimi	Deniz ve kıyılardaki biyoçeşitliliğin, balık stoklarının devamlılığının sağlanması ve sanayi devrimiyle gelişen sanayileşmenin yarattığı okyanus asitlenmesinin önüne geçebilmek amacıyla; deniz ve kıyı ekosistemlerinin sürdürülebilir biçimde yönetilmesi, kirlenmeden korumak için ulusal ve uluslararası hukuk yoluyla okyanusların karşı karşıya kaldığı sorunların çözülmesi ve okyanus temelli kaynakların sürdürülebilir kullanımının artırılması hedeflenmektedir.
Açlığın önlenmesi	Tarımsal verimliliğin yüksek olduğu, teknolojik, düzenli altyapı yatırımlarının ve küçük çiftçilerin desteklendiği, piyasalara ve arazilere eşit erişim olanağının

	bulunduğu sürdürülebilir tarım uygulamaları teşvik edilerek, hedeflenmektedir.
Erişilebilir ve temiz enerji	Termal, güneş ve rüzgar gibi temiz enerji kaynağı yatırımlarının artırılması, teknolojide etkin maliyet, etkin standartların benimsenmesi ve tüm bunların sonucunda da binalarda ve sanyelerde kullanılan elektriğin azaltılması hedeflenmektedir.
Sanayi, yenilikçilik ve altyapı	Gecekonduların dönüştürüldüğü, güvenli ve erişilebilir konutların sağlandığı, toplu taşımacılık yatırımlarının artırıldığı, kentsel planlama ve yönetimin kapsayıcı ve katılımcı yapıldığı, kamusal yeşil alanların var olduğu hedeflerle sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflenmektedir.
Sorumlu üretim ve tüketim	Doğal kaynakların verimli yönetimi, zehirli atık ve kirleticilerin yok edilmesi, işletme ve tüketicilerin, endüstrilerin, geri dönüşüm ve atıkların azaltılmasına yönlendirilmeleri hedeflenmektedir.
Hedefler için ortaklık	Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için küresel anlamlı ortaklık ve işbirliği çerçevesinde güçlü taahhütler hedeflenmektedir.

Tabloda 17 ana başlık altında ifade edilen kalkınma hedefleri içerisinde ekolojik vergilemeyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişki içinde olan sürdürülebilir kalkınma hedefleri aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

Yoksulluğun azaltılması: Yoksulluğun çevrenin kirletilmesinde ve ekonomik anlamlı reel büyümenin önündeki en büyük engel olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla yoksulluğun kısa vadede etkili ve geniş kapsamlı ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

Su ve sıhhi koşullara erişim: Tüm kıtalarda etkisi hissedilen iklim değişikliğinin yarattığı küresel ısınmaya bağlı olarak su kaynaklarının ve güvenli içme suyunun azalması beraberinde çok ciddi kuraklık ve çölleşmeyi getirmektedir. Bu gibi durumların önlenmesi insan temel gereksinimleri, yaşamsal döngü ve sürdürülebilir kalkınma açısından önem arz etmektedir.

İklim değişikliğine uyum sağlama: İklim değişikliğine bağlı olarak gelişen küresel ısınma, sera gazı emisyonları, küçülen buzullar, sel felaketleri, kuraklıklar, büyük zirai kayıplar yaşatmakta, sulama ve hidroelektrik üretimini ciddi boyutlarda etkilemekte, çevreye zarar vermekte, canlı yaşamını tehlikeye sokmaktadır. İklim değişikliğiyle mücadele etmek ve iklim değişikliğinin getirdiği durumlara uyum sağlamak, bu durumlarla baş etmek kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Karasal ekosistemlerin sürdürülebilir yönetimi: İnsan yaşamının ve ekosistem döngüsünün sağlıklı işleyebilmesinde su kaynakları kadar önemli bir yere sahip olan karasal ekosistemlerin zarar görmemesi, gördükleri zararların giderilmesi hedeflenen kalkınmanın sağlanması açısından önemlidir. Milyonlarca canlı türüne hayati yaşam alanları, temiz hava ve su kaynakları sağlaması ve aynı zamanda iklim değişikliğiyle mücadele de büyük önem taşıması gerekçesiyle karasal ekosistemlerin sürdürülebilirliği önem arz etmektedir.

Okyanusların yönetimi: Üç milyarı geçecek sayıda insan geçimlerini deniz ve kıyılardaki biyo-çeşitlilikten sağlamaktadır. Bununla birlikte okyanusların insanların ürettiği karbondioksitin yaklaşık %30'unu emiyor oluşu okyanusların etkin yönetimini gerektirmektedir.

Açlığın önlenmesi: Kuraklık, çevresel bozulmalar ve biyoçeşitlilik kaybına bağlı olarak tarımsal ve hayvansal besin kaynakları azalmakta ve yetersiz beslenme sorunu ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın dinamik yapısı ve insani değerlerle ilişkisi çerçevesinde insan yaşamının temeli olan beslenme sorunu sonlandırılmalıdır.

Erişilebilir ve temiz enerji: Artan nüfusa bağlı olarak artan enerji talebi, fosil yakıt kaynaklı küresel ekonomiyi ve sera gazlarını arttırmakta, iklim değişimini büyük oranda olumsuz etkilemektedir. Yaşanan bu olumsuzluklar enerjinin temiz ve yenilenebilir kaynaklardan sağlandığı, maliyetin düşük olduğu faaliyetlere teşviki arttırmaktadır. Böylelikle hem büyüme teşvik edilecek, hem de çevreye katkı sağlanacaktır.

Sanayi, yenilikçilik ve altyapı: kırdan kente göçlerin artışı ve kentlerdeki hızlı büyüme kentsel alanların güvenilir ve sürdürülebilir kalkınmasını zorunlu kılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın devamlılığı ancak gelişen teknolojik gelişmelere bağlı olarak yapılacak sanayileşme hareketleri, düzenli yapılanma ve altyapı çalışmalarıyla mümkün olabilecektir. Altyapı yatırımları ve yenilik, ekonomik büyüme ve kalkınmayı tetikleyen itici güçlerdir. Teknolojik ilerlemeyle birlikte yeni iş imkânları yaratılacak, enerji verimliliği artırılacak böylece ekonomik ve çevresel problemlere her zaman geçerliliğini koruyacak çözümler bulunacaktır. Sürdürülebilirliği olan endüstrilerin desteklenmesi, bilimsel araştırmalara ve yeniliklere yatırım yapılması, sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacaktır.

Sorumlu üretim ve tüketim: Sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik büyümenin sağlanması temelde kaynak ve malları üretme ve tüketme alışkanlıklarının olumlu yönde değiştirilmesine, ekolojik sistemdeki ayak izimizin azaltılmasına bağlıdır. Bu sebeple daha verimli üretim ve tüketim sarmalının yaratılması, satıcı ve tüketicilerin küresel kişi başına gıda atık miktarını azaltması gıda güvenliğini artırarak kaynakların daha verimli kullanıldığı bir ekonomi yaratacaktır.

Hedefler için ortaklık: Doğal afet ve çatışmalar dolayısıyla, yardıma muhtaç, gelişmemiş ülkelere gelişmiş ülkeler tarafından yatırımların yapılması, bu ülkelerin borçlarının yönetilmesine yardımcı politikalar üretilmesi, gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarının artırılması için çalışmalarda bulunulması güçlü bir işbirliğini ve ortaklığı gerekli kılarak sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli olmaktadır.

Önceki bölümlerde ifade edilen kalkınma planlarının belirlediği hedeflerle ilişkili olarak T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın 2019 Temmuz ayında, 2019-2023 yıllarını kapsayacak biçimde yayınladığı 11.Kalkınma Planı da sürdürülebilir kalkınma ve çevreye ilişkin hedeflemelerde bulunmuştur. Buna göre 9. ve 10.Kalkınma Planlarındaki sürdürülebilir kalkınma ve çevreye ilişkin hedefler baz alınarak 11. Kalkınma Planı hedefleri ifade edilmiş, dolaylı olarak gelişme durumları tablo 7'de gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 7 :Kalkınma Planları Çerçevesinde Ekolojik Vergilendirme

9. KALKINMA PLANI	10. KALKINMA PLANI	11. KALKINMA PLANI
Ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeyi sağlayacak enerjinin devamlı, güvenli ve minimum maliyetlerle sağlanması ana amaçtır. Enerji taleplerinin karşılanması sırasında çevresel zararların en alt seviyelerde tutularak, enerjinin üretimden nihai tüketime kadar her aşamada en verimli ve tasarruflu şekilde kullanılması hedeflenmektedir.	Ekonomik ve sosyal gelişme sağlanırken, toplumun çevre duyarlılığı ve bilincinin artırılması, bugünün ve gelecek nesillerin kısıtlı doğal kaynaklardan faydalanmasını güvence altına alacak şekilde çevrenin korunması ve kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır.	Çevre konusunda kurum ve kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları netleştirilerek kamu, özel sektör, mahalli idareler ve STK'lar arasında koordinasyon ve işbirliği geliştirilecek, toplumun çevre bilinci artırılacak ve etkin çevre yönetimi sağlanacaktır.
Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını	Enerji, sanayi, tarım, ulaştırma,	Kamu kurum ve kuruluşlarının

gözeterek, doğal kaynakların koruma ve kullanma koşulları belirlenecek ve bu kaynaklardan herkesin adil biçimde yararlanmasını sağlayacak şekilde çevre yönetim sistemleri oluşturulacaktır.	inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda çevre dostu yaklaşımların barındırdığı yeni iş imkânları, gelir kaynakları, ürün ve teknolojilerin geliştirilmesine yönelik fırsatlar değerlendirilerek yeşil büyümenin sağlanması hedeflenmektedir.	birbirleri ve mahalli idareler ile yetki ve görevlerindeki uyumun geliştirilmesi, çatışmaların giderilmesine ve uygulamada eşgüdüm ile diğer paydaşlarla işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik mevzuat çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Uluslararası yükümlülüklerin karşılanması, sürdürülebilir kalkınma ve ortak fakat farklı sorumluluk ilkeleri çerçevesinde yerine getirilecektir.	Çevre yönetiminde görev, yetki ve sorumluluklardaki belirsizlik ve yetersizlikler giderilecek, denetim mekanizmaları güçlendirilecek; özel sektörün, yerel yönetimlerin ve STK'ların rolü artırılacaktır.	Çevresel etki değerlendirmesi, stratejik çevresel değerlendirme, izin, lisans, izleme ve denetim mekanizmaları ve kapasiteleri geliştirilecek ve bu konularda mevzuat güçlendirilerek gerekli yazılım, makine ve teçhizat ihtiyacı giderilecektir.
Tüm sektörlerde yatırım, üretim ve tüketim aşamalarında kirleten ve kullanan öder ilkelerini dikkate alan araçlar etkili bir biçimde kullanılacaktır. AB'ye uyum kapsamında çevre standartları ve yönetimini belirleyen hukuki düzenlemeler güncelleştirilirken ülke koşulları ve kamu yönetiminde etkinlik gözetilecektir.	Sürdürülebilir şehirler yaklaşımına uygun olarak şehirlerde atık ve emisyon azaltma, enerji, su ve kaynak verimliliği, geri kazanım, gürültü ve görüntü kirliliğinin önlenmesi, çevre dostu malzeme kullanımı gibi uygulamalarla çevre duyarlılığı ve yaşam kalitesi artırılacaktır.	Toplumun çevre bilincini artırmaya yönelik çevre ve doğa koruma ile sürdürülebilir üretim ve tüketim konularında eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Çevre konusundaki düzenlemelerin etkili ve aflarla kesintiye uğratılmadan uygulanması sağlanacaktır.	Üretim ve hizmetlerde yenilenebilir enerji, eko-verimlilik, temiz üretim teknolojileri gibi çevre dostu uygulamalar desteklenecek, çevre dostu yeni ürünlerin geliştirilmesi ve markalaşması teşvik edilecektir.	Çevre etiket sistemi yaygınlaştırılacaktır.
Çevresel altyapı yatırımlarının	Sürdürülebilir üretim ve tüketimi	Uluslararası iklim değişikliği

<p>yapılmasında ve işletilmesinde ölçek ekonomisinin faydalarından yararlanmak için yerel yönetimler arasındaki işbirliği ve eşgüdüm geliştirilecek, bu kapsamda mahalli idare birliklerinin kurulması desteklenecektir.</p>	<p>desteklemek üzere kamu alımlarında çevre dostu ürünlerin tercih edilmesi özendirilecektir.</p>	<p>müzakereleri ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkeleri ile Niyet Edilmiş Ulusal Katkı çerçevesinde sürdürülecek, ulusal koşullar ölçüsünde sera gazı emisyonuna neden olan sektörlerde iklim değişikliğiyle mücadele edilecek ve iklim değişikliğine uyuma yönelik kapasite artırımı sağlanarak ekonominin ve toplumun iklim risklerine dayanıklılığı artırılabilecektir.</p>
<p>Çevre ve kalkınma ile ilgili sağlıklı ve entegre bilgi sistemleri oluşturulacak, izleme, denetim ve raporlama altyapısı geliştirilecektir.</p>	<p>Doğal kaynakların ve ekosistem hizmetlerinin değeri ölçülerek politika oluşturma ve uygulama süreçlerinde dikkate alınacaktır.</p>	<p>Sera gazı emisyonuna sebep olan binalar ile enerji, sanayi, ulaştırma, atık, tarım ve ormancılık sektörlerinde emisyon kontrolüne yönelik Niyet Edilmiş Ulusal Katkı çerçevesinde çalışmalar yürütülecektir.</p>
<p>Ülkemizin sahip olduğu biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların araştırılması, korunması, değerlendirilmesi ve ekonomik değer kazandırılması çalışmaları hızlandırılacaktır.</p>	<p>Tüketim alışkanlıklarının sürdürülebilirliğinin desteklenmesi ve doğa koruma başta olmak üzere çevre bilincinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlama kapasitesini artırmaya yönelik ulusal ve bölgesel uyum stratejilerini içeren planlama, uygulama ve kapasite geliştirme çalışmaları yürütülecektir.</p>
<p>Biyogüvenlik ve genetiği değiştirilmiş organizmalar konusundaki risklerin en aza indirilmesi için tarım, çevre ve teknoloji politikaları bütünleştirilmiş bir anlayışla</p>	<p>Tarım, ormancılık, gıda ve ilaç sanayii açısından önem taşıyan biyolojik çeşitliliğin tespiti, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ve izlenmesi sağlanacaktır.</p>	<p>İklim değişikliğine uyumun sağlanması ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla bölge ve şehir ölçeğinde ihtiyaçlar tespit edilerek çözüm önerileri belirlenecek, başta Karadeniz</p>

değerlendirilecektir.		Bölgesi olmak üzere 7 Bölgemiz için İklim Değişikliği Eylem Planları hazırlanacaktır.
Sanayide çevre dostu tekniklerin uygulanmasıyla hammadde kullanımındaki etkinlik artırılarak daha verimli üretim gerçekleştirilecek ve atıklar azaltılacaktır.		Üretim, ısınma ve trafik kaynaklı hava kirliliğinin önlenmesi için hava kalitesi yönetim uygulamaları etkinleştirilecek, emisyonların kontrolü sağlanarak hava kalitesi iyileştirilecektir.
Kentsel altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde belediyelere verilecek mali ve teknik danışmanlık hizmetleri etkinleştirilecektir.		Yerel düzeyde hava kalitesi eylem planları oluşturulacak, kirlilik ve emisyon kontrolüne yönelik mevzuat güncellenecektir.
Ülke genelinde çevre korumaya yönelik kentsel altyapı ihtiyacının belirlenmesi için belediyelerin içme suyu, kanalizasyon, atıksu arıtma tesisi ve katı atık bertaraf tesisi gibi altyapı ihtiyaçlarını belirleyecek kentsel altyapı ana planı ve finansman stratejisi hazırlanacaktır.		Genetik kaynaklara erişim ve bu kaynaklar ile geleneksel bilgilerden elde edilen faydaların eşit ve adil paylaşımına yönelik mekanizma oluşturulacaktır.
Su, atık su, katı atık gibi çevre koruyucu altyapı tesislerinin oluşturulmasında, bu sistemlerin işletilmesinde ve bakımlarının yapılmasında ülke koşullarıyla uyumlu sistem ve teknolojiler seçilecektir.		Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ile kaçakçılığının önlenmesine yönelik mevzuat geliştirilecektir.
Varolan su sağlayıcı tesislerdeki kayıp ve kaçaklar azaltılarak ülkenin su kaynakları etkin		Araştırma ve izleme çalışmalarıyla ulusal biyolojik çeşitlilik envanteri düzenli

kullanılacaktır.		olarak güncellenecek, biyolojik çeşitliliğe dayalı geleneksel bilgi kayıt altına alınarak Ar-Ge amaçlı kullanıma sunulacaktır.
Ülkemizde su kaynaklarının tahsisi, kullanılması, geliştirilmesi ve kirlenmeye karşı korunmasıyla ilgili hukuki düzenleme ve idari yapı oluşturulmasına yönelik olarak başlatılmış çalışmalar tamamlanacaktır.		Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların tespiti, tescili, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi, izlenmesi ve kaçakçılığının önlenmesi sağlanacak, genetik kaynaklardan ve bağlantılı geleneksel bilgilerden elde edilen faydalar ülkemize kazandırılacaktır.
Yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının kirlenmeden korunması sağlanacak ve atık suların arıtıldıktan sonra tarım ve sanayide kullanılması teşvik edilecektir.		Hava kalitesinin modellenmesi ve izlenmesine yönelik araştırmalar yapılacak ve altyapı geliştirilecektir.
Evsel nitelikli katı atık yönetiminde kaynaktan ayrıştırma, toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak değerlendirilecek; yatırım ve işletme maliyetleri düşük ve ülke şartlarına en uygun katı atık bertaraf teknolojisi olan düzenli depolama yöntemi tercih edilecektir.		Bölgesel temiz hava merkezleri güçlendirilerek hava kalitesi yönetim kapasitesi geliştirilecektir.
Evsel nitelikli olmayan atıkların üretimi azaltılacak, atık türüne ve ülke koşullarına uygun		Ekosistemler ve ekosistem hizmetlerinin korunması, onarımı ve sürdürülebilir

toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf sistemleri oluşturulacaktır.		kullanımının sağlanmasına yönelik kara ve denizde korunan alan miktarı artırılarak doğa koruma alanlarının etkin yönetimi gerçekleştirilecektir.
Çevre yatırımlarının yapılması ve işletilmesinde özel sektörün katılımı dahil yeni finansman yöntemleri geliştirilecektir		Büyük endüstriyel kazaların önlenmesine yönelik risk yönetimi uygulamaları geliştirilecek ve kimyasalların insan sağlığı ve çevreye olan etkilerini en aza indirecek şekilde etkin yönetimi sağlanacaktır.
Çevresel altyapı hizmetlerinin planlanması, projelendirilmesi, uygulanması ve işletilmesine ilişkin belediyelerin kapasiteleri geliştirilecektir.		Büyük endüstriyel kazalara karşı risk yönetimi ve acil müdahale kabiliyetleri geliştirilecektir.
Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik eğitim ve kamuoyu bilgilendirme çalışmaları yapılacaktır.		Kara ve denizdeki korunan alan miktarı artırılarak bu alanların etkin yönetiminin sağlanması için yeşil koridor oluşturulması, planlama ve altyapı çalışmaları gibi uygulamalar gerçekleştirilecektir.
		Uluslararası yükümlülükler kapsamında kimyasalların etkin yönetimine yönelik mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
		Toplama, izleme ve değerlendirme süreçleri ile kalitesi açısından çevresel veri geliştirilecek ve kullanımına yönelik kapasite artırılabilecektir.

		Çevresel veri ve göstergelerin standartlara uygun bir şekilde düzenli olarak üretimi, kamuoyu ile paylaşımı ve karar alma süreçlerinde etkin kullanımı sağlanacaktır.
		Türkiye genelinde yerleşim alanlarının stratejik gürültü haritaları hazırlanacaktır.
		Çevresel gürültünün değerlendirilmesi ve yönetimi geliştirilecektir.

Kaynak: 9. 10. ve 11. Kalkınma Planlarından derlenmiştir.

Tabloda yer alan 9. 10. ve 11. kalkınma planları hedeflemeleri incelendiğinde; geçmişten günümüze çevre ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının öneminin daha fazla anlaşıldığı, daha genel olan çevrenin korunmasına yönelik kalkınma hedeflemelerinin daha fazla alanda, daha spesifik ve kapsayıcı olarak geliştirildiği ve teknolojinin ilerlemesinin de etkisiyle birlikte yapılan çalışmaların, planlamaların çevresel sorunlara karşı başarı elde etmeye odaklı olduğu görülmektedir.

Hem sürdürülebilir kalkınma hem de kalkınma planlarında yer alan hedefler açısından Türkiye’de çevresel amaçlarla alınan vergiler değerlendirildiğinde;

- Türkiye’de yürürlükte olan çevre vergilerinin geçmişinin yakın zamanlara dayalı olduğu,
- Uygulanan çevre vergilerinin tam anlamıyla çevre kirliliğini azaltmaya yönelik, toplumu ve işletmeleri çevreyi korumaya yönlendiren ve çevreye duyarlı davranmaya iten vergiler olmadığı,
- Ülkemizde çevresel amaçlarla toplanan vergilerin mali gelir kaynaklarının çevre sorunları için harcanmadığı,
- Ülkemizde dış kaynaklı finansman konularında yeterli bilinç ve bilginin olmadığı,

- Çevrenin korunmasına yönelik çalışmalarda sanayi kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin, sendikaların ve bakanlıkların arasında bir uyum ve işbirliğinin olmadığı⁶⁴³ söylenebilir.
- Türkiye’de çevre bilincinin yetersizliğiyle birlikte beklenen gelişim trendinin yakalanamamış oluşu, çevre problemlerine yönelik uygulanan politikaların yetersizliği sonucunu doğurmuştur.
- Ülkemizde çevre konusunda örgütlenmeler eksik ve yetki paylaşımı, eşgüdüm noktasında sorunlar mevcut olduğundan belirlenen çevresel standartlar tam olarak uygulanamayıp, işletmeler etkili denetlemeyip, ilgililere gerekli yaptırımlar uygulanamamaktadır. Bu da göstermektedir ki ülkemiz çevre yönetim standartlarını hazırlama ve uygulama noktasında yeterli olgunluğa erişmemiştir⁶⁴⁴.

Ayrıca çevre vergileri bütçe payları açısından değerlendirildiğinde; Çevre temizlik vergisinin yıllık artışının yetersizliği ve çevreyi korumaya yönelik etkisinin az oluşu görülmektedir. Verginin gelir sağlamaya yönelik politika aracı olması olumsuz etkilenecek, bu vergiden elde edilen gelirlerin çevrenin korunmasında kullanılmadığı görülmektedir⁶⁴⁵. Çevre vergilerinden elde edilen gelirler, genel bütçedeki vergi gelirlerinden ayrılan payın yüksekliği nedeniyle kaynak sağlama noktasında yeterli değildirler.

⁶⁴³ Özdemir, a.g.e., s.32.

⁶⁴⁴ Tanrıvermiş, a.g.e., s.319.

⁶⁴⁵ Biyan, Gök, a.g.e., s.302.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşam kalitesinin artırılmasıyla birlikte ölümlerin azalması, doğumların artışıyla birlikte nüfus oranının yükselmesi, üretim ve tüketim tekniklerindeki gelişmelere bağlı olarak sanayinin gelişmesi, göçler, kentleşme ve hızlı büyümedeki çevresel faktörlerin göz ardı edilmesi gibi durumlar sonucu doğal kaynaklar, iklim ve çevre üzerinde tahribat yaratılarak ekolojik dengelerin bozulmasına neden olunmuştur. Giderek artan bu çevresel problemlerin sınırları aşarak küresel boyutlar kazanması, küresel iş birliğine dayalı çözümleri zorunlu kılmıştır. Ulusal ve uluslararası çevre politikalarıyla çevresel iyileştirmelerin yapılmasına çalışılarak çok sayıda toplantı ve konferanslar düzenlenerek birçok uluslararası anlaşmalar imzalanmış ve anlaşmalar sonucu bildireler yayınlanmıştır. Çevresel kirliliklerin uzun vadede giderek daha tehlikeli sonuçlar doğuracağı düşünülerek alınacak önlemlerin ve kalkınma planlarının sürdürülebilirliğinin olmasına vurgu yapılarak çevreye zararlı dışsallıkların çevre politikası araçlarıyla içselleştirilmesine çalışılmıştır.

Ülkeden ülkeye farklılık gösteren çevre politikalarıyla amaçlanan; çevrenin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması, gelecek kuşakların sağlıklı yaşam alanlarına ambargo koyulmadan teknik ve teknolojik ilerlemelerin sağlanmasıdır. Bu amaçlara yönelik en etkili çevre politikası aracı olan çevre vergileriyle; çevreye zararlı ürün ve hizmetlerin üzerine vergi konularak bunların zararlı etkileri azaltılmakta ve bireyler çevreye zararsız faaliyetlere yönlendirilmektedir.

Türkiye’de yaşanan gelişmelerden oldukça etkilenmiştir. Çevresel sorunların 1970’li yıllarla birlikte daha fazla hissedilir hale gelmesiyle çevre politikalarının oluşturulması, bu politikalar oluşturulurken ekolojik dengelerin dikkate alınması ve kalkınma plan ve politikalarında sürdürülebilirliğin sağlanması gündeme gelmiştir.

Türkiye’de yakın geçmişe sahip çevre vergisi uygulamaları, AB ve OECD ülkelerindeki çevresel vergi uygulamaları gibi gerçek anlamda çevreyi koruma hedefli vergiler olmasa da, Türkiye’de çevresel amaçlarla alınan çevre temizlik vergisi, çevreyi dolaylı olarak koruyan motorlu taşıtlar ve özel tüketim vergileri gibi vergiler mevcuttur.

Alınan bu vergilerin çevresel amaçlardan daha çok mali amaçlarla gelir sağlamak amacıyla konulduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan özellikle kalkınma planlarında ve özellikle 11. Kalkınma Planı'nda çevreye duyarlılığın artmış olduğu bu kapsamda önemli hedefler konulduğu görülmektedir. Ancak her ne kadar önemli hedefler ortaya konulsa da Türkiye'de uygulanan çevre vergilerinin nitelikleri bakımından yetersiz ve sayıca az oldukları görülmektedir. Türkiye'de çevreyi koruma bilincinin eksik oluşu gerekli önlemler alınması noktasında AB ile uyumlu vergisel düzenlemeleri gerektirmektedir. Bu doğrultuda alınması gerekli aksiyonlar ve daha iyi sonuçlar elde etmeye yönelik öneriler aşağıda belirtilmektedir:

- Kalkınma plan ve politikalarında karar vericilerin çevreyi gözetecek uygulamalar belirlemesi, belirlenen çevre politikalarının devletin kamu kurum ve özel sektörleri tarafından çevreye duyarlı olarak uygulanması, idari ve hukuki karmaşıklığın giderilmesi gereklidir.
- Çevreyi korumanın, gelecek nesillere karşı insani bir sorumluluk olduğu bilinci bireylere empoze edilerek toplumun her bireyinin çevrenin korunması sürecine dâhil edilmesi, kalkınma politikalarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle bütünleşik olarak uygulanması gerekmektedir.
- Alınan çevresel vergilerle sosyal politikalarda ve ekonomi politikalarında denetleyici ve yönlendirici görevler üstlenilmesine olanak sağlanmalı, çevre politikalarını gerçekleştirecek ekonomik araçların etkin kullanılmasına çalışılmalıdır.
- Vergi, sübvansiyon ve düzenlemelerle çevreye duyarlılığı özendirici teşvik sistemi kurulmalıdır.
- Yenilenebilir enerji kaynaklarını kullandırmaya özendirmek için vergi indirimi, finansman desteği, mikro kredi olanakları sağlanmalıdır.
- Toplu taşımacılığa yönelimin artması ve otomotiv sanayisinde yeşil büyüme, vergileme sağlanması için teşvikler oluşturulmalı, yakıtı verimli kullanacak özel araçlara yönelim arttırılmalıdır.

- Az gelişmiş ülkelerdeki temiz teknolojiyi yaygınlaştırmak adına gelişmiş ülkelerin bu ülkelere yaptıkları kapasite ve eğitim oluşturma destekleri artırılmalı, yaptıkları kapasite ve eğitim oluşturma destekleri artırılmalıdır.
- Çevrenin korunmasını destekleyen kimse ve kuruluşlar teşvik, vergi ve diğer önlemlerin birbiriyle uyumlu ve etkin uygulanmasıyla, üretimde harcanan malzeme ve enerjinin azalacağını, firmaların çevre dostu ürün ve temiz enerji kaynaklarına sahip olmasıyla tüketicilerin kazanç sağlayacağını düşünmektedirler.
- Çevresel kirlilik düzeylerinin ve değişikliklerinin gözlemlenmesinin sağlanabileceği çalışmalar geliştirilmelidir.
- Doğal kaynakların etkin yönetimini sağlayacak ve denetimini gerçekleştirecek birimler kurulmalı, çevreye zarar getirecek faaliyetlerin cezai yaptırımları artırılmalıdır.
- Çevre ve ekonomi politikaları arasındaki uyum sağlanarak, bölgeler arasındaki ekonomik farklılıklar giderilmelidir.
- Orman arazileri, yeşil ve sit alanlarının rant uğruna siyasi otoritelerce tahribatına engel olunmalıdır.
- Göç, çarpık kentleşme, trafik gibi ekolojik dengeyi bozucu faaliyetler kontrol altına alınmalıdır.
- Turizm faaliyetlerinin çevreye zarar vermeyecek şekilde yapılmasına dikkat edilerek kültürel miras unsurlarından biri olan doğal çevrenin gelecek nesillere aktarımı noktasında gereken hassasiyet gösterilmelidir.
- Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla baskı toplulukları oluşturulmalıdır.
- Çevrenin unsurlarından olan hayvan türlerinin doğal yaşam alanlarına müdahale edilmemelidir.

Sonuç olarak ülkemizde hızlı kentleşme, endüstriyel üretimin yarattığı çevre kirliliği, sanayi işletmelerinin çevreye yaydıkları endüstriyel atık ve zararlı gazlar başta, su, hava ve toprak kaynakları olmak üzere kıyı alanlarındaki, nehirler, denizler ve bazı yörelerdeki atık miktarını ve çevre kirliliğini arttırmaktadır. Bu durum çevre vergilerinin daha önleyici ve kapsamlı düzenlenmesini gerektirmektedir. Türk Vergi Sistemi'ndeki vergiler; henüz çevrenin kirlenmesini önlemek, doğal kaynakları korumak anlamında yeterli ve mekanizmalar teşvikler sağlayıcı boyutlarda

olmadığından vergi sistemlerimiz bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olarak yeniden düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- AĞACAN İnci, *Çevre Kirliliği Sorunları İle Mücadelelerde Türkiye’de Uygulanan Çevre Vergileri ve Çevre Vergisi Bilinci*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- AKAR Hakan, “Ekonomik Büyüme ve Çevresel Vergilerin Emisyon Miktarına Etkileri”, *Karabük Üniversitesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Tüketim Toplumu ve Çevre Özel Sayı, Cilt:1, Sayı:4, 2012.
- AKSU Ceren, *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre*, Güney Ege Kalkınma Ajansı, 2011.
- ARIKAN Zeynep, Abdullah Burhan BAHÇE, “OECD ve AB üyesi Ülkelerde Vergi Sistemlerinin Stratejik Tasarımı: Karşılaştırmalı Ülke Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 61, Sayı 1, 2011, ss.27–80.
- BAL Hasan Çebi, *Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Sorunlarıyla Mücadele Aracı Olarak Kirlilik İzinleri Piyasasının Etkinliği*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- BATI Oğuzhan, *Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- BAYRAM Tuğba Turan, Aysun ALTIKAT, Fatma TORUN EKMEKYAPAR, “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları”, *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, cilt 1, Sayı 1, 2011.
- BİCAKCI CANPOLAT Seda, “Çevre Vergilerinin Araçsallığı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu, 2017 Özel Sayısı, ss.348-369.
- BİLGİLİ Muhammed Yunus, FRİDİN Emrah, *Çevre Politikasının Ekonomik ve Mali Araçları: Çevre Vergileri Üzerine Teorik Bir İnceleme*, *Journal Of Life Economics*, 2017, Cilt:4 Sayı:2, ss.125-140.
- BİYAN Özgür, GÖK Musa, “Çevre Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye ‘de Çevre Vergilerinin Uygulanışı: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:7, Sayı:2, 2014, ss.281-310.
- BOZDANOĞLU Burçin, “Konaklama Vergisi Uygulaması ve Türkiye’deki Uygulanabilirliği”, *Maliye Dergisi*, Sayı 164, 2013.

- CAN Fatih, ‘Çevre Politikasının Ekonomik Araçları’, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:9, Sayı:3, 2016.
- CANPOLAT Seda, *Çevre Vergileri ve Türkiye Uygulaması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009.
- CİOCİRLAN Cristina E., YANDLE Bruce, The Political Economy of Green Taxation in OECD Countries European, *Journal of Law and Economics*, 2003, 15(3), ss. 203–218.
- ÇELİK Ahmet, Taşıt Vergilerinde Yeşil Yaklaşım: Yeşil Vergi, Konya Ticaret Odası, Etüd-araştırma Servisi.
- ÇETİN Semih, *Çevre Kirliliği ve Çevre Vergilerinin Çifte Yarar Sağlama Potansiyeli*, (Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- ÇETİNKAYA Ali, “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Çevre Vergisi Reformları ve Türkiye’deki Durumun Değerlendirilmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı:2, 2011, ss. 97-120.
- ÇOKER Kudret, *Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve İktisadi Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2012.
- ÇOKGEZEN Jale, “Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 13, Sayı:2, 2007.
- DEĞİRMENDERELİ Ali, ‘Çeşitli Ülkelerde Uygulanan Ekolojik Vergiler’, *Mevzuat Dergisi*, Yıl:3, Sayı:33, 2000.
- ERDEM Mehmet Samet, YENİLMEZ Füsün, ‘Türkiye’nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi’, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 2017, ss. 91-119.
- EROĞLU Erdal, "An Analysis of Green Taxation in Turkey for Sustainable Growth", in: *Green Finance for Sustainable Global Growth*, Sang-Bing Tsai, Chung-Hua Shen, Hua Songand Baozhuang Niu, Eds., IGI Global Publications , Hershey, pp.1-1, 2019.
- ERTEN Celaleddin, *Çevre Vergileri ve Türkiye Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

- ERYILMAZ Tuba, *Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Ver Türkiye' de Sürdürülebilir Kalkınma*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği Ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, 2011.
- EKINS Paul, Harold KLEINMAN, Sarah BELL, Andrew VENN, “Two unannounced environmental tax reforms in the UK: The fuel duty escalator and income tax in the 1990s”, *Ecoogical Economics*, Cilt 69, Sayı 7, 2010, ss. 1561-1568.
- FERHATOĞLU Emrah, “Avrupa Birliği’nde Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri”, *E-yaklaşım Dergisi*, Sayı:3, 2003.
- FINDIK Muhammet Saadettin, *Türkiye’de Çevre Kirliliğine Yol Açan Unsurların Önlenmesi Çerçevesinde Yeşil Vergi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- FULLERTON Don, METCALF Gilbert E., “Environmental Taxesand Double Dividend Hypothesis: Did You Really Expect Something for Nothing?”, *NBER Working Paper*, No: 6199, 1997.
- GÜÇLÜ Alper, *Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye’nin Çevre Politikaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- GÜNEŞ Ahmet M.. ‘Aarhus Sözleşmesi Ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı’, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17-18, Sayı: 26-27-28-29, Yıl: 2012-2013
- GÜNGÖR Kamil, “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Yeşil Vergi Reformu ve Türkiye”, *Journal of CurrentResearches on Business and Economics*, Cilt:7, Sayı:1, 2017, ss.111-132.
- HOBİKOĞLU Haylur Elif, “Türkiye’de Çevre Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Sigortacılık Programı Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2007.
- KARACA Coşkun, *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Dostu Maliye Politikaları*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- KARAKUZU Selma, *Türkiye’de Çevre Politikalarının Gelişimi ve Çevre Vergilerinin Uygulanabilirliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, 2010.

- KAYAER Mesut, “Çeşitli Ekonomik Araçlar ve Çevrenin Korunması” *Sakarya Üniversitesi Kamu Yönetimi Vergi Journalı Dergisi*, 2013.
- KAYPAK Şafak, “Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20):19-33, Hatay, 2011.
- KAYPAK Şafak, “Çevresel Sorunların Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:31, 2013.
- KEKEÇ Seçil, BUDAK Fuat, *Çevre Politikalarında Ekonomik Araçların Kullanımı*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: Çanakkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Cilt 15-1, 2016.
- KIVILCIM, İlge, 2020’ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri Avrupa Birliği’nin Yeterliliği ve Türkiye’nin Konumu, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 268, İSTANBUL, ARALIK 2013.
- KIVILCIM Zeynep, ‘Cartagena Protokolü Ve Türkiye Biyogüvenlik Mevzuatı’, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20, Sayı:1, 2012.
- KÜÇÜKKAYA Alper, *Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- LALE Zehra, *Sürdürülebilir Kalkınma Temeline Dayalı Yaşanabilir Çevre Oluşturulması: Eskişehir Tepebaşı İlçesi Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- MUTLUER M. Kamil, ÖNER Erdoğan ve KESİK Ahmet, *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- OKUMUŞ İlyas, *Yeşil Ekonomi Göstergeleri Açısından Türkiye’nin Sürdürülebilir Kalkınma Performansı*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- GÜNDÜZ İsmail Orçun, AGUN Bilge Hakan, “Çevre Vergilerinin Yerel Yönetim Düzeyinde Uygulanması: Avrupa Birliği ve Türkiye Uygulaması”, *Maliye Finans Yazıları Dergisi*, Yıl:27, Sayı: 99, Nisan 2013.

- ODABAŞ Hakkı, HAYRULLAHOĞLU Betül, “Çevresel Sorunların Çözümünde Motorlu Taşıtlar Vergisine Bakış: AB Üyesi Ülke Örnekleri”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı:3,2017.
- ÖZ Ersan, KUTBAY Hüseyin, “Ekolojik Vergileme: Seçilmiş Bazı Dünya Ülkeleri ile Türkiye Verilerinin Karşılaştırılması”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan 2016, 11(1), ss. 247-271.
- ÖZ Ersan, BUYRUKOĞLU Selçuk, “Negatif Dışsallıkların Önlenmesinde Çevresel Vergiler; Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması”, TÜİK Akademisi, 2012.
- ÖZAYKUT Salih, Avrupa Birliği’nde Çevre Politikası, Çevrenin Korunması Ve Yargıtay İçtihatları, y.y.
- ÖZDEMİR Biltekin, “Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri”, *Maliye Dergisi*, Sayı:156, 2009.
- ÖZDEMİR Ercüment, *Çevre Sorunlarının Ekonomik Niteliği Bağlamında Dışsallıkların Ortadan Kaldırılması (Orman Kaynaklarının Dışsal Faydalarının İçselleştirilmesi)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- ÖZDEN Engin, “Türk Vergi Sisteminin Çevre Vergilerinin İstihdamda Artış Sağlamaya Yönelik İkincil Amaçlı Kullanımına Yönelik Revizesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı:55, 2016.
- ÖZER Nazlı Beril, “Uluslararası Kuruluşların Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, 8(2).
- ÖZMEHMET Ecehan, “Dünya’da ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları”, Yaşar Üniversitesi, y.y, ss.7.
- ÖZMETE Emine, Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri, Jonathan M. Harris’den çeviri.
- ÖZÜNEL ÖLÇER, Evrim, ‘İnsanlar, Gezegen Ve Refah İçin Bir Eylem Planı’: Somut Olmayan Kültürel Miras ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Eleştirel Yaklaşım’, *Millî Folklor Dergisi*, 2017, Yıl:29, Sayı:116
- REYHAN SATIR Ayşen, “Çevre Ekonomisinde Çevre Vergileri Uygulaması”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:7, Sayı 1, 2014, ss. 110-120.

- SARIÇOBAN Kazım, *Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- SEZER Özcan, DÖKMEN Gökhan, “Kirlenen Öder İlkesi Çerçevesinde Türkiye’de Çevre Vergileri ve Negatif Dışsallıklar Sorunu”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:57, 2018, ss.163-181.
- TANRIVERMİŞ Harun, ‘Çevre Kirliliğinin Vergilendirilmesi: İlkeler, Uygulamaları ve Türkiye Açısından Genel Değerlendirme’, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt. 8, Sayı:27, 1997, ss.303-328.
- TIRAŞ H. Hayrettin, “Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre: Teorik Bir İnceleme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, 2012, ss.57-73.
- TOKOĞLU Handan, *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Yönetimi Açısından Yeşil Bütçelemeye İlişkin Türkiye’deki Uygulamalar*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2013.
- TOPAL Abdulkadir, BİLGİLİ Muhammed Yunus, “Bir Çevre Politikası Aracı Olarak Depozito-Geri Ödeme Sistemlerinin Avantajları Dezavantajları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2, Sayı:5, 2015, ss.423-437.
- TOPRAK Düriye, “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları Ve Mali Araçlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl:2, Sayı:4, Güz 2006.
- TURAN Şenol, *Küreselleşen Dünya’da Sürdürülebilir Kalkınmanın Önemi*, (Yüksek Lisans Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2014.
- TÜTÜNCÜ Sevay İpek, *Çevre Vergileri ve Uluslararası Standartlara Uyum Açısından Türkiye Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- UZEL Çağrı, *Çevresel Sorunları Önleme Kapsamında Kullanılan Vergi Politikası ve Türkiye’deki Güncel Durumun Analizi*, (Uzmanlık Tezi), Ankara: TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017.

- ÜSTÜN Ümit Süleyman, “Motorlu Taşıtlar Üzerinden Alınan Vergilerin Çevreyi Korumaya Yönelik ve Adil Olarak Düzenlenmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt. XVI, Yıl:2012, Sayı:1.
- YALÇIN A. Zafer, “Potansiyel Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: Avrupa Birliği ve Türkiye Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:27, Sayı:2, 2013.
- YALÇIN A. Zafer, Musa GÖK, “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Kamu Çevre Koruma Harcamalarının Analizi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, cilt 11, Sayı:25, 2015.
- YILDIZ, Seçil Gül MEYDAN, ŞENGÜN, Hayriye, ‘Dünya Ticaret Örgütü’nün Çevre Koruma Politikaları’, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25/1, s.s.255-271, 2018.
- ERDEM Mehmet Samet, YENİLMEZ Füsun, ‘‘Türkiye’nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi’’, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2017, 4(2), 91-119.
- YEŞİLAY Rüstem Barış, *Sürdürülebilir Kalkınmanın Türkiye Ekonomisine Uygulama Olanakları*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı, 2008.
- YILDIRIM Kürşad Emrah, Çevre Vergilerinin Türkiye ve Avrupa Birliği’ndeki Uygulamaları ve Mükelleflerdeki Çevre ve Çevre Vergisi Bilinci Üzerine Erzurum İlinde Bir Araştırma, (Yüksek Lisans Tezi), 2012.
- YILDIRIM Uğur, ÖZER Şerif, Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye’ye Yansımaları: GAP’ta Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem 21, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 12(4) Ekim 2003.
- YÜKSEK Murat, *Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye’de Çevre Politikaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2010.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), 2019.
- Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı – Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü Yönetmelikleri, (2004-2020), 2020.

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-bm-barselona-sozlesmesinin-22-taraf-lar-konferansina-ev-sahipligi-yapacak/1676937>

Erişim Tarihi: 18.01.2020

https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html

Erişim Tarihi:26.01.2020

<https://alonot.com/scitovsky-teoremi-nedir-2/>

Erişim Tarihi: 22.12.2019

Çeşitli Ekonomik araçlar ve Çevrenin Korunması,

<http://www.ankahukuk.com/cevre-hukuku-ders-notu-istanbul-uni-hukuk-fak-2013>

Erişim Tarihi: 05.06.2019

https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en

Erişim Tarihi: 24.01.2020

https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/25825/makaleler/2/1/arastrmx_25825_2_pp_163-184.pdf

Erişim Tarihi: 24.04.2019

<http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/birlesmis-milletler-surdurulebilir-kalkinma-hedefleri>

Erişim Tarihi: 27.6.2019

http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Sekizinci_Kalkinma_Plani.pdf

Erişim Tarihi: 23.02.2020

<http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/birle%C5%9Fmi%C5%9F-milletler-surdurulebilir-kalkinma-hedefleri>

Erişim Tarihi: 27.06.2019

http://www.cmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=418

Erişim Tarihi: 26.01.2020

<https://cygm.csb.gov.tr/yonetmelikler-i-440>

Erişim Tarihi:27.01.2020

<http://cenevrefisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/353832>

Erişim Tarihi: 28.12.2019

http://www.cevreciyiz.com.tr/Upload/Docs/CevreAkademisi/CevreKoruma/KAradenizde%20cevreselisirligi_makale.pdf

Erişim Tarihi: 18.01.2020

<http://www.cevreciyiz.com/Upload/Docs/CevreAkademisi/SurdurulebilirYasam/dunyasurdurulebilir.pdf>

Erişim Tarihi: 15.01.2020

<https://cygm.csb.gov.tr/04-09-kasim-2019-tarihleri-arasinda-italya-nin-baskenti-roma-da-gerceklestirilen-montreal-protokolu-31.-tarafklar-toplantisinde-cevre-ve-sehircilik-bakanligi-yan-etkinlik-duzenledi.-haber-251312>

Erişim Tarihi: 14.01.2020

<https://www.doviz.com/makale/dunya-bankasi-world-bank-nedir/84>

Erişim Tarihi: 19.07.2019

<https://www.dw.com/tr/2050de-d%C3%BCnya-n%C3%BCfusu-97-milyar-olacak/a-49245966>

Erişim Tarihi: 17.09.2019

<https://www.dw.com/tr/alman-ekonomi-uzmanlar%C4%B1ndan-iklim-vergisi-%C3%B6nerisi/a-49573325>

Erişim Tarihi: 24.01.2020

<https://www.dw.com/tr/almanyada-plastik-po%C5%9Fet-t%C3%BCketimi-azal%C4%B1yor/a-48774014>

Erişim Tarihi: 24.01.2020

<https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-%C3%BCretli-po%C5%9Fet-d%C3%B6nemi-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-46661113>

Erişim Tarihi: 27.01.2020

<https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190212-1>

Erişim Tarihi: 24.01.2020

http://www.ehmanager.com/mnstemps/1/khb_006_04-297.pdf?+=1561619698

Erişim Tarihi: 27.07.2019

https://www.ekodialog.com/Konular/kaldor_hicks.html

Erişim Tarihi: 22.12.2019

<https://ekonomihukuk.com/turkiye-ekonomisi/turkiyede-planli-kalkinma-donemi/>

Erişim Tarihi: 19.02.2020

<https://www.emlaksayfasi.com.tr/cevre-temizlik-vergisi/cevre-temizlik-vergisi-hesaplama-2019-h62053.html>

Erişim Tarihi: 01.03.2019

<https://habitat.csb.gov.tr/konferans-i-5747>

Erişim Tarihi: 17.01.2020

https://www.google.com/search?q=coase+teoremi&rlz=1C1RLNS_trTR681TR681&oq=caose+&aqs=chrome.1.69i57j0l5.5409j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Erişim Tarihi: 22.12.2019

<https://www.ikv.org.tr/images/files/Kyoto.pdf>

Erişim tarihi: 18.01.2020

<https://www.ilimvemedeniyyet.com/avrupa-tek-senedi-antlasmasi.html>

Erişim Tarihi: 28.12.2019

Yunus Arıkan- Gülçin Özsoy, A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi

<http://izoduo.com/dosyalar/cevre/basucurehberi.pdf>

Erişim Tarihi: 09.10.2019

Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri Ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Selin Nergiz Özbakır Stajyer İzmir Ticaret Odası Temmuz 2016.

http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/6360_1470056885.pdf

Erişim Tarihi: 18.01.2020

<https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/VIYANA%20SOZLESMESI.pdf>

Erişim Tarihi:14.01.2020

https://www.wikiwand.com/tr/Barselona_S%C3%B6zleşme%C5%9Fmesi

Erişim Tarihi: 19.01.2020

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati- agit .tr.mfa>

Erişim Tarihi: 11.10.2019

<http://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa>

Erişim Tarihi: 18.01.2020

<http://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr.mfa>

Erişim Tarihi: 19.01.2020

<http://www.mfa.gov.tr/bm-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa>

Erişim Tarihi: 17.01.2020

<http://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr.mfa>

Erişim Tarihi:14.01.2020

http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002 .tr.mfa

Erişim Tarihi: 07.07.2019

www.mevzuat.gov.tr

Erişim Tarihi: 10.02.2019

<https://www.mevzuatdergisi.com/2000/09a/01.htm>

Erişim Tarihi: 01.02.2019

<http://www.nber.org/papers/w6199>

Erişim Tarihi: 04.08.2019

<https://ormuh.org.tr/uploads/docs/Bern%20sozlesmesi.pdf>

Erişim Tarihi: 26.01.2020

<https://onceliklikimyasallar.csb.gov.tr/basel-sozlesmesi-i-5178>

Erişim Tarihi: 14.01.2020

https://www.researchgate.net/publication/336242503_Avrupa_Guvenlik_ve_Isbirligi_Teskilati_AGIT

Erişim Tarihi: 11.10.2019

https://www.researchgate.net/publication/336242503_Avrupa_Guvenlik_ve_Isbirligi_Teskilatı_AGIT

Erişim Tarihi: 11.10.2019

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180522-2.htm>

Erişim Tarihi: 08.12.2019

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1979-1983.pdf

Erişim Tarihi: 19.02.2020

<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1llık-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf>

Erişim Tarihi:19.02.2020

<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf>

Erişim Tarihi: 23.02.2020

<Http://Www.Sbb.Gov.Tr/Wp-Content/Uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.Pdf>

Erişim Tarihi: 11.11.2019

<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlanı.pdf>

Erişim Tarihi:23.02.2020

<https://www.sosiad.org.tr/haber/mop-31-montreal-protokolu-taraflari-roma-da-toplandi>

Erişim Tarihi: 14.01.2020

<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14276/ozellikle-su-kuslari-yasama-ortami-olarak-uluslararası-.html>

Erişim Tarihi: 26.01.2020

<https://teftis.ktb.gov.tr/yazdir?85AE7D17D2FDA62032E4245944E27BFB>

Erişim Tarihi: 26.01.2020

<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14275/nesli-tehlikede-olan-yabani-hayvan-ve-bitki-turlerinin-.html>

Erişim Tarihi: 26.01.2020

<http://www.telifhaklari.gov.tr/Dunya-Ticaret-Orgutu-WTO>

Erişim Tarihi: 19.07.2019

www.tuik.gov.tr

Erişim Tarihi: 17.11.2019

<http://www.un.org.tr/belgeler/surdurulebilir-kalkinma-hedefleri/>

Erişim Tarihi: 18.01.2020

http://unfccc.int/kyoto_protocol/status_of_ratification/items/2613.php

Erişim Tarihi: 03.01.2019

https://www.verginet.net/dtt/1/Cevre_Temizlik_Vergisi_Tutarlari.aspx

Erişim Tarihi: 17.11.2019

<https://yesilekonomi.com/mop-31-de-f-gaz-projesindeki-gelismeler-aktarildi/>

Erişim Tarihi: 14.01.2020

<Http://Webcache.Googleusercontent.Com/Search?Q=Cache:C90ggftwVgj:Www.Mevzuat.Gov.Tr/Mevzuatmetin/1.5.2872.Doc+&Cd=1&Hl=Tr&Ct=Clnk&Gl=Tr>

Erişim Tarihi: 01.02.2019

https://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_Biny%C4%B1l_Kalk%C4%B1nma_Hedefleri

Erişim Tarihi: 18.01.2020

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Vergi>

Erişim Tarihi: 24.01.2020

<http://www3.kalkinma.gov.tr/portaldesign/portalcontrols/webcontentgosterim.aspx?enc=51c9d1b02086eafbd8fb4d720eb6a172>

Erişim Tarihi: 11.11.2019

<http://20yil.habitatdernegi.org/habitat-1.html/>

Erişim Tarihi:17.01.2020

<http://www3.kalkinma.gov.tr/portaldesign/portalcontrols/webcontentgosterim.aspx?enc=51c9d1b02086eafbd8fb4d720eb6a172>

Erişim Tarihi: 11.11.2019

<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBD8FB4D720EB6A172>

Erişim Tarihi: 11.11.2019